Batı Klasikleri

JACK

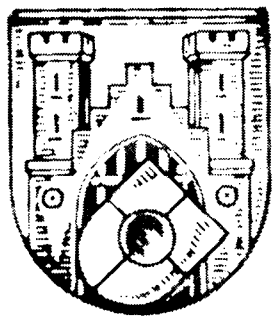
I

Alphonse Daudet

MEB YAYINLARI

BATI KLASİKLERİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 2201
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 512
Batı Klâsikleri : 77

Kitabın adı
JACK
I
Yayın Kodu
92.34.Y.0002.813
ISBN 975.11.0521-8(Tk.No.)
ISBN 975.11.0522-6(I. Cilt)
Baskı yılı
1992
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile
üçüncü defa 20.000 adet basılmıştır

Batı Klâsikleri

JACK
I

ALPHONSE DAUDET

Çeviren
Nebil OTMAN

İSTANBUL, 1992

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Sayfa:

I — Anne ile çocuk 15
II — Moronval Gymnase'ı 47
III — Küçük Kral Madoû Ghézô'nun yükseliş ve düşüşü 79
IV — Moronval Gymnase'ında bir edebiyat toplantısı 109
V — Moronval Gymnase'ında yapılan bir okuma toplantısının sonuçları 139
VI — Küçük Kral 176
VII — Kırda bir gece yürüyüşü 207
VIII — Küçük ev, bol huzur 239
IX — Bélisarire'in birinci defa meydana çıkışı 269
X — Cécile 298
XI — Hayat bir roman değildir 327

İKİNCİ BÖLÜM

I — Indret 353
II — Mengene 378
III — Makineler 402

JACK

I

ÖNSÖZ

ALPHONSE DAUDET

1 — Hayatı ve eserleri:

Alponse Daudet, 13 Mayıs 1840 ta Güney Fransa'da, Nîmes şehrinde doğmuştur; Lyon Lisesini bitirdikten sonra bir fabrikanın müdürlüğünü yapan babasının işleri bozulduğu için 1855 ile 1857 yılları arasında Alais Kolejinde müzakerecilik yapmak zorunda kaldı. 1857 yılında Paris'e geldi. Paris'te bulunan ağabeysi Ernest Daudet (1837 - 1921), edebiyat alanında tarihsel eserleriyle tanınmıştı; kardeşinin edebiyat alanına girmesine yardım etti. 1960 tan 1865 e kadar Duc de Morny'in özel kâtipliğini yaptı. İlk yazdığı eser, *Les Amoureuses* (1858) adlı bir şiir derlemesidir. Bununla dikkati üzerine çekememişti. Daudet, kendi çocukluk ve gençlik hayatını ele alarak *Le Petit Chose* (1868) u yazdı. Fakat, Fransız edebiyatında ilk şöhretini *Les Lettres de Mon Moulin = Değirmenimden Mektuplar* (1869) ı ile sağladı. Küçük hikâyelerden ibaret olan bu kitap, şiir ve hayalle dolu bir eserdir. Bu eserde Güney Fransa'nın bol güneşli parlak tabiatım, orijinal tiplerini, yerli renkleri büyük bir ustalıkla göstermeğe muvaffak oldu. 1870 savaşının ıstırap ve heyecanları, hayalini genişletti; yazı yazma kabiliyetini olgunlaştırdı. Büyük romanlarını ancak bu savaştan sonra yazabildi.

Tarih sırasiyle başlıca eserleri şunlardır: *Aventures veritables de Tartarin de Tarascon* (1872); *Con-*

tes du lundi (1873); *Fromont jeune et Risler aîné* (1874); *Jack* (1876); *Le Nabab* (1877); *Les Rois en exil* (1879); *Numa Roumestan* (1880); *L'Evangeliste* (1883); *Sapho* (1884); *Tartarin sur les Alpes* (1885); *L'Immortel* (1888); *Port-Tarascon* (1890); *La Petite Paroisse* (1895).

Hikâye ve romanlarından başka tiyatro piyesleri de vardır. Piyeslerinden en ünlüsü *L'Arlesienne* (1872) dir.

Hâtıralarını iki cilt içinde toplamıştır: *Trente ans de Paris; Souvenirs d'un homme de lettres* (1888).

1885 yılında hastalandı. Bu amansız hastalık 13 yıl sürdü ve 1890 yılından sonra, eser yazmasına engel oldu. Uzun ıstırap yıllarından sonra, 16 Aralık 1897 de Paris'te öldü.

2 — Fransız edebiyatında yeri, özellikleri, üslûbu:

Braunschevig "La littérature Française Contemporaine" adlı eserinde Daudet'yi Realist çığırın üç büyük mümessilinden biri olarak gösteriyor ve: "Daudet, romanlarında olduğu gibi, hikâyelerinde de hakikati, elle tutacak kadar doğru göstermeğe çalışmıştır. Istıraplı çocukluğunu ve gençliğini anlatırken *(Le Petit Chose)*, Güney Fransa'nın törelerini, tabiatını hatırlatırken *(Tartarin de Tarascon, Les Lettres de Mon Moulin, Numa Roumestan)*, Paris'in yüksek sosyetesini *(La Nabab)*, düşkün kıralların hayatını *(Les Rois en exil)* ya da bilim dünyasını *(L'Immortel)* tasvir ederken, birkaç çizgi ile gözlerimizin önünde bir kişilik yaratmakla ya da bir dekor çizmekle temayüz eder" diyor.

Fakat, Dandet'yi realist çığırın öteki mümessillerinden ayıran özelliği, "Impressioniste" oluşudur. Onun, kuvvetli şair bir ruhu vardır. Yaşanmış hayatından gelen izlenimleri eserlerine sokmağa muvaf-

fak olmuştur. Dış heyecan belirtilerini gösterirken içli bir ruhun bütün inceliklerini satırlarının arasına sokabilmiştir. Bu hususdaki ustalığını o kadar ileri götürmüştür ki, bir cümlesinde, hattâ bir kelimesinde bile bu özelliği sezmek mümkündür. Bununla beraber romanlarında kişiliğinden uzak, canlı tipler yaratmıştır. Tarasçon'lu Tartarin, bunun en güzel bir örneğidir. Hele bu canlı tiplerin yanıbaşında parlak güneşi ve zengin manzaralariyle Provence'ın güzel tasvirlerini buluruz. Istıraplı insanlara karşı geniş bir acıma ve sevgisi vardır. Onlar için kalbi derin duyumlarla titrer. Dehası, kendisine her şeyden önce ince bir gözlem kabiliyeti kazandırmıştır. Eserlerinde yer yer alaycı, şefkatli, biraz hayalcidir.

Üslûbu kıvrak, yumuşak, hareketli, açık, kolay anlaşılır bir özellik taşır. Bu sebeple, hem aydınların, hem de halk tabakasından olan insanların hoşuna gitmek yolunu buluabilmiştir.

Özelliklerine katılacak önemli bir nokta da romanlarının esas konusu arasına Paris'in, Lyon'un kalabalık mahallelerinde oturan ıstıraplı insanları, tüccarları, ameleleri ve bu şehirlerin eski evlerini, kaynaşan sokaklarını, fabrikaların gürültülü hayatını sıkıştırabilmiş olmasıdır. Bundan başka eserlerinin şurasına burasına serpiştirilmiş toplumsal çözümlemeler de göze çarpar. Meselâ, *l'Evangeliste*'te zamanında yaşıyan taassup zihniyetinin güzel bir çözümlemesine raslanır.

Özet olarak, Daudet, hem bir şairdir, hem bir sanatçıdır. Şairdir, çünkü eserleri şiir özellikleriyle doludur. Sanatcıdır, çünkü görmesini ve göstermesini bilir. Şayet eserlerinin birkaçında fazla hayale kapılmasaydı realist çığırın gerçek şiirini meydana getirmeğe muvaffak olacaktı.

3 — Daudet ve Jack:

Daudet, Jack'ı 1876 da yazdı. Daudet'nin özellik-

lerini sayarken meydana çıkan bütün sonuçları Jack'da da bulmak mümkündür. Bu eserde Daudet içli ruhuna uygun bir tip yaratmıştır. Babası belli olmıyan ve ruh bakımından zayıf, hoppa, dar düşünceli annesi tarafından bir bohça gibi yanında taşınan, fakat arada sırada fırlatılıp atılan, vücudu gibi ruhu da ince, acınmağa değer bir küçük çocuk. Daudet, zavallı Jack'ın uzun ve hâzin hayat hikâyesini anlatırken Paris'in Indret'nin, tabiatın içinde gömülü sâf köylerin hayatını, insanlarını, tabiat güzelliklerini tasvir etmeyi de ihmal etmemiştir. Hattâ, Jack'a karşı duyduğu acınmayı okuyucularına duyurmak için, kahramanını Paris'in hayatta muvaffak olamamış, edebiyatçı geçinir his ve ruhtan yoksun, bencil insanları arasında yaşatıyor, onların insafsızlıklariyle karşı karşıya bırakıyor. Gene aynı ustalıkla bize rutubetli, pis, ağır kokan bir okul yatakhanesinin uğursuz karanlıkları içinde renkli, hareketli, gürültülü *Exotique* tablolar çizmekteki ustalığını gösteriyor. Bir gymnase'ın boğucu havasını teneffüs eden kahramanını bir hamlede tabiatın sakin güzellikleri içine salıveriyor. Bizim de ruhlarımız temiz bir köyün, sâf bir tabiatın içinde yıkanıyor. Fakat bu çok sürmiyecektir. Jack'ın bu gelici geçici mutluluğu sona erecektir. Daudet, bu plânında şuurludur. Çünkü bize bir yandan Jack'ı bünye ve ruhuna uygun olmıyan bir âleme atıp, hâzin âkıbetine doğru sürüklerken, öbür yandan dış görünüşleriyle, iç âlemleriyle fabrikaların gürültülü hayatına sokarak bu âlemleri resmediyor. Okuyucu da buralarda Jack gibi bunalıyor, ter dökü-yor. Onun, ellerindeki nasırlara, bu zayıf ve içli ruhun duygusuz bir çevre içinde eriyip gidişine bir acınma hissediyoruz.

Daudet'nin Jack'taki üslûbu hareketlidir, uzun cümlelerin yanında bazan küçük bir cümle, hattâ bir kelime tasvir ettiği insan veya eşyayı kuvvetle gözümüzde canlandırır. Kimi yerlerde tasvirler uzundur.

Bu, Réalisme'in eşya ve insan tasvirlerinde gösterdiği bir titizliğin sonucudur. Fakat hâdiseden hâdiseye, fikirlerden fikirlere geçişte büyük bir ustalık göstermiş, âdeta okuyucunun yorulduğunu hissetmiş gibi onu başka bir âleme sürükleyiverir. Diyebiliriz ki, Daudet, bu romanında şair ve sanatçı bir yazar olarak her iki artamını birleştirmeye muvaffak olmuştur.

1946 *Nebil OTMAN*

Acıma, öfke ve alay dolu bu kitap
dostum ve üstadım

GUSTAVE FLAUBERT'e

armağan edilmiştir.

Alphonse Daudet

BİRİNCİ BÖLÜM

I

ANNE İLE ÇOCUK

— Sonuna bir K harfi koyunuz, sayın Müdürüm, bir K harfi. İsim İngilizce gibi okunur, yazılır... Bakm şöyle, Djack... Çocuğun vaftiz babası bir İngilizdi... Belki tanırsınız... Lord Peambock... Hind ordusunda Tugay Komutanı. Pek kibar bir adamdı. Asilliğin en yüksek katına yükselmiş bir insandı, Mösyö l'abbé (*) en yüksek katına... Ya dans edişi... Ama bundan birkaç yıl önce, Singapore'daki bir racanın, şerefine düzenlediği muhteşem bir kaplan avında, korkunç bir şekilde öldü... Anlaşıldığına göre bu raca'lar gerçekten birer kral... Hele bu Raca, orada pek ün salmış biriydi... Yarabbi ne idi adı onun... Hele durun biraz bakayım... Adı ta dilimin ucunda... Rana... Rama...

Müdür istemiye istemiye gülümsiyerek, kolay ve çabuk söylenen bu lâkırdıları, bir fikirden öbürüne yapılan bu aralıksız sıçramaları birden kesti:

— Affedersiniz Madam, Jack'tan sonra ne yazacağız?

(*) L'abbé: Hıristiyanlarda ruhani bir unvan.

Ağırbaşlı papaz, az önce yazı yazdığı masaya dirseklerini dayamış, başını hafifçe önüne eğmiş, kilise adamlarının o insamn içini okuyan şeytanca bakışını, yanıbaşmda duran Jack'ı ile (sonuna mutlaka bir K harfi koyunuz) karşısında oturan genç kadının üzerinde gezdiriyordu.

Bu kadın, mevsimin (1858 yılının Aralık ayı idi), günün zevkine uygun kusursuz giyinişi ile şık bir kadındı. Hattâ kürkünün yumuşaklığında, siyah elbisesinin ağırlığında, şapkasının ilk bakışta dikkati çekmiyen özelliğinde, bir arabası bulunduğu için, temiz halılarının üzerinden geçip sokağın bayağılığına sürünmeden kupasının minderlerine oturuveren bir kadının o rahat ihtişamı vardı.

Kadınları daima uzun boylu gösteren bir başı, saf ve duru gözlerle ışıklı, yemiş gibi tüylü, sevimli, hareketli gülümser bir yüzü, her lâkırdıda meydana çıkan bembeyaz dişleri vardı.

Yüzünün çizgilerindeki bu canhhk aşırı gibi görünüyor, hoş yüzünde ne olduğu kestirilemiyen bir şey, belki durmadan konuşmak ihtiyaciyle hafif sarkık duran alt dudağı, belki de kordelelerin yuvarlaklığı içinde dar görünen alnı, anlayışının kıt, zekâsımn biraz dar olduğunu gösteriyor ve bu hal, güzel kadımn, konuşurken ikide bir, hani şu birbirinin içine girebilecek şekilde yapılmış olan ve en küçüğünün içi daima

boş bulunan Japon sepetleri gibi, açtığı parantezleri açıklıyordu.

Çocuğa gelince, hayalinizde, sıska, boyu birden uzamış, sonuna bir K harfi istiyen adı gibi İngiliz biçiminde giydirilmiş, başına simli devedikenleriyle süslü kenarsız bir şapka geçirilmiş, sırtında bir İskoç paltosu, bacakları çıplak, yedi sekiz yaşında bir ana kuzusu canlandırınız. Elbisesi belki yaşına göre idi ama uzun boyu ile pek uygun düşmüyordu. Yer yer morarmış kaslı baldırları, taşkın bir serpilmenin zamansız hamlesi yüzünden gülünç elbisesinin her iki yanından taşıyordu. Kendisi de bunun farkına vararak sıkılmış görünüyordu. Şaşkın ve utangaç gözleri daima yere inikti. Arada sırada çıplak bacaklarına üzüntülü bir göz atıyor, bu hareketiyle onu böyle gülünç bir kılığa sokmuş olan Lord Peambock'a ve bütün Hind ordusuna sanki içinden lânet okuyordu.

Vücutça, daha ince ve daha zarif bazı özelliklerle anasına benziyordu. Sanki güzel bir kadın yüzü şeklini değiştirmiş de, zeki bir erkek yüzü oluvermişti; aynı bakış, fakat daha derin, aynı alın, fakat daha geniş, aynı ağız fakat daha ciddî bir ifade ile girgin.

Kadının yüzünden fikirler ve izlenimler bir iz, bir çizgi bırakmadan o kadar çabuk kayıp gidiyor, birbirini o kadar telâşla kovalıyordu ki,

gözleri bu kaçışmadan devamlı bir hayret ifadesi saklıyor gibiydi. Çocukta ise bir fikrin uzun uzun yer ettiği hissolunuyordu. Hattâ biraz fazla düşünceli haline, hareketlerinin ağırlığı, bu küçük varlığın her tarafında görünen dermansızlık, anasının eteği dibinde büyümüş bir çocuğun o utangaç ve nazlı hareketleri katılmamış olsaydı, epeyce endişe uyandırabilirdi.

Şimdi annesine doğru yaslanmış, bir eli manşonundan dışarı kaymış, sessiz bir hayranlık içinde onun lâkırdılarını dinliyor, arada sırada papaza ve etrafını çeviren her şeye meraklı, sıkılgan, ürkek bir halle bakıyordu.

Bununla beraber, arada sırada, bir hıçkırık artığına benziyen boğuk iç çekişleriyle baştan başa sarsılıyordu. O zaman annesinin bakışı "Hani söz vermiştin?" der gibi üzerine dikiliyor, çocuk da hemen soluğunu tutarak göz yaşlarını içine atıyordu. Halinden büyük bir kederi olduğu, ilk yatılı okulun, ileri yaşlara kadar ana kucağında yaşamış küçüklerde uyandırdığı o acı duygulara, gariplik ve yüzüstü bırakılma duygularına kapıldığı fark olunuyordu.

Papazın, ana ile oğul hakkında yaptığı şu birkaç dakikalık inceleme basit bir görüş sahibini memnun bırakabilirdi; ama Vaugirard civitlerinin kibar sınıfına ayırdıkları bu okulu yirmi yıldan beri idare eden papaz O... dünyayı pek iyi tanıyor, kendisine gelen yeni öğrencinin annesinin başka cinsten bir müşteri olduğunu

fark edecek kadar Paris'in yüksek tabakasını ve bu tabakadan olanların sözlerindeki, giyinişlerindeki ince farkları biliyordu.

Kadının, çalışma odasına girdiği zaman gösterdiği cesaret, gerçek olmıyacak kadar fazla aşırı görünen o cesaret, arkasına yaslanışındaki o cüret, o biraz hoppa ve yapmacıklı kahkaha, hele insanda gizli bir fikrin üzüntüsünü sakladığı duygusunu uyandıran o taşkın lâkırdı kalabalığı, bütün bunlar, papaza güvensizlik telkin ediyordu. Ne yazık ki, Paris'te insanlar o kadar karışmış, zenginliklerde tuvaletlerde ve gezintilerdeki beraberlik, şık sosyete kadınlariyle aşağı tabaka kadınları arasında, kendisini idare etmesini bilen hafifmeşrep bir kadınla, kendini salıvermiş bir markiz arasında o kadar kolayca aşılabilir bir sınır vücude getirmiştir ki, bu hal en tecrübeli bir kimseyi bile aldatabilir. İşte papazın bu kadını bu kadar dikkatle incelemesinin sebebi de bu idi.

Yalnız incelemesini güçleştiren nokta, kadının konuşmasındaki karışıklıktı. Bu kararsızlıkların, bir fikirden öbürüne yapılan bu geçişlerin, kafese kapatılmış bir sincabın sıçramalarına benziyen bu atlamaların ortasında insanın ne yapacağını düşünmeye zamanı mı kalıyordu?

Bununla beraber papaz, belki de çelinmeye çalışan kararını yarı yarıya vermiş bulunuyordu. Çocuğun öbür adının ne olduğunu sorduğu

zaman kadının aldığı sıkıntılı hal kanısını büsbütün perçinledi.

Kadın kızardı, şaşırdı, bir an durakladı:

— Doğru, dedi, beni mazur görünüz... Kendimi size hâlâ tanıtmadım. Bende akıl mı kalmış...

Sonra cebinden bir lâvanta yastığı kadar kokusu hoş, fildişinden yapılmış zarif bir kart kutusu içinden bir kart aldı. Bu kartın üstünde uzun harflerle yazılmış şu hoş, fakat mânasız isim görünüyordu:

IDA DE BARANCY

Müdür tuhaf bir ifade ile gülümsedi:

— Bu da mı çocuğun adı? diye sordu.

Oldukça saygısız bir soru idi bu. Kadın bunu anladı. Daha fazla şaşırdı ve üzüntüsünü vekarlı bir bakışla saklıyarak:

— Ehhh!... Elbette, Mösyö l'abbé, elbette.

Papaz ciddî bir sesle:

— Ya! dedi.

Şimdi, söyliyeceği sözlerde beceriksizlik göstermenin sırası ona gelmişti. Ağzından çıkacak lâkırdıların etki ve değerini bilen bir adamın dudaklarında beliren hafif titremelerle parmaklarının arasındaki kartı evirip çeviriyordu.

Birdenbire ayağa kalktı. Dosdoğru, güzel ağaçların bulunduğu, kırmızı bir kış güneşiyle her tarafı kızıla boyanmış büyük bahçeye açı-

lan camlı yüksek kapılardan birine yaklaştı. Sonra camı hafif bir vuruşla tıkırdattı. Pencerenin önünden kara bir hayal geçti. Hemen odaya genç bir papaz girdi.

— Azizim Duffieux, dedi. Haydi çocuğu biraz gezdiriniz... Zavallı delikanlının burada canı sıkılıyor.

Jack, ayrılışın acı vedalarını kısa kesmek maksadiyle böyle bir gezinti bahanesinin uydurulduğu sanısına kapıldı. Bakışında öyle ürkek, öyle üzüntülü bir ifade vardı ki, iyi kalbli papaz onu tatlı sözleriyle yatıştırmaya çalıştı:

— Korkma benim küçük Jack'ım... Annen gitmiyecek... Onu yine burada bulacaksın...

Çocuk hâlâ duraklıyordu.

Madam de Barancy bir kraliçe edasiyle:

— Gidiniz yavrum, dedi.

O zaman çocuk sızlanmadan, bir kelime söylemeden dışarı çıktı; sanki hayat daha şimdiden onu yumuşatarak her türlü köleliğe hazırlıyordu.

Çocuk dışarı çıktıktan sonra oda bir zaman sessizlik içinde kaldı. Şimdi soğuktan katılaşmış kumların üzerinde acı acı ses çıkararak uzaklaşan çocukla yanındaki papazın ayak sesleri, ateşin çıtırdısı, dallardaki serçelerin cıvıltıları, piyano ve insan sesleri, mevsim kış olduğu için pencerelerin kapalı kalması yüzünden boğuk gürültülerle dolmuş bir evin, öğrencileri derse

girmiş büyük yatılı bir okulun uğultusu duyuluyordu.

Jack'ın inceliğinden ve yumuşak başlılığından duygulanan müdür:

— Çocuğun sizi çok sevdiği anlaşılıyor, madam, dedi.

Madam de Barancy, belki kendine gerektiğinden fazla acındırmak istiyen bir eda ile:

— Nasıl sevmesin, zavallı yavrucuğum dünyada annesinden başka kimi kaldı ki!

— Ya! Dul musunuz?

— Ne yazık ki öyle sayın müdürüm!... Kocam bundan on yıl önce evlendiğimiz yıl içinde öldü. Hem de ne acı şartlar içinde... Ah! Mösyö l'abbé, kadın kahramanlarının maceralarını pek uzaklarda arıyan romancılar, bazan basit bir hayatta on romanı dolduracak maceralar bulunabileceğine inanmazlar. Benim hayatım buna en güzel bir örnektir... İşte adından da anlıyacağınız gibi Mösyö Kont de Barancy, Touraine'in en eski ailelerinden birinin oğlu idi.

Baltayı taşa vurmuştu. Çünkü papaz O... Ambroise'da doğmuştu ve memleketinin bütün kişizadelerini tanıyordu. Hemen o anda Kont de Barancy de güvensizlik ve şüpheler içinde kalan zihninde, Singapore Racasile Tugay Komutanı Lord Peambock'ın arasına katıldı. Bununla beraber hiçbir şey belli etmedi; sözde kontesin lâkırdılarını kesmekle yetindi.

— Size pek bağlı görünen bir çocuğu bu

kadar erken yanınızdan ayırmanın insafsızca bir hareket olacağını sanıyorum, Madam, size de öyle gelmiyor mu? Daha pek küçük. Hem böyle bir ayrılığın acısına dayanabilecek mi bakalım?

Kadın, gayet sâf bir tavurla cevap verdi:

— Fakat aldanıyorsunuz efendim. Jack pek sağlığı yerinde bir çocuktur. Hastalık yüzü görmedi. Belki biraz benzi soluk ama buna da Paris'in bir türlü alışamadığı havası sebep oluyor.

İma ettiği fikrin kadın tarafından anlaşılmadığını görünce papazın canı sıkıldı. Sesini biraz yükselterek tekrar söze başladı:

— Zaten bugün için yatakhanelerimiz dolu. Dersler de başlıyalı bir hayli zaman oldu. Hattâ yeni öğrencilerimizin içinde gelecek yıla bıraktıklarımız bile var. O zamana kadar beklerseniz minnettarınız olurum. O zaman belki bir çaresine bakarız. Bununla beraber hiçbir şekilde söz vereniem.

Kadın anlamış, benzi kül gibi olmuştu:

— Demek oğlumu almak istemiyorsunuz? dedi. Bari niçin almak istemediğinizi söyliyebilir misiniz?

Papaz:

— Madam, dedi, böyle bir açıklamaya meydan vermemek için dünyada her şeyi feda ederdim. Ama mademki beni buna zorluyorsunuz o halde dinleyiniz: Şunu iyi bilmelisiniz ki, yönettiğim okul, çocuklarını bize emanet eden aile-

lerden müstesna ahlâk şartları ister. Paris'te küçük Jack'ınıza gereken bütün dikkat ve özeni gösterecek layık müesseseler yok değil! Ama bizim okulda buna imkân yok.

Öfkeli bir itiraz hareketiyle ilâve etti:

— Beni daha fazla söyletmeyiniz. Sizden ne bir şey istemeye, ne de size bir şey söylemeye hakkım var. Size şu anda verdiğim üzüntüden dolayı müteessirim. İnanınız ki, size bu kadar sert bir red cevabı verdiğime ben de sizin kadar üzülüyorum.

Papaz, bunları söylerken Madam de Barancy'nin yüzünde ıstırap, utanma, nazlanma ifadelerinin hepsi birer birer belirmişti. Önce başını dik tutarak, yüzünde sıkı sıkı bağlı duran kibarlık maskesini muhafaza ederek metîn olmaya çalışmıştı; fakat müdürün bu çocuk ruhuna işliyen iyi niyetli sözleri onu birdenbire göz yaşlarına boğdu; ardı arası gelmiyen acı şikâyet ve itiraflarla boşanarak içini döktü.

Evet, bedbahttı. Bu çocuk için şimdiye kadar neler çektiğini kimse bilmiyordu.

Evet, bu küçüğün, bu sevgili varlığın babası yoktu, adı yoktu, fakat felâketinin suçunu ona yüklemek, anasının babasının günahından onu sorumlu tutmak için bir sebep miydi bu?

"Ah! Mösyö l'abbé, Mösyö l'abbé yalvarırım size..."

Bunları söylerken, pek ciddî olmıyan bir durumda insanı gülümsetebilecek bir ken-

dini salıverişle papazın elini tutuyordu: İyi kalbli papazın, biraz sıkılarak yavaşça kurtarmaya çalıştığı bu el, beyaz, yumuşak, güzel bir piskopos eli idi.

Papaz, bu coşkun taşmalardan, bu göz yaşlarından telâşa düşerek:

— Sakin olunuz, aziz madam, diyordu.

Kadın, biraz bayağı yaratılışiyle kendini safça kapıp koyuvermiş, hıçkıra hıçkıra, tıkana tıkana, bir çocuk gibi ağlıyordu.

Zavallı adam: "Yarabbi, bu kadının üzerine fenalık geliverirse ben ne yaparım?" diye düşünüyordu.

Ama yatıştırmak için söylediği sözler tersine kadını daha fazla heyecanlandırıyordu.

Kendini haklı göstermeye, olan bitenleri açıklamaya, hayatım anlatmaya kalkıştı. Müdür de ister istemez, kadının her adımda olayların arasındaki ilgiyi kaybedip ışığa tekrar nasıl kavuşacağını bir türlü kestiremiyerek içine çılgınca atıldığı, bir türlü sonunu getiremiyerek soluk soluğa anlattığı karanlık bir hikâyeyi dinlemek zorunda kaldı.

"Bu Barancy adı onun adı değildi... Ah! Adını, kendi adını söyliyebilseydi, herkes şaşırıp kalacaktı. Ama Fransa'nın en eski ailelerinden birinin şerefi bu ada bağlı idi. İyi anlıyorsunuz ya, Fransa'nın eski ailelerinden birinin şerefi. Onu öldürseler bu adı söyletemezlerdi.

Müdür itiraz etmek, ağzından hiçbir şey

almak istemediği inancını vermeğe çalıştı, ama lâkırdılarını bir türlü işittiremedi. O, bir defa hızını almıştı. Bir yel değirmeninin rüzgârla şişmiş kanatlarını durdurmak, boşlukta kasırgalar yapan bu konuşmayı durdurmaktan çok daha kolaydı. Hele, pek yüksek bir asalete sahip olduğunu, kendisini aldatan alçağın da şimdi hatırlamadığı o yüksek unvanlardan birini taşıdığını, zaten işitilmemiş bir uğursuzluğun kurbanı olduğunu ispat etmekte direniyor gibi görünüyordu.

Bütün bu anlattıklarından hangisine inanmal? Belki de hiçbirine; çünkü bu dağınık sözlerde birbirini tutmıyan belirsiz noktalar pek çoktu. Bununla beraber bu sözlerden, samimî, insanı duygulandıran, hattâ acındıran bir şeyler, şu çocukla annesi arasındaki sevgiyi sezebiliyordu. Daima beraber yaşamışlardı. Kadın, özel öğretmenler tutup çocuğunu evde okutuyordu. Ancak çocuktaki zekânın fazla uyanık bulunması, gözlerinin açılması, bu hale karşı alınacak başka türlü ölçülü davranışları bilmemesi yüzünden yanından ayırmak istiyordu.

Papaz ciddiyetle:

— En doğru şey hayatınızı düzene sokmak, evinizi çocuğunuza değerli bir yuva haline getirmek olurdu, dedi.

Kadın cevap verdi:

— Beni de en ziyade meşgul eden şey budur, mösyö l'abbé!... Jack büyüdükçe kendimi

daha ağırbaşlı hissediyorum. Zaten gün geçtikçe hayatım düzene girecektir... Uzun zamandanberi benimle evlenmek istiyen birisi de var... Ama bu durumumun düzelmesini beklerken, çocuğu uzaklaştırmak, henüz karışık olan hayatımdan ayırmak, taşıması gereken büyük isme yakışır, kibar ve dinsel bir öğretim ve eğitim verdirmek istedim... Bu emelimin gerçekleşmesi için, hiçbir müessesenin burası kadar uygun olamıyacağını düşünmüştüm; ama işte onu kabul etmiyor; böylelikle de annesinin cesaretini kırıyor, bütün iyi niyetlerini boşa çıkarıyorsunuz.

Bu sözlerden sonra papaz yumuşar gibi oldu; bir dakika durakladı. Sonra kadının gözlerinin ta içine bakarak:

— Peki, öyle olsun madam, mademki işin bu kadar üstünde duruyorsunuz. İsteğinize boyun eğiyorum. Küçük Jack, benim de hoşuma gitti. Öğrencilerimiz arasına girmesine razı oluyorum.

— Oh! Sayın Müdürüm...

— Ama iki şartla...

— Bütün şartlarınızı kabule hazırım.

— Birincisi, durumunuzu düzene sokacağınız güne kadar çocuk, izinlerini, hattâ büyük tatil günlerini okulumuzda geçirecek, bundan böyle evinize dönmiyecek.

— Fakat Jack'ım, annesini görmezse ölür.

— Yook! İstediğiniz zaman gelir onu se-

versiniz. Ancak onu hiçbir zaman konuşma odasında görmiyeceksiniz. Burada kimse ile karşılaşmamanıza da dikkat edeceğim; işte şartımızın ikincisi.

Kadın, hırsından titriyerek ayağa kalktı.

Demek konuşma odasına hiç giremiyecek, herkese, çocuğunun güzelliğiyle ve kapıda bekliyen arabasının ihtişamiyle, giyinişinin zenginliğiyle övünemediği o perşembe günün sevimliliği arasına karışamıyacak, dostlarına: "Dün Cizvitlerin Okulunda Madam de C ya da Madam de V ile selâmlaştım" diye kibar bayanlardan söz etmiyecek, demek Jack'ını şöyle bir kenarda ancak gizlice sevip okşamaya gelebilecekti. Bütün bu düşünceler, onu çileden çıkarıyordu.

Kurnaz papaz, tam can alacak noktayı bulmuştu.

— Bana karşı insafsız davranıyorsunuz, Mösyö l'abbé; biraz önce bir lûtuf olduğu için size teşekkür ettiğim onamamzı, reddetmeye zorluyorsunuz beni. Annelik ve kadınlık onurumu korumak zorundayım. Şartlarımızın kabulü imkânsızdır. Ya çocuğun aklına gelirse ki...

Orada, camın arkasında, dışarının soğuk havasiyle ve bir endişe hummasiyle canlanmış küçük sarışın bir yüzün kendisine baktığını görünce durdu.

Annesinin işareti üzerine çocuk derhal içeri girdi:

— Oooh! Anneciğim, sen ne iyi kalbli bir annesin... Onlar, beni boş yere kandırmaya uğraştılar.. Fakat ben senin gittiğini sanıyordum.

Kadın, sert bir hareketle çocuğunun elinden tuttu:

— Benimle beraber gideceksin, bizi burada istemiyorlar, dedi.

Bir kaçışa benziyen bu beklenmedik gidişten şaşırmış olan çocuğunu sürükliye sürükliye, gururlu, dimdik, büyük adımlarla odadan çıktı. Papazın ayağa kalkarak verdiği saygılı selâma ancak bir baş hareketiyle karşılık verdi; ama bu kadar telâşına rağmen, tatlı bir sesin, çocuğun ta ruhuna işliyen bir acıma ve bir ısrarla: "Zavallı çocuk... Zavallı çocuk..." diye mırıldanışını Jack'ına duyurmamak için gereken bir çabuklukla kaçamamıştı.

Ona acıyorlardı... Acaba neden?

Jack, o günden sonra, bunu sık sık düşündü.

Okul müdürü aldanmamıştı.

Adı de Barancy değildi. Hattâ belki İda da değildi. Nereden geliyordu? Kimdi? Bir türlü yakasını bırakmadığı bu kişizadelik hikâyelerinin hepsinde gerçek olarak ne vardı? Buna kimse cevap veremez. Bu türlü kadınların pek uzun, pek dolambaçh bir geçmiş arasında o kadar başka bir hayatları vardır ki, son durumlarından başka, hiçbir tarafları bilinemez. İnsanın bunla-

ra, ışıklarının aralıklı parıltılariyle karanlık süreleri arasında uzun bir zaman geçen yanar döner fenerler diyeceği gelir.

Grçek olan taraf Paris'li olmadığı, şivesini gizliyemediği bir ilden geldiği idi. Paris'i hiç bilmiyordu. Oda hizmetçisi Constant'ın söylediğine göre ne idüğü belli değildi.

Hizmetçi onu küçümsiyerek:

— Bir taşra aşiftesi... diyordu.

Her ne kadar bir akşam Gymnase'da (*) iki Lionlu tüccar, onu Terreaux meydanında bir lâvanta ve eldiven mağazası işleten Melanie Favrot adında bir kadına benzetmişlerdi, ama bu baylar aldanmışlar, uzun uzun özür dilemişlerdi. Başka bir gün de Üçücü Süvari Alayından bir subay, onu sekiz yıl önce Orléansville'de tanıdığı Nana adlı bir kadına benzetmişti. Bu subay da aynı yanlışlığa düştüğü için kendinden özür dilemişti. Gerçekte şu dünyada pek münasebetsiz benzeyişler vardır.

Bununla beraber Madame de Barancy çok seyahat etmişti. Bunu saklamıyorsa da her zamanki lâf kalabalığı arasında, hayat ve aslı hakkında ağzından kaçırıverdiği belli ve açık bir noktayı sonradan çok ustalıkla gizliyebiliyordu. Bir gün müstemlekede doğup büyüme çok güzel bir Avrupalı kadın olduğundan, çiftliklerin-

(*) Gymnase Dramatique: O zamanları Paris'te komedi ve vodviller oynıyan üçüncü sınıf bir tiyatro.

den, yerli hizmetçilerinden, bir başka seferinde de Tourangelle'li bir aileye mensup olduğudan, çocukluğunu Loire nehri kenarındaki büyük bir şatoda geçirdiğinden dem vuruyordu. Sonra birtakım hurda bilgiler, birtakım hikâyeler; hayatının birbirini tutmıyan evrelerini birbirine bağlamaya hiç de lüzum görmiyen hoş bir nazlanış.

Farkına varılacağı gibi bu hayal dolu hikâyelere, genç, geveze bir papağanın böbürlenmesi hâkimdi. Asillik, zenginlik, yaldızlı unvanlar... İşte o bunlardan kurtulamıyordu.

Zenginliğine zengindi, hiç değilse zenginlik içinde yaşıyordu. Kendisine Haussmann bulvarında büyük bir konak kiralanmıştı. Atları, arabaları, üslûbu belli olmıyan çok güzel oda takımları, üç dört tane de hizmetçi vardı; orada benzerlerinin bomboş, avare, düzensiz hayatını süzüyordu. Bununla beraber şüphesiz bu türlü kadınlara karşı kendi damgasını vurmasını bilen taşranın verdiği hafif bir sıkılganlığı, kendine güveni olmıyan cesaretsiz bir hali de yok değildi. Bu hali, sonra gerçek körpeliği, belki de kırlarda geçirilmiş bir çocukluğun izleri, doğrusunu isterseniz yeni geldiği ve henüz kendi yerini bulamadığı şu Paris'in akıp giren hayatından onu ayrı tutmuştu.

Her sekiz günde bir, orta yaşlı, kır saçlı kibar bir adam onu görmeye geliyordu. İda, ondan söz ederken "mösyö" diyor ve ve bunu öyle bir kurularak söylüyordu ki, insan kendini

Fransız sarayında, kralın erkek kardeşine bu şekilde hitabedildiği bir devirde sanabilirdi. Çocuk sadece "İyi dost" diyordu. Hizmetçiler kendi aralarında "Bayanın ihtiyarı" dedikleri bu kişiyi, eve geldiği zamanlar "Kont cenapları" diye haber veriyorlardı.

İhtiyar, çok zengin olmalıydı. Çünkü Madam hiçbir şeyle ilgilenmiyordu. Evin her işini gören, gerçekte her şeyde sözü dinlenen yalnız Matmazel Constant'dı; oda hizmetçisinin çekip çevirdiği bu konakta büyük bir tutumsuzluk göze çarpıyordu. Hanımına, işlek mağazaların adresini veren, yüksek tabakada ve Paris hayatında edindiği tecrübeleriyle kılavuzluk eden işte bu Constant'dı; çünkü her şeyden önce hanımda şu bayağılıktan kurtulmak, asîl, değereli, kusursuz bir kadın olmak hevesi uyanmıştı. Şüphe yok ki, bu hevesi zenginlikle beraber duymaya başlamıştı.

Onun için papaz O... kendisini bu şekilde karşılayınca ne hale geldiği, odadan neden bu kadar fazla bir öfke ile çıktığı kolayca anlaşılabilir.

Zarif ve ihtişamlı arabalardan biri kadını okulun kapısı önünde bekliyordu. Kapının önündeki merdiven basamaklarında durup birbirleriyle konuşan, bu kıvır kıvır saçların, kürkün meydana getirdiği kasırga önünde birbirlerinden hemen ayrılıp yol veren bir papaz topluluğuna işittirebilecek ciddî bir eda ile: "Konağa!" diye

seslenmek için gereken kuvveti kendinde bularak, çocuğu ile beraber, orada duran arabaya binmedi, âdeta atıldı.

Tuhaf şey, araba yürümeye başlayınca bir köşeye yığıldı. Gezintiye çıktığı zamanlarda takındığı o şuh edasından eser yoktu; şimdi gözleri yaşlarla dolu, arabanın ipek minderlerindeki dikiş çukurlarında iniltilerini, hıçkırıklarını boğuyordu.

Ne rezalet! Demek çocuğunu okula almak istememişlerdi. Kendisini kibar bir kadın gibi göstermeye yeterli sandığı bütün o debdebeli ve aldatıcı dış görünüşlerine rağmen bu papaz, daha ilk anda durumunu anlayıvermişti.

Demek ne olduğu apaçık görünüyordu.

Her an, yaralanmış gururunun, dayanılmaz bir işkence gibi karşısına çıkardığı müdürün keskin bakışı onu, bu bakışı hatırladıkça, ateş içinde bırakıyor, birdenbire yüzünü kızartıyordu. Rasgele sıraladığı yalanlarını, önünde bir türlü susmasını beceremediği için daha ilk sözde her şeyi anlıyan o insafsız gülümsemeyi tekrar hatırlıyordu.

Jack, annesinin perişanlığından hiçbir şey anlamamakla beraber, bu üzüntüye kendisinin sebep olduğunu fark etmiş, arabanın öbür köşesinde hiç kımıldamadan, hiçbir şey söylemeden kederli kederli ona bakıyordu. Zavallı ço-

cuk, kendisini belli belirsiz kabahatli hissediyordu, ediyordu ama bu kederin altında bu yatılı okula girmemiş olmanın büyük bir sevinci de yok değildi.

Düşününz bir kere!... On beş günden beri şu Vaugirard'dan başka hiçbir şeyden söz açılmamıştı. Annesi ona ağlamıyacağına, uslu duracağına söz verdirmiş, "İyi dost" ona öğüt vermişti. Constant da gerekli çamaşırları satın almıştı. Hasılı her şey hazırlanmış, her şey kararlaştırılmıştı. Artık çocuk, herkesin kendisini içine atmaya çalıştığı hapishaneyi düşünerek titriye titriye yaşıyordu. Ama işte son dakikada ona acımışlardı.

Ah! Annesi ıstırap çekmeseydi, ona nasıl teşekkür edecek, şuracıkta içinde güzel gezintiler yaptıkları daha da yapabilecekleri şu küçük arabanın tüylü minderlerine gömülerek onun dizi dibinde olmaktan ne kadar mutluluk duyacaktı. Jack, gerek kendisi için, gerek annesi için yepyeni ve meraklı bir şey olan şu donmuş ve çamurlu Paris'in ortasında yaptıkları uzun ve hoş gezintileri ve ormanda geçirdikleri öğle sonralarını hatırlıyordu. Rasladıkları bir anıt, sokaktaki en önemsiz bir olay, her şey onları sevindiriyordu.

— Baksana Jack...

— Baksana anne...

İki çocuktan farkları yoktu. Arabanın penceresinden küçük çocuğun iri kumral bukleleri

ile, annesinin tülle sımsıkı örtülü yüzü aynı zamanda görülürdü.

Madam de Barancy'nin acı bir haykırışı çocuğu bütün bu güzel hâtıralardan birdenbire ayırdı. Kadın ellerini ısırarak:

— Yarabbi! Yarabbi! Ne yaptım da bu kadar büyük bir talihsizlğe uğradım?

Tabiatiyle bu feryadı cevapsız kaldı. Çünkü küçük Jack, annesinin ne yaptığım en az onun kadar bilmiyordu. Onun için ne diyeceğini, annesini nasıl avutacağını bilemeden utana utana elini yakaladı, gerçek bir âşık gibi dudaklarını hararetle üzerine bastırdı.

— İnsafsız, insafsız çocuk, dünyaya geldiğindenberi bana ne acılar çektirdin.

Jack sarardı:

— Ben mi? Ben mi sana acı çektirdim?

Onun dünyada sevdiği ve bildiği biricik varlık annesi idi. Onu güzel, iyi ve eşsiz buluyordu.

Demek ona bilmeden, istemeden acı vermişti.

Zavallı yavrucuk, bu düşünce ile derin bir kedere düştü, ama bu keder, biraz önce gördüğü gülümsemeden sonra, kendi acısını açığa vurmaktan utanıyormuş gibi, gizli ve sessiz bir kederdi. Bu üzüntü, titremeden boğuk hıçkırıklardan, bir sinir boşanmasından ibaretti.

Annesi korktu, çocuğu kollarının arasına aldı:

— Hayır... Hayır... Şaka olsun diye söyledim... A, koca bebek!... İnsan bu kadar içlenir mi? Şu uzun bacaklariyle kucaktan inmek istemiyen nazlı tontona da bak!... Hayır, küçük Jack'ım sen bana hiçbir acı vermedin. Böyle meselelere seni de karıştırdığım için delilik eden benim... Hayır artık ağlama... Bak ben ağlıyor muyum?

Garip ruhlu kadın, az önce duyduğu acıyı unutarak Jack'ını güldürmek için sahiden gülüyordu. Bu hal herhangi bir izlenimi uzun zaman saklıyamıyan düşüncesi kıt ve delişmen bir yaratılışın özelliklerinden biri idi. Tuhafı şu ki, biraz önce döktüğü göz yaşları, tıpkı kumruların üstündeki tüylerin içine işlemeden kayıp giden, tüyleri parlatıp perdahlıyan bir sağnak gibi ona gençlik ve daha fazla bir güzellik vermişti.

Birdenbire her tarafı buğulanmış arabanın penceresine eğilerek:

— Neredeyiz acaba? dedi. Aa! Madeleine'i geçmişiz... Ne kadar da çabuk gelmişiz... Ne dersin, şu şeyin... önünde dursak. Hani biliyorsun ya... Şu meşhur pastacının... Haydi sil gözlerini küçük budala... Sana kremalı pasta alacağım.

O devirde pek meşhur olan İspanya pastahanesinin önünde durdular. İçerisi adam almıyordu.

Kumaşlar, kürkler, iştihanın verdiği bir

telâşla birbirine sürtünüyor, mağazanın krem rengindeki oymalarla süslü yaldızlı aynalarında, şekerci dükkânlarının çeşit çeşit eşyalarından, fincan tabaklarının süt gibi beyazlığından, bardakların saydamlığından meydana gelen her türlü neşeli yansılar arasında tülleri gözlerinin üzerine kaldırmış kadınların başları oynaşıyordu.

Madam de Barancy ile çocuğu, bütün bakışları kendilerine çektiler. Bu hal, Madam de Barancy'yi çok memnun etti. Az önceki buhranla birleşen bu küçük başarı, bir haylı kremalı pasta, şekerleme, üzerine bir parmak İspanya şarabı yuvarlamasına yetti. Jack da küçük kalbini hıçkırıklar ve bir türlü akmıyan göz yaşlariyle doldurmuş olan az önceki acının verdiği ölçülü davranışla annesini taklit ediyoru.

Pastacıdan çıktıkları zaman hava soğuk olmasına rağmen o kadar güzel, Madeleine çarşısından etrafa yayılan menekşe kokuları o kadar hoştu ki, bu hal İda'da eve yürüye yürüye dönmek isteğini uyandırdı, arabayı savdı. Jack'ın elinden tutarak çevik bir hareketle, ama kendisini, hayran hayran seyredenlerin bakışlarına alışık kadınların ağır adımlariyle yürümeye başladı. Serin havada yapılan bu yürüyüş, aydınlatılmaya başlanılan mağazalardaki görünüş, neşesini yeniden yerine getirdi.

Sonra benzerlerine göre daha bol ışıklı bir

vitrinin önünde, birdenbire, o akşam baloya gideceğini, balodan önce bir kabarede yemek yiyeceğini hatırladı.

— Aman Yarabbi!... Hiç de aklıma gelmemişti. Bak küçük Jack'ım. Ben ne kadar aptallaşmışım... Haydi çabuk ol, çabuk.

Bu akşam için bir bukete, çiçeklere, unutulmuş bazı ufak tefek eşyaya ihtiyacı vardı. Bu şık şeylerin inceliğini hemen hemen annesi kadar hisseden, hayatı bu değersiz şeylerle dolu olan çocuk, göremiyeceği eğlencenin uyandırdığı canlılıkla, sıçraya sıçraya kadının yanında yürüyordu. Annesinin tuvaleti, güzelliği, yolu üzerinde uyandırdığı hayranlık ifade eden ilgi onun başlıca sevinçlerinden biriydi.

— Çok güzel!... Çok güzel!... Hausmann bulvarındaki evime gönderiniz.

Madam de Barancy kartını atıyor, mağazadan dışarı çıkıyor, Jack'a bol bol alışverişlerinden söz açıyordu.

Sonra ciddî bir tavır takınarak:

— Hele sana söylediklerimi hiç unutma. Baloya gittiğimi "İyi dost"a söylemiyeceksin... Bu bir sırdır... Olur şey değil! Saat beşi geçmiş... Constant kim bilir nasıl köpürecek...

Aldanmıyordu. Yüzü, sesi, tavırları, kadından çok erkeğe benziyen, kırk yaşlarında ,güçlü kuvvetli, uzun boylu bir kadın olan oda hizmetçisi, hanımının kapıdan içeriye girdiğini duyunca, telâşla koştu.

"Elbise geldi... Eve bu kadar geç dönmek için insanın aklını kaybetmiş olması lâzım. Madam hazırlanamıyacak... İmkânı yok, bu kadar az bir zamanda kendilerini dünyada giydiremem...

— Beni öyle paylama, iyi yürekli Constant'ım... Bir başıma geleni bilsen... Baksana şuna...

Ona çocuğu gösterdi. Oda hizmetçisi darılmış gibi bir tavır takınarak:

— Nasıl Mösyö Jack... Geri mi geldiniz? Söz verdikten sonra doğrusu pek ayıp... Demek sizi bu okula jandarmalarla göndermek gerekecek. Ah! Ah! Anneniz çok iyi kalbli doğrusu.

— Yok! Yok! Kabahat onun değil... Onu istemiyen ve bana hakaret eden oradaki papazlarda... Bana... Bana bu hakareti yapsınlar!...

Bu sözleri söyler söylemez gözleri yaşla doldu ve tekrar bu kadar felâkete uğraması için ne yaptığını Tanrı'ya sormaya başladı. Bu göz yaşlarına siz kremalı pastaları, İspanya şarabını, apartmanın sıcaklığını katınız; tabiî bayanın üzerine fenalık geliverdi. Onu kendine getirmek için yatağına götürmek ve lokman ruhu koklatmak gerekti. Matmazel Constant, kadınların bu çeşit buhranlarında gösterilecek özenlerin hepsini çok iyi biliyor, odada gelip gidiyor, "bu da geçer" diyen bir tavırla ve tec-

rübenin verdiği o hoşa giden soğukkanlılıkla dolapları açıp kapatıyordu.

Bütün bu işleri görürken kendi kendine söyleniyordu:

— Bu çocuğu Papazların Okuluna göndermek fikri de nereden çıktı. Sanki onun durumuna yakışır biricik yatılı okul bu imiş gibi... Azıcık olsun bana danışsa idiler bunların hiçbirisi başa gelmezdi... Ona yatılı bir okul, hem de en iyisini, bulmakta hiç de zorluk çekmezdim.

Jack, annesini bu halde görmekten korkmuş, yatağa yaklaşmıştı. Sebep olduğu bu ıstırap için içinden af diliyerek onu, boynu bükük seyrediyordu.

— Haydi odadan çekiliniz Mösyö Jack... Anneniz iyileşti... Kendisini giydireceğim.

— Nasıl, Constant bu baloya gitmemi mi istiyorsun? Eğlenmek hiç içimden gelmiyor...

— Yok canım, aldırmayın. Ben sizi tanırım... Beş dakikaya kadar hiçbir şeyiniz kalmaz... Şu küçük Folie elbisesine, şu pembe çoraplara, çıngıraklı küçük şapkanıza bakın bir kere.

Kâhya kadın, elbiseyi eline almış, katlarını açıyor, İda'nın dayanamıyacağı bu pul yığınından sesler çıkarıyor ve ışıldatıyordu.

Annesi giydirilirken Jack tek başına annesinin karanlık oturma odasına girdi.

Gölgeler, tıklım tıklım minderlerle dolu

zarif odayı dolduruyor, bulvarın dolayındaki fenerden oraya belli belirsiz bir ışık sızıyordu. Çocuk, başını cama dayıyarak, kederli kederli, geçirdiği heyecanlı gününü düşünmeye başladı. Yavaş yavaş bir türlü sebebini anlayamadan, papazın söylediği gibi kendisinin "zavallı çocuk" olduğunu hissetti.

Kendini mutlu sanıp da acınacak bir halde olduğunu başkalarından duymak insana ne garip gelir... Demek öyle gizli felâketler doğuyor ki, bu felâkete sebep olanlarla bu felâkete kurban gidenler bile bunun farkına varamıyorlar.

Kapı açıldı; annesi hazırlanmıştı:

— İçeriye giriniz Mösyö Jack... Bakın ne güzel oldu.

Ah! Baştan başa ipekler içinde, pembe ve gümüşlü renklerin birbirine karıştığı bu elbise ne kadar cici bir şey! Annesinin en ufak kımıldanışı ile bu pullardan ne güzel de sesler çıkıyordu!

Çocuk bakıyor, hayran hayran seyrediyordu. Annesi de, pudrulanmış, elinde örtüsü, hafif, âdeta bir hayal gibi, dalgın bir tavırla Jack'a, kalbinde bu kadar bedbaht olması için Büyük Tanrı'ya karşı yaptığı şeyin doğurduğu üzüntüden başka bir kaygusu olmadan endam aynasından kendine gülüyordu.

Sonra Constant, kadının omuzlarına yepyeni bir balo mantosu attı ve onu arabaya kadar götürdü. Bu sırada Jack, merdiven parmak-

lığına dayanmış, sanki daha şimdiden dans ediyormuş gibi, canlı kıvrak bir eda ile annesini uzakta, ondan pek uzakta, çocukların götürülemediği balolara sürükliyen ,sim işlemeli pembe iki küçük ayakkabının merdiven halılarının üstünden aşağı inişini seyrediyordu. Çıngırakların çıkardığı şıkırtılardan sonra, hemen hemen her akşam duyduğu bu yalnızlıktan, hayatında ilk defa, büyük bir üzüntü duyarak, pek şaşkın bir halde içeri girdi.

Madam de Barancy, akşam yemeklerini dışarda yediği zamanlar Jack, Matmazel Constant'a bırakılırdı.

Anne:

— Akşam yemeğini seninle beraber yiyecek, derdi.

Böyle günlerde, çocuğa pek büyük görünen yemek odasına iki sofra takımı konurdu; ama çocukla başbaşa kalmaktan pek hoşlanmıyan Constant, daha ziyade mutfağa iki sofra takımı indirir, akşam yemeği, öteki hizmetçilerin de toplandığı zemin katında yenilirdi.

Burada apaçık bir tutumsuzluk vardı.

Davetlilerin taşkın neşesinde, bol bol yağ lekelerine bulanmış masada bir pislik göze çarpardı. Şüphesiz toplantıya kâhya kadın başkanlık ederdi. Masa başındakileri neşelendirmek için imalı, fakat küçük çocuğu incitmiyecek tarzda kullandığı kelimelerle hanımının maceralarını anlatmaktan çekinmezdi.

O akşam, Vaugirard okulunda karşılaşılan kovumsama hakkında şiddetli bir tartışma oldu. Arabacı Augustin'e göre bu papazların çocuğu "Yobaz bir Cizvit" yapmalarındansa işin böyle olması çok daha iyi olmuştu.

Matmazel Constant, bu söze itiraz etti. O muhakkak "dinine bağlı" değildi, değildi ama din hakkında kötü bir dil kullanılmasına da razı olamıyordu. O zaman Jack'ın büyük bir hayal kırıklığı içinde, okadar iyi görünen papazın kendisini niçin kabul etmediğini öğrenmek ümidiyle kulak kabartarak dinlediği tartışma konusunu değiştirdi.

Artık ne Jack'tan, ne de annesinden söz ediliyordu. Şimdi her birinin dinsel inançları ortaya atılmıştı. Arabacı Augustin'in, içtiği zaman din hakkında oldukça acayip inançları vardı. Ona göre Tanrı güneşti. Ondan başkasını bilmiyordu. Sarhoşluğunun verdiği bir inatla durmadan:

— Ben fil gibiyim, güneşe taparım, diye tekrarlıyordu.

Nihayet ona filin nerede güneşe taptığını gördüğünü sordular.

— Bunu bir defa fotoğrafta görmüştüm, dedi.

Bunun üzerine Matmazel Constant, arabacının yüzüne dinsiz, Tanrı'yı inkâr eden bir adam olduğunu bağırırken, kurnaz bir köylü

karısı olan Picardia'lı şişman aşçı kadın da onların her ikisine:

— Dinleyin, her ikiniz de haksızsınız... İnan üzerine kavga edilmez, diye tekrarlıyordu.

Acaba Jack bu sırada ne yapıyordu?

Masanın ta öbür ucunde, yüzünü kolunun üstüne dayamış, saçlarının kumral bukleleri kolunun kadife yenine dökülmüş, fırının sıcakhğı ve bu kaba, bilgisiz adamların sonu gelmez kavgalariyle ağırlaşan hava içinde gevşemiş, uyuyordu. Oturarak yaptığı yorucu ve üzücü uykuya dalmadan önceki sersemlik sırasında, üç hizmetçinin fiskoslarını duyuyordu. Şimdi onların kendinden söz ettiklerini samyordu; ama duyduğu şeyler uzaktan, pek uzaktan, sanki sislerin arasından geliyordu.

Aşçı kadımn sesi işitildi:

— Peki, bu yavrucuk ne olacak?

Constant cevap verdi:

— Bilmem ama, muhakkak olan bir şey varsa çocuğun artık bu uevde kalamıyacağıdır. Hanım, ona bir yatılı okul bulma işini bana yükledi.

Arabacı iki hıçkırık arasında kekeledi:

— Durun bakayım, durun. Sizin işinize mükemmel yarıyacak, meşhur bir okul biliyorum. Ona kolej mi ne diyorlar. Hayır şey Mo.. Moronval Gymnase'ı... Adı böyle ise de bir kolej olduğu muhakkak. Sait'lerin, hani şu benim

Mısırlıların yanında çalışırken, çocuğu oraya ben götürüyordum. Hattâ rengi bozuk Çorbacı (*) bana her zaman tarifeler veriyordu. Bende ondan bir tane olacak...

Para çantasından çıkarıp masanın üstüne yaydığı birçok işe yaramaz kâğıtların arasından öbürlerine göre daha pis bir kâğıdı yakaladı. Muzaffer bir tavırla:

— İşte, dedi.

Sonra katlanmış ilânı açtı; okumaya, daha doğrusu güçlükle hecelemeye başladı.

— Mo...Mo...ronval... Gymnase'ı... Pa..Pa... risin... en...en...

Matmazel Constant:

— Şunu bana ver, dedi.

Kâğıdı alarak bir hamlede okudu:

—Moronval Gymnase'ı, Montaigne caddesinde, 25 numarada - Paris'in en güzel mahallesinde - ailelere mahsus öğretim yurdu. — Büyük bir bahçe. — Az sayıda öğrenci kabul edilir. — Moronval - Décostère metodu ile Fransızca konuşma dersleri. — Taşralıların ve yabancıların durumlarında hâsıl olan her türlü konuşma kusurları giderilir.

(*) Çorbacı kelimesini, bizdeki bilinen anlamda almıyorum. Marchand de Soupe karşılığı olarak kullanıyorum. Fransa'da özel pansiyon müdürlerine, devlete ait müesseselerdeki yiyecek, içecek işleriyle uğraşan kimselere öğrenciler arasında verilen bir sıfat.

Çeviren

Matmazel Constant, nefes almak için durdu; etrafındakilere:

— Burası, bana pek uygun görünüyor, dedi.

Gözlerini fıldır fıldır açan Picardia'lı aşçı kadın:

— Bana da öyle geliyor, dedi.

— .... **Kusurları giderilir. — İyi konuşma ve nefes alma esasları öğretilir, yüksek sesle ifadeli okuma yaptırılır.**

İlânın okunmasına devam edildi; ama Jack uyumuştu ve artık hiçbir şey duymuyordu.

Rüya görüyordu.

Evet, şu kirli mutfak masasının etrafında onun alın yazısı söz konusu olurken, annesi pembe Folie elbisesi içinde, herhangi bir yerde çılgınlar gibi eğlenirken, o, rüyasında başka bir dünyanın içinde, papazı görüyor, "Zavallı çocuk!..." diyen ve insanın içine işliyen o tatlı sesi işitiyordu.

II

MORONVAL GYMNASE'I

Moronval ilânında, Paris'in en güzel semtinde Montaigne caddesinde 25 numarada diye yazılı idi.

Montaigne caddesinin, Champs - Élysés'nin göbeğinde, Paris'in en güzel mahallelerinin birinde bulunduğu, bir ucu Seine nehrinin rıhtımlarına, öbür ucu yol kavşağındaki meydanın etrafı çiçekli fıskıyelerine dayanan bu caddede oturmanın hoş bir şey olduğu inkâr olunamazdı. Ama onun çarçabuk açılmış ve henüz tamamlanmamış bir yol gibi karışık ve ahenksiz bir görünüşü vardı.

Burada yuvarlak köşelerini kristal camların, açık renkli perdelerin, yaldızlı küçük heykellerin, sayfiyeye mahsus çiçeklerin süslediği büyük binalarla içinde nalbantların ve tekerlek tamircilerinin çekiç sesleri gelen viraneler ve amelelere ait evler yan yanadır. Gündüzleri Mabille tevkifhanelerinin, geceleri süslü bir koltuk meyhanesinin gürültüsü ile canlanan tam bir kenar mahallesinden kalma bir hal bulunmaktadır. Hattâ bu devirde, aynı caddede, eski des Veuves sokağının eski bir kalıntısı olarak kalmış bulunan bugün bile var olduğunu sandı-

ğım birkaç ara sokak fark olunur ve yine bu caddenin sefil görünüşü ile dolayın ihtişamı arasında garip bir uygunsuzluk göze çarpar.

Bu küçük sokaklardan biri, Montaigne caddesinin 25 numarasına açılıyor, Douze-Maisons geçidi adını taşıyordu.

Geçidin parmaklıklarındaki yumurta biçimi alınlığın üzerine yazılmış yaldızlı harfler, Moronval müessesesinin bu dolayda bulunduğunu büyük bir şatafatla ilân ediyordu. Ama parmaklığı aşar aşmaz, insanın ayağı, yıkılan ve yeni yapılmakta olan binaların etrafa saçtığı kaldırılması imkânsız, pis kokulu kara bir çamura, bir yıkıntının balçığına saplanıveriyordu. Geçidin ortasından akan su, boşluğu kesen fener, eşyalariyle beraber kiraya verilen yanlardaki bakımsız evler, eski kalaslarla tamamlanmış binalar, sizi kırk yıl geriye yahut Paris'in öbür ucundaki Le Chapelle'e, veya Menilmontant'a göl türüyordu.

Geçide doğrudan doğruya dışarıdan yapılmış merdivenlerle çıkılan, sundurmalı, balkonlu, bir çeşit dağ evlerinden geniş meydana, tavşan kafesleri, eski elbiseli çocuk kümeleri, mahallenin sıska kedileri, insana alışık saksağan kuşları dolup taşıyordu.

Bu kadar küçük bir yere, İngiliz seyislerinden, esmer renkli hizmetçilerden, eski uşak elbiselerinden, hırtıpırtılardan, kırmızı yelekli, dört köşe kasketli insanlardan meydana gelmiş

böyle bir kalabalığın sıkışmış olması insanı hayrete düşürür. Buna siz bir de, her akşam güneş batarken işini bitirip geri dönen iskemle kiralıyan kadınları, keçilerin çektiği arabayı, kuklacıları, kâğıt helvacılarını, az raslanır köpek satıcılarını, her cins dilencileri, ve reklâm levhalariyle gezen hipodrom cücelerini katınız, işte o zaman iç tarafı gürültülü ve sefil görünen bu büyük caddedeki sakin ihtişamın, ağaçlardan, arabalardan meydana gelen bu güzel dekorun arkasında bulunan, bir tiyatro kulisi gibi insanla tıkalı kalmış bu karanlık ve garip sokak hakkında bir fikir edinebilirsiniz.

Bu acayip manzaralı bütünün içinde Moronval Gymnase'ı hiç de yadırganmıyordu. Başında, kenarları geniş ve bir hale gibi arkaya kıvrık quaker şapkasiyle, omuzlarının üzerine düşmüş düz saçlariyle pek sıska, esmer renkli, uzun boylu bir adam, arkasında altı kadar çocuk olduğu halde bu geçitten günde birkaç defa geçerdi. Renkleri açık bakır sarısı ile kuzguni siyah arasında değişen bu çocukların arkasındaki elbiseler, eski, yamalı, havı dökülmüş bir örnek kolej elbiseleriydi. Bu halleri ile âdeta bir müstemleke ordusunda isyan etmiş bir tabur askere benziyorlardı.

Moronval Gymnase'ının müdürü, kendi verdiği ada göre "küçük sıcak ülkeleri"ni gezdiri-

yordu. Bu çeşit çeşit renklere bürünmüş yatılı öğrencilerin gidiş gelişi, Douze - Maisons geçidinin garip görünüşünü tamamlıyordu.

Madam de Barancy, çocuğunu kendi getirseydi, müesseseye gitmek için geçilmesi zorunlu olan bu mucizeler bahçesinin görünüşü karşısında muhakkak dehşet duyar, böyle bir çirkef çukuruna "sevgili küçük yavrusunu" bırakmaya razı olamazdı. İşin aslına bakılırsa, kolayca şaşırıp pısırıklaşan bu sıkılgan yaratık, cizvitlere yaptığı ziyaretten o kadar perişan halde dönmüş, umduğundan o kadar başka karşılanmıştı ki, yeni bir hakarete uğramaktan korkarak hizmetçilerinin seçiverdikleri bu yatılı okula Jack'ın yerleştirilmesi işini oda hizmetçisi Matmazel Constant'a bırakmıştı.

İda'nın arabası Montaigne caddesinde Moronval Gymnase'ının yaldızlı levhası karşısında durduğu sabah hava, soğuk ve karlı idi ve insana hüzün veriyordu.

Geçit bomboştu. Sokak feneri ipinin üstünde gıcırdıyordu. Yeni yapılan binalardan kalmış tahta parçalarında, onları örten işe yaramayan kâğıt yığınlarında, her şeyde, yeni bir su basmasından, ya da kenarları hâlâ yapılacak olan bir kanalın yakında bulunmasından ileydana gelmiş çöküntülü, küflü, karmakarışık bir hal vardı.

Becerikli kâhya kadın, bir elinde çocuk,

öbür elinde şemsiye olduğu halde cesaretle yürüyordu.

On ikinci evin önünde durdular.

Bu ev, sokağın tam ucunda, iki yüksek duvarın arasına sıkışmış bulunan Marboeuf sokağına geçilecek noktada ve yolun daraldığı yerde bulunuyordu. Kara ve cılız birkaç dal, yeşil boyası dökülmüş kapının üstünde titreşiyordu.

Bazı temizlik belirtileri, kibar müessesenin orada bulunduğunu haber veriyordu. Bir manastıra veya hapishaneye açılıyormuş gibi insana çekingenlik duygusu veren sağlam, kalın, yeşil boyalı büyük kapının önünden, istiridye kabukları, tabak kırıkları, dibi delik, içi boş sardalya kutuları büyük bir dikkatle kenara kaldırılmıştı.

Dışardan Gymnase'ın bahçesinin ve binalarının daha geniş olduğu sanısını uyandıran büyük sessizlik, Matmazel Constant'ın çaldığı çıngırak sesiyle birdenbire bozuldu.

Jack bu çıngırak sesiyle, içinde bir ürperme duydu. Bahçede, kışın, yiyecekleri azaldığı için bir araya toplanma duygusuyla tek bir ağacın üzerine kümelenmiş serçeler, komşu evin çatısına büyük bir korku ile uçuştular.

Bununla beraber hiç kimse gelip kapıyı açmadı; kapının ağır kanatları arkasında fısıltılar duyuldu; kapının kalınlığı içine açılmış parmaklıklı küçük pencereden, sessiz sessiz gü-

lümsiyen, iri gözlerinde bir hayret ifadesi bulunan kalın dudaklı, kapkara bir baş uzandı.

Madam de Barancy'nin oda hizmetçisi kurumlu bir eda ile sordu:

— Burası Moronval Gymnase'ı değil mi?

Kıvırcık saçlı baş yerini, dar ve sivri kafatasiyle, çıkık elmacık kemikleriyle, kopçalı küçük gözleriyle bir tatar veya Mançuryalıya benziyen başka bir başa bıraktı. Nihayet aynı pencereden sütlü kahve renginde, meraklı meraklı gülümsiyen esmer bir yüz göründü. Ama kapı bir türlü açılmıyordu ve Matmazel Constant sabırsızlanmaya başlamıştı. Bu sırada uzaktan cırlak bir ses bağırdı:

— Kapının çalındığını hâlâ duymadınız mı, şebek sürüleri?...

Biraz sonra tuhaf, kuvvetli fısıldaşmalar çoğaldı. Kilidin içinde telâşlı anahtar dönüşleri oldu; sonra tekmeler, itişmeler, kakışmalar, küfürler duyuldu. Nihayet kapı açılınca Jack az önceki serçeler gibi, ürkek ürkek her tarafa kaçışan öğrencileri gördü.

Kapıda derisi soyulmuş, boynuna birkaç defa dolanan boyun bağı ile yüzü daha kara, daha korkunç bir hal almış, zayıf, esmer, uzun boylu bir adamdan başka kimse kalmamıştı.

Mösyö Moronval, Matmazel Constant'a içeri girmesi için rica ederek kolunu uzattı. Oldukça büyük ana yollarında çukurlar açılmış, kış mevsiminin karanlık ve bir örnek renkleriyle daha

fazla hazin bir görünüş almış bulunan bir bahçeye girdiler.

Binanın, dağınık ve şekilleri tuhaf kısımları, kurumuş çimenlerin ortasında aralıkla dizilmişti. Öyle görünüyordu ki, Gymnase, Mösyö Moronval tarafından bir eğitim yurdu haline sokulmuş eski bir at fotoğrafhanesi idi. Hele bu binaların arasında, bir serin camlarında bulunduğu gibi, pencerelerinin kırık ve çatlak yerlerine sayısız kâğıt şeritler yapıştırılmış bulunan ve öğrencilere teneffüshane işini gören camekânlı, tozlu, kubbeli, değirmi bir bina vardı.

Yolun üstünde elinde bir süpürge ile bir kömür kovası tutan kırmızı yelekli bir Arap çocuğuna rasladılar. Çocuk, Mösyö Moronval'in önünde saygılı ve utangaç bir eda ile eğildi. Müdür çocuğun yanından geçerken telâşlı telâşlı:

— Salonu yakın! diye bağırdı.

Ona sadece salonda ateş yakılması emredildiği halde halinde o kadar büyük bir korku ve şaşkınlık oldu ki, salonun sanki yandığını haber almış gibi bir duygu uyandırıyordu.

Ama bu emir, boş yere verilmiş bir emir değildi.

Hiçbir yer size donmuş ve kaygan bir göl izlenimini veren ve döşemesinin boyası dökülmüş ama cilâ geçirilmiş olan bu konuşma odasından daha soğuk görünmez. Odanın takımları bile hastahanelerdeki bir örnek robdöşambırlarının içine yarı sarınmış hastalar gibi hemen hemen

kendileri için yapılmış olan eski kılıfları içinde, bu kutba ait soğuktan kendilerini koruyor gibi idiler.

Ama Matmazel Constant, ne duvarların yıkıntısını, bir kısım camları bir dehlize benziyen, ne şu salonun çıplaklığını, ne de bu karışık binalar içindeki dar geçitten insanın kolayca alışabileceği soğuk bir ışık bolluğunu geçiren at fotoğrafhanesini görüyordu.

Oda hizmetçisi, hanım yerine konulmasından, kendisine önem verilmesinden pek fazla memnun kalmıştı.

Neşeleniyor, burasının, bol havasiyle, çocuklar için, kırlar gibi hoş bir yer olduğunu söylüyordu.

Moronval, iki tarafa sallana sallana yürürken:

— Tıpkı kırlarda imiş gibi, diye cevap veriyordu.

Bir an konukların gelmesiyle, gözle görünmez bir yığın atomun korkup ürktüğü duygusunu uyandıran u fakir evlerde olduğu gibi, bir karışıklık, bir şaşkınlık oldu.

Arap çocuğu ocağı yakıyor, Mösyö Moronval, kişizade konuklarına bir tabure arıyordu. Décostère'lerin kızı olan Madam Moronval, kendisine haber verilmiş olduğu için kurumlu bir selâm vererek içeri girdi. Soğuk ve uzun yüzlü, kısa, pek kısa boylu olan bu kadının belli belirsiz yapmacıklı bir hali vardı. Omuzlarının arasında

kendisinden başka hiç kimsenin bilemiyeceği bir şey saklıyormuş gibi, dimdik, boyundan bir parmak bile kaybetmeden daima ön tarafını gösteriyordu. Bununla beraber, çok sevimli, nazik, ağırbaşlı bir hali vardı.

Çocuğu yanına çağırarak uzun saçlarını okşadı. Gözlerini çok güzel buldu.

Moronval, Matmazel Constant'a arsız bir eda ile:

— Annesinin gözleri, diye ilâve etti.

Oda hizmetçisi, kendisini tanıtmak için fazla bir telâş eseri göstermedi. Ama Jack, kızgın, hıçkırık dolu bir sesle bağırdı:

— O benim annem değil, hizmetçimdir.

Bunun üzerine Décostère'lerin kızı olan Madam Moronval, teklifsizlikten biraz utanmış gibi, müessesenin menfaatlerine zararı dokunabilecek olan ölçülü davranışını yeniden ele aldı.

Bereket versin kocası, efendilerinin çocuğunu, yatılı bir okula yerleştirme göreviyle gönderilmiş olan bir hizmetçi kadının, bu evde oldukça önemli bir yeri olabileceğini anlıyarak nezaketini fazlalaştırdı.

Matmazel Constant da bunu ona ispat etmekten geri kalmadı. Kesin bir eda ile pek yüksekten atıp tutuyordu. Yatılı bir okulun bulunması işinin kendisine bırakıldığını saklamadı. Hanımının adını her amşta, haline Jack'ı çileden çıkaran bir acıma, hafif bir koruma havası veriyordu.

Okulun ücreti üstünde bir tartışma oldu. Çamaşır takımları hesaba katılmamak şartiyle yılda üç bin frank. Bu rakam ortaya atılınca artık Mösyö Moronval, şaklabanlıklarına başladı.

Üç bin frank! Belki bu ücret pek fazla bir rakam gibi görünebilir. Evet, evet, bunu herkesten önce kendisi kabul etmekte idi; ama Moronval Gymnase'ı da başka müesseselere benzemezdi ki... Ruh ve beden için serbest bir idman yeri olan bu okula Almanlarınki gibi böyle Gymnase adı takılması boşuna değildi. Öğrencilere burada bir yönden bilgi verilirken, öbür yönden Paris hayatının bütün gerekleri ve incelikleri öğretiliyordu.

Onlar, tiyatroya, her yere öğretmenleriyle beraber gidiyorlardı. Büyük akademik toplantılarda, öğretmenlerinin yaptıkları bütün tartışmalarda hazır bulunuyorlardı. Onları Yunanca, Lâtince ile şişirilmiş birer boş bilgin, birer bilgiç taslağı haline getirmekten fazla, onlarda bütün insancıl duyguları geliştirmeye, çoğu zaman gurbete düşmüş kimselerde olduğu gibi uzun zaman yoksun kaldıkları aile hayatındaki güzelliklerin öğretilmesine çalışılıyordu. Buna karşılık öğretim de hiç ihmal edilmiş değildi, tersine, en yüksek kişiler, bilginler, artistler, tarih, musiki, edebiyat öğretmeni olarak bu insancıl esere yardım etmekten kaçınmıyorlardı. Bu öğretmenlerin okuttukları derslerin arasına bir de

Fransızca konuşma dersi konmuştu. Bu ders, Madam Moronval - Décostère'in yaratmış olduğu o şaşmaz, yepyeni metotla verilmekte idi. Bundan başka her sekiz günde bir yüksek sesle ifadeli okuma için, öğrenci velileriyle ana babalarının davetli bulunduğu güzel bir toplantı yapılıyordu. Bu suretle toplantılarda Moronval sisteminin yetkinliğine inanç getiriliyordu.

Herkesten fazla karısının konuşma derslerine ihtiyacı bulunan müdür, bu uzun söylevini o kadar çabuk ve telâşlı bir ifade ile söylemişti ki, bir müstemleke Fransızcası niteliğini alan bu demeçteki kelimelerin yarısı yutulmuş, edebiyat öğretmeni yerine edebiyat öğetmeni, insan sever eser yerine insan seve ese diyerek R harfleri yok edilmişti.

Fiyat meselesi tabiî onu hiç ilgilendirmiyordu. Ne ehemmiyeti var, Matmazel Constant'ın gözü boyanmıştı ya. Üüzerinde durulan mesele, çocuğun kibar ve asîl bir eğitim alması idi.

Décostère'lerin kızı olan Madam Moronval uzun boynunu uzatarak:

— Mesele bu ise hiç merak etmeyin.

Kocası da, Gymnase'a ancak kibar yabancıların, büyük aile çocuklarının, asîllerin, prenslerin alındığını ilâve etti.

Hattâ şu anda kral soyundan bir çocuğu, Dahomey kralının has oğlunu okutuyordu. Bu

sözler karşısında Matmazel Constant'ın neşe ve heyecanına sınır çizilemezdi:

— Bir kral oğlu mu? İşitiyorsunuz ya Mösyö Jack, bir kral oğlu ile beraber okuyacaksınız.

Müdür ciddiyetle:

— Evet, dedi. Haşmetli kral tarafından, pek sayın prens hazretlerinin eğitimi işiyle görevlendirildim. Övünmeden söyliyebilirim ki, Prensi her yönden dikkate değer bir insan yapmaya muvaffak oldum.

Şuracıkta, dehşetli bir teneke gürültüsü ile kömür kovasım sallıyarak kımıldatarak ocağı yakan şu Arap yavrusunun böyle bir ada sahip olması kabil mi idi?

Müdür devam etti:

— Ben ve benim gibi burada hazır bulunan Madam Moronval - Décostère ile umuyoruz ki, genç prens, bir defa tahta oturdu mu, iyi öğütlerimizi, Paris'teki öğretmenlerinin ona vermiş olacakları iyi örnekleri, onların yanında geçirdiği güzel yılları, yorulmak bilmiyen özenlerini, aralıksız çabalarını hatırlıyacaktır.

Jack, şurada durmadan ocağın önünde uğraşan Arap yavrusunun kıvırcık başını çevirip, yüzünün kuvvetli bir red hareketiyle iri ak gözlerini fıldır fıldır döndürdüğünü görünce büyük bir şaşkınlık duydu.

Yoksa pek sayın Prens hazretleri, Moronval Gymnase'ının yararlı derslerinden hiçbirini hatırlamıyacağını ya da bu müesseseye

karşı hiçbir minnet hissi duymıyacağını mı söylemek istiyordu?

Bu hali bu köle nasıl anlatabilirdi?

Matmazel Constant, öğretmenin uzun söylevinden sonra, âdet olduğu üzere bir üç aylık sürenin parasını peşin olarak vermeye hazır olduğunu söyledi.

Mornoval, "Ne acelesi var!" der gibi zarif bir tavur takındı.

Oysa ki, bu paranın acelesi vardı.

Ayakları kırık mobilyalariyle, kabarıp dökülmüş duvarlariyle, yırtık halılariyle bütün ev bunu haykırıyor, büyük çeneli, bodur boylu bayanın yumuşak ve parlak robu gibi Moronval'in havı dökülmüş elbisesi de bu paraya ihtiyaç olduğunu söylüyordu.

Ama bu para ihtiyacı, en fazla karı kocanın yeni öğrencinin adını, yaşını, Gymnase'a giriş tarihini kaydetmek için öbür odadaki fermuarlı zarif kayıt defterini aramaya gittikleri zaman gösterdikleri telâşh hareketlerde görüldü.

Bu ciddî işler görülürken Arap yavrusu artık varlığı yararsız gibi görünen ateşin önünde hâlâ çömelmiş, duruyordu. Soba şimdi hava akımının bütün kuvvetile, gürül gürül ses çıkartarak oynak, kızıl, hoş bir alevle canlananmış, içindeki odun yığınını parçalayıp hırsla yutuyordu.

Arap çocuğu, başını iki yumruğu içine al-

mış, gözleri bir hulyaya dalmış gibi hareketsiz duruyor, bu parlak zemin üstünde şeytanı andıran kapkara renkli bir hayale benziyordu.

Gözleri pek büyümüş, ağzı sessiz bir gülümseme ile açılmıştı.

Dışarda bembeyaz bir kar, kelebekler gibi, basık ve sarı bir gökten dökülürken, çocuk ocağın parıltılarına üşüye üşüye sarılmış sanki her taraftan ışığı ve sıcağı içiyordu.

Jack üzüntülüydü.

Bu Moronval adlı herifin, yumuşak bir yüzü vardı ama, kötü bir adam olduğu da görünmüyor değildi.

Hem sonra çocuk, bu garip okulun içinde, dünyanın her bir yönünden gelmiş, oraya yüzüstü bırakılmanın acısını, uzun mesafelerin umudsuzluğunu getirmiş olan şu renk renk öğrenciler gibi annesinden biraz daha uzak kalmış, kendini kaybolmuş hissediyordu.

Aynı zamanda, her yanı kapalı, dolu, uğuldıyan Vaugirard kolejini, güzel ağaçları, bütün havasında tatlı bir lezzet bulunan ılık seri, elini başının üstüne koyduğu zaman ona büyük bir heyecan vermiş olan müdürün sakin dikkatini, hatırlıyordu.

Niçin orada kalmamıştı?... Bunları düşünürken, birdenbire kendisini bu okula da kabul etmezlerse diye düşündü.

Bir an büyük bir korkuya kapıldı.

Masanın etrafında, büyük kayıt defterinin

yanında Moronval, Moronval'in karısı, Constant, ona bakarak fısıldaşıyorlardı. Cümlelerin son taraflarını ve kendisine bakarak arada sırada göz kırpmalarını fark ediyordu. Kısa boylu, uzun yüzlü kadın, ona sevgi ile bakıyordu. Jack, kadının tıpkı papaz gibi iki defa:

— Zavallı çocuk, diye mırıldandığını duydu.

Demek o da?

Acaba herkes ona neden acıyordu?

Kendisine ağır bir yük olan bu acınma gerçekten korkunç bir şeydi.

Hakaret karışık bu acımayı, kendi çocuk ruhuna göre elbisesinin, çıplak bacaklarının, ya da çok uzun saçlarının garipliğine yorarak utancından ağlıyacağı geliyordu.

Ama onu her şeyden fazla dehşete düşüren şey, yeni bir reddediliş karşısında annesinin duyacağı üzüntü idi.

Birdenbire Matmazel Constant'ın çantasını çekip, masanın mürekkep lekeleriyle dolu yeşil çuhasının üzerine banknotları, Louis altınlarını dizdiğini gördü..

Her halde onun okulda kalmasına razı olmuşlardı.

Zavallı yavrucuk, hemen biraz önce şu masanın üstünde, hayatının bütün felâketlerine, varlığının bütün talihsizliklerine imza konulduğundan habersiz, içten bir sevinç duydu.

Bu anda bahçenin boşluğunda korkunç kalın bir ses gürledi:

Ey bu soğuk toprağın altında uyuyan rahibeler...

Siyah kadife şapkalı, saçları dibinden kazınmış, korkunç sakallı, şişman, kısa boylu, geniş, tıknazca, ufak tefek bir adam gürültü ile kapıyı açtığı zaman, konuklara ayrılmış odanın camları hâlâ titriyordu.

Adam, gülünç bir şaşkınlıkla bağırdı:

— Salonda ateş ha! İşte bu tutumsuzluk. Böôh!... Böôh!... Demek küçük, ılık bir ülke yarattık. Böôh!... Böôh!...

Yeni gelen adam, kendisinin toprak altında kalmış sesindeki genişliğin ta diplerinden pek böbürlendiği, ama bir gün kaybedeceğinden üzüntü duyduğu en kaba do'nun varlığını bir şarkıcı merakiyle ispat etmek için geçtiği yerlerde tıpkı topraktan çıkıyormuş gibi gelen ve boğuk bir çeşit böğürmeye benziyen bu Böôh, Böôh'ler yardımiyle bütün sözlerini vurguluyordu.

Yabancı kadını, çocuğu, küme halinde duran altın yığınını görünce lâkırdısı dudaklarında çivilenerek durdu. Kasları başka izlenimler taşırken yüzünde şaşkınlık, sevinç, alıklık birbirleriyle savaşıyordu.

Moronval ciddiyetle oda hizmetçisine döndü:

— İmparatorluk Müzik Akademisinden

Şan Öğretmenimiz Mösyö Labassindre.

Labassindre, iki üç defa selâm verdikten sonra kendisine bir çekidüzen vermek için Arap çocuğuna bir tekme vurdu; o da kovasını sürükliyerek hiçbir şey söylemeden çıkıp gitti.

Kapı tekrar açılınca içeri iki kişi daha girdi.

Bunlardan birisi, gözleri dış bükey bir gözlükle çevrili, yakasında miyopluğun verdiği beceriksizliğin bütün izlerini taşıyan eski redingotunun düğmeleri çenesine kadar iliklenmiş, tilki suratlı, kır saçlı, sakalsız, çirkin bir adamdı.

Bu adam, Tabiat Bilgisi ve Matematik Öğretmeni Doktor Hirsch'di.

Etrafa keskin bir amonyak kokusu yayıyordu. Türlü türlü kimya tecrübelerinin yapılması sonucu olarak parmakları sarı, mavi, kırmızı, yeşil, birçok renklerle boyanmıştı.

Odaya sonradan giren adamla bu kukla arasında garip bir uygunsuzluk göze çarpıyordu.

Nereden başladığı belli olmıyan bir alnı genişletmek amaciyle yüksekten bakan saçları geriye atılmış, titiz bir dikkatle giyinmiş, açık renk eldivenli, oldukça genç olan bu adamın, hiçbir şeye önem vermiyen hulyalı bir bakışı vardı. Giyinişi ve solgun yüzü ile fazla kozmatikli bıyıkları ona hasta bir silâhşor edası veriyordu.

Moronval, bu genç adamı Edebiyat Öğret-

menimiz ve büyük şairimiz Amaury d'Argenton diye tanıttı.

Altmların karşısında, o da Doktor Hirsch ile ses sanatçısı Labassindre'in gösterdikleri şaşkınlığı gösterdi. Donuk bakışında bir parıltı oldu. Ama bu parıltı çocuğa ve hizmetçisine attığı yüksek bakıştan sonra söndü.

Sonra ateşin önünde oturmakta olan öteki öğretmenlerin yanına yaklaştı. Her üçü birbirlerini selâmlarken neşeli ve korkulu bir ifade ile bakışıyorlardı.

Matmazel Constant d'Argenton'da kibirli bir hal sezdi; Jack'da ise tarif edilmez bir ürkme, iğrenme etkisi uyandırdı.

Orada bulunanların hepsi çocuğa acı vereceklerdi. Ama bu adam hepsinden fazla. Çocuk da âdeta bunu hissetmiş gibiydi. Odaya girdiğini görür görmez elinde olmıyarak "düşman"ını anlamış, gözlerine takılan bu sert bakış onu iliklerine kadar üşütmüştü.

Ah! Açıldıkları zaman çelikten kıvılcımlar, içine girilemez ateşler saçan, ağır gözkapaklarının altında uyur gibi bir hali bulunan bu soluk mavi gözlere, hayatının ıstıraplarını arasında kaç defa raslıyacaktı? Gözlere, ruhun penceresi derler; ama bu adamın pencereleri o kadar sıkı örtülmüştü ki, bu pencerelerin arkasında bir ruh bulunup bulunmadığından şüphe edilebilirdi.

Matmazel Constant ile Moronval'ler arasın-

deki konuşma sona erince melez adam, yeni öğrencinin yanına yaklaştı. Yanaklarına dostça hafif bir fiske vurarak:

— Haydi, haydi, küçük dostum! Artık bu somurtkan yüzü bırakıp daha neşeli bir hal alman lâzım.

Doğrusu Jack, oda hizmetçisi ayrılacağı sırada, gözlerinin yaşlarla dolduğunu hissetti. Tasası, bu kadına karşı bir sevgi duyduğundan değil, onun eve ait bir insan olduğundan, her gün annesinin yanında bulunmasından, bu şişman varlığın gidişiyle ayrılığın kesinleşmiş olmasından ileri geliyordu.

Hizmetçinin eteğine yapışarak hafif bir sesle:

— Constant, Constant anneme söyle de beni gelip görsün, diye tekrarlıyordu.

— Evet, evet gelecek Mösyö Jack... Ama ağlamaya lüzum yok.

Çocuk ağlıyacaktı, ama bütün bu insanların kendisini seyretmesi, edebiyat öğretmeninin alaycı ve donuk bakışının üzerinde duruyormuş gibi gelmesi, işte bütün bunlar ona üzüntüsünü kalbinde gizlemek için yetmişti.

Kar bütün hiziyle yağıyordu.

Moronval, bir araba bulup getirmeleri için izin istedi. Ama kâhya kadın, herkesi büyük bir şaşkınlığa düşürebilecek bir tarzda, Augus-

tin ile kupa arabasının kendisini pasajın dibinde beklediğini söyledi.

Bir kupa arabası ha! Vay canına!...

Constant:

— İyi ki aklıma geldi... Burada Sait adında bir öğrenciniz var mı?

— Evet, evet... Tamam... Hem ne mükemmil bir istidat.

Labassindre, gök gürültüsüne benziyen bir sesle Sait'i çağırmak için dışarı eğilirken ilâve etti:

— Evet ne mükememl bir gırtlak... Onu dinlersiniz.

Mükemmel istidat görünür görünmez Constant'a korkunç bir uluma cevap verdi.

İçeriye esmer, uzun boylu bir kolej öğrencisinin girdiği görüldü. Bir kaftana benziyen dar bir ceketi, serpilen vücutları rahatsız eden elbiseler, bu biçim setreler gibi, çok sıkı ve kısa idi. Ona daha şimdiden Avrupalı tarzında giyinmiş bir Mısırlı hali veriyordu.

Bu hali tamamlıyan yüzü, dolgun ve oldukça düzgündü. Ama yüzünün patlıyacakmış gibi duran gergin derisi, yüzüne o kadar cimrice kaplanmıştı ki, ağzını açtığı zaman gözleri yumuluyordu.

Yüzünün derisi kaslarına dar gelen zavallı delikanlı, sizde bu derinin üstünde muhakkak bir yara açmak veya iğne ile delmek, onu ferah-

landırmak için bir şeyler yapmak isteğini uyandırıyordu.

Bununla beraber arabacı Augustin'in annesinin babasının yanında çalıştığını, ona yaprak sigaralarının artıklarını verdiğini çok iyi hatırlıyordu.

Matmazel Constant, çok sevimli bir eda ile sordu:

— Sizin tarafınızdan bir şeyler söylememi ister misiniz?

Öğrenci Sait sadece:

— Hiçbir şey, diye cevap verdi.

— Anneniz babanız nasıldırlar? Onlardan haber alıyor musunuz?

— Hayır.

— Karar verdikleri gibi Mısır'a döndüler mi?

— Bilmiyorum... Bana hiçbir şey yazmadılar.

Neticede Moronval - Décostère'in mostrası, hemen verdiği cevaplarda bir başarı gösterememişti. Jack, çocuğu dinlerken garip fikirlere kapılıyordu. Mösyö Moronval'in az önce öğrencilerinin çocukluklarından beri yoksun kaldıkları aile hayatının, onlarda tekrar yaratıldığına dair söylediği sözlerle bu delikanlının anasından babasından söz ederken aldığı tavur arasındaki aykırılık çocukta uğursuz bir izlenime sebep oldu.

Ona öyle geliyordu ki, o da tıpkı Otahiti'den

Tombouctou'dan getirilip buraya bırakılan çocuklar gibi atılmış öksüzlerden olacaktı.

Kendini tutamıyarak, onu buraya getiren korkunç hizmetçinin elbisesine yapıştı.

— Ooh! Anneme söyleyiniz, beni gelip görsün... Söyleyiniz beni gelip görsün!...

Kapı, hizmetçinin kırmalı eteğinin üstüne kapanınca, hayatına ait bütün bir parçanın, o nazlı çocuk varlığının, daha şimdiden geçmiş günlere karışan ve bir daha geri gelmiyecek olan o güzel günlerinin sona erdiğini anladı.

Bahçe kapısına dayanmış sessiz sessiz ağladığı bir sırada içinde kara bir şeyler bulunan bir el ona doğru uzandı; uzun boylu Sait, onu avutmak için yaprak sigaralarının artıklarını uzatıyordu.

Söz söylemek için gözlerini yuman delikanlı, Jack'ın dikkatini çekerek:

— Hele dur bakalım... Canın sıkılmasın... Bende bunlardan bir bavul dolusu var, diyordu.

Jack, göz yaşları arasında bu enfes sigara artıklarından istemediğini başiyle işaret ederek anlatmaya çalışıyordu.

Moronval tekrar oraya geldiği zaman, söz söylemeye zaten gücü az olan Sait artık söylenecek hiçbir lâkırdı bulamadan Jack'ın önünde dikilip duruyordu.

Mösyö Moronval, Matmazel Constant'ı arabasına kadar götürmek üzere gitmiş, yeni öğren-

cinin duyduğu üzüntüden gelen saygılı bir acıma ile canlanarak geri dönmüştü.

Arabacı Augustin'in üstünde o kadar zarif bir kürk, arabanın atında o kadar kıvrak bir hal vardı ki, küçük de Barancy arabasının bu güzel görünüşünden faydalandı. Sıcak ülkelerinin, yurt özleyişlerini yatıştırmak için Mösyö Moronval'in âdeti üzere başvurduğu, ıslıklı, hoyrat, sert usul, Jack'ı pek memnun bırakmıştı.

Moronval, Mısırlıya:

— Hah şöyle, onu oyalamaya çalış... Beraberce küçük oyunlar oynayın. Ama önce salona girin... Orası buradan daha sıcak... Yeni öğrencinin gelişi üzerine size yarına kadar izin veriyorum.

Zavallı yeni öğrenci!

Birçok melez çocuğun büyük bir gürültü ile at oyunu oynadığı camekânlı kocaman değirmi binanın içine girince hemen etrafı alınmış, anlaşılması belli olmıyan bir dille sorguya çekilmişti. Sıska, fakat canlı görünmekte olan "sıcak ülkeler"in söz söylerken yaptıkları aşırı kol ve yüz hareketleri ortasında kumral buklelerıyle, İskoç paltosiyle, çıplak bacaklarıyle sessiz sessiz duran Jack'ın halinde, hayvanat bahçesindeki büyük maymun kafeslerinin içine girmiş şık bir Parisli çocuğun şaşkın tavrı vardı.

Moronval'e gelince bu fikir onu çok eğlendirmişti. Ama korkunç bir çarpışmanın başlangıcını haber everen Labassindre'in Böööh,

Bööh'leriyle madam Décostère'in ciddî, zayıf sesi, onu sessiz sessiz gülüşünden ayırdı. Çabucak meseleyi anlamıştı. Kocasının öğretmenlere ait borçları yüzünden üç aylık ücreti, para istiyenlere karşı kahramanca savunan karısının imdadına koşmak için acele acele yürüdü.

Yazar ve avukat olan Evariste Moronval, 1848 yılında La Guadeloupe'lu bir milletvekili tarafından La Pointe - à - Pitre'den Paris'e kâtip olarak getirtilmişti.

Bu devirde zekâsı ve bilgisi yerinde, hırs ve ateşle dolu yirmi bir yaşında bir delikanlı idi. Işığı bütün müstemleke kelebeklerini kendine çeken ve dünyanın en uzak yerlerine yayılan bu korkunç Paris'e kadar gelebilmek ve yolculuk masraflarını sağlayabilmek için bağıntılı durumu kabul etmişti.

Vapurdan inince milletvekilini bıraktı. Birkaç insanla tanıtşı; denizaşırı başarılarını Paris'te tekrar bulabilmek ümidiyle ilkin jest ve söz politikasına girişti. Ama büyük çabalarına rağmen bir türlü düzeltemediği şu müstemleke şivesi onun bir Parisli kıtırcı olmadığını gösterdi.

Şimdi hatırlıyamadığım bir gazete dâvası sırasında halkın önünde ilk defa söz söylerken **Edebiyatın şerefini kirleten şu sefil gazetecilere** karşı şiddetli bir dil kullanmıştı. Söylevinin topladığı sonsuz kahkaha Évariste Moronval'e

ünlü bir avukat olmaktaki güçlüğü haber vermişti.

O zaman yazı yazmaya yeltendi. Ama Paris'te ünlü olmanın La Pointe-à-Pitre'de ün almak kadar kolay bir şey olmadığını çabucak fark etti. Anayurttaki başarıların verdiği şımarıklık ve bu şımarıklığın verdiği sinirli tavurla kibirli kibirli birçok gazeteleri bir bir gezdi ama hiçbirinde tutunamadı.

O zaman, onun için sizi ezen ya da tunç gibi hareketsiz bir hale getiren kudurmuş korkunç bir inek hayatı başladı. Paris'te her sabah hırslı rüyalarından aç aç uyanan, cebinde sakladığı tek bir meteliğe aldığı ekmeği küçük lokmalar halinde sokakta iştiha ile yutan, elbiseleri mürekkep lekeleriyle siyahlaşan, gömleğinin yenleri bilârdo tebeşiriyle beyazlaşan ancak kiliselerin, kitaplıkların kaloriferlerinde ısınan, o on binlerce sefil, muhtaç ama kurumlu zavallılardan biri oldu.

Veresiye yemek vermeyi kesen pis lokantaları, gece saat on birden sonra insanı içeri almıyan kira odalarını, sabaha kadar çalışmak için küçük gelen mumları, su alan ayakkabıları, hasılı bütün sefalet ve zilletleri tanıdı.

Yok yere Paris'in kaldırımlarını döven, her türlü işi yapan öğretmenlerden biri oldu. İnsanlığa yarar küçük kitaplar, ansiklopediler için satırı yarım santime fıkralar, her cildi yirmi beş franga satılan iki ciltlik bir orta-

çağ tarihi, icmaller, el kitapları yazdı; özel müesseseler için tiyatro piyesleri kopye etti.

Müesseselerin birinde, İngilizce müzakereciliği yaparken, çocukları eski bir müstemlekeli alışkanlığiyle dövdüğü için işinden çıkarıldı. Morga zabıt kâtibi olmak için inatçı dileklerde bulundu. Ama arkası olmadığından, siyasal bir dosyası bulunmadığından orada da muvaffak olamadı.

Tam üç yıl, sayısız karaturp, çiğ karnabahar yiyerek midesini harap ederek hulyalarını kabettikten sonra tesadüf karşına üç kızkardeşin işletmekte olduğu Décostère adındaki bir yatılı kız okulunda İngilizce ders çıkardı.

Ablalar kırkını aşmışlardı. En küçükleri otuzuna yaklaşıyordu. Décostère metodunun icatçısı, iddialarla dolu duygulu, ufak tefek olan üçüncüye, Moronval, evlenme teklif ettiği zaman öbür kızkardeşleri gibi o da hayatta bekâr kalmak tehdidi altında idi. İşte bunun için bu evlenme teklifini hemen kabul etti.

Evlendikten sonra bir ara, ikisinin de ders verip yararlı oldukları bu evde yaşadılar. Ama Moronval namuslu ve sakin okula, sefalet günlerinin o bir türlü sıyrılamadığı derbederliklerini, kahve alışkanlıklarını da beraber getirmişti. Bundan başka melez adam, öğrencileri bir şeker kamışı tarlası gibi idare ediyordu. İhtiyar Matmazel Décostère'ler, kızkardeşlerine kuvvetli bir sevgi beslemelerine rağmen otuz bin

franklık bir tazminat vererek, onu okulun yönetim işlerinden uzaklaştırmak zorunda kaldılar.

Bu parayı ne yapacaklardı?

Moronval, ilk önceceli bir gazete ya da bir dergi kurmak istedi; ama definesini yiyip bitirmek korkusu yazılarını taze taze basıp yayınlamaktan duyduğu sevince üstün geldi.

Her şeyden önce zengin olmak için emin bir çare gerekti. Bu çareyi ararken, günün birinde ona dâhilere yakışır bir fikir geldi. En uzak ülkelerden, birçok çocukların, eğitim için İran'dan, Japonya'dan, Hindistan'dan gemi kaptanlarına ya da onlara vekillik eden tüccarlara emanet edilerek Paris'e yollandığını biliyordu.

Moronval genel olarak çok parası olan ama bu parayı kullanmakta oldukça beceriksizlik gösteren, bütün bu insanların kolay işletilebilecek bir maden kuyusu olduğunu anladı. Bundan başka Moronval - Décostère metodu, her türlü yabancı şivelerine, bozuk konuşmaları düzeltmekte mükemmel bir şekilde kullanabilirdi. Melez adam, müstemlekelerdeki gazetelere, birçok dillerde yazılmış, hayret uyandıracak bir reklâmı sokturmak için eskiden tanıdığı bazı arkadaşlarına başvurdu. Birçok dillerde yazılan bu ilânlara Havre ve Marsilya gazetelerinde, Veritas bürosu kataloklarında, kalkmak üzere bulunan vapur adlarının yanında yer bulunmuştu.

Daha ilk yılda, Zengibar imamımn yeğeni

ile Guinée kıyısından iki görkemli zenci Moronval'in artık ticaret için çok dar gelen Batignole'deki küçük apartmanına geldiler. Evinin idaresiyle yeni durumunun ihtiyaçlarını uzlaştırmaya yetecek bir bina araştırırken, Montaigne caddesi üzerinde parmaklıklı, pek güzel bir kapı ile değeri artmış şu iğrenç Douze-Maisons pasajı içindeki yakın bir zamanda iflâs etmiş bulunan bir at fotoğrafhanesinden kalma binaları ve bu çirkef çukurunun içine girmeye daima karşı koyan atları kiraladı.

Yeni yatılı okulun camekândan ibaret bir yer olması gerçi bir kusur sayılabilirdi ama bu hal geçici bir zaman içindi. Çünkü fotoğrafçılar, dört tarafı henüz tamamlanmamış kazılarla çevrili bu yerde, açılması ancak hayalde yaşayan bir yol için, yakında bir istimlâke girişileceği yolunda Moronval'i ümide düşürmüşlerdi.

Oradan bir bulvar geçecekti, tasarı inceleniyordu. Bu ödenek akçasının, ödenmesi umulan bu tazminatın Moronval'lerin bu eve yerleşmesinde ne büyük karşılığa yol açtığını kolayca tasavvur edebilirsiniz. Yatakhane ıslak olacakmış, teneffüs salonunun ısısı yazın bir ser'in ısısı kadar yükselecekmiş... Ne önemi vardı. Bütün mesele, bir kira mukavelesi imzalamak. kapıya yaldızlı bir levha asıp, sonra beklemekti.

Yirmi yıldanberi kaç Parisli böyle bir bekleyişin içinde hayatlarını, paralarını, bütün yetilerini mahvetmişti... Aynı humma Moronval'i

de sarmıştı. Artık öğrencilerin eğitimine, rahatına aldırış bile etmez oldu.

En zorunlu onarımlar başgösterdikçe: "Yakında her şey değişecek..." ya da "Daha şurada iki ayımız kaldı" gibi cevaplar veriyordu.

Bunlar hep istimlâkten gelecek paranın büyük tutarı üstüne kurulmuş hayal dolu tasarılardı. "Küçük sıcak ülkeler"in ticaretine geniş ölçüde devam etmeli, bundan, uygarlık saçan yararlı, muhteşem bir eser meydana getirmeli idi.

Bu hayalle Gymnase'ı ihmal ediyor, faydasız şeylerin peşinde koşup yoruluyor, her defasında evine döndükçe:

— Ee! İstimlâk için gelmediler mi? diye soruyordu.

Hayır gelmemişlerdi. Zaten kimsenin de geleceği yoktu.

Peki ama ne bekliyorlardı?

Az bir zaman sonra aldatıldığını anladı. Melezliğin kayıtsız, zayıf, beceriksiz mizacına karışan keder, onu alçakça hareketlere sürükledi. Artık çocuklara bakılmıyordu bile. Erkenden yatıp mümkün olduğu kadar az odun ve ışık sarfetsinler de ne olursa olsun. Öğrencilerden başka bir şey istendiği yoktu.

Günler, sınıfta, müdürün hevesine göre gelişigüzel anlaşılmaz derslerle geçiyor ve çocukları, kendi özel işlerine ait türlü türlü angaryalarda kullanıyordu.

Başlangıçta büyükler bir lisenin derslerine devam ediyorlardı. Şimdi bu masraf kaldırılmıştı ama, üç aylık bültenlerde olduğu gibi gösteriliyordu.

Acaba özel öğretmenler üniversite âdetlerinin yerini daha iyi bir şekilde doldurmazlar mı idi? Moronval, etrafına eski kahve tanıdıklarından diplomasız bir doktoru, editörsüz bir şairi, hiçbir yerde iş bulamıyan bir ses sanatçısını, birtakım düşkünleri, bu mozalakaları, değeri anlaşılmadığı için kendisi gibi topluma saldıran hiçbir yerde dikiş tuttudamamış şu âdi insanları toplamıştı.

Bu cins adamların, Paris'te birbirlerini nasıl aradıklarına, birbirlerini nasıl gelip bulduklarına, birbirlerinin şikâyetlerini, ihtiyaçlarını, başıboş kısır gururlarını destekliyerek nasıl toplandıklarına hiç dikkat ettiniz mi?

Gerçekten karşılıklı bir küçümseme ile dolup taşan bu insanlar hoşa giden, hayranlık toplıyan bir galeri meydana getirirler. Onlar için, bu galerinin dışında ancak bir hiçlik vardır. Parası şöyle böyle ödenen bu derslerin, bu çeşit öğretmenler tarafından verilen bu derslerin, birçokları az bir zaman sonra birbirlerini görmiyecek ve işitemiyecek kadar kalın bir pipo dumanı içinde, büyük bir bira bardağı etrafında tartışma ile geçen gülünç derslerin nasıl bir şey olabileceğini artık varın siz kıyas edin.

Bununla beraber pek yüksekten atıp tu-

tulur, sözlerin önemli bir kısmı daha ağızdan çıkarken yakalanır, ortaya atılan fikir kırıntıları sonu gelmiyen mânasız kelimelerle tüketilir, kendisine mahsus kelime dağarcığı içinde, sanat, ilim, edebiyat, her yana çekilerek keskin asitlerin etkisiyle lime lime olmuş değerli kumaşlar gibi biçimsiz bir hale getirilir, paramparça edilirdi.

Peki bütün bu şeylerin arasında "küçük sıcak ülkeler"in hali ne oluyordu?

Yalnız Décostère pansiyonunun iyi âdetlerini devam ettiren Madam Moronval, ödevini önemle yapıyordu. Ama yamalar, mutfak işleri, harap büyük binanın bakımı, zamanınm büyük bir kısmını almıyor değildi.

Hiç olmazsa sokağa çıkılırken bir örnek elbiseler derlitoplu olmalı idi. Çünkü öğrencilerin hepsi, dirseklerine kadar sırmalı bu gülünç ceketleri giymekten büyük bir gurur duyuyorlardı.

Moronval Gymnase'mda, Güney Amerika'nın birkaç okulunda olduğu gibi çavuşluk rütbesi vardı. Bu derece, çocuklarlm yurttan uzak yaşama acılarına, öğretmenlerin kötü muamelelerine karşı pek hafif bir ödül oluyordu.

Çünkü bu melez adamın hiç de şakası yoktu ha! Üç aylık dönemin ilk günlerinde kasasında para bulunduğu zaman gülümsediği görülürdü; ama damarlarında taşıdığı zenci kamının öcünü onlardan seve seve alıyordu.

Öfke ve şiddeti, kayıtsızlığının başladığı şeyi tamamladı.

Az bir zaman sonra, bazı veliler, konsolos - lar, gemi mültezimleri, Moronval Gymnase'ındaki yetkinleşen eğitim sisteminden telâşa düş - tüler. Birçok çocuklar okuldan alındı. On beş "küçük sıcak ülke"den ancak sekizi kalmıştı.

Tarifede "Az sayıda öğrenci alınır" diyordu. Tarifenin bu cümleden başka doğru tarafı yoktu. Büyük, fakat tamtakır binanın üstüne derin bir keder çökmüştü. Hattâ küçük Jack'ın Constant'la beraber geldiği gün bir haciz tehli - kesi karşısında bulunuyorlardı.

Şüphesiz, üç aylık dönem için verilen bu para, bir servet değildi, ama Moronval, yüzünü görmemekle beraber sezebildiği duruma göre bu yeni öğrencinin annesinden yararlanacağını anlamıştı.

Bunun için melez adam, kızgınlıklarına kı- sa bir ara verdi. Yeni öğrencinin şerefine pro - fesörlerin de hazır bulunduğu özenli bir akşam ziyafeti çekildi; o gece "sıcak ülkeler" çoktan beri görmedikleri şaraptan küçük birer kadeh içtiler

III

KÜÇÜK KRAL MADOÛ GHÉZÔ'NUN YÜKSELİŞİ VE ALÇALIŞI

Tahmin ettiğim gibi, Moronval Gymnase'ı hâlâ yerinde duruyorsa bu saygıdeğer fabrikadaki yatakhanenin, şimdiye kadar çocukların yatırıldığı en ıslak, en berbat, en sağlığa zararlı yerlerden biri olduğuna Sağlık Komisyonunun dikkatini çekerim.

Gözünüzün önüne, fotoğrafçılara ait hazırlıklara hizmet ettiği için giderilmesi imkânsız bir kollodyum ve eter kokusu ile dolu, ancak tepedeki camekândan ışık tamamiyle zemin katından ibaret, penceresiz uzun bir bina canlandırınız. Bu bina, gölgesinin sükrüklendiği her yerde bir küf bırakan sarmaşıklarla örtülü, sessiz ve hazin bir duvarın çevrelediği şu Paris'e mahsus bahçelerden birinin ta dibinde bulunuyordu.

Yatakhane, bir taraftan gösterişli bir konağın arkasına, bir taraftan da şu rutubetli romatizma kutusunun ıslak görünüşünü tamamlıyan, her saat, atlarm tekmeleriyle, aralıksız su fışkırtan bir tulumbanın gürültüsü ile dolmuş, gemilerdeki su kesimi gibi yeşil renkli

korkunç bir şeritle boyalı, orta yükseklikteki duvarlarla çevrilmiş bir ahıra yaslanıyordu.

Burası, bir yıl süresince devamlı bir ıslaklık içinde kalıyordu. Şu farkla ki, rutubet, mevsimlere göre ya pek sıcak ya da pek soğuk oluyordu. Tavandaki camekân yüzünden yazın fazla ısınan bu havasız hücre, gündüzkü sıcaklığını gecenin serinliğine dağıtarak bir banyo dairesi gibi buğu içinde kalıyor, bu buğu, çatlak taşların arasından dışarıya sızıyordu.

Bundan başka yiyeceklerini, duvardaki kocamış sarmaşıktan sağlayan birçok hayvan yavrusu, camlardaki saydamhğın etkisiyle, en küçük yarıklardan içeriye dalıyorlar, tavanda takırtılar yaparak oraya buraya koşuşuyorlar, en sonunda, örtülerin beyazlığına imrenerek yatakların üzerine patır patır dökülüyorlardı.

Kışın ıslaklığı daha ehvendi. Soğuk, yıldızların parıltılariyle gökten inip toprağa sindikten sonra, bölmelerin yarıklarından, döşemenin aralıklarından yukarıya yükseliyordu; fakat bu yüzden insanın yorganların altında büzülmesi, çenesine kadar yorganı çekmesi gerekiyor, ancak iki saat sonra ısınması mümkün olabiliyordu.

Moronval'in babaca bakışı, bu süprüntü ortasında tek başına kalmış boş binaları çabucak dolduran Paris'in dumanlariyle karışık sağnakların meydana getirdiği o siyahımsı renkle örtülmüş bulunan bu çeşit işe yaramaz hangarlara gördürülecek işi derhal farketmişti.

Melez adam hiç tereddütsüz:

— Burası yatakhane olacak!... demişti.

Madam Moronval yavaşça:

— Belki burası fazla rutubetli gelecek... Demekten kendini alamamıştı.

Moronval, bıyık altından gülerek:

— İyi ya, "küçük siyah ülkeler"imiz serin bir yerde kalmış olacaklar...

Tam on yataklık yer vardı; bunnla beraber oraya, dibe bir lâvabo, kapının altına kötü bir halı koymak şartiyle yirmi yatak yerleştirildi. Movonval'in dediği gibi Yatağane oldu.

Hem de niçin olmasın? Yatakhane yatılıp uyunacak bir yerdir. Çocuklar orada sıcağa, soğuğa, havasızlığa, hayvanlara, tulumbanın gürültüsüne, atların kızgın tekmelerine rağmen pekâlâ uyuyorlardı. Gerçi romatizmaya, göz iltihaplarına, bronşite yakalanıyorlardı, yakalanıyorlardı ama, oyundan, cimnastikten ve kaygusuz bir günden sonra gelen uykunun o tath gevşekliğiyle, gülümsiyerek, derin soluklarla, mışıl mışıl uyuyorlardı.

Hey gidi çocukluk!...

Meselâ, Jack, ilk gece gözünü kırpmamıştı. Ömründe ilk defa yabancı bir yerde yatıyordu. Sevdiği oyuncaklariyle dolu, geceleyin bir gece lâmbasiyle aydınlanan odasiyle bu bulunduğu yerin tuhaflığı ve karanlığı arasındaki fark büyüktü.

Öğrenciler yatar yatmaz, kara renkli hizmetçi lâmbayı götürmüş, o zamandanberi Jack uyuyamamıştı. Karla dolmuş camekândan dökülmekte olan soluk ışığın yardımiyle, salonun bütün uzulnğunca ayak ayağa sıralanmış demir karyolaları seyrediyordu. Çoklarının içi boş, dümdüz, yorganları ayak ucuna kıvrılmıştı. Uyuyanların hareketiyle kabarık görünen, çarşafların altında boğulup kalmış bir öksürükle, bir soluk ya da horlama ile kımıldıyan yalnız yedi sekiz yatak dolu bulunuyordu.

Yeni öğrencinin yeri en güzel yerde idi. Kapıdan gelen rüzgâra, ahırdan gelen hayvan gürültülerine oldukça siper bir yerde idi. Fakat o, ne sıcağı duyuyordu, ne de soğuğu. Girdiği hayatın beklenilmedik manzarası ona gözlerini kapattırmıyordu. Uzun bir uykusuzluğun kararsızlığı içinde avunarak hayal gücünün büyük boşluklarını yarıp hâtıralarla dolu, parlak ipliklerle daima kendisine bağlı bulundurduğu rüyalarda olduğu gibi, geçirdiği günün bütün teferruatını pek açık bir şekilde, toplu olarak tekrar görüyordu.

Böylece çocuğun zihninden Moronval'in beyaz kıravatı, vücuduna yapışık dirseklerinin arkasından bir hayvan ayağı gibi tekrar çıkıvermesiyle çekirgeyi andıran hayaliyle Doktor Hirsch'in fazla şişkin görünen gözlükleri, birer birer geçiyordu. Hele, ooh hele, düşmanın o mavi, alaycı, insanı üşüten kurumlu bakışı.

Bu son düşüncenin verdiği korku o kadar büyüktü ki, elinde olmayarak kendisinin bir savunucusu gibi annesinin arkasına derhal saklanmış olduğunu tasavvur etti. Şu anda acaba o ne yapıyordu? Uazktaki irili ufaklı bütün saatler on biri çalıyordu. Şüphesiz o, ya baloda, ya da bir tiyatroda idi. Biraz sonra kürkünün, şapkasının tentenelerinin içinde sıcacık eve dönecekti.

Annesi, böyle zamanın ilerlemiş saatlerinde eve döndüğü zaman, Jack'ın kapısını açar, "Uyuyor musun Jack?" diye yatağına yaklaşırdı. Hattâ uykusunun içinde bile onu yanında hisseder, gülümser, alnını uzatır, yarı kapalı gözleriyle süsünün şatafatını görür gibi olurdu. Bu şeylerde onda gök kemerinin renklerine bürünmüş bir buluttan kendisen doğru inen, bir periden güzel kokulu nurlu bir hayal kalırdı.

Ya şimdi?

Bununla beraber günün üzüntüleri arasına, sırmalar, okul çantası gibi bazı gurur okşıyan sevinçler, kırmızı ipekle süslü mavi üniformanın altında uzun bacaklarının saklanmış olmaktan duyulan memnuniyetler karışmamış değildi. Elbise biraz uzundu ama ona göre düzeltilecekti. Hattâ Madam Moronval, yapılacak baskılara toplu iğne ile işaret koymuştu. Bundan başka hallerindeki kabalığa rağmen iyi kalbli, garip tavurlu arkadaşlariyle tanışmış ve oyun oynamıştı. Bahçenin soğuk ve sert havası için-

de birkaç kar topu yemişti. Güzel bir kadının ılık oturma odasında büyümüş bir çocuk için, böyle bir oyun, pek hoş bir eğlence idi.

Yalnız Jack'ı düşündüren bir şey vardı. Pek sayın Prens hazretlerini görmek istiyordu. Mösyö Moronval'in coşku ile anlattığı şu küçük Dahomey Prensi acaba nerede idi? Yoksa tatil günlerini geçirmek için gitmiş miydi? Sakın okulun revirinde olmasın? Ah! Onunla tanışıp konuşabilse.

Sekiz "küçük ülke"nin adlarını öğrenmişti; ama onların arasında tek bir prens bile yoktu. Nihayet bunu, uzun boylu Sait'e sormaya karar verdi:

— Acaba pek sayın prens hazretleri okulda yok mu?

Bu soru karşısında derisi yüzüne dar gelen delikanlı, o kadar şaşırmış ve gözlerini o kadar fazla açmıştı ki, yüzündeki deri bir an için olsun ağzım kapatmaya kâfi gelmemişti. Bu durumdan faydalanarak Jack'ın sorusunu cevapsız bırakmıştı.

Çocuk, yatağının içinde bir taraftan öbür tarafa dönerek, müzik dinliyerek hep bunu düşünüyordu. Çünkü, nöbet nöbet evden, Labassindre'nin "Gırtlak" diye isim taktığı şeyle beraber org sesleri geliyordu. Bütün bu sesler, hâlâ işlemekte olan tulumba gürültüsüne, sıkı-

şıp ses çıkaran hava patlamalarına, yandaki atların duvarları sarsan çiftelerine, hoş bir şekilde karşılıyordu.

Nihayet her şey sessizliğe gömüldü.

Yatakhanede, tıpkı ahırda imişler gibi uyuyorlardı. Yatakhanenin, karın girmesini önlemek için kenarlarına ince ve uzun yastıklar mıhlanmış kapısı açıldığı zaman, Moronval'in davetlileri, pasajın kapısını kapıyarak, büyük caddenin uzaktan döne döne gelen gürültüsü içinde, uzaklaşıyorlardı.

Kara renkli uşak, elinde bir fenerle içeriye girdi. Beyaz tüylerle, karalığı daha ziyade meydana çıkmış ve daha gülünç bir hale girmiş olan çocuk, çabuk çabuk elini kolunu oynattı. Başı, soğuktan titriyen dar omuzları arasına gömülmüş, tırtı kamburlaştış, iki yatağın arasından geçti. Gölgesi duvarın üstünde, profilden uzanan, ağzı ileri doğru çıkmış iri kulakları birbirindenayrılmış, kıvırcık ve çok biçimsiz kafatası bir top şeklini almış bu maymun gibi başın bütün kusurlarını meydana çıkararak gülünç ve mübalâğalı bir hal alan bu hayale bakıyordu.

Arap yavrusu, feneri o anda bir gemi güvertesi gibi aydınlık içinde kalan yatakhanenin dibine götürüp astı. Sonra orada ayakta durdu. Bu çocuğun sıcağa ve ışığa uzanmış, soğuktan donmuş ve şişmiş ellerinde, ürkek yüzünde çocukça ama güven verici o kadar büyük bir iyilik

ifadesi vardı ki, Jack, bu Arap yavrusunu hemen sevmeye başladı.

Arap yavrusu, bütün vücudunu ısıtıarken zaman zaman camekâna bakıyor; titre titreye:

— Aman ne kar! Ne kar! diyordu.

Bakışlarında kuvvetli bir acıma ve merak duygusu toplanmış olan Jack'a bu kar kelimesinin söylenişindeki ifade, kendisine göre yabancı olan bir dilde güvensizlık duyan bu tatlı sesteki şive, dokunmuştu.

Arap çocuğu bunu fark etmedi; pek yavaş bir sesle:

— Hele bak, şu yeni gelen öğrenciye... Musye sen neden uyumaz?

Jack içini çekerek:

— Uyuyamıyorum işte, dedi.

Arap çocuğu:

— İnsanın derdi olunca içini çeker, ne yapsın, dedi. Sonra hüküm verir gibi şunları ilâve etti:

— Zavallı insanlar iç çekmeseler, muhakkak boğulurlardı.

Bunları söylerken Jack'ın yatağına yakın bir yatağa yorgan seriyordu. Jack, bir hizmetçinin, öğrencilere ait bir yatakhaneye gelip yatmasına şaşırmış bir halde:

— Burada mı yatıyosunuz? Ama çarşaf yok.

— Benim için çarşaf istemez. Benim deri çok kara.

Arap yavrusu, bu cevabı kıs kıs gülerek vermişti. Fazla üşümemek için yarı giyinik bir halde yatağına sokulmaya hazırlanırken birden - bire durdu. Göğsünden fildişi, oymalı bir madalya çıkardı; onu sofuca öpmeye başladı.

Jack:

— A!... Ne tuhaf bir madalya!...

Arap çocuğu:

— Madalya değil, benim uğurumdur, diye cevap verdi.

Ama Jack, "uğur"un ne olduğunu bilmiyordu. Arap yavrusu bunun bir muska olduğunu, mutluluk getiren bir kuvveti bulunduğunu anlattı. Buraya gelirken, bu uğuru ona, kendisini büyütmüş olan Kérika, yakın bir zamanda tekrar kavuşacağını kuvvetle umduğu Kérika halası vermişti.

Küçük de Barancy:

— Tıpkı benimle annem gibi, dedi.

Çocukların her biri, kendi Kéraka'larını düşünürken sessiz bir zaman geçti. Az sonra jack tekrar söze başladı:

— Memleketiniz çok güzel mi? Uzakta mı? Adı nedir?

Arap çocuğu:

— Dahomey, diye cevap verdi.

Küçük Jack yatağının üzerinde doğrulmuştu:

— O halde... O halde siz onu tanıyacaksı -

nız... Belki de Fransa'ya onunla braber gelmiş - sinizdir.

— Kiminle?

— Pek saym Prens hazretleriyle... Tabiî biliyorsunuz... Küçük Dahomey Prensini.

Arap çocuğu sadece:

— O benim, dedi.

Jack, Arap çocuğuna şaşkın şaşkın bakı - yordu... Bir kral ha!

Bir elinde süpürge, öbür elinde bir kova, kırmızı eski elbisesi içinde, bütün gün evde ko - nuştuğunu gördüğü, yemek sofrasını hazırlayıp, bardakları oğa oğa yıkadığını seyrettiği bu hiz- metçi bir kralmış öyle mi?

Bununla beraber, Arap yavrusu pek ciddî konuşuyordu. Yüzünü büyük bir hüzün kapla - mıştı. Gözleri uzaklarda, pek uzaklarda kalmış geçmiş günlere ya da kaybolmuş bir yurda ba- kıyor gibiydi.

Jack, üstünde kırmızı yeleğinin bulunmayı- şından mı, yoksa bu kral sözünün büyüsünden mi nedir, yatağının kenarına oturmuş olan, yarı açık gömleğinin arasından kara göğsünün üs - tündeki fildişi muskanın parıldayışları görünen çıplak boyunlu bu Arap çocuğunda yeni bir bü- yü, yeni bir ağırbaşlılık buluyordu.

— Peki ama bu nasıl olur?

Jack, bütün gün duyduğu şaşkınlığını özet- leyen bu sorusunu çekingen bir eda ile sormuştu.

Arap yavrusu:

— İşte oluyor, oluyor dedi. Ve feneri üflemek için birdenbire uzandı.

— Eğer Madoû fener söndürmez, Mösyö Moronval kızar sonra.

Nihayet yatağını Jack'ın yatağına yaklaştırdı, ona:

— Sen uyku yok. Beni de hiç yok, ne zaman Dahomey konuşmak var... Dinle.

Arap yavrusu ak gözlerini, karanlığın içinde, ışıldata ışıldata, hâzin hikâyesine başladı:

Babasının adını kullanarak ona Madoû diyorlardı. Fransa'nın, İngiltre'nin, kendisine denizin öbür tarafındaki kıyılardan, ta ötelerden hediye gönderdiği, fildişi ve altın diyarlarının en kudretli hükümdarlarından biri olan Rack-Madoû-Ghézô.

Babasının kocaman topları, tüfekle, oklarla silâhlanmış binlerce askeri, savaş için terbiye edilmiş fil sürüleri, çalgıcıları, papazları, oyuncuları, savaşçı kadınlardan meydana getirilmiş dört alayı, tamamiyle kendisine ait iki yüz karısı vardı. Mızrak demirleriyle, hayvan kabuklariyle, savaşta ya da kurban törenlerinde koparılarak duvarlara ön tararfından mıhlanmış kesik insan kafalariyle süslü sarayı pek büyüktü. Madoû, her taraftan güneş alan malta taşlariyle hasırları sıcacık olan bu sarayda büyütülmüştü. Savaşçı kadınların şefi olan halası general Ké-

rika, ona pek küçük yaşta iken özenle bakmış, gittiği savaşlara beraberinde götürmüştü.

Ah! Kérika ne kadar güzel bir kadmdı! Erkek gibi kuvvetli ve uzun boylu idi. Üstünde mavi bir ceket, ayaklarında ve kollarında mavi boncuktan yapılmış bilezikler, sırtında yayı, kuşağında dalgalanan ve uçuşan at kuyrukları vardı. Başının üstünde saçlarının kıvrımları içinde hilâl şeklinde belirtilmiş iki küçük antilop boynuzu vardı; sanki kara derili savaşçı kadınlar, beyaz derili Av İlâhesi Diane'nin alışkanlıklarını devam ettimişlerdi.

Bir fildişini sökmek ya da bir vuruşta Achanti'linin başını koparmak için ne isabetli bakışı, ne becerikli bir eli vardı. Ama Kérika, en korkunç anlarında bile küçük Madoû'ya şefkat göstermişti. Ona mercan ve kehribar gerdanlıklar, sırma işlemeli ipek peştemallar, o memlekette para yerine geçen hayvan kabukları veriyordu. Hattâ kendisine İngiltere Kraliçesi tararından gönderilen, tunçtan yapılmış altın kakmalı bir karabinayı, eline hafif geldiği için Madoû'ya hediye etmişti. Madoû, birbirinin içine sarılmış sarmaşıklarla örtülü ormanlarda yapılan avlara katıldığı zaman bu karabinayı dikkatle kullanıyordu.

Orada ağaçlar, o kadar sık, yapraklar o kadar büyüktü ki, gürültüleri bir tapınağın içinde olduğu gibi, yankı yapan bu yeşil kubbenin altına güneş sızmıyordu.

Bununla beraber orası genede aydınlıktı. Kocaman çiçeklerin, olgun yemişlerin, tüyleri dalların tepesinden yere kadar uzanan renkleri çeşit çeşit kuşların her türlü yansıları, kıymetli taşlar gibi orasını aydınlatıyordu.

Vızıltılar, kanat çırpmaları, sarmaşıklarla ağaçların içinde sürünmeler duyuluyordu. Zararsız yılanlar, çatal bir dille silâhlanmış başlarını bir yandan bir yana sallıyor, kara renkli maymunlar bir sıçrayışta bir ağacın tepesinden öteki ağacın tepesine atlıyorlardı. Geniş ormanların içinde aynalar gibi duran ve hiçbir zaman göğü içinde yansıtmayan esrar dolu durgun sular, parlak uçuşmaların geçtiği yeşil bir derinlik içinde ormanı devam ettiriyor hissini veriyorlardı.

Jack, hikâyenin burasında, hayretle bağırmaktan kendini alamadı:

— Oh! Orası kim bilir ne güzel bir yer olacak!...

Belki sözlerinde biraz aşırılık bulunan ve yokluk prizmasının içinden çocukluk hâtıralarının büyüsü ve güneş altında doğup büyümüş insanların o parlak heyecanı arasından memleketini görüyor gibi olan Arap yavrusu:

— Evet, çok güzeldir, diye cevap verdi.

— Oh! Evet çok güzel!

Sonra arkadaşının ilgisinden cesaret alarak hikâyesine devam etti:

Geceleyin, ormanların manzarası değişiyordu.

Ağaçları sık, otları yüksek bu Hindistan ormanlarında, büyük ateşlerin önünde çadırlar kuruluyordu. Bu büyük ateşler, etrafta kötü bir maksatla dolaşan ve alevlerin etrafında bir uluçenberi meydana getiren vahşi hayvanları uzaklaştırıyordu. Kuşlar bile, dallarında üzüntü duyuyorlardı. Ateşin aydınlığına gelen karanlık gibi kara renkli ve sessiz yarasalar kocaman ağaçların üzerinde sabaha kavuşmak için, kısa uçuşlariyle alevin üzerinden athyorlardı. Birbirlerine yapışık hareketsiz duran bu yarasalar, kurumuş ölü, acayip yapraklara benziyorlardı.

Açık havada devam eden bu macera dolu hayat sayesinde, küçük Kral, çocukların henüz annelerinin eteğine yapıştığı bir yaşta silâh, balta kullanarak her türlü savaş idmanlarında üstünlük kazanıyor ve gürbüzleşiyordu.

Kral Rack-Madoû-Ghézô oğluyla, tahtının vârisiyle iftihar ediyordu. Ama ne yazık ki, silâh tutmasını bilmek, bir filin gözünü bir kurşunla delmek, bir Arap prensi için kâfi kıymetler değildi. Beyaz insanların kitaplarını okumak, onlarla altın ticareti yapabilmek için yazılarını da öğrenmek gerekiyordu. Çünkü bilgin bir adam olan Rack-Madoû, oğluna, "Beyaz adamlar ne vakit Araplarla alay edecek, ellerinde var her zaman kâğıt." diyordu.

Şüphesiz, limanlarda bağlı duran gemilerin

direklerine çekilmiş bayraklar gibi üstünde İngiliz, Fransız bandraları dalgalanan Dahomey'deki acentelerde genç Prensi okutmak için oldukça bilgili bir Avrupalı bulunabilirdi. Fakat Kral da kuvvetli bir bilgi sahibi olmak için, babası tarafından pek uzakta, dünyamn öbür ucunda Marsilya adı verilen bir şehre gönderilmişti. Şimdi o da, oğlunun kendisi gibi bir eğitim görmesini istiyordu.

Küçük Prens için, Kérika'dan ayrılmak, kulübenin duvarında asılı duran karabinasını, kılıcını bırakmak her yıl, altın tozlarını, zavallı zencilerden çaldığı altın tozlarını emniyet altında götüren "Musye Bonfils" adındaki bir şirket memuru ile yola çıkmak ne kadar hazin bir şeydi.

Bununla beraber Madoû, boyun eğdi. O, bir gün kral olmak, babasının savaşçı kadınlarına komuta etmek, bütün mısır ve buğday tarlalarına, içinde hurma yağı soğuyan kırmızı topraktan küplerle dolu saraylara ve bütün bu fildişi, altın, miniyum ve mercan yığınlarına sahip olmak istiyordu. Bu zenginlikleri elde etmek için onları haketmek, her fırsatta, bu şeyleri savunmaya ehliyetli olmak lâzımdı. Madoû daha şimdiden, kral olmanın güç bir şey olduğunu, başka insanlardan daha fazla mutluluklara sahip olanların aynı zamanda birçok da dertleri olabileceğini düşünüyordu.

Memleketinden ayrılmak, büyük umumî tö-

renler yapılmasına, ilâhlara ve deniz ilâhlarına kurbanlar kesilmesine vesile olmuştu. Bütün tapınaklar din törenleri için açılmış, bütün halk dua etmekten iş yapamaz bir hale gelmişti. Son dakikada, gemi hareket ederken cellât on beş Achantili esiri kıyıya getirmiş ve bu esirlerin kıpkızıl seller gibi kanlar akan başları büyük bakır leğenin içine gürültü ile düşmüştü.

Jack, yorganının altında büzülüp korkudan titrerken:

— Aman Yarabbi!... diyerek hikâyeyi kesti.

Doğrusu bu çocuğun, kahramanı olduğu bu türlü hikâyeleri dinlemek bile insana dehşet veriyordu. Bu hikâyelerde en cesur insanları bile korkuamaya yeter bir şeyler vardı. Kendi kendine cesaret vermek için, Champs - Elysées'nin ta göbeğinde Moronval Yatılı Okulunda olduğunu, şu korkunç Dahomey'de bulunmadığını içinden çabuk çabuk tekrarlaması gerekti.

Madoû, dinleyicisinin heyecanını fark ederek hareketinden önce yapılan genel eğlenceler üzerinde daha fazla durmadı ve çabucak Marsilya Lisesinde geçirdiği günlere geldi.

Oh! Kapkara duvarlı büyük lise, sıralarının üstüne çakı ile öğrencilerin adları oyulmuş küflü sınıf, mahpusların nelerle vakit geçirdiklerini meydana koyuyordu. Elbiselerinin kara renkleri, kenarsız şapkaların ve geniş kolların resmiyeti içinde daha ağır bir hal alan profesörler, gözcünün, "Biraz susun!..." diye bağı-

ran sesi, yazı kalemlerinin gıcırtısı, yirmi defa ezberlenmiş birbirine benziyen dersler, sınıfın boğucu havasında sanki her çocuğun, hop diye kaptığı lime lime olmuş bilgi parçaları, büyük kütüphaneler, yatakhaneler, burasını sabah, şurasını gece haline getirecek pek hafif bir şekilde dağılan, koklamak, içine çekip nefes almak, tadını çıkarmak için insana sırtını, üzerinde gezindiği kara duvarlara dayamak ihtiyacını hissettiren kısa ve dar bir güneş ışığı ile aydınlanmış kışla bahçesi.

Madoû'nun teneffüsleri böyle geçiyordu. Onu hiçbir şey avutamıyor, hiçbir şey ilgilendirmiyordu; yalnız tek bir şey ona heyecan veriyordu: yemek, ders, yatma, kalkma gibi âdi işlere ayrılmış olmasına rağmen, değneklerinin takırtısı ile şu küçük savaşçı Prensin kalbini oynatan trampet sesi. İzinli olduğu günler de vardı. Ama az bir zaman sonra bundan yoksun bırakıldı. Bakın neden:

"Musye Bonfils, ona geldiği zaman Madoû adamcağızı, rıhtımda demire bağlanmış omurgalariyle, birbirine girmiş serenleriyle kendini çeken limana doğru sürüklüyordu. Ancak orada, katran kokusu içinde, birçokları kendi memleketinden gelme eşyaların arasında mutluluk duyuyordu. Altın renkli buğdayların, çuvalların, arada sırada tanınmış bir markayı taşıyan bu balyaların akışı önünde kendinden geçiyordu.

Hareketsizliklerine rağmen, istimlerinin sıkışık hamleleri içinde daha şimdiden seyahat hareketini işaret eden, bacalarından duman çıkan vapurlar, halatları gerilmiş, yelkenleri dolmuş büyük gemiler ona, gitmekten, kurtuluştan söz açıyorlar, onu baştan çıkarıyorlardı.

Batan güneşe doğru, güzel yıldızın meşalesini kovalıyormuş, onunla beraber ufukta kayboluyormuş duygusunu veren sigara dumanı gibi hafif bir bulutun, kartal kanadı gibi kabarık bir yelkenin kaçtığını seyretmek için saatlerce ayakta duruyordu.

Madoû, derslerde her zaman gemilerini düşünüyordu. Bu tamamen ışık ülkesine dönüşünün hulyası idi; onu bir kuş getirmişti; öbür kuş götürecekti.

Oysaki BA BO, BU, Bİ leri bırakıp gözleri mavilikten, oynak denizin maviliğinden, parlak göğün büyüklüğünden başka bir şey görmiyerek ve bu sabit fikre kapılarak, güneşli bir günde, okuldan kaçtı. "Musye Bonfils"in gemilerinden birinin ambarına saklandı, ama çabuk bulundu. Bir daha kaçtı. Bu sefer o kadar kurnazlıkla sıvışmıştı ki, ancak Lyon körfezinde, gemide bulunduğunun farkına varıldı. Başka bir çocuk olsaydı onu gemide bırakırlardı ama, kaptan, Madoû'nun adını işitince bir mükâfatı hesaba katarak, Prens hazretlerini tekrar Marsilya'ya getirdi.

Son kaçışından sonra göaltına alınıp hapsedilmesi ona daha fazla ıstırap verdi; bununla beraber ayak diremesi hiç gevşemedi.

Her şeye rağmen hep kaçıyor, hareket etmek üzere olan her vapurun içine saklanıyordu. Onu, kazan dairesinin dibinde, kömür ambarlarında, balık ağlarının altında yakalıyorlardı. Geri getirildiği zaman en küçük bir isyan hareketinde bulunmuyor, ancak insanda ceza vermek gücünü yok eden hafif kederli bir gülümseme ile gülüyordu.

Nihayet müdür, bu kadar kurnaz bir öğrencinin sorumluluğunu taşıyamıyacağını söyledi. Küçük Prensi tekrar Dahomey'e götürmek ha! "Musye Bofils" Rack-Madoû-Ghézô'nun gözünden düşmeyi göze almadığı için buna cesaret edemiyordu. Çünkü Kralın inatçılığını biliyordu. Bir gün, bu kararsızlıkların arasında **Semaphore** gazetesinde Moronval'in ilânı çıktı. Arap yavrusu, hemen Paris'in en güzel mahallesinde bulunan Montaigne caddesindeki 25 numaraya götürüldü. Orada — inanmanızı rica ederim — şefkatli eller tarafından kabul olundu.

Uzakta bulunan bir krallığın bu kara renkli vârisi, Gymnase için canlı bir hazine ve canlı bir reklâm oldu. Bunun için kendisini gezdirdiler, herkese gösterdiler. Mösyö Moronval, Madoû

ile beraber tiyotroya, at koşularına gitti ve Paris'in içinde, saatliğine kiralanmış bir arabanın üstünde kendi mağazası için canlı reklâmlar gezdiren tüccarlar gibi bulvarlarda dolaştı.

"Pek sayın Dahomey Prensi ile eğitimcisi Mösyö Moronval" diye takdim edildikçe salonlara, derneklere onu da beraber götürdü.

Küçük gazeteler, aylarca Madoû'ya ait hazır cevaplıklarla, masallarla doldu. Hattâ Standard gazetesinden bir yazar, sırf Prensi görmek üzere, Londra'dan gelmişti. Gazteciler hep birden, Prensin, bir gün, bendelerinin başına geçtiği baman izleyeceği hareket tarzını, zorunlu öğretim, parlâmento idaresi v.s. hakkında düşündüklerini öğrenmek için yönetimle ve parayla ilgili ciddî bir konuşma yaptılar. İngiliz gazetesi, hemen bu meraklı konuşmayı, soruları, cevapları bastı.

Cevaplara genel olarak bile bile kaçamaklı belli belirsiz bir şekil veriliyordu. Bununla beraber Madoû'ya basın hürriyeti hakkında fikrini söylemesi rica edildi: "Her şey yemek güzel ama, her şey söylemek hoş olmaz."

Bir anda Moronval Gymnase'ının bütün masrafları bu tek öğrenci tarafından ödenmiş oldu. "Musye Bonfils" hiç itiraz etmeden bütün hesapları ödüyordu. Madoû'nun eğitimi biraz yüz üstü bırakıldığı için birinci sınıfa konmuştu. Moronval-Décostère sistemi, her bulduğu çareye karşı çocuğun çok şiddetli ayak diremesiy-

le karşılaştı. Ama bunun hiçbir sakıncası yoktu. Çünkü genç kralın ilerlemesi gerektiği ölçüde okulda kalacağı yıllar sayısı da artıyordu. Fiillerin zamanlarını atarak cümlede kişisiz tipler yaratan hayvana yakışır dilsizlikten henüz kurtulmuş bir milletin tecrübesini hatırlatan o yarı çocuk konuşmasını, bozuk şivesini hâlâ devam ettiriyordu.

Bununla beraber kendisine fazla özen gösterilerek şımartılmış, fazla koltuklanmıştı. Öbür "küçük sıcak ülkeler" ondan ayrı olarak eğitiliyorlardı. Başlangıçta bütün yabancı memleketlerde bir esaret damgası olan koyu rengi, bu işi oldukça güçleştirmişti.

Zekâsına rağmen, eğitimin bütün iyiliklerini kabul etmeyen, kalın kıvırcık saçları altında memleketinin ateşli hâtıralarını saklayan zihnine sokulmak istenilen bu boş şeylere karşı hakaretler saçan bu kara yuvarlak için, profesörlerin gösterdiği şefkatlere, gülümseyişlere doğrusu diyecek yoktu. Gümnase'da herkes, zaten güçlü olan ve hatırı sayılan bu gelecekteki krallık için hayaller kuruyordu; çünkü Madoû Paris'in ortasında babasından kalma tüylü yelpazelerin saçaklı takların, demet halinde mızrakların altında yürüyormuş gibiydi.

Ah! Madoû bir kral olursa!...

Bu hayal, konuşmalarının nakaratı oluyordu. Madoû taç giyer giymez, oraya hep beraber

gideceklerdi. Labassindre, Dahomey'in kaba musikisine tekrar can vereceğini tasavvur ediyor, kendisini daha şimdiden bir konservatuvar müdürü ya da kralın küçük kilisesinde baş müzikçi olarak görüyordu. Madam Moronval-Décostère, içinde bağdaş kurup oturmuş küçük öğrencilerin sayısız kara dizilerini hayal ettiği büyük sınıfta, metodunu geniş bir şekilde, uygulayacağını umuyordu. Ama Doktor Hirsch'in hayalinde bir çocuk kümesi, dizi halinde sıralanmış karyolaların içinde yatıyor ve o, diploması olmadan, polisin en küçük müdahalesine lüzum kalmadan, keyfine göre kullandığı doktorluğunun tehlikeli denemelerini bunlar üzerinde uyguluyordu.

Küçük Krala, Paris'te geçirdiği ilk günler, çevrenin gösterdiği ilgi sebebiyle hoş göründü. Bundan başka bu şehir, belki de havasına bütün memleketlerin havası karışmış olduğu için yurdundan uzak düşmüş kimselerin en az can sıkıntısı duyduğu yerdir.

Yalnız, gök, durmadan, sert, ince ve hafif bir yağmuru boşaltacağına ya da pamuk ağaçlarının olmuş ve patlamış kozalarına pek benziyen şu kara ve beyaz ipekli kumaşa sarınacağına gülümsemek isteseydi ve güneş, kendisini devamlı olarak saran bulanık dumanı yırtarak, lûtfen onu ısıtsaydı, nihayet arkasındaki ok heybesiyle, tunç silâhiyle, bilezik takılı çıplak kollariyle, Kérkia zaman zaman Douze-Maisons

pasajında görünseydi, Madoû tamamen mutlu bir insan olacaktı.

Ama, talih birdenbire değişti.

"Musye Bonfils" bir gün, Moronval Gymnase'ına Dahomey'den aldığı uğursuz haberlerle beraber geldi. Kral Rack-Madoû-Chézô, memleketini zapteden ve orada yeni bir sülâle kuran Achanti'ler tarafından esir edilip tahtından indirilmişti. Krallık orduları, savaşçı kadın alayları hepsi yenilgiye uğramış, dağıtılmış, öldürülmüştü. Mucize kabîlinden kurtulup Bonfils acentesine sığınan Kérika, Madoû'nun Fransa'da kalmasını, tılsımını iyice saklamasını rica ediyordu. Mektupta: Sadece muskayı kaybetmezse kral olacaktır, diye yazılı idi.

Zavallı küçük kralın cesaretini tekrar uyandırmak için böyle bir inanca ihtiyacı vardı. Tılsıma inanmayan Moronval, Musye Bonfils'e masraf puslasını sundu; hem de ne masraf puslası. Musye Bonfils gelecek zaman içinde belirecek bütün ihtimalleri işaret ederek bu defaya mahsus olmak üzere hesabı ödedi. Melez adam, Madoû'yu yanında alıkoymaya razı olduğu takdirde Bonfils acele ödenmesi gereken masrafları ödeyemiyecekti, ama savaşın sonucu belli olup da kralı tekrar tahta çıkarırsa lûtuflar, bağışlar tekrar başlıyacaktı. Bu tesadüfe bağlı ikbal ile kesin bir red cevabı arasında bir tercih yapmak gerekiyordu.

Moronval, asîl bir eda ile cevap verdi:

— Çocuğu ben üzerine alıyorum.

Bu andan itibaren haşmetli kral hazretleri değildi. Arap yavrusuna bol bol ihsan edilen dikkatlerin özenlerin artık hiçbiri kalmamış, gösterilen saygı uçup gitmişti.Herkes ona, uyandırdığı hayal kırıklığı, yarattığı genel neşesizlik yüzünden kızıyordu. Başlangıçta aynı nizamlara tâbi tutularak yatakhanede yatırılmış, cezalandırılarak ve azarlanarak eğitilmiş, üniformanın ne güçük düğmesine varıncaya kadar öbür çocuklardan farksız, alelâde bir öğrenci olmuştu.

Çocukcağız bunlardan hiçbir şey anlamıyordu. Vaktiyle sevilen, ama şimdi garip bir soğuklukla karşılanan yapmacıklarını, hoş sözlerini boş yere tekrarlıyordu.

Daha kötü şeyler oldu. Birçok üç aylık dönemler geçip de Moronval para alamayınca Madoû'yu boşuna beslenen bir boğaz olarak görmeye başladı. Öğrenciyi durumundan daha aşağı bir duruma düşürdü. Masrafları kısma maksadiyle hizmetçiye yol verildiği için Madoû'ya hizmetçinin işleri verildi. Fakat Madoû, bunları kolay kolay kabul etmedi. İlk defa ona yapılması gerekli iş anlatılıp da eline süpürge verilince şiddetle reddetti. Ama Moronval'in, karşı konamıyacak çareleri vardı; nihayet çocuk şiddetli bir sopa yedikten sonra boyun eğdi.

Zaten süpürge süpürmeyi okumaya tercih ediyordu.

Bundan sonra küçük kral, ortalığı süpür-

dü ve garip bir dayanıklık ve çaba ile tahtaları ovdu. Moronval'in salonundaki parlaklık, insana çocuğun tahtaları büyük bir dayanıklık ve çaba ile sildiğini anlatmaya yeterdi. Ama bu hal, melez adamın vahşi mizacını yumuşatmadı. Çünkü çocuğun bilmeden sebep olduğu hayal kırıklığından ötürü onu bir türlü affetmiyordu.

Madoû, boş yere yerleri parlatmaya, yıkık dökük eve bir temizlik cilâsı vermeye uğraşıyor, boş yere itaatli bir köpeğin titriyen zilletiyle, dalkavuklara yakışır gözleriyle efendisine bakıyordu. Mükâfat olarak ancak kalın bir sopa ile karşılaşıyordu.

Arap çocuğu kederli bir ifade ile:

— Hiç beğenmez... Hiç beğenmez, diyordu.

Nihayet Paris'in göğü ona daha kararmış, yağmur daha aralıksız bir hal almış, kar daha bollaşmış ve soğumuş gibi geldi.

Ey gururlu, ey sevgili Kérika, Kérika hala, neredesiniz? Küçük Krala neler yaptıklarını, ona nasıl muamele ettiklerini, onu ne kadar kötü beslediklerdini, çok üşüyen vücuduna hiç acımadan nasıl eski pükü elbiseler giydirdiklerini gelip görünüz. Şimdi onun temizlik elbiselerinden başka elbisesi yok. Sırmalı kasketi, çizgili yeleği, kırmızı ceketi onun hizmetçilik kıyafetidir. Şimdi efendisiyle beraber gittiği zaman yamnda yürüyemüyor, on adım arkasından geliyor! Bu hal, işin henüz en acı tarafı değil.

Sofadan mutfağa geçiyor, mutfaktan, saflığına ve namuskârlığına güvenildiği için yiyecekleri almak üzere büyük bir zembille Caillot pazarına yollanıyor.

Sonra bakın Dahomey hanedamnın kurucusu Tocodonau'nun son halefi ne hallere sokuluyor. Moronval Gymnase'ının yiyeceklerini tedarik etmeye gönderiliyor. Haftada iki defa, duvarları boylıyarak, soğuktan üşüyerek zayıflamış ıstıraplı bir halde Caillot sokağının boyunca yürüdüğü görülüyordu. Şimdi devamlı olarak üşüyor, onu hiçbir şey ısıtmıyor, ne mahkûm ettikleri çetin işler, ne tekmeler, ne hizmetçi olduğu için duyduğu utanç, hattâ, Moronval'e taktığı ada göre, ne de eli sopalı papaza karşı duyduğu kin.

Bununla beraber hıncı kuvvetliydi.

Ah! Bir gün Madoû kral olursa... Kalbi bu düşünce ile kudurmuşcasına titriyordu. Öç alma projelerini Jack'a anlatmak ihtiyacını duyuyor:

Ne zaman Madoû, Dahomey'ye dönecek, eli sopalı papaza güzel bir mektup yazacak, onu Dahomey'ye getirtecek, bakır büyük leğenin içinde başını kestirecek, sonra derisi ile Achanti'lere karşı açacağı savaş için bir büyük davul yapacak... Zım, bom, bom! Zım, bom, bom!

Jack, Arap çocuğunun savaş davulunu taklit etmek için yatağının kenarına eliyle boğuk boğuk vurduğu sırada, karın yamsısı ile açılmış karanlıkta iki küçük kaplan gözünün parıldadı-

ğını görüyordu. Küçük de Barancy, dehşet içinde kalmıştı, bu sebeple konuşma birkaç dakika için durdu. Yeni öğrenci, az önce duyduğu şeylerle dolu olan başını, yorganın içine sokarak, kılıçlardan çıkan şimşekleri görür gibi oluyor ve soluğunu tutuyordu.

Hikâyesiyle heyecanlanmış olan Madoû, daha çok konuşmak isteğini duyuyordu, ama arkadaşının uyuduğunu sandı. Nihayet Jack, rüyaların bir saniyede baştan başa dolaştığı enginliklerden, kâbusların derinliklerinden geldiği hissini veren o uzun iç çekişlerinden birini salıverdi.

Madoû yavaşça sordu:

— Musye, sen uyumaz? Sen daha konuşmak ister?

Jack cevap verdi:

— Evet, razıyım ama artık sizin ne şu uğursuz davuldan, ne de kızıl renkli bakır leğenden konuşalım. Bunlar beni çok korkutuyor.

Arap çocuğu hafifçe güldü, sonra sâf bir çocuk edasiyle:

— Hayır, hayır, Musye... Artık Madoû'dan konuşmak yok. Şimdi senden konuşalım. Adın ne?

— Jack... Ama sonunda bir K harfi ile... Annem buna pek dikkat eder.

— Senin anne çok zengin?

Şimdi de küçük kralın gözlerini kamaştırmak sırasının kendisine geldiğine memnun olan Jack:

— Elbette zengin... Ben öyle biliyorum. Bir arabamız, bulvarın üstünde güzel sevimli bir evimiz, atlarımız, hizmetçilerimiz, her şeyimiz var. Bundan başka annem beni görmeye geldiği zaman ne kadar güzel bir kadın olduğunu göreceksin... Sokakta herkes ona bakar. Güzel elbiseleri, kıymetli elmasları vardır. İyi Dost'un, annemin hiçbir isteğini reddetmeyişinde hakkı var. Annem Parise gelmek istediği zaman bizi buraya getiren o oldu... Evvelce Toure'da oturuyorduk. Orası ne kadar güzel bir yerdir. Ah! Le Mail'in üzerinde oturuyorduk. Bazan Royal sokağında gezmeye çıkardık. Orada çok nefîs çörekler ve birçok güzel üniformah subaylar vardı. Ah! Orada ne güzel eğlenirdim. Her şeyden önce bu subaylar beni çok severlerdi ve öperlerdi. Charles babam vardı, Léon babam vardı. Anlıyorsun ya, canım sözde babalar... Çünkü asıl babam çok önce ölmüş. Onu hiç görmedim... Paris'e geldiğimiz ilk günlerde güzel ağaçları, kırları görmediğim için biraz canım sıkıldı. Annem beni o kadar seviyor ve şımartıyordu ki, bu sevgi ve şımartma beni avundurmuştu. Bana tam modaya uygun İngiliz biçiminde elbiseler giydiriyorlardı. Her gün Bolonya ormanında, gölün etrafında gezmeye götürmek için saçlarımı kıvırıyorlardı... O zaman "İyi Dost"

hiçbir şey öğrenemiyeceğimi, bir yatılı okula yerleştirilmem gerektiğini söyledi. Bunun üzerine annem beni Vaugirard'da Papazların Okuluna götürdü.

Jack burada durdu.

Cizvitlerin onu kabul etmek istemediklerini söylemek onuruna dokunuyordu. Yşının verdiği bilgisizliğe ve safhğa rağmen kendisiyle annesine ait utanılacak bir şeyin bulunduğunu hissediyordu. Bundan başka, gelişigüzel başladığı bu hikâye, onda, hayatta hiçbir zaman duymadığı biricik ciddî endişeyi uyandırıyordu... Onu niçin istememişlerdi? Annesi niçin ağlamış, müdür niçin o kadar acıklı bir şekilde "Zavallı çocuk..." demişti.

Birdenbire Arap çocuğu:

— Söyleseneze Musye... Kokot (*) ne demektir?

Jock, biraz şaşkın cevap verdi:

— Bir kokot mu? Bilmem... Kokot, tavuk olsa gerek.

— Eli sopalı papaz, Madam Moronval'e senin anne bir kokot, diyordu da.

— Amma da tuhaf bir söz!... Annem bir tavuk!... Sen yanlış duymuşsundur.

(*) Cocote, Fransızcada:
a) Çocuk lehçesinde: tavuk,
b) Hafif meşrep kadın, orospu, kokot.

Jack, annesinin tüyleriyle, kanatlariyle, ayaklariyle bir tavuk olduğu fikrine katıla katıla gülmeye başladı. Madoû da sebebini bilmeden onu talklit etti.

Bu neşe, az önceki korkunç hikâyelerin uğursuz izlenimlerini götürdü. Yüzüstü bırakılan bu iki yavru, sefaletlerinin sırlarını birbirlerine verdikten sonra, uykuya mahsus o düzgün soluk alışlarla beraber sevinçli, fakat karışık bin bir hafif ses çıkaran ağızları hâlâ gülümseme ile dolu ve yarı açık bir halde memnunlukla uykuya daldı.

IV

MORONVAL GYMNASE'INDA BİR EDEBİYAT TOPLANTISI

Çocuklar büyük insanlar gibidir; başkasının tecrübesi onların işine yaramaz.

Jack, Madoû'nun hikâyesinden büyük bir korku duymuştu. Ama bu hikâye onun hâfızasında bir diyoramadan seyredilen kanlı bir savaş, korkunç bir fırtına gibi renksiz, önemsiz bir hal aldı.

Gymnase'a girişinden itibaren, ilk aylar pek mutlu geçmişti. Herkes etrafında öyle büyük bir telâş ve sevgi gösterdi ki, Madoû'nun felâketlerinde de böyle bir başlangıç bulunduğunu unuttu.

Yemeklerde Moronval'in yamndaki ilk iskemleye oturuyor, şarap içiyordu, yemiş yiyordu. Öteki çocuklar, çöreklerle yemişler görünür görünmez, darılmış gibi sofradan birdenbire kalkarken, ya da Doktor Hirsch tarafından özel bir şekilde öğrenciler için hazırlanan ve (yaban gülü) adı verilen sarımsı renkte tuhaf lezzette bir içkiyi içmek zorunda kalırken ona çerezlerdeki payı veriliyordu.

Görünüşe göre hüküm verilecek olursa

para durumu acınacak bir halde bulunan Moronval Gymnase'ındaki sofranın devamlı gediklisi olan bu ünlü bilgin, birçok kitaplarda raslayıp şeytanca bir cerbeze ile anlattığı türlü türlü bilgiç nükteleriyle, ameliyat hikâyeleriyle, son derece iğrenç hastalıkların tasvirleriyle yemek zamanını neşelendirirdi. Bundan başka, yemek boyunca, davetlilere, ahlâka ait genel öğütler, hüküm sürmekte olan hastalıklar hakkında bilgiler verirdi. Yeryuvarlağının en uzak bir köşesinde, bir kara vebaya, bir cüzzama ya da bir fil hastalığına rasladı mı, onu gazetelerden herkesten önce öğrenir, "Bu hastalık bize kadar gelirse vay halimize!" diyen baş hareketleriyle etrafına verdiği korkudan dolayı memnun olurdu.

Bununla beraber pek sevimliydi. Sofra komşuluğu için iki sakıncası vardı: birincisi miyop olmasından doğan beceriksizliği, ikincisi tabağınıza ya da bardağınıza, her lâkırdıda mavi renkli, pek şüpheli bir şişenin ya da minicik bir kutunun toz ya da sıvı halinde bulunan ilâçtan bir damla damlatmak, yahut bir tutam koymak hastalığı. Bu ilâç sık sık değişirdi. Çünkü hafta geçmezdi ki, doktor, bilimsel bir buluşta bulunmasın; ama genel olarak besinlerin üstüne yapılan ilâçlamanın temelini karbonat, alkali, bereket versin az miktarda arsenik teşkil ediyordu. Jack da bu özen tedbirleriyle karşılaşıyor, alkalinin lezzetini pek tatsız buluyorsa da,

bunu bir türlü söylemeye cesaret edemiyordu. Arada sırada öteki profesörler de yemeğe davet ediliyordu. Herkes küçük de Barancy'nin şerefine içiyordu. Sevimliliğinin ve hoşsözlülüğünün kabarttığı coşkunluk görülmeye değerdi. Hele Labassindre'in, yeni öğrencinin en küçük nüktesiyle kaba kaba gülerken, sarsıla sarsıla arkasına yaslanışı, peçetesinin uçlarına gözlerini silişi, kuvvetli yumruklariyle masaya vuruşu görülecek bir şeydi.

D'Argenton, güzel yüzlü d'Argenton bile neşeleniyordu. Dalgın bir gülümseme bıyıklarını oynatıyor, sedef rengindeki soğuk mavi bakışı yüksek bir takdirle çocuğa doğru çevriliyordu.

Jack kendinden geçiyordu.

O, kolunda bir peçete, elinde her zaman ovup parlattığı bir tabak bulunduğu halde, en âdi görevlerin zilleti içinde misafirlerin arkasında gidip gelen Madoû'nun göz kırpmalarından, omuz silkmelerinden bir şey anlamıyordu, daha doğrusu anlamak istemiyordu.

Çünkü Madoû, bu aşırı övgülerin değerini ve insanoğlunun yükselişindeki boşluğu biliyordu.

O da en itibarlı yere oturtulmuş, müdürün şarabından içmiş, onun yemeklerine de doktorun küçük şişesindeki tozlardan ekilmişti. Jack'ın pek böbürlendiği bu sırma şeritli ceket,

Madoû'ya göre yapıldığı için ona pek büyük gelmişti.

Bu muhteşem düşüş küçük de Barancy'nin pek gururlanmaması için bir ders olmalıydı; çünkü onun da ilk günleri tamamiyle küçük kralın ilk günlerine benzemişti.

Onu memnun etmek için bütün okulun katıldığı aralıksız eğlenceler, delice dalkavukluklar yapılıyordu; yalnız arasıra ünlü sistemin uygulanmasına imkân veren Madam Moronval'in birkaç dersi vardı. Bu derslerde de büyük bir zorluk yoktu. Mükemmel bir kadın olan bu küçük cücenin biricik hatası, en basit kelimelerin söylenmesinde apaçık bir şekilde aşırı hareket etmesiydi. Meselâ: "miyyde", "uvagonlar", "uvagonla seyahat ettim...", "birbirimize uvagonda rasladık." diyordu. İnsan artık neden bahsettiğini anlıyamıyordu. Moronval'e gelince, o, yeni öğrencisine karşı kendinde büyük bir zaaf duyduğunu itiraf ediyordu. Herif, gereken bilgiyi edinmişti. Haussmann bulvarındaki evi, "iyi dost"tan elde edeceği bütün menfaatleri öğrenmişti.

Bu sebeple Madam de Barancy, sık sık Jack'ı görmeye geldikçe telâşlı bir kabulle karşılaşıyor. içinde boş bir böbürlenme bulunan delice hikâyelerine dikkatli bir dinleyici buluyordu. Başlangıçta Décostère'in kızı Madam Moronval, böyle bir hoppa varlığın karşısında kendine yakışır ciddiyetini devam ettirmek istemişti; fakat melez adam onu da yoluna koy-

muştu. Namuslu kadınlık endişeleriyle menfaatini bilen bir iş kadmm endişeleri, her ikisini de pek belli olmıyan ince farklarla birleştirebiliyordu.

Kapı açılıp da Ida, manşonunun içinde elinde tuttuğu küçük bonbon ve çörek paketleriyle, çok şık elbisesiyle konuşma odasına doğru yürümeye başlar başlamaz, "Jack... Jack... Bak annen geldi." diye bağırıyorlardı. Bu geliş herkes için bir bayram oluyordu. Hep bir arada ikindi kahvaltısı ediliyordu. Jack, "küçük sıcak ülkeler"e kendi eliyle hediyeleri dağıtıyor, Madam de Barancy'de çerezlerden almak için en fazla yüzüklü elinden eldivenini çıkarıyordu.

Zavallı yaratık, o kadar cömertlik gösteriyor, elinden para o kadar kolay akıp gidiyordu ki, pastaların yanısıra, etrafına rasgele dağıttığı türlü türlü hediyeler, has francalalar, oyuncaklar, getiriyordu. Bu hesapsız cömertliklerin nasıl tatsız öğütlerle, nasıl açgözlü kaba saba bir köylü takdiriyle karşılaştığını tasavvur edebilirsiniz.

Meselâ kendisi gibi her şeyden yoksun, iyi yürekli, yüksek bir zekâya yardım etmek için kullanılması mümkünken böyle önemsiz şeylere avuç dolusu para harcandığım görmek yalnız Moronval'de hasede benzer bir azap içinde acı gülümseme yaratıyordu.

Bu, onda sabit bir fikir halini almıştı. Ida'ya hayran hayran bakarken, anlattığı hikâyeleri dinlerken, dudaklarının ucundaki isteğinin hemen fark edilmesine kızan bir borç para arayıcısının o içi içine sığmıyan, o sinirli sinirli tırnak kemirmeleriyle şaşkın, dalgın bir hali vardı.

Moronval'in uzun zamandanberi hulyası, müstemleke menfaatlerine ayrılmış bir dergi kurmak, yurttaşlarına aralıksız kendini hatırlatmak, siyasal hırsını doyurmak, sonunda kim bilir, belki de bir milletvekilliğine ulaşmaktı. İşe başlamak için başlangıçta gazeteyi, sonradan bırakmak üzere, zorunlu görüyordu.

Sık sık başarısız sanatçılara bundan söz açar, onlar da hep beraber içten Moronval'i desteklerlerdi. Ah! Bir kere düşüncelerini yayımlıyacak bir gazeteye sahip olsaydılar. Ah! Şu kafaların içinde nice basılmamış müsveddeler, basma harflerin temizliği sayesinde daha açık olabileceğini tasavvur ettikleri nice ifade edilmemiş, daha doğrusu ifadesi mümkün olmıyan fikirler vardı.

Moronval'de yeni öğrencisinin annesinin bu derginin masrafların ödiyeceği hakkında belli belirsiz bir önsezi vardı. Ama kadının güvensizliğini uyandırmak korkusuyla daha fazla ileri gitmek istemiyordu. Maksat onu çevirmek, sarmak, pek kısa aklının bu şeyi anlaması için

vakit ve saatin geldiğini görünceye kadar, bu işi pek üzerine düşmeden yürütmek istiyordu.

Ne yazık ki, Madam de Barancy, kararsız mizaciyle bile, bu türlü uzlaşmalara girişmekte pek uysallık göstermiyordu. Hiçbir kurnazlığa lüzum görmeden pek hoşuna gitmiyen bu konuşmayı sadece her zamanki saflığı ile, hiçbir şeyin üzerinde takılıp kalmadığı halde pırıl pırıl yanan sevimli, fakat dalgın gözleriyle gülümsiyerek melez adamı dinliyordu.

Moronval: "Acaba ona yazı yazmak hevesini versem nasıl olur?" diye düşünmüş ve büyük bir incelikle ona Madam de Sévigné ile George Sand arasında güzel bir yerin bulunduğunu ima etmeye çalışmıştı; ama siz gelin de, kanatlarını çırpa çırpa etrafını havalandıran bu kuşa herhangi bir şeyi anlatmaya, hele onunla imalı sözlerle konuşmaya çalışın!

Birinin bütün hararetiyle, ötekinin kayıtsız gevezelikleriyle katıldıkları bu konuşmalardan sonra her defasında Moronval: "Zavallı kadın çok anlayışsız." diyor, o hırsından tırnaklarını kemirirken, kadın konuşuyor, konuşuyor, ne kendi ağzından çıkan lâkırdıların, ne de kendisine söylenen sözlerin farkında bile oluyordu.

Bunlar, böyle bir serçe beynin alabileceği şeyler değildi, onun gözlerini kamaştırmak gerekti, Moronval bunda başarı gösterdi.

Ida'nın kendi asaletine bir ek takıyormuş gibi tanıdıklarının ve dostlarının adlarını

eklediği şu (de) lerin, bütün şu yaldızlı unvanların üzerine tüneyerek, konuşma odasında yine kurum kurum kurumlandığı bir günde Madam Moronval-Décostère ona çekine çekine:

— Mösyö Moronval size bir şey söylemek istiyor ama cesaret edemiyor, dedi.

Zavallı budala kadın, lûtufkârlık göstermek arzusiyle:

— Oh! Söyleyiniz, söyleyiniz, diyerek öyle kuvvetli bir istek gösterdi ki, müdür, bir dergi çıkarmak için bir anapara isteğini ortaya atmak hevesine kapıldı.

Çok kurnaz, çok kuşkulu bir adam olan Moronval, ölçülü hareket etmeyi, tekir kedi gözlerini kırparak söylediği gibi hafif hafif "iskandil ederek" sonuca varmayı uygun buldu. Bu sebeple Madam de Barancy'den, gelecek pazar günü yapılacak olan edebiyat toplantısında bulunması için rica etmekle yetindi.

Programda bu toplantılara "en değerli şairlerimizle yazarlarımızın parçalarının yüksek sesle ifadeli okunmasına dair toplantılar" adı veriliyordu. Moronval ile d'Argenton'un, bu şairler arasında ilk sırayı teşkil ettiklerini ilâve etmeye bile lüzum yok. Hasılı toplantılar, yorgunluk bilmiyen ve çok çalımlı bir hali olan Madam Décostère'in aracılığı ile herhangi bir dinleyici topluluğuna kendilerini dinlemek için başarısız sanatçılar tarafından bulunan bir yoldu. Bu toplantılara birkaç bildikle beraber öğrenci

velileleri davet ediliyordu. Bu küçük eğlenceler başlangıçta haftada bir yapılıyordu; Madoû'nun talihi ters döndüğü gündenberi belli bir şekilde pek seyrekleşmişti.

Gerçekte Moronval, her gi'den davetli ile beraber, akşam toplantısının sonunu bir haylı karanlık bir hale sokan büyük şamdanlardaki mumlardan birini boş yere söndürüyor, ertesi toplantılarda tekrar kullamlmak üzere hemen hemen suyun dışında kalmış yosunlara benziyen ve birbirine yapışıp bir tokaç haline giren o siyahımsı çaydanhk artıklarını kurutmak için boş yere pencerelerin önüne seriyordu. Bütün bunlara rağmen masraf, müessesenin yüzdüğü yokluk içinde gene de bir haylı yekûn tutuyordu. Hattâ bir reklâmın tamir edici kudretine de güvenmek mümkün değildi. Çünkü Douze-Maisons pasajının, geceleyin, toplantı saatlerinde bir devin alnındaki bir tek göz gibi yanan feneriyle, civarda dolaşanları müesseseye çekecek bir durumu yoktu. En cesaretli yolcular bile parmaklığın öte tarafına hiçbir zaman geçmiyorlardı.

Şimdi yeni yapılan edebiyat toplantılarına yeni bir parlaklık vermek gerekiyordu.

Madam de Barancy, daveti candan bir istek ile kabul etti. Evli bir kadımn salonunda herhangi bir sıfatla görünmek, bir sanat toplantısında bulunmak düşüncesi, karışık hayatının ve mensup olduğu sınıfın üstünde kazanılmış bir derece gibi gurunu son derecede okşamıştı.

Ah! "Yeni yılın ilk toplantısı" olan bu yüksek sesle ifadeli okuma toplantısı ne de pöh-pöhlü bir eğlence oldu ya. En eski "küçük sıcak ülkeler"in zamanında bile bu şekilde bol para harcama görülmemişti.

Kapıdaki akasyalara renkli bir fener asılmış, avlu bir idare kandili ile süslenmiş, salonda otuzdan fazla mum yakılmıştı. Bu toplantı münasebetiyle salon, Madoû tarafından o kadar güzel ovulup cilâlanmıştı ki, bir ayna olmadığı halde bu olağanüstü aydınlık, camdaki bütün tehlikeli ve kaygan hassayı almış bulunan döşemenin üstüne aksediyordu.

Madoû, tahta ovucusu olarak kendinden umulan çabanın pek fazlasını göstermişti. Bu sebeple Moronval'in toplantı gecesi Arap yavrusuna ne gibi bir rol vereceği hususunda pek şaşırmış olduğunu itiraf etmeliyim.

Onu hizmetçi durumunda mı bırakmalı, yoksa günün birinde ölüvermiş olan şatafatını ve unvamm geri mi vermeli? Böyle bir şey hiç de kötü olmazdı, ama o zaman, tepsileri kim götürecek, davetlileri kim içeri alıp geldiklerini haber verecekti?

Madoû, abanoz derisiyle, bu iş için biçilmiş kaftandı. Hem sonra onun yerini kime verebilirdi? Paris'te öbür öğrencilerin, böyle bir eğitim sistemine canı sıkılmıyacak velileri vardı, vardı ama nedense toplantı gecesinde haşmetli

kralın sözünden ve huzurundan yoksun kalınmaya karar verildi.

Saat sekizden itibaren "küçük sıcak ülkeler" sıralarında yerlerini aldılar. Onların ortasında küçük de Barancy'nin kumral saçları, esmer çocukların meydana getirdikleri loş zemin üstünde bir ışık gibi parlıyordu.

Moronval, her zaman yaptığı gibi sanat ve edebiyat âlemine, hiç değilse kendi edebiyat çevresine birçok davetiyeler göndermişti; ve sanatta, edebiyatta, mimarlıkta ne kadar başarısız sanatçı varsa, büyük topluluklar halinde Paris'in en garip köşelerinden oraya telâşla akın ettiler.

Hâlâ bir varlık olduklarını ispat etmek için bir şeyler göstermek, ezberden bir şeyler okumak, bir şeyler söylemek isteğiyle çırpındıkları karanlığın dışına çıkarak Ternes'nin, Monparnasse'ın derinliklerinden, omnibüslerin üstünde soğuktan üşüyerek, titriyerek gelen, elbisesinin havı dökülmüş, ama hallerinde ciddî bir eda bulunan, hepsinde bir keder bulunmakla beraber, deha ile dolu görünen bu insanlar, kafile halinde geliyorlardı. Bir nefeslik temiz havayı ciğerlerine doldurduktan, gökyüzünün aydınlığını fark ettikten, uydurma bir zafer ve şöhret gösterişiyle kuvvetlendikten sonra ancak sürünerek yaşıyabilmek için gereken kuvveti alarak tekrar o acı çukuruna döneceklerdi.

Gerçekten de bunlar henüz büyümekte olan,

takım halinde, yerde sürünen bitkilerden farksız insanlardı; canlı oldukları halde hareketleri olmıyan ve birer çiçek olabilmek için sadece kokudan yoksun olan o denizaltı yaratıklarına benziyorlardı.

Orada Leibniz'den daha kuvvetli, ama doğuştan sağır ve dilsiz, fikirlerinin ancak hareketlerini ortaya koyabilen ve ancak söylenmemiş deliller ileri süren filozoflar vardı. Buraya gelen ressamlar, büyük şeyler yapmak için yanıp tutuşan insanlardı ama bir iskemleyi ayaklarının, bir ağacı köklerinin üstüne öyle acayip bir şekilde oturuyorlardı ki, bütün tabloları sanki bir zelzele sırasında yapılmış manzaralara benziyor, ya da bir fırtına zamanı bir yolcu gemisinin içini gösteriyordu. İçlerinde öyle müzikçiler vardı ki, ikinci derecede yardımcı tuşlar icadetmişlerdi. Öyle bilginler vardı ki, Doktor Hirsch'in bir eşi idiler; kırk ambardan farksız olan bu beyinlerde her şeyden bir parça vardı ama hiçbir şey bulmaya imkân yoktu, çünkü hepsi altüst olmuş, toz toprak içinde kalmış, kırılmış, eksilmiş, hiçbir işe yaramaz bir hale gelmişti.

Şuradakiler, en kederlileri, en acınacak halde olanları idi; saçları kadar sık olan delice iddiaları, gururları, merakları insanı güldürmeye yeter olmakla beraber, perişan görünüşlerinden öyle bir sefalet akıyordu ki, hayal kurmaktan sarhoş olan bu gözlerin parlak ateşi

karşısında tükenen bütün hulyaların, yıkılan bütün ümitlerin, kaybolup giderken izlerini yerli yerinde bıraktıkları bu harap olmuş yüzler önünde, her şeye rağmen bir acınma hissi duymamıya imkân yoktu.

Onların yanıbaşında, sanatı çok seret, çok kuru, çok verimsiz bulup zihnen meşgul oldukları şeylerle taban tabana aykırı birtakım garip mesleklerle geçinenler, uşaklar için bir iş bulma idarehanesi açan bir şair, şampanya şarabı komisyonculuğu yapan bir heykelci, havagazı şirketinde memurluk eden bir kemancı da vardı.

Bunlardan kimileri daha az onursuz olduklarından karıları tarafından besleniyordu. Kadınların çalışmaları, onları dâhice tembelliklerini devam ettiriyordu. Çiftler hep beraber gelmişlerdi. Bu zavallı başarısız sanatçı karılarının cesaretli, fakat yıpranmış yüzleri bir dâhiyi beslemenin neye mal olduğunu açıkça gösteriyordu; kocalarının yanında bulunmaktan gurur duyuyorlar, "benim eserim" der gibi bir anne edasiyle gülümsüyorlardı. Gerçekte bu bayların yüzlerindeki neşe ve sağlık onlara genel olarak bir zafer kazanmış süsü veriyordu.

Bu geçit resmine siz bir de, bu çeşit toplantıları fırsat bilen bilim ve edebiyat görevlilerinin, Atina'daki Beşyüzler Meclisi'nin, sanatsever cemiyetlerin ve başka kurumların ihtiyar bilgiç sermayelerini, hikmet masalları yazan sa-

lon şairlerini, iki üç köhne edebiyatçıyı, sonra birkaç baston korkuluğunu, silik tipleri, hiç konuşmıyan, fakat Proudhon'u okuduğu için bilgili olduğu iddia edilen bir bayı, "Brezelius'ün yeğeni" diye ad verilen, fakat ünlü İsveçli bilgin ile akrabalıktan başka bir şeref unvanı bulunmıyan ve tam bir aptal gibi duran Doktor Hirsch tarafından getirilme başka bir efendiyi, aktör geçinen ve bir tiyatroya sahip olacağı söylenen Delobelle adlı birisini katınız.

Nihayet, evin sofrasında her zaman yer alan üç profesör; toplantıda sesine ihtiyaç olacağı için arada sırada sesinin yerinde olup olmadığını anlamak maksadiyle Bööh!... Bööh!... diye sesler çıkartan Labassindre ile saçlarını melek gibi arkaya doğru taramış, kıvırmış, pomatlamış, ellerine açık renk bir eldiven giymiş olan d'Argenton, o, dâhi, ağırbaşlı, tumturaklı, güzel d'Argenton.

Moronval kapıda ayakta durarak herkesi karşılıyor, gelenlere, zamanın ilerlemesinden ve Kontesin — Ida de Barancy'ye böyle bir isim verilmişti — henüz gelmemiş olmasından doğan bir üzüntü ile dalgın dalgın, fakat dostça elini uzatıyordu.

Toplantının üstüne âdeta bir endişe çökmüştü. Köşelere yerleşilirken hafif fısıldaşmalar oluyordu. Madam Moronval, sevimli bir eda ile: "Daha başlıyamıyoruz... Kontesi bekliyoruz." diyerek bir gruptan bir grupa gidiyordu.

Mânalı dudaklarda bu kontes kelimesi olağanüstü, esrarlı, pöhpöhlü, kibar bir mahiyet alıyordu. Böylece herkes kendisinin, iyice bir inceleme yaptığım göstermek istiyerek, "Kontes bekleniyormuş..." diye konuşuyordu.

Kapağı ardına kadar açık duran ve bütün tuşları iki sıra diş dizisi gibi gülümsiyen harmoniyum, duvarın yanında sıralanmış öğrenciler, yeşil bir örtünün, abajorlu bir lâmbanın, içinde şekerli su bulunan bir bardağın süslediği ve sabahın ilk aydınlığında görünen bir giyotin gibi korku yaratan su uğursuz bir halde peykenin üzerinde duran masa, kabul töreninin bütün ateşiyle bir horoz gibi kızarmış Madam Moronval-Décostère, beyaz yeleği içinde büzülmüş Mösyö Moronval, kapıdan gelen rüzgârla tirtir titriyen Madoû Ghézô, herkes, evet, herkes Kontesi bekliyordu.

Bu sırada Kontesin gelmemesi ve toplantının üstünde pek tatsız bir hava esmesi yüzünden d'Argenton, bütün davetlilerin en aşağı beş, altı defa dinlemiş oldukları için pek iyi bildikleri "Aşkın âmentüsü" şiirini okumaya razı oldu.

Şair, şöminenin önünde ayakta durmuş, saçlarını geriye atarak mısraları tavanın silmelerine söylüyormuş gibi başını yukarıya kaldırmış, arada sırada takdir dolu seslerin duyulmasına ve kendisine kadar varmasına imkân vermek için her cümleden sonra ara-

lıklar bırakarak, şiirinin adı kadar tumturaklı ama bayağı bir sesle okuyordu.

Tanrı'ya çok şükür ki, bu başarısız sanatçılar, şu çeşit kuvvet verici sözleri söylemekte cimri değillerdir.

— İşitilmemiş bir şey...

— Fevkalâde...

— Harikulâde...

— Modern Hugo...

Bilhassa hepsinden daha şaşılacak bir söz:

— Duygulu bir Goethe...

Bu övemelerden büsbütün coşan şair, hiç şaşırmadan ellerini, kollarını oynatarak yukarıdan bakan bir eda ile devam ediyordu:

Varsın halk bana gülsün, beni alsın alaya
Tanrıya tapar gibi inanıyorum aşka.

Madam de Barancy, salondan içeri girdi. Daima gözleri tavanda dolaşan şair, kadını görmedi bile. Ama Madam de Barancy, o, zavallı kadın d'Argenton'u gördü ve o andan itibaren hayatının bütün kaderi çizildi.

Genç adam, ona ancak sokak için giydiği elbise ve şapkasiyle görünmüştü, ama Olympe için giydiği elbise ile hiç görünmemişti. Fakat şimdi şurada, solgunluğunu daha uçuk bir hale sokan opal renkli lâmba karpuzlarının donuk ışığı içinde kara elbisesiyle, bir sedef rengi almış elbisesiyle, Tanrı'ya inandığı gibi aşka inan-

dığım söyliyen bu adam onun üzerinde uğursuz ve insanüstü bir etki yarattı.

Bu adam, onun bütün isteklerine, hulyalarına, her erkekle düşüp kalkan kadın ruhlarının temelini meydana getiren budala duygunluğa, sürdükleri hayatın bir öcü gibi görünen sâf ve ideal bir çevre ihtiyacına, onların indinde çok güzel bir kelime ile özetlenen fakat dudaklarda bayağı ve aşağılatıcı bir ifade ile her "sanatçı!" dediklerine izafe ettikleri şu belli belirsiz emellere cevap veriyordu.

Evet, bu andan itibaren ona ait bir kadın oldu,ahenkli bir tarzda dağılmış saçlariyle, sivri uclu bıyıklariyle, titreyip uzanan kollariyle her tarafı teneke kaplı şairliğiyle, olduğu gibi kalbine girdi. Artık, ne ona öpücükler göndererek endişeli işaretler yapan küçük Jack'ını, ne yerlere kadar eğilen Moronval'leri, ne de kadife elbisesi bir örtü gibi etrafında çepçevre dönen tül saçaklarla süslü, dalgalı, pembe ve beyaz renkli tiyatro şapkası içindeki şu taze, genç yeni misafirin etrafında dolaşan telâşlı ve meraklı bakışları görüyordu.

O, yalnız o, vardı.

Çok zaman sonra, o gece ona geniş, parlak, binlerce mumla ışıklı görünen Moronval'lerin salonunun ortasında hiçbir şeyin değiştiremiyeceği, ilk defa büyük şairini hulya içinde ayakta gördüğü gibi bir daha göremiyeceği o derin izlenimleri hatırlıyacaktı. Ah! Bu adamın ona umu-

lan her ıstırabı vermesi, hakaret etmesi, yaralaması, hayatını, hattâ hayatından daha kıymetli olan bir şeyi kırması çok mümkündü. Hiçbir şey onda bu dakikanın kamaştırıcı etkisini yok edemiyecekti.

Moronval, en tatlı gülümsemesiyle:

— Görüyorsunuz ya Madam, sizi beklerken başlamaya hazırlanıyorduk... Mösyö Lö Kont Amaury d'Argenton bize, "Aşkın âmentüsü" adlı şiirini okumaktaydı.

Vikont... demek Vikont'muş...

O halde her şeydi!

Kadın, bir küçük kız gibi kızararak utangaç bir tavurla, d'Argenton'a:

— Devem ediniz, rica ederim Mösyö, devam ediniz... dedi.

Fakat d'Argenton istemedi. Kontesin gelişi, şiirinin en güzel etkisini, muhakkak olan etkisini baltalamıştı; böyle halleri hiç kimse affetmez. Eğildi ve soğuk alaycı bir nezaketle:

— Bitirmiştim, Madam, dedi.

Sonra onunla daha fazla ilgilenemiyerek dinleyicilerin arasına karıştı.

Zavallı kadın, kalbinin burkulduğunu, anlaşılmaz bir kederle dolduğunu hissetti. Daha ilk lâkırdısında adamın hoşuna gitmemişti. Bu fikir, ona daha şimdiden tahammülsüz geliyordu. Kendisi gibi sakin, fakat garip tabiatli bir insanın içindeki şu zalim üzüntüyü yok etmek için, beş dakika sessizlik içinde kalması, anne-

sini görmekten bahtiyar ve onun salonda kazandığı başarıdan gurur duyan Jack'ın zarif sözlerini duyması, Moronval'in iltifatlar saçması, herkesin bir telâş göstermesi, toplantının kıraliçesi olmaktan doğan o hoş duyguya kapılması gerekmişti.

Gelişinin uyandırdığı telâş ve karışıklık dağılınca, herkes ifadeli okumayı dinlemek için yerini aldı. Hanımı ile beraber gelmiş olan haşmetli Constant, öğrencilerin yanına, dipteki sıraya yerleşti. Jack, şeref mevkiinde oturan annesinin koltuğuna gelip yaslandı. Çocuğun yanına babaca bir şefkatle saçlarını okşıyan Moronval oturuyordu.

Salonda oturanların, bir mükâfat dağıtılıyormuş gibi sıralanmış iskemlelerin üzerinde meydana getirdiği dizi, ezici bir topluluk meydana getiriyordu. Nihayet Madam Moronval-Décostère, küçük masayı, konferans peykesini, lâmbanın bütün aydınlığını kendi tarafına çekti. Sonra Moronval'in Moğol ırklarına ait etnoğrafik bir etüdünü okumaya başladı.

Bu etüt, uzun can sıkıcı, üzücü bir etüttü, üç beş kişilik bir bilim toplantısında, kurum üyelerinin uykularını kaçırmak için, alacakaranlıkta okunması gereken ve büyük bir emekle meydana getirilen eserlerden biriydi.

Tuhafı şu ki, insan bu Moronval-Décostère sistemi karşısında, ne uyuklamak, ne de şu biteviye yağan ılık yağmurun içine hissetmeden

kendini salıvermek çaresini bulabiliyordu. Zorla dinlemek gerekiyordu. Kelimeler, kafanıza bir tornavida gibi hece hece, harf harf giriyor, mânası güç anlamlar sık sık geçerek kulaklarınızı tırmalıyordu.

Bu dinlemenin sebep olduğu yorgunluğu son sınıra vardıran şey, metodunun alıştırmalariyle dolu dolu olan Madam Décostère'in anlayışlı, fakat dehşet verici manzarası idi. Ağzını "O" şeklinde açıyor, büküyor, uzatıyor, büzüyordu. Dipte sıraların üstünde sekiz çocuk ağzı, (kelimelerin dış şekilleri) adı verilen bu mükemmel sisteme ve kendi keyiflerine göre yaptıkları tabiî olmıyan hareketler içinde öğretmenlerine uyarak aynı ağız işaretlerini yapıyorlardı. Hareket halinde bulunan bu küçük sekiz ağız hayal dolu bir etki yapıyordu. Matmazel Constant perişan olmuştu.

Ama kontes, bunların hiçbirini görmüyordu. O, duvara dayanmış, kollarını göğsünün üstünde çapraz bağlamış, gözleri dalgın bir hal alan şairine bakıyordu.

Genç adam hulyaya dalmıştı.

İnsan onu ne kadar uzakta, uçup gitmiş hissediyordu. Dik duran başı bu sesleri dinlemiyormuş gibi görünüyordu. Bakışları zaman zaman yere iniyor, ama bir yerde sabit kalmaya tenezzül etmiyordu. Zavallı kadın, bu bakışı gözetliyor, ümidini kesmiyor, bu avare bakışları

kendisine doğru çekmek için âdeta dileniyordu. Fakat ne yapsa boş. Kendisi hariç, herkesin üstünde kayıtsızlıkla kayıyordu. Oturduğu koltuk, sanki onun için boş duruyordu. Zavallı kadının bu kayıtsızlıktan o kadar üzülmüş ve sıkılmış bir hali vardı ki, alkışların ve herkesin duyduğu bir ferahlamanın ortasında, az önce bitmiş olan etüdün parlak başarısından dolayı Moronval'i tebrik etmeyi bile unutmuştu.

Bu ifadeli okumadan sonra, sıra Labassindre tarafından armonyumda çalınan, d'Argenton'a ait bir şiirin okunmasına geldi. Artık bu sefer, kadının bu şiiri dinlediğini size söyliyebilirim. Müzik âletinin sürükleyici sesleriyle birdenbire değişip titriyen, akıp giden bu mısraların bütün incelikleri, bütün kalıpları kalbine kadar işledi. Bu ahenk dalgasının içinde boğulmuş, kendinden geçmiş, heyecanlanmıştı.

Sanki acısı kendisini çatlatacakmış gibi sarı ve safrayı andıran bir gülümseme ile şairi dinliyen Moronval'e doğru dönerek:

— Ne kadar güzel. Ne kadar güzel, diyordu.

Okuma bitince:

— Beni Mösyö d'Argenton'a takdim ediniz. Ah! Mösyö, ne muhteşem şey! Böyle bir istidadın elinizde bulunmasiyle ne kadar mutlusunuz, dedi.

Bayağı zamanlarda o kadar geveze, o kadar açık yürekli olduğu halde yavaş sesle kekeliye kekeliye, kelimeleri araya araya konuşuyordu. Şair, bu heyecanlı takdire karşı kayıtsızmış gibi pek soğuk bir eda ile hafifçe eğildi. O zaman kadın, şaire eserlerinin hangi kitaplarda bulunduğunu sordu.

D'Argenton, kızgın ve ciddî bir sesle karşılık verdi:

— Onlar hiçbir eserde yoktur, madam.

İstemediği halde gururunu zedelediği bu adamın, en duygun noktasına dokunmuştu ve işte bir kere daha ona hiç bakmadan başını çevirmişti.

Fakat Moronval fırsattan yararlandı:

— Aman efendim. Tabiî. Tabiî. Edebiyat işte bu şiirlerdedir. Hattâ böyle mısralara hiçbir editörde raslanamaz. İstidat, deha, bir köşeye atılıp takdir edilmemeğe, karanlıkta parlamaya mahkûmdur.

Hemen arkasından:

— Ah! Bir dergimiz olsaydı.

Kadın hararetle:

— Mutlaka olmalı, dedi.

— Evet ama, para...

— Aman canım, para nasıl olsa bulunur. Böyle bir şaheserin karanlıkta kalmasına müsaade edilmemeli doğrusu.

Hırslanmıştı, şimdi şair orada bulunmadığı için büyük bir belâgatle konuşuyordu.

Moronval kendi kendine: "Haydi bakalım. Meseleyi ortaya attık..." dedi ve kadının zayıf tarafını kurnaz bir hainlikle sezerek ona d'Argenton'dan söz açtı. Hoşlandığını açıkça gördüğü için bu sözlerini duygulu ve romanımsı renklerle süslemeye dikkat etti.

D'Argenton'u, itibarını talihin çetin taraflariyle hiç zedelemiyen, bağımsız, gururlu, temiz ahlâklı bir Manfred, bir yeni zamanLara'sı haline soktu. Yaşamak için çalışıyor, hükümetin bütün yardımlarını kabul etmiyordu.

Ida: "Ah! Ne iyi! diyordu. Sonra daima zihnini kurcalayan, her yerde herkese uyguladığı şu asalet yaftasını elden bırakmadığı için sordu:

— Asaleti var, yok mu?

— Pek asîldir, Madam... Vikont d'Argenton Auvergne'li pek eski bir ailenin torunudur. Babası, hırsız bir kâhya tarafından mahvedilmiştir.

İçinde, ünlü bir kadının sebep olduğu uğursuz bir aşkla, kıskanç bir markizin kocasına gösterdiği bir mektup masalı bulunan, bayağı bir roman uydurdu. Kadın, teferruatı dinlemekten yorulmuyordu; her ikisi, koltuklarını birbirine yaklaştırıp fısıl fısıl konuşurken, Ida, söylenen şeylerdeki yalanların hiç farkında değil gibi görünüyordu. Annesinin bu şekilde elinden alındığını görmekle büyük bir üzüntü duyan Jack, iki, üç azar dolu sözle karşılaştı: "Jack,

uslu dursana. Jack, çekilmez oldun." Bu sözler, nihayet çocuğun, yüzü asık gözleri yaşlarla dolu bir halde salonun bir köşesine çekilip oturmasına sebep oldu.

Bu sırada toplantı devam ediyordu.

Şimdi öğrencilerden hurma gibi esmer renkli bir küçük Senegalli çocuk, Lamartine'in (Yeni uyanmış bir çocuğun duası) adlı şiirini, peykenin üstünde okumaya geliyor, pek cırlak bir sesle okumaya başlıyordu:

O pe qu'ado mo pe
Toi qu'o ne qu'ne qu'é ginouc
Toi de le no teibe et doux
Fait coube le fo de man me.

Şu hal açıkça ispat ediyor ki, bütün metotların gülünç tarafları Moronval-Décostère sisteminde de vardı.

Ses sanatçısı Labassindre, birçok ricadan sonra, nihayet kendisinin söylediği gibi "sesini duyurmaya" razı olmuştu. Sesini iki, üç defa yokladıktan sonra öyle idaresiz, öyle uzun, öyle yırtıcı bir şekilde salıverdi ki, salonun camları, karton kaplı duvarları zangırdamaya başladı. Bu sese mutfağın dibinde çay hazırlamaya uğraşan Madoû Ghézô, coşarak, korkunç bir savaş çığlığı ile karşılık verdi.

Şu Madoû da, gürültüyü ne de severdi ya!

Bu gürültü arasında, bazı gülünç olaylar da oldu. Büyük bir sessizlik ortasında La Fon-

taine'in masallarını tekrar yazmak için — sâf bir eda ile bunları söylüyordu — çaba harcayan garip bir masal yazarı **Perrette'le Süt Kabı** şiirinin naziresi olan **Dervişle Un Çuvalı** şiirini okuduğu sırada, salonun dip tarafından Berzelius'un yeğeniyle Proudhon'u okumuş olan adam arasında şiddetli bir ağız dalaşması başladı. Birbirlerine ağır sözler söylediler, hattâ tokatlaştılar. Madoû, bu itişme ve kakışma arasında "küçük sıcak ülkeler"in obur gözleri önünde dolaştırdığı, şuruplar ve babatatlıları ile dolu tepsiyi, düz tutmakta çok zorluk çekiyordu. Madoû'ya tepsidekilerden, sıcak ülkeler'e verilmemesi, sıkı sıkı tembih edilmişti. Böyle olmakla beraber toplantı sırasında, öğrencilere birkaç defa "yaban gülü" şurubundan dağıtıldı.

Moronval'le Kontes, konuşmalarına devam ediyorlardı. Nihayet bu ilginç konuşmanın konusunun kendisine ait olduğunun farkına varan güzel d'Arğenton, görülmek ve işitilmek içir, onların karşsında, ağırı hareketler yaparak, şatafatlı sözler saçarak, pek yüksek sesle konuşuyordu.

Çok kızgın görünüyordu. Kime kızmıştı?

Hem kimseye; hem de herkese.

Kedini daima genel fesadın dışında tutmaya büyük bir dikkat göstererek, zamanın zevklerine, ahlâkına, toplumuna karşı sözlerini kurumlu bir eda ile söyliyerek, hiçbir tarafa gitme-

diği halde her yerden geri dönmüş, hayal kırıklığı ile kötümser olmuş bir kuşağın adamıydı.

Bu sırada, bakanlığın birinde uysal bir şef yardımcısı olan masal şairine hücum etmişti. Sözlerini kinli, korkutucu, horgörücü bir tavurla söylüyordu:

— Sesinizi kesiniz... Sizi tanırım... Siz çürümüş insanlarsınız. Geçen yüzyılın bütün kusurlarını taşırsınız... Sizde hiçbir zaman hoşgörürlük bulunmıyacaktır.

Masal şairi yenilmiş, yorgun bir halde başını önüne eğmişti:

— Şeref ve itibar için ne yaptınız? Aşkı ne hale getirdiniz? Ya eserleriniz, onlar nerede? Aman ne güzel şeylerdir o eserleriniz.

Burada masal şairi itiraz etti:

— Yoo! Müsaade ediniz.

Ama öteki, hiçbir şekilde müsaade etmiyordu. Zaten bu masal şairinin düşündüğü şey, onu niye ilgilendirsin? Onun tepesinden konuşuyor, ondan daha yüksek, ayrı şeylerden söz ediyordu. Onu dinlemek, kendi kendine yaptığı etkinin kuvvetini ona söylemek için bütün Fransa'nın şuraya toplanmasını isterdi. Artık Fransa'ya karşı hiçbir inancı kalmamıştı. Tırpanlanmış, mahvolmuş, yakılmış bir ülke. Ne iman bakımından, ne de fikir bakımından ondan alınacak hiçbir şey kalmıştır. Kendisine gelince bu memlekette yaşamamıya, gitmeye Amerikan vatandaşı olmaya kuvvetle karar vermişti.

Şair, bütün bunları söylerken, karşı konmaz bir tavurla yarı dönük bir vaziyette duruyordu. Takdir dolu bir bakışın üzerinde durduğunu, görmeden, hihsediyordu. Bazan kırlarda bulunduğunuz bir sırada gökte yükselmekte olan ay, arkanızdan birdenbire doğar, ışığı sizi kendine çeker, sessiz varlığına doğru sizi döndürmek için zorlar. İşte d'Argenton'da da aynı duygular vardı. Üzerine bir mızrak gibi saplanmış bu kadın gözleri onu bir kutsallık hâlesiyle ışıklandırıyordu.

Yavaş yavaş salonda, kendisine dikkat edilmesini istiyen bu ciddî sesin etrafında bir sessizlik oldu. Ama Ida de Barancy'nin zihni pek meşguldü, söylevinin içine ustaca serpiştirilmiş olan şu Amerika'ya göç meselesi onu iliklerine kadar üşütmüştü. Bir anda Moronval'in salonundaki otuz şamdan yok olmuş, düşüncelerinin karanlığı içinde sönüvermişti. Onun şaşkınlığını son derece artıran mesele, gitmeye karar vermiş olan şairin vapura daha binmeden önce, Fransız kadınlarının hafifliklerine, kokuşmuş olmalarına, gülüşlerindeki bayağılığa, para karşılığında sattıkları aşklarına karşı sert bir hücumda bulunması idi.

Şömineye dayanmış, yüzünü kalabalığa çevirmiş, ne sesini, ne de sözlerini sakınıyor; artık konuşmuyor, âdeta gürlüyordu.

Zavallı Kontes, bu adamla zihnen o kadar

meşguldü ki, kendisine kayıtsız kalmasına katlanamıyor ve d'Argenton'un bu sözleri yalnız kendisine söylediği sanısına kapılıyordu.

Kendi kendine: "Ne olduğumu biliyor." diyor, lânet dolu sözlerin ağırlığı altında başını önüne eğiyordu.

Etrafında takdir dolu mırıltılar akıp gidiyordu.

— Ne cerbeze! Hiç bu kadar güzel konuşmamıştı.

Moronval yüksek sesle:

— Ne deha! (ama içinden) Ne palavralar savuruyor! diyordu.

Ama Ida'nın böyle kışkırtmalara ihtiyacı yoktu.

Etki kendini göstermişti.

Ida de Barancy sevdalanmıştı.

Burada hastalık sebeplerinin garipliklerini araştıran Doktor Hirsch için incelenecek pek meraklı birden bir yanıp tutuşma olayı vardı. Ama Doktor Hirsch, bu dakikada pek başka bir işle meşguldü. Proudhon'un okumuş adamla Brezelius'un yeğeni arasındaki meseleyi düzeltmeye, daha doğrusu alevlendirmeye çalışıyordu. Bu işe Labassindre de karışmıştı. Dövüşmeye hiç de istekli olmıyan bu iki delikanlının arasında kavganın çıkması için fısıldaşmalar, pek ümitsiz telâşlı hareketler, gidiş gelişler, önemli kabarmalar oluyor, sanki iki tarafı uzlaştırmak

için bir takım dolaplar dönüyordu. Bununla beraber bu türlü olaylar Moronval Gymnase'ının edebiyat toplantılarında sık sık olageldiği ve en kötü bir şekil aldığı sırada daima yatıştığı için hiç kimse bir telâş göstermiyordu. Yalnız başarısız sanatçılardan her biri sırasiyle orgun ya da şöminenin önüne gelip dehasını meydana koymaya başlayınca bu küçük toplantıların sona erdiği anlaşılırdı.

Bir saat önce Madam Moronval, Jack'la beraber küçük sıcak ülkelerin en ufaklarından birkaçına acıyarak yatmaya göndermek lûtfunda bulunmuştu. Ayakta bekliyenler az önce gördükleri ve işittikleri şeylerle mıknatıslanmış bir halde esniyorlar, gözlerini faltaşı gibi açıyorlardı.

Nihayet dağıldılar.

Rüzgârla delik deşik olmuş kâğıt fenerler, hâlâ bahçenin kapısında sallanıyordu. Bütün evleri uykuya dalmış bulunan, çamurlu kaldırımlarını canlandırabilecek bir bekçinin ayak sesleri bile duyulmıyan ara sokağın kederli bir görünüşü vardı. Ama hâlâ hafif hafif şarkılar ve nutuklar söyliyerek ve birbirleriyle tartışarak giden bu gürültülü topluluk içinden hiçbir kimse, ne gecenin sinsi soğuğuna aldırıyordu, ne de düşen ıslak sisine.

Caddeye çıkınca, omnibüs saatinin geçtiğini fark ettiler. Bütün bu zavallı insanlar cesaretle kendi yönlerinde yürümeye başladılar. Altın

kaplamalı rüya, yollarını aydınlatıyor ve kısaltıyordu. Hayal, onlara sıcaklık vermişti. Böylece Paris'in içine dağılarak hayatlarının karanlık sefaletlerine korkmadan dönüyorlardı.

Şu sanat, ne büyük bir sihirbazdır. Herkes için başka türlü parlıyan birer güneş yaratır. Kendisine yaşklaşanlar, fakirler, çirkinler gülünecek bir halde olanlar bile onun sıcaklığından, saçtığı ışıktan paylarını alıp götürürler. İhtiyatsızca elde edilen ve başarısız sanatçıların gözbebeklerinde gizlenen bu göksel ateş, onları bazan korkulacak bir hale getirirse de, çoğu zaman gülünç bir hale sokar; ama varlıkları, bu ateşten kurumlu bir huzur, acıyı hor gören bir üstünlük, ıstırap çekerken öteki sefaletlerin bilmedikleri bir incelik kazanır.

V

MORONVAL GYMNASE'INDAKİ EDEBİYAT TOPLANTISININ SONUÇLARI

Ertesi gün Moronval'ler, Madam de Barancy'den gelecek pazartesi günü için bir davet mektubu aldılar. Mektubun sonuna, M. d'Argenton'un onlarla beraber gelmesiyle büyük bir memnunluk duyulacağını ifade eden bir haşiye eklenmişti.

Moronval, kokulu ve cici zarfı uzattığı zaman, şair pek kuru bir eda ile:

— Gitmiyeceğim, dedi.

İşte o zaman, melez adam kızdı. Şu d'Argenton'un yaptığını ancak kötü bir arkadaş yapardı. Bu daveti kabul etmekde neden böyle direniyordu sanki?

— Bu çeşit kadınların evinde yemek yemem.

Moronval:

— İlkin şunu söyliyeyim ki, Madame de Barancy, senin sandığın kadınlardan değil. Nihayet canım, insan bir dost için bir takım sıkıntılara da katlanır. Bir müstemleke dergisine ait tasavvurumun ona hoş göründüğünü, bu sebeple ona ihtiyacım bulunduğunu biliyorsun. Sonra da işe

engel olmak için elinden gelen her şeyi yapıyorsun. Bu hareket hiç de hoş olmaz doğrusu.

D'Argenton, Moronval'i kendisine birçok yalvarttıktan sonra en sonunda daveti kabul etti.

Ertesi pazartesi günü Madam Moronval ile Mösyö Moronval, Gymnase'ı, Doktor Hirsch'e emanet ederek şairin sonradan geleceği Haussmann bulvarındaki küçük konağa gittiler.

Akşam yemeği saat yedide idi. D'Argenton ancak yedi buçukta geldi. Bu yarım saat boyunca Mösyö Moronval'a büyük tasarısından söz açmaya fırsat düşmediğini tahmin edersiniz.

Ida, öyle büyük üzüntü içinde idi ki'

— Geleceğini sanıyor musunuz?... Bari hasta olmasa... Pek nazlı bir hali var.

En nihayet asık bir yüzle, fakat kırıla döküle geldi. Daima olduğu gibi büyük bir çekingenlikle, fakat daha az isteksiz bir tavurla işlerinin çokluğu hakkında hafifçe özür diledi. Konak, üzerinde büyük bir etki uyandırmıştı.

O devirde yepyeni olan mahalle, halılardaki ve yeşil fidanlarla süslü merdivenlerden başlayıp hoş bir beyaz leylâk kokusu ile ıtırlı küçük odaya kadar devam eden çiçeklerdeki ihtişam, yaldızlı oymalarla çevrili şu mavi tavaniyle bir dişçi odasına benziyen salon, sarı dikişli siyah renkli oda takımı, bulvara ait tozların etraftaki yapıların kireçlerine karışarak uçuştuğu balkon,

bütün bu şeyler Moronval Gymnase'ının bu gediklisini büyülüyerek, ona debdebeli bir etki yapacak, yüksek yaşayışın hoş duygularını tattıracaktı.

Hazırlanmış duran masanın görünüşü, güneşe tapan Augustin'in heybetli kılığı, kötü şaraplarda tatlı yansılar yapan ve bayağı tabakalara bir zevk katan masadaki en önemsiz şeyler, onun gözlerini kamaştırmak için yetmişti.

Bir türlü yola gelmiyen d'Argenton, Kontesin değerlerini saygısızca öven ve takdirlerini yağdıran Moronval gibi ne takdir dolu bir hareket, ne de şaşkınlık göstermekle beraber biraz yumuşadılar. Gülümsemeyi, konuşmayı lûtfen kabul ettiler.

Kendisine bir şey soruldu mu, hemen konuşmaya başlayıp bir türlü sözlerinin arkasını getirmiyen gevezelerden, karışık hayal gücü ile başka taraflarda sürüklenen adamlardan biri idi. Bu sebeple en önemsiz konuşmalarda bile sesi, veciz ve hâkim bir ifadeye bürünüyor, bütün cümlelerinin başında kullandığı şu bitmez tükenmez, "Ben... ben... ben..."lerinden gelen bir biteviyelik göze çarpıyordu. Her şeyden önce dinleyicisine etki yapmak, kendisini dinliyorlar görmek isterdi.

Ne yazık ki, söylenenleri dinlemesini bilmek işi, Kontesin gücü üstünde bir özellikti. Bu yüzden, yemek sırasında bir takım can sıkıcı durumlar oldu.

D'Argenton, bir takım çevrelerde piyeslerini bir türlü kabul etmek istemiyen tiyatro müdürleri, nesir ya da nazım yazılarını basmıyan editörler, gazete başyazarları, tanınmış kimseler hakkında ağzından çıkan sözleri tekrarlamaktan pek hoşlanırdı. Bu sözler, dehşetli, iğneli, zehirli, yakıcı, yaralayıcı sözlerdi.

Ama Madam de Barancy'in yüzünden, hepsinin baş tarafında çoğu zaman bir başlangıç bulunan bu değerli sözlerin sonunu bir türlü getiremiyordu. Genç adam hikâyesinin tam heyecanlı noktasına geldiği ve pek ciddî bir hal alan sesiyle "O zaman ona şu acı sözü söyledim..." diye başladığı zaman, budala Ida, sözünün ortasında, atılıveriyordu. Onunla meşgul olduğu muhakkaktı ama, söylevi için ne kadar can sıkıcı bir haldi bu:

— Oh! Mösyö d'Argenton, rica ederim, şu dondurmadan biraz daha alınız.

— Teşekkür ederim, Madam.

Şair kaşlarını çatarak, baskısını arttırarak tekrar söze başlıyordu:

— O zaman ona dedim ki...

Kadın, sâf bir eda ile:

— Hoş bulamdınız galiba, diye soruyordu.

— Enfes Madam... "Bu acı söz".

Ama bu acı sözün söylenmesi için o kadar uzun bir zaman geçmişti ki, artık etkisini kaybetmişti; çünkü "Anlayış inceliğinize kurban

olayım!" ya da "Mösyö inşallah tekrar birbirimizi göreceğiz..." gibi sözler sık sık tekrarlanıyordu. Bu sebeple d'Argenton bir türlü "içerledi" diye ilâve etmeyi unutmuyordu.

Sözlerine ara verilen şairin fırlattığı ciddî bakış karşısında Ida, kendi kendine bir üzüntü duyuyor: "Nesi var acaba? Yine onu gücendirdim galiba!" diye düşünüyordu.

Kadının çok sevimli bir tavurla Madam Moronval'e: "Yesenize!... yemiyorsunuz ki!..." Ya da Moronval'e, "Hiç içmiyorsunuz!" derken gerçek fikrini saklamış olması, genç adamın içinde ağlamak için büyük bir istek uyandırıvermişti. Bunlar, iğrenç yalanlardı. Çünkü Décostère metodunun yaratıcısı, çenesine, mânalı okuma gecelerinden çok daha canlı bir şekilde görevini gördürüyordu. İştihasının bolluğu Moronval'in bir türlü kanmak bilmiyen susuzluğu ile hemen hemen aynı idi.

Yemek bitip de, içine pişip gelen kahvenin hoş kokusu yayılmış olan çok sıcak ve aydınlık salona geçilince iki saattir avını gözetliyen melez adam, uygun zamanın geldiğine karar verdi; ihmalci bir tavurla birdenbire Kontese:

— İşimiz hakkında çok düşündüm... Bu tahmin ettiğimden daha az paraya mal olacaktır, dedi.

Kadın, dalgın bir eda ile:

— Ya, öyle mi? dedi.

— Evet!... Şayet güzel başkanımız, benimle birkaç dakikalık ciddî bir konuşmaya razı olursa...

Bu "Başkan" lâkırdısı, bir taarruz hamlesi olmak bakımından dahice bir buluştu, ama boşuna!... Çünkü Moronval'in dediği gibi "Başkan" dinlemiyordu. Sessiz ve çok dalgın bir tavurla salonun içinde bir aşağı bir yukarı dolaşan şairin bakışlarını izliyordu.

Kadın kendi kendine: "Aacaba ne düşünüyor?" diyordu.

D'Argenton yediklerini içine sindirmekle uğraşıyordu.

Hafif bir mide rahatsızlığı geçirdiği ve daima sağlık durumundan bir endişe duyduğu için nerede olursa olsun, sofradan kalkınca, büyük adımlarla bir çeyrek kadar dolaşmakta usur etmezdi. Her yerde bu hal pek gülünç düşebilirdi ama, burada daha fazla bir yücelik kazanıyordu. Ida, Moronval'i dinliyeceği yerde, dipteki karanlıkla lâmbaların ışığı arasında yapılan bu gidiş gelişleri, üstünde ağırbaşlı bir kırışığın izini taşıyan şu çıkıntılı alın seyrediyordu.

Kadın, hayatında ilk defa gerçekten büyük bir tutku ile seviyor, hiçbir şeye benzemiyen kuvvetli vuruşlarla atmakta olan kalbinin çarpıntısını duyuyordu. Hayatını şu ana kadar daima raslantıya bağlamış, benliğini geçici heveslere teslim etmişti. Onu, boyunduruğu altına

alan kısa ya da uzun ilgiler, iradesinin dışında olarak, ya daha fazla düğümlenmiş ya da koyuvermişti.

Hayal dolu ve sâf bir ruhla oldukça bilgisiz ve toy görünen, kadınlarda daima herhangi bir değişiklik çağı olan otuz yaşına aşağı yukarı yaklaşmış bulunan Ida, d'Argenton'a benziyen bir kahraman yaratmak için, okuduğu romanlardaki bütün şeyleri şimdi kendine uyguluyordu. Yüzü, ona bakarken o kadar değişiyor, neşeli bakışları o kadar dalgın bir hal alıyor, gülümsemesi o kadar bitkin bir ifadeye bürünüyordu ki, sevgisi artık hiç kimse için saklı bir şey olarak kalamazdı.

Moronval, genç kadını böyle ürkek ve kendinden geçmiş bir halde görünce kimsenin fark edemiyeceği bir şekilde karısına "çılgının biri" der gibi omuzlarını silkti.

Doğrusu o bir çılgına dönmüştü. Kadın, yemekten beri, genç adamın tekrar gözüne girmek için bir çare aramakla zihnini zorluyordu. En sonunda bu çareyi de buldu. Şair, kafese girmiş bir panterin dolaşmasına benziyen gezintisi sırasında yanına gelince:

— Mösyö d'Argenton, hoş bir hareket yapmak isterse, geçen akşam Gymnase'da büyük bir başarı kazanan şu güzel şiirini bize okusun... Ben bütün bir hafta bu şiiri düşündüm... Beni

en çok sürükliyen bir mısra vardı... Ben... ben... ben... Nasıldı canım? Oh!

Tanrıya tapar gibi inanıyorum aşka

Şair, bir başkası tarafından parmağı kapıya sıkıştırılmış gibi yüzünü buruşturdu:

— Aman Yarabbi! dedi.

Şiiri iyi bilmediği için onun yine hoşuna gitmediğini sandı. Gerçek şu ki, bu adam onun üstünde şaşırtıcı bir etki yapıyor, kendini bir türlü kurtaramadığı bu etki, ona olan aşkını Japonların yerlere kapanarak yeşim gözlü, çatık kaşlı tanrılarına korku içinde yaptıkları ibadete benzetiyordu.

Genç adamın önünde, tabiî halinden daha fazla beceriksizlik gösteriyor, hattâ sıçrıyan bir kuşun o canlı sevimliliğini kaybediyor, devamlı bir değişiklikten hoşlanan dar zekâsının içine düştüğü duygu ve düşüncelerinin birdenbire meydana çıkıvermesi onu şaşırtıyordu.

Bununla beraber tapımlan adam yumuşadı, d'Argenton mısralarının kötü bir tarzda okunması yüzünden hiçbir kızgınlık duymadığını Madam de Barancy'ye anlatmak için bir an sağlık idmanlarına ara verdi.

— Bir şey okumak çok isterdim ama, neyi?... Gerçekten hiçbir şey hatırımda değil.

Bütün şairlerde bulunan, ufak bir işaretten başka bir şey istemedikleri halde kesin bir

direnme ile karşı koydukları o nazlanma hare ketlerden biriyle Moronval'e' doğru döndü:

— Ne okuyayım acaba?

Moronval, somurtkan bir eda ile cevap verdi:

— İşte. Canım... Senden mademki Âmentü'yü istediler, Âmentü'yü oku.

— Öyle mi?... Onu mu istiyorsunuz?

Kontes:

— Evet! Onu Mösyö; beni pek mutlu edeceksiniz, dedi.

D'Argenton pek tabiî bir tavurla:

— Peki öyle ise, diye karşılık verdi.

Her okumaya başladığı zaman takındığı eda ile, gözlerini yukarıya kaldırarak bir daki - ka bir şeyler aradı, sonra şöyle başladı:

Bana ıstırap veren bir kadına...

Başka şeyler bekliyen Ida'nın şaşkınlığını görünce daha kurumlu bir tavur takındı:

Bana ıstırap veren bir kadına...

Kontesle Moronval birbirlerine mânalı bir göz attılar. O, şüphesiz asîl bir kadından söz ediyordu. Parça, pek tatlı bir şekilde kibar bir kimseye yazılmış manzum bir mektup ifadesiyle başlıyordu.

Madam, çok güzel bir tuvaletiniz var.

Sonra sözler hazinleşiyor, alaycı bir edadan acı bir edaya, acı bir edadan öfkeli bir edaya dönüyor, nihayet şu korkunç mısralarla sona eriyordu:

Tanrım, kalbimin bütün kanını emen
Şu korkunç kadından beni kurtar.

D'Argenton, bütün gece, sanki bu garip şiir onun acı hâtıralarını tazelemiş gibi, bir tek kelime konuşmadı. Zavallı Ida, o da düşünceli idi. Şairine çok kötülük yapmış olan şu kibar kadınları düşünüyordu ve şimdi onu yine yüksekler-de, pek yükseklerde, genç adamın kalbindeki kanı, kendisine bir damla bile bırakmadan emen şu yarasa şeklindeki kadınların bulunduğu Saint-Germain mahallesindeki kibar âlemine mahsus salonlardan birinde görüyordu.

Moronval, ıssız bulvarlarda, d'Argenton"la beraber giderken ve küçük boylu Madam Moronval, her ikisinin arkasından büyük bir sıkıntı ile koşarken:

— Biliyorsun ya yavrucuğum, şu dergi işini başarabilirsem seni yazı işleri müdürü olarak alacağım, diyordu.

Bu suretle, gemiyi kurtarmak için yükünün yarısını denize atıyordu. Çünkü d'Argenton, bu işe karışmıyacak olursa, Kontesten boş lâkırdı-

lardan, sudan vaatlerden başka ciddî hiçbir şeyin elde edilemiyeceğinin farkında idi.

Şair cevap vermiyordu. Sanki dergiyi mi düşünüyordu. Bu kadın, genç adamı heyecanlandırıyordu. İnsan, hem bir edebiyatçının, hem de talihli bir insanın gururunu okşıyan bu sessizce sevişmeyi tatmadan aşk kurbanı şair rolünü oynıyamaz, bu meslekte yürüyemez. Özellikle Ida'yı kendisi gibi biraz bayağı, ama yumuşak bir rahatlık, zarif ihtişam içinde görünce, nedense, prensiplerinin sertliğini eriten âşıkane bir gevşemenin bütün benliğini kapladığını hissediyordu.

Amaury d'Argenton şatoları, gösterişi az, fakat verimli bol çiftliklere benziyen eski taşra ailelerinden birinin oğlu idi. Üç kuşaktan beri iflâs etmiş olan d'Argenton'lar her türlü zorunluklar içinde orta halli bir çiftçi ve avcı hayatı yaşamak üzere bu eski duvarların arasına sığındıktan sonra bu biricik evi satmaya ve memleketi bırakıp, hayatlarını Paris'te kazanmak zorunda kalmışlardı. Adlarının artık hiçbir şekilde anılmadığı şu otuz yıl içinde ticaret yüzünden felâketlere uğrıyarak adlarının başlarındaki asalet unvanını kullanmıyorlardı. Amaury, edebiyat âlemine atılarak adının sonuna konan asalet alâmetini ve hakkı olan Vikont unvanını tekrar almıştı. Ünlü bir adam olacağını sanıyordu. Sonra tüccarlara yakışır hırslı bir coşku ile, küstahça şu sözleri fırlatmıştı:

— Vikont de Chateaubriand denildiği gibi bir gün Vikont d'Argenton denilmesini istiyorum.

Samimî bir şekilde Kontes'ten nefret eden Labassindre, işi sonradan şarkıcılığa dökmüş bir işçi sıfatiyle:

— Ya da, Le Vikont d'Arlincourt... diye karşılık verdi.

Şair, fakir, bahtsız, neşesiz ve ışıksız bir oçcukluk geçirmişti. Üzüntülerle, göz yaşlariyle çocukları çabuk solduran para sıkıntılariyle bunaldığı için bir türlü ne oyun oynamış, ne de gülmüştü. Sağlanan bir burs, Louis-Le Grand'da öğretimini sonuna kadar cesaretle yapmasını sağlarken alçak gönüllü, kararsız durumunu da devam ettirdi. Biricik eğlencesi, büyük tatil günlerini ve hafta başı izinlerini le Marais'de bir otel isleten ve ona zaman zaman eldivenler alan ve mükemmel bir kadın olan teyzesinin evinde geçirmekten ibaretti. Çünkü giyim kuşam, daha çocukluğundan beri önem verdiği bir şey olmuştu.

İnsanın çocukluğu bu derece sıkıntılı geçince, olgunluk çağı da acılarla dolar. Bu ilk yılların izlenimini silmek için mutlulukla dolu bir hayata, sonsuz bir bolluğa kavuşmak gerektir. Öyle zengin, öyle mutlu, öyle kudretli ve mevki sahibi insanlar görürsünüz ki, mutluluklarından hiçbir şey anlamamış gibidirler, çünkü ağızlarından eski hayal kırıklıklarmm burukluğu henüz

kaybolmamış ve yürüyüşlerinde babalarının elbiselerinden bozulup yapılmış havi döküK, gülünç elbiselerin yepyeni körpe vücutlarına yüklediği o yüz kızartıcı sıkılganlık eksilmemiştir.

D'Argenton'un acı acı gülümsemesi boşuna değildi.

Yirmi yedi yaşına bastığı halde, henüz kendisini altı ay süre ile suyuna tirit kuru ekmekle yaşamak zorunda bırakan ve kimsenin sözünü bile etmediği insanlık sever şiirlerden ibaret bir kitabını kendi hesabına bastırmaktan başka hiçbir şey başaramamıştı. Bununla beraber, çok çalışıyordu, inanını, iradesini kaybetmemişti. Bütün bunlar özellikle uçacak kanatları olmasını istiyen şiir için boşuna çabalardı. D'Argenton'un kanatları yoktu. Belki o da böyle bir organ eksikliğinden doğan üzüntüyü duymakta idi. Ama neticede yararsız ve sonuç vermiyen didinmelerle gücünü ve zamanını kaybediyordu.

Yaşıyabilmek için verdiği dersler bir takım yoksunluklar pahasına ayın sonunu getirmesine imkân veriyor, taşraya çekilmiş olan teyzesinin gönderdiği harçlık tam o sıralarda imdadına yetişiyordu. Bütün bunlarda, Ida'nın kafasında yarattığı kahramana, kibar mahallenin bütün salonlarında gizli bir başarı ile gezinen o kibar şair hayatına benzer bir taraf yoktu.

Şairin soğuk ve kurumlu bir tabiatı olduğu için şimdiye kadar her ciddî ilgiden kaçınmıştı. Bununla beraber fırsatlar da çıkmamış

değildi. Bu türlü insanları sevecek ve onların "aşka inanıyorum"larına, oltaya düşmüş tatlısu kefalı gibi sarılacak birçok kadınların her zaman bulunacağı bilinmektedir. Ama kadınlar d'Argenton için, bir engelden, bir zaman kaybından başka bir şey değillerdi. Bu kadınların hayranlıkları ona yetiyordu. Karşılık vermekte kanıksama gösterdiği hayranlıklarla çevrili olarak uçtuğu âlemde bile bile yükseklere çıkıyordu.

Üzerinde ilk defa gerçek bir etki bırakan kadın, şüphesiz Ida de Barancy olmuştu. O da bunun farkında idi. Küçük Jack'ı görmesine hiç de lüzum olmadığı halde, Gymnase'a doğru her sürüklenişinde d'Argenton'u aynı alçak gönüllü tavurla, acıma dilenen aynı sıkılgan sesiyle karşısında buluyordu.

Buna karşılık şair, Hausmann bulvarına yaptığı ziyaretten sonra bile ilgisizlik oyununa devam ediyordu. Fakat bu hal, onu çocuğa gizlice özen göstermekten, onu yanına çekip annesi hakkında konuşturmaktan, ihtişamı gururla karışık bir kıskançlıkla, kendisini incittiği halde gönlünü kaptırmaktan geri kalmadığı bu evin iç hayatına ait bir takım şeyler sormaktan kendisini alamıyordu.

Edebiyat dersinde — acaba bu küçük sıcak ülkeleri hangi edebiyat dersi ilgilendirebilirdi? — kaç defa Jack'ı masanın yanına çağırıp, ona sormuştu... Annesi nasıldı?... Ne yapıyordu?... Ne demişti?...

Jack, koltukları kabararak istenilen bilgiyi veriyordu, hattâ istenilmiyenleri de. Bu suretle içlidışlı konuşmaların içine d'Argenton'un kafasını tırmalıyan "iyi dost" sözünü sokuyor, o ne kadar uzaklaşmak isterse, saçları lüle lüle olan şu yumurcak, nazlı sesiyle insafsızca durmadan şu sözleri tekrarlıyordu: "İyi dost", o kadar iyi, o kadar lûtufkârdı ki... Onları sık sık, ama pek sık görmeye geliyordu. Gelmediği zamanlarda da küçük Jack'a oyuncaklar, böyle böyle kocaman armutlar, güzel yemişlerle dolu sepetler gönderiyordu. Jack da onu bütün kalbiyle seviyordu elbette."

D'Argenton. yazısına devam ederek, ya da bir şeyler yazıyormuş gibi görünerek:

— Şüphesiz annen de iyi dost'u çok sever değil mi? diyordu.

Jack saflıkla:

— Elbette sever Mösyö, diye cevap veriyordu.

Hem bakalım, çocuğun saflıkla söylediği şeyler gerçek miydi?

Çocukların ruhu bir anafordur. Bize söyledikleri şeyler hakkında ne dereceye kadar fikir sahibi oldukları kestirilemez. Onlarda fikirleri ve duyguları besliyen şu filizlenme içinde önceden hiçbir şeyin bize haber vermediği ani fışkırmalar olur, çocuğun birden farkına vardığı bağlarla bağlanıp bir bütün teşkil ediveren parça parça bilgiler bulunur.

İyi dost'tan her söz açılışında, profesörün uğradığı hayal kırıklığını, öfkesini Jack'a anlatan acaba bu çeşit bağlar mı idi? Gerçek olan bir taraf varsa, durmadan bu konuya dönmesiydi. D'Argenton'u sevmiyordu. İlk zamanlardaki nefretine şimdi bir de kıskançlık duygusu karışıyordu. Annesi bu adamla fazla meşguldü. İzinli çıktığı günlerde ve ziyaretleri sırasında ona profesör hakkında, çocuğa karşı iyi davranıp davranmadığı, kendisi için bir şeyler söyleyip söylemediği yolunda bir takım sorular soruyordu.

Jack:

— Hiçbir şey sormadı, diye cevap veriyordu.

Oysaki şair, onunla Kontes'e birkaç iltifatlı cümle göndermeyi hiç de unutmuyordu. Hattâ bir defasında eline "Aşkın âmentüsü"nün bir kopyasını sıkıştırdı; fakat Jack, onu birincisinde unuttu, ikincisinde yarı kurnazlığından, yarı havailiğinden kaybetti.

Birbirine benzemiyen bu iki yaratılış, bütün zıt ve mıknatıslı kutuplar halinde birbirini çekerken, çocuk zaten şüphe ediyormuş, ilk karşılaşmalarının önceden sezilen şiddetli sarsıntısı içinde kendini donmuş, ezilmiş ve boğuluyormuş gibi hissediyor ve onların arasında kararsız fakat uyanık duruyordu.

Jack, her on beş günde bir perşembe günleri dışarı çıkıyor ve annesinde yemeğe kalıyor-

du. Buakşam yemeklerini kimi zaman annesiyle beraber, kimi zaman iyi dostla yiyordu. O akşamlar tiyatroya ya da konsere gidilirdi. Bu günler hem kendisi, hem küçük sıcak ülkeler için büyük bir bayram günü olurdu, çünkü bu aile gezintilerinden cepleri dolu olarak dönüyordu.

Jack, bir perşembe günü alışılmış saatte eve gelince yemek salonunda masaya üç sofra takımının konduğunu, oraya buraya çiçeklerin, kristal vazoların serpiştirildiğini gördü. İçeriye girerken kendi kendine: "Oooh! Ne güzel! İyi dost burada." dedi. Annesini, karşısında saçlarının içinde sanki sepetlerinde duruyormuş duygusunu veren birkaç leylâkla pek şıklaşmış, pek güzelleşmiş olarak buldu. Kadının, onu sürükliyerek götürdüğü salonda büyük tatlı bir ateş yanıyordu:

— Bil bakalım kim var?

Jack sevinç içinde:

— Nasıl bilmem... İyi dost gelmiştir, dedi.

Çünkü perşembe günü eve gelince bu küçük sahneleri alışkanlık haline getirmişlerdi. Oysaki bu defa gelen d'Argenton'du.

Tabiî halinden daha somurtkan, daha solgun bir halde, ona yüksekten bakan bir eda veren geniş kolalı plastronu ile, beyaz kravatiyle, elbisesiyle, divanın üzerine uzanmıştı.

Düşman, yerini bulmuştu. Çocuğun hayal kırıklığı o kadar kuvvetli oldu ki, ağlamasını

yenmek için sanki dünyanın bütün mihnetlerine katlanmıştı.

Bir dakika bir sessizlik, bir tatsızlık oldu.

Bereket versin kapı, üstüne bir Hun kabîlesi saldırıyormuş gibi, şiddetle ve gürültü ile açıldı ve Augustin gürliyen bir sesle:

— Sofra, hazır Madam, dedi.

Küçük Jack'a yemek, pek sıkıntılı, pek uzun geldi. Hem kendi rahatsız oluyordu, hem de etrafı ondan rahatsız oluyordu. Ara sıra yok olmak, büsbütün çekilip gitmek isteğini uyandıran şu yalnızlık duygusunu bilmem duydunuz mu? Böyle anlarda, insan kendini öyle lüzumsuz, öyle fazla hisseder ki! Jack, konuştuğu zaman onu dinlemiyorlardı. Söylenenleri anlayıp anlamadığına gelince, zaten bunları düşünmesi de doğru olmazdı.

Çünkü bütün bu söylenen şeyler, çocukların dar anlayışının üstünde konuşmak için yararlanan bir takım yarı kapalı sözlerden, muammalı cümle tekerlemelerinden ibaretti. Zaman zaman annesinin güldüğünü, sonra kızardığını, kızardığının farkına varılmaması için de içtiğini görüyordu.

"Oooh! Hayır... Hayır..." ya da "Kim bilir?... Belki de!... Öyle mi sanıyorsunuz?" gibi hiçbir anlamı bulunmıyan, bununla beraber onları bol bol güldüren türlü türlü kısa cümlelerle konuşuyordu.

Annesiyle İyi dost'un arasına oturup masanın gerçek kralı olduğu ve davetlilerin meraklarını ve neşesini kendi keyfine göre yönelttiği o neşeli akşam yemekleri nerede idi? Münasebetsiz bir lâkırdı arasında birdenbire aklına şu söz geldi: Madam de Barancy az önce, yemişlerin güzel görünmesi karşısında kendinden geçen d'Argenton'a bir armut uzatmıştı.

Jack, ya muziplikle, ya da saflıkla:

— Bu armutlar, Tours'dan geliyor. Onları bize İyi dost gönderdi, dedi.

Hem en çok sevdiği bir yemişi yememenin öfkesini, hem de rakîbinin ona ilham ettiği her türlü zilleti meydana koyan bir hareketle d'Argenton, soymakta olduğu armudunu tekrar tabağına bıraktı.

Aman Yarabbi! Ya annenin çocuğa fırlattığı o korkunç bakış! Annesi ona hiçbir zaman böyle bakmamıştı.

Jack'ın artık ne kıpırdamaya cesareti vardı, ne de konuşmaya; ve yemekteki bu hava bütün gece devam etti.

D'Argenton'la Ida, ateşin kenarına yan yana oturmuşlar, içinde daha şimdiden bir samimilik bulunan bir içlidışlılıkla yavaş yavaş konuşmaya başlamışlardı. Dağların ortasında ıssız bir şatoda kapalı geçen hastalıklı ve sinirli çocukluğunu, hayatını anlatıyordu. Önce, hendeklerden, küçük kulelerden, içinde rüzgârın anaforlar yaptığı uzun koridorlardan, sonra men-

faat mücadelelerinden, ilk çarpışmalarından, dehasının karşılaştığı devamlı engellerden, yürüyüşünün o kapılardan sığmıyan kurumundan söz etti.

Sonra uğradığı şiddetli hücumlardan, edebiyat âlemindeki düşmanlarından, onlara yererek yaptığı o müthiş hicivlerden dem vurdu.

"O zaman ona şu acı sözü söyledim!"

Bu defa Ida, artık d'Argenton'un sözünü kesmiyordu. Ona doğru eğilmiş başını dirseğine dayamış gülümser, sanki vecde dalmış gibi onu dinliyordu. Hem dikkatini öyle vermişti ki, d'Argenton sustuğu zaman bile hâlâ onu dinliyor ve salondaki asma saatin tik taklarını, yapraklarını karıştırmakta olduğu albümün üstünde yarı uyuyan çocuğun gelişigüzel çevirdiği sayfaların hışırtısını artık duymuyordu.

Birdenbire ürpererek ayağa kalktı:

— Haydi, Jack, sevgilim, Constant'ı çağır da seni götürsün... Zaman geldi.

— Ama anneciğim...

Ama her zaman kendisini daha geç zamana kadar evde alıkoyduklarını söylemeye cesaret edemedi. Annesini rahatsız etmekten, tabiî halinde pek şefkatli olan bu sevimli ve berrak gözlerin içinde demin onu büyük bir kedere düşüren o azarlayıcı ifadeye rastlamaktan çekiniyordu. Kadın, çocuğa, garip bir ferahlama ile sarılarak yumuşak başlılığının mükâfatını verdi.

D'Argenton, ağırbaşlılığını fazlalaştırarak:

— Gecen hayırlı olsun, çocuk... dedi.

Çocuğu kucaklamak için kendine çekti. Çocuk da kumral saçlı sevimli alnını uzatıyordu:

— Geceniz hayırlı olsun, Mösyö!

Faakt şair, yemekte ve güzel yemişini soyarken yaptığı harekete benzer soğuk ve yenilmesi güç bir harekete uyarak çocuğu itti.

Oysaki o çocuk, İyi dost'un hediyesi değildi.

— Elimde değil... Elimde değil... diye mırıldandı ve alnını oğuşturarak gelip iki kişilik kanepeye yığıldı.

Jack, şaşırmış, annesine âdeta, "Ona ne yaptım " der gibi bakıyordu.

— Haydi Jack, git artık... Onu götürünüz Constant.

Madam de Barancy, şairini yatıştırmak üzere yanına yaklaştığı sırada çocuk, yüreği kabarmış Gymnase'ına dönüyordu. Dönüşün kederiyle daha fazla hazinleşen karanlık sokakta, buz gibi yatakhanede öğretmenin çiçekler ve ışıklar arasında salondaki divana boylu boyuna uzanışını düşünerek, özlemle kendi kendine: "O ne mutlu... Kim bilir orada saat kaça kadar kalacak..." diyordu.

D'Argenton'un elimde değil, diye bağırışında, küçük Jack'ı kucaklarken duyduğu tiksinmede şüphesiz bu kof yaratılışın uydurma, yapmacıklı gösterişleri vardı. Bununla beraber

bu duyguların derinliklerinde samimî, gerçek bir duygu saklıydı.

Çocuk onu nasıl kıskanıyorsa, o da çocuğu kıskanıyordu. Onun gözlerinde bu çocuk, Ida'nın bütün geçmişi, onu kendisinden önce başkalarının sevmiş olduğunun canlı, çok canlı bir belirtisi idi. Bu onun izzeti nefsine dokunuyordu.

Bu, Kontes'i delicesine sevmesinden ileri gelmiyordu. Denilebilirdi ki, daha ziyade onun varlığında kendini seviyor ve onu sâf ve berrak gözlerinde hayalinin güzelleşmiş bir şekilde yansıdığını görerek her kadının kendini güzel gösteren aynaya fırlattığı o bencil gülümseme ile, hoşlanarak hareketsiz duruyordu. Ama d'Argenton isterdi ki, bu aynayı hiçbir nefes buğulandırmasın, geçmişin karanlıkları içinde başka birçok hayallerin aşağılık hâtıralarını yansıtacak yerde yalnız onun hayalini yansıtsın.

Bu halin tamirine imkân yoktu. Kadınların her şeyini ifade eden şu: "Sana neden bu kadar geç rasladım." sözlerinden ibaret acınma, bir tarafa bırakılırsa, zavallı Ida'nın bu hususta elinden hiçbir şey gelmiyordu. Bu da geçmişe karşı gösterilen bu garip kıskançlığın azaplarını yatıştırmaya yaramaz. Hele bu kıskançlık tabiî olmıyan bir gururla artmış olursa.

D'Argenton: "Benimle karşılacağını tahmin etmeliydi" diye düşünüyordu; çocuğun bir

bakışiyle, onun içinde uyanan gizli öfke buradan geliyordu.

Bununla beraber Ida, bu altın saçlı sevgili geçmişini inkâr edemez ve ondan vazgeçemezdi. Fakat yavaş yavaş her birinin başka türlü üzüntülerle acı duyduğu bu azaplı karşılaşmalardan kaçınmak için, şairin etkisi ile Jack'ı daha seyrek dışarı çıkartmaya, Gymnase'a yaptığı ziyaretlerini kısa kesmeye başladı. Daha şimdiden fedakârlıklarda bulunmak yoluna sapmıştı. Ve bu da o fedakârlıkların en önemsizi değildi.

Yaşadığı görkeme, arabaya, konağa gelince zavallı kadın, İyi dost'tan ayrılmak için d'Argenton'dan yalnız bir işaret beklerken bunların hepsinden vazgeçmeye hazırdı.

Ida, d'Argenton'a:

— Göreceksin, sana yardım edeceğim, çalışacağım. Hem sonra sana büsbütün yük de olmam. Muhakkak elimde daima biraz para bulunacak, diyordu.

Ama, d'Argenton hâlâ tereddüt ediyordu. Heyecanlı haline rağmen çok serinkanlı idi ve iyi gören bir ruhu vardı. Hırçınlıklarına varıncaya kadar hesaplı hareket eden temkinli ve geleneklerine bağlı bir burjuva idi.

— Hayır, hayır!.... Biraz daha bekliyelim... Bir gün gelecek zengin olacağım ve o zaman...

Kendisine pansiyon parasını gönderen, gü-

nün birinde muhakkak mirası kalacak olan taşradaki teyzesini ima ediyordu. Bu sevgili ve iyi kalbli kadın artık bir hayli ihtiyarlamıştı!

Sonra o zamana ait güzel projeler hazırlıyorlardı.

Işığa kavuşmak için Paris'e oldukça yakın, gürültüden kaçmak için Paris'ten oldukça uzak bir köye gideceklerdi. D'Argenton'un uzun zamandanberi plânını hayal ettiği asma dallariyle süslü, İtalyan biçimi balkoniyle kapısının üstünde bulunan "Küçük ev, büyük huzur" yazılı levhasiyle alçacık, kendilerine mahsus bir evleri olacaktı. D'Argenton orada çalışacaktı. Bir kitap yazacaktı. Kitabını, o kitabı, o büyük kitabı on senedenberi sözünü ettiği **Faust'un Kızı**'nı yazacaktı. **Faust'un Kızı**'nın arkasından derhal şiirlerinden meydana gelecek olan bir ciltlik **Çarkıfelek Çiçekleri** ile pek acı hicivlerden ibaret **Tunç Teller**'i geleckti. Böylece zihninden doğan birçok kitap isimleri, fikir etiketleri, içinde hiçbir şey bulunmıyan cilt arkalıkları geçiyordu.

O zaman kitapçılar gelecekti. Hem de gelmekte nasıl bir telâş göstereceklerdi. Zengin olacaktı, ünlü olacaktı, belki akademiye üye olacaktı. Gerçi bu müessese iyice gözden düşmüş ve pek çürümüştü ama...

Ida diyordu ki:

— Yok, yok, canım... Zarar yok... Akademiye üye olmalısın.

Daha şimdiden kendisini sade ve hafif bir elbise içinde, kabul gününde ünlü bir adamın karısı olarak enstitünün bir köşesinde oturuyormuş gibi hissediyordu.

Bunları beklerken, iyi dostların en anlayışsızı ve en uysalı olan "İyi dost"un armutlarını yemeye devam ediyorlardı.

D'Argenton, şu uğursuz armutları pek lezzetli buluyordu, fakat onları dehşetli bir ıstırapla, kudurganlıkla, diş gıcırdatmalariyle yiyor ve tavurlarına bir kabalık veren çok iğneli, kırıcı birkaç cümle ile zavallı Ida'dan öç alıyordu.

Edebiyat öğretmeni ile Moronval'in arasında fazlaca hissolunan soğukluktan başka hayatlarında bir değişiklik olmadan haftalar ve aylar böylece geçip gitti. Dergi hakkında Kontes'in bir karara varmasını bekliyen melez adam, d'Argenton'un, kendi projesine ihanet etmesinden korkuyor, bu efendi hakkında her kanaatini söylemekte bir üzüntü duymuyordu.

Bir perşembe sabahı, artık seyrek olarak dışarı çıkartılan Jack, yuvarlak teneffüshanenin sayısız camlarından, insanda dışarıda gezme, serbest kalma duygusunu uyandıran masmavi, apaçık bir ilkbahar havasını kederle seyrediyordu.

Daha şimdiden güneş sıcaktı. Yeşeren leylâk dallarında, küçük bahçenin bakımsız toprağında görünmiyen pınarlardan gelen gürültü-

ler gibi bir hayat kımıldanışı vardı. Kafesteki kuşlar gibi çocuk çığlıkları ara sokaktan geliyordu. Evlerin içine biraz güneşin girmesini sağlamak ve kışın kasvetlerini, uzun zaman kapalı kalmış odalara ocak dumanlarını ve gecelerin uzunluğunu dolduran bütün şu karalığı yok etmek için bütün pencerelerin açık durduğu sabahlardan biriydi.

Jack, böyle bir sabah saatinde, Gymnase'dan biraz dışarı çıkmanın, bahçenin yeşil çakıl taşları, ölü yaprak yığınları arasında uzanıp dibinde sona erdiği duvardan, sarmaşıkla örtülü o büyük duvardan başka bir ufka sahip olmanın ne kadar hoş bir şe yolacağını düşünüyordu.

Tam bu sırada çıngırak, kapının üstünde harekete geldi; annesinin süslü püslü, fevkalâde bir hareketle salınarak, telâşlı, neşeli bir halde içeri girdiğini gördü.

Onu ormanda gezmeye götürmek için geliyordu.

Ancak akşam döneceklerdi. Eskiden olduğu gibi gerçek ve mükemmel bir gezinti.

Moronval'den izin almak gerekiyordu; fakat Madam de Barancy'nin üç aylık taksidi getirdiğine göre, bu iznin ne kadar çabuk verildiğini tahmin edersiniz.

Jack:

— Ah! Ne güzel! diyordu, annesi, d'Ar-

genton'un ölmek üzere bulunan Auvergne'deki teyzesinin yanına gitmek zorunda kaldığını anlatırken, çocuk gidip giyinmek için çabucak avluyu geçti. Yolunun üstünde Madoû'ya rasladı. Havanın güzel olduğunun ve taze özsuyu ile ıtırlandığının farkında olmadan kovalarını ve süpürgelerini taşıyarak daha şimdiden her türlü ev işleriyle uğraşan Madoû solgundu, kederliydi.

Onu görünce Jack'a çılgınca bir fikir geldi, hani şu etrafında bulunan her insanın kendi mutluluğuna katılmasını istiyen o mutlu çocukların fikirlerinden biri:

— Ne olur anneciğim, Madoû'yu da götürelim...

Küçük kralın Gymnase'da çoğalan görevleri yüzünden izin alma işi daha zor oldu; fakat küçük Jack öyle yalvardı ki, iyi kalbli Madam Moronval, o gün için, küçük Arap yavrusunun bütün işlerini üstüne alacağını söyledi.

Jack dışarı fırlarken bağırdı:

— Madoû, Madoû, çabuk giyin, arabamızla seni de götürüyoruz. Öğle yemeğini ormanda yiyeceğiz.

Bir an bir şaşalama oldu. Madoû'nun ağzı açık kalmıştı. Madam Décostère bu özel durum için ona iğreti bir ceket arıyordu. Küçük de Barancy, sevincinden hopluyor ve Madam de Barancy, gürültünün ürküttüğü geveze bir kuş gibi, Moronval'e d'Argenton'un yolculuğunda,

sağlığının üzüntülü durumundan bitip tükenmez tafsilât veriyordu.

Nihayet yola çıktılar.

Jack'la annesi arabanın içerisine, Madoû, Augustin'in yanındaki iskemleye oturdu; bu yer şahane bir yer değildi; fakat pek sayın kral hazretleri buna gelinceye kadar daha neler görmüştü. Sabahleyin pek geniş görünen, ailelere mahsus, havadar bu Impératrice caddesinin boyunca gidiş pek tatlı oldu. Günün hareketinden, gürültüsünden, tozundan önce biraz güneş almayı sevenlerden, sütnineleriyle beraber gelen çocuklardan, sütninelerin beyaz uzun elbiselerinin ciddiliği içinde kollarının arasında taşıdıkları miniminilerden, kolları ve bacakları çıplak, saçları dağınık, daha büyükçe diğer yavrulardan meydana gelen birçok gezen insanlara raslıyorlardı. Atlılar, atlı kadınlar da geçiyordu; bu çeşit yolculara ayrılmış olan yolun henüz temizlenmiş kumları bu ilk atlı alayların izlerini saklıyor ve yeşil çimenlerin sonunda umumî bir meydandan ziyade bir park yolunu andırıyordu.

Aynı sessiz, zarif, sakin manzara, mavi bir renk almış kara taşları taze bir ışıkla yıkanmış gibi meydana çıkan köşklere kadar uzanıyordu.

Jack kendinden geçiyor, annesini kucaklıyor, Madoû'nun eteğinden çekiyordu:

— Memnun musun Madoû?

— Ooh! Ben çok memnun... Musye...

Daha şimdiden yer yer yeşillenmiş ve çi-

çeklerle donanmış olan ormana geldiler. Yolların kenarındaki ağaçların tepeleri, özsuyu ile kızarmış, yeşillenmiş, kurşunumsu bir renk almıştı; bu hal, bol bol güneşle yıkanan dallara puslu bir manzara veriyordu. Hemen hemen zamanından önce yetişmiş birçok ağaçlar, taze sürgünlerin açık yeşilinden, kışın yapraklarını dökmiyen ağaçların devamlı yeşilliğine varıncaya kadar türlü türlü renge boyanmıştı. Büyüyüp sertleşmiş yapraklarında hâlâ karlar bulunan çoban püsküllerı, henüz üşüyen, korkak ve tomurcuklanmış leylâklara sürtünüyorlardı.

Araba, Pavillon lokantasında durmuştu. Madam de Barancy yemek hazırlanırken gölde bir gezinti yapmak maksadiyle çocuklarla beraber arabadan inmişti. Sabahın bu saatinde, uzun ikindi vakti gezintilerinde görülen sırmalı, pudralı arabacıların, sorguçlu atların parlak dingillerin bütün şu kibar akisleri, gölü henüz bulandırmıyordu.

Göl, ışığın içinde buğu halinde yükselen, geceden kalma hafif bir serinliği devam ettiriyordu. Kuğular yüzüyor, otların sürgünleri, bu berrak suya aksediyordu. Sanki gölge, sessizlik, ıssızlık bu suya gerçek, canlı bir göl manzarasını yeniden vermişti. Üzerinde, kırışıklıklar, ürpermeler, berrak ve kabarık habbecikler halinde gelip suyun yüzeyinde patlıyan kaynakların yükselişleri vardı. Paris'in kendini beğenmişliğine, yani modalarına aynalık ettiği duygusunu

veren bu hareketsiz örtünün yerine göl yine bir göl olmak cesaretini gösteriyor, içinden kanatlar yüzüyor, bu yüzgeçler alttan alta onu hareket ete getiriyor, taze filizlerin yeşilliğiyle saçak saçak olmuş söğütler, aşağı sarkan dallarını orada yıkıyorlardı.

Ne tatlı bir gezinti!

Ya öğle yemeği!... Açık pencerenin önünde bütün gönlü ile atılıp, canlı fakat mâsum şu öğrenci iştihasiyle yenilen o öğle yemeği. Yemek baştan sona kadar aralıksız kahkahalarla geçti. Düşen bir ekmek parçası, bir garsonun dönüşü, hasılı her şey bu kahkahalara sebep oluyordu. Bu sâf gülüşmeler sanki dallardaki kuşların ilk cıvıltılarını aramaya gidiyorlardı.

Yemek bittikten sonra anne:

— Hayvanat bahçesine gitsek mi? diye teklif etti.

— Oooh anneciğim, ne güzel bir fikir!... Madoû, orasını hiç görmemiştir. Orada kim bilir ne kadar eğlenecek.

Büyük yoldan parmaklıklı kapıya kadar gitmek için tekrar arabaya bindiler. Hemen hemen tenha olan bahçede, ormanın onların üzerinde uyandırdığı ferahlığın ve uyanışın sakin etkisini buldular; fakat en küçük çukuruna kadar dolu bulunan ve lokantadan getirdikleri taze ekmeğin hoş kokusuna pembe burunlarını uzatıp yorgun ve canlı gözleriyle yollara doğru sıçrayarak onların geçtiğini seyreden

bütün bu hayvan âleminin çekiciliği, çocuklar için çok daha büyük oldu.

Şimdiye kadar Jack'ı memnun etmek için eğlenmiş gibi görünen Madoû, artık o da gerçekten eğlenmeye başladı. Kendi memleketinin birçok hayvanlarını tanıması için bütün bu küçük kümesleri numaralı hapishane haline sokan mavi levhaya ihtiyacı yoktu. Fazla uzunluğu yüzünden bir çift kanadın hızım ve çevikliğini kazanmış bulunan ayaklarının üstüne dikilmiş kanguruları, üzüntü ve haz karışık bir duygu ile seyrediyordu. Onların garipliklerine karşı bir acı duyduğu, mesken ihtiyacını, barınılacak yeri bilen şu hayvanca telâşla kendi yavrularına dönmek için üç sıçrayışta aşıverdikleri bu dar yerde onları görmekle ıstırap çektiği söylenebilir.

Daha iyi görünsün diye açık yeşile boyanmış tel kafeslerin önünde duruyordu. Buralara, pek nazik, pek zarif, pek narin tırnaklarına bir acıma duyulmadan yaban eşekleriyle antiloplar konmuştu. Yeşillikleri yolunmuş öyle küçük tepe yamaçları vardı ki, bunlar bu çabuk çabuk yürünen yol üstünde birdenbire Madoû'nun önüne uzak, yakıcı bir ülkenin bir parçasını seriyordu.

Hele hapsedilen kuşlar onda bir acıma uyandırıyordu. Açık havada bir tabiat levhasında olduğu gibi yolların derinliğinde kendileriyle birlikte bulunan yabani bir ağaçla yalnız başına

durmakta olan devekuşlarının, Cezayir kuşlarının hayvanat bahçesine daima düşünülmeden meydana getirilmiş bir yer manzarası veren kabartılmış, altüst edilmiş şu taze toprağın ve çakıl taşlarının arasında hiç olmazsa güneşte kazılmış, yapılmış birer meydanları vardı. Her biri ne yeşil yaprağı, ne de dalı bulunan bir ağaçla ve bir küçük havuzla süslü, bir örnek bölmeli uzun kafeslerin içindeki papağanların ve arıkuşlarının ne kadar da tasalı bir durusları vardı. Binasının küçük meydanına pek yüksek gelmesi yüzünden biraz karanlık ve hüzünlü bu yerlere bakarken Madoû, Moronval Gymnase'mı düşünüyordu. Bu dar güvercinliklerin pisliği içinde parlak tüyler, sanki renklerini kaybetmiş ve saçaklanmıştı; bu tüyler, tel örgülü kafeslerin boyunca hapsedilmiş mahpusların, daha doğrusu çılgınların mücadelelerinden, kavgalarından, korkularından söz açıyordu. Çöllere, sonsuz enginliklere ait kuşlar, vaktiyle mavi Nil'in suları hızlı akan dar boğazlarının üstünde, solgun bir göğün içinde üçgen şeklinde uçan uzun boyunlu pembe tüylü filâmanlar (*), hareketsiz sfenkslerin üstüne tünemeyi hayal eden uzun gagalı Nil leylekleri, bütün bu hayvanlar, ku-

(*) Bazı kuşlar sürü halinde bir doğru hat üzerine, bazıları tepesi ilerde bir açı halinde, bazıları da üçgen şeklinde uçarlar. Yazar, flâmanların son şekilde uçtuğunu söylüyor.

rumlanarak yayılan beyaz renkli tavusların, gagalarım keyifli keyifli küçük havuzlardaki çamurlara sokan renkli küçük Çin ördeklerinin arasında aynı bayağı yüz ifadesini alıyorlardı.

Yavaş yavaş bahçe doluyordu.

Şimdi gürültülü, canlı, kibar bir halk vardı. İki yolun arasında birden tuhaf ve hayal çekici bir manzara Madoû'yu öyle büyük bir heyecanla doldurdu ki, memnuniyetini, ve hayretini ifade edecek bir kelime bulamadan sessiz ve hareketsiz kaldı.

Çiçek göbeklerinin, parmaklıkların üstünden, yüksek ağaçların hizasından ancak kocaman başları, kımıldanan hortumları görünen iki fil, geniş sırtlarının üstündeki açık renk şemsiyeli kadınlardan, hasır şapkalı çocuklardan renkli kurdelelerle süslü sarışın kara saçlı başlardan ibaret alacalı bulacalı bir insan kalabalığını sallıya sallıya ilerliyordu. Fillerin arkasından küçük ciddî mağrur başını pek yüksek tutan, dik boyunlu, yürüyüşü acayip bir zürafa geliyordu; üzerine insanlar binmişti. Bu garip kervan, kahkahalarla, hafif çığlıklarla yükseklığin, daha henüz soğuk olan havanın hattâ fazla bir izzeti nefsin yendiği belirsiz bir korkunun uyandırdığı heyecanla, dolambaçlı yolda, taze dalların örgüsü arasında uzayıp gidiyordu.

Zaten sıcak olan güneşin altında bu ilkbahar elbiselerinin parlak ipekli bir hali vardı.

Çeşit çeşit renkler fillerin sağlam ve kalın derisine tırmanıyorlardı. Nihayet, gezinenlerin ceplerine ya da ağaçların filizlerine doğru hortumunu uzatan, sırtlarının üstünde eğilmiş bir çocuğun ya da halktan uzun boylu bir genç kızın kahkahalarla gülerek şemsiyesinin ya da bir kamçının ucuyla acıma duymadan gıcıklamasına karşı ancak kulaklarını oynatan sakin tavurlu kalın vücutlu filler, önlerinde giden fil terbiyecisiyle beraber göründüler.

Jack arkadaşına sordu:

— Nen var Madoû?... Titriyorsun... Hasta mısın?

Muhakkak olan bir şey varsa, Madoû, heyecandan düşüp bayılacaktı; fakat kendisinin de bu ağır cüsseli hayvanların üzerine binebileceğini öğrenince yüzüne ciddî ağırbaşlı, hemen hemen kurumlu bir ifade geldi.

Jack, onunla beraber gitmek istemedi.

Böyle bir eğlenceyi, bu mutlu günü yeter derecede hoş ve çekici bulmadığından annesiyle beraber kaldı. Annesini, sıkı sıkı sarmak, pek şahane bir şekilde salıverdiği ipek etekleriyle savrulan tozların içinde hayranlıkla seyretmek ihtiyacını hissediyordu. Her ikisi oturmuş, Arap yavrusunun, filin tepesinde garip bir ürperme ve telâşla ayakta dimdik duruşunu seyrediyorlardı.

Madoû, buraya gelince kendi yerini, kendi

memleketini bulmuştu. Artık konuşması hemen hemen kaba, yürüyüşü gülünç, memleketinden ayrı düşmüş bir çocuk olmaktan çıkmıştı. Artık efendisinin zulmiyle, kölelere mahsus görevlerle zillete düşmüş değersiz bir hizmetçi, aptal tavurlu, salak bir öğrenci değildi. Tabiî halinde toprak renginde olan bu kara derinin altında bir hayatın kımıldadığı, kıvırcık saçların vahşi bir eda ile kabardığı ve gözlerinin içinde yurttan uzak yaşamanın verdiği dermansızlık ve fersizlik arasında öfke ve egemenlik şimşeklerinin parıldadığı hissolunuyordu.

Mutlu küçük!

Onu, birbiri arkasından iki, üç defa ağaçlıklı yollarda dolaştırdılar.

"Biraz daha! Biraz daha!" diyor, derenin bir parçası üstünde bulunan küçük köprüden yaban eşeklerinin, kangurulaın, Amerikan tavşanlarına mahsus bölmelerin arasından filin, çabuk, ağır hareketleriyle sarhoş olacak kadar kendinden geçerek gidiyor, bir daha gidiyordu. Kérika, Dahomey, savaş, büyük avlar, bunlar hep hâfızasında tekrar canlanıyordu. Şimdi kendi diliyle cıvıl cıvıl öten, okşayan, mutlulukla ona gözlerini kapattıran şu hafif Afrikalı sesiyle kendi kendine konuşuyordu. Fil heyecanla bağırıyor, yaban atları kişniyor, güneşin içine daha kızıl ışınlarla düştüğü büyük yaban kuşu kafesinden, cıvıltılar, çığlıklar, tırmalayıcı sesler çıkaran gaga vuruşları duyuluyordu. Uyku

vaktinden önce vahşi bir ormam kaphyan karışıklık arasında antiloplar korku ile sıçrıyorlardı.

Fakat zaman ilerlemişti. Geri dönmek, bu tatlı rüyadan uyanmak gerekiyordu. Zaten güneş kaybolur olmaz, dondurucu gecelerin, sıcak ışınlı gündüzleri kovaladığı o ilkbahar günlerinde olduğu gibi, soğuk, ısırıcı bir rüzgâr çıkmıştı. Bu kış izlenimi, çocuklarda hazin ve kederli bir dönüş havası yarattı. Araba, Gymnase'a doğru süzülüyor. Batan güneşle hâlâ alav alev parıldayan zafer takından uzaklaşıyor ve sanki karanlığa doğru sokuluyordu. Madoû, arabacının yanında, iskemlesinin üstünde düşünüyordu. Neden olduğunu bilmeden, Jack'ın içinde bir üzüntü vardı. Madam de Barancy, bu sırada susuyordu. Bununla beraber halinde, bir şey söyliyecekmiş ve söyliyeceği şey belki kendisine çok pahalıya mal olacakmış gibi bir şey vardı. Çünkü konuşmak için son dakikayı bekliyordu.

Nihayet Jack'ın ellerini kendi ellerinin arasına aldı:

— Dinle, yavrum. Sana söyliyecek kötü bir haberim var...

Kendisine büyük bir felâketin geleceğini hemen anladı ve yalvaran gözlerle annesine doğru döndü:

— Ne olur, bana vereceğin bu kötü haberi söyleme, bu kötü haberi söyleme...

Fakat Ida de Barancy, yavaş, fakat pek çabuk bir sesle konuşarak devam ediyordu:

— Uzun bir yolculuğa çıkmam gerekiyor. Seni bırakmak zorundayım... Fakat sana mektup yazarım... Ağlama, sevgilim, sonra beni pek çok üzmüş olacaksın. İlkin şunu söyleyim, uzun bir süre için gitmiyorum, çok yakında birbirimizi göreceğiz... Evet, çok yakında... Sana söz veriyorum.

Sonra anne, çocuğa birçok garip masallar anlattı, para meseleleri, bir miras işi, tamamiyle esrarlı bir şeyler söz konusu idi.

Daha uzun zaman konuşacak, bin bir garip masallar uyduracaktı ama, artık Jack onu dinlemiyordu. Köşesine sinmiş, yok olmuş, sessiz sessiz ağlıyordu. İçinden geçtiği Paris, sanki sabahtan beri değişmiş, ilkbahara mahsus ışıklarından, leylâkların o hoş kokusundan sıyrılarak gamlı, korkunç bir hal almıştı; çünkü, o Paris'i, annesini henüz kaybetmiş bir çocuğun, göz yaşlarından dolu dolu olmuş gözleriyle seyrediyordu.

VI

KÜÇÜK KRAL

Bu çarçabuk gidişten bir süre sonra Gymnase'a d'Argenton'un mektubu geldi.

Şair, "Sevgili Müdür"üne durumunu değiştirmiş bulunan akrabasından bir kadının ölüm haberini vermek için bu mektubu yazdığını söylüyor, bu sebeple edebiyat öğretmenliğinden istifasının kabul edilmesini rica ediyordu. Haşiye olarak, birdenbire Paris'i terk etmek zorunda kalan Madam de Barancy'nin, küçük Jack'ı Moronval'in babaca özenlerine emanet ettiğini apaçık bir tarzda ilâve ediyordu. Çocuğun hastalanması halinde, bulunup gönderilmesi kaydiyle, d'Argenton'un adresine bir mektup yazılacaktı.

"Moronval'in babaca özenleri", d'Argenton, bu sözleri yazarken, kim bilir ne kadar gülmüştür! Annesinin gittiği öğrenilip de artık ondan hiçbir fayda sağlanamıyacağı anlaşılınca okulda çocuğu bekliyen sonucun neden ibaret olacağını sanki bilmezmiş, melez adamı sanki tanımazmış da!

Moronval ölçülü bir davranışla fakat küstahça yazılmış bu kuru ve kısa mektubu alınca bir

sıcak bölge fırtınasının bütün kudurganlığı ile heyecaniyle, sarsıntılariyle Gymnase'ı arada sırada olduğu gibi kasıp kavuran o hiçbir şey tanımıyan delice öfke nöbetlerinden birini geçirdi.

Demek gitmiş!

Şu hiçbir şey olmıyan, budala, ehliyetsiz, çarpık bacaklı, sevimsiz güzelle, şu baldırıçıplakla beraber gitmişti. Bu herif, şu kadına ne kadar da yakışırdı ya!... Evet, bu hareket onun yaşındaki bir kadın için hiç de ayıp sayılmazdı. Çünkü kadın, artık genç bir yaşta değildi. Elbette, zavallı çocuğu, Paris'te tek başına yabancı ellere bırakarak defolup gidecek kadar cesareti vardı.

Zavallı çocuğun alın yazısına karşı bir acıma duyarken melez adamın dudaklarında sanki: "Bekle... Bekle... Bak senin Jack'ına nasıl bir özen göstereceğim." der gibi, kötü hafif bir bükülme oldu.

Onu en çok öfkelendiren nokta, kendi aracılığı ile, kendi evinde tanışan bu iki yaratığı çeviren çekingen, hayâsızca esrarın yanında tutkusunun uğradığ ıtalihsizliğin, mahvolan dergisinin, büsbütün kaybolan bu zenginlik ümidinin, bütün bunların daha önemsiz duruma düşmüş olmasıydı. Evi, onlara bir vasıta olmuştu. Bilgi toplamak, bir şeyler öğrenmek için Hausmann

bulvarına koştu: Fakat esrar orada da aynı idi. Constant, Hanım'dan bir mektup bekliyordu. O, yalnız İyi dost'la kesin şekilde ilginin kesildiğini, bulvardaki evin boşaltılacağını ve oda takımlarının belki de satılacağım biliyordu.

Güclü kuvvetli bir kadın olan hizmetçi, ilâve ediyordu:

— Ah! Mösyö Moronval, barakanıza ayak atmamız büyük bir felâket oldu.

Moronval, gelecek üç aylık devrede Jack'in elinden alınacağına, ya da taksit verilmediği için onu kendisi yollamak zorunda kalacağına kanaat getirerek Gymnase'a döndü. Küçük de Barancy'yi korumakta kendisi için ve sonuç olarak bütün müessese için fazla bir fayda olmadığına kanaat getirdi. Bir yıldan beri etrafını çeviren bütün tatsız olayların bir öcünü alması uygun olacaktı.

Bu öc önce yüksekten, efendinin sofrasından abşladı. Jack, bundan sonra yalnız kendisine benziyenler gibi değil, başkalarının bir kurbanı, bir oyuncağı olarak bu sofraya oturdu. Artık ne şarap vardı, ne çörek.

Herkes gibi, "yabangülü" şurubundan içecekti. Şu bir testinin suyu kadar bulanık, sağlığa zararlı, yosunlu, yabancı maddelerle dolu, tatlımsı, deniz suyuna benziyen "yabangülü" şurubundan! Hem de her zaman kinci gözlerin yaralayıcı imalariyle.

Onun önünde d'Argenton'dan söz açmaktan zevk duyuyorlardı. Bu adam, kendini seven, boş şeylere böbürlenen, uydurma bir şairdi. Asaletine gelince, bunun nereye dayandığı biliniyordu. Hastalıklı çocukluğunun sürüklendiği sözüm ona o büyük loş koridorlar, dağların ortasında kaybolmuş eski bir şatonun içinde değil, teyzesinin Fourey sokağında işlettiği Saint-Paul kilisesini çeviren ıslak, çamurlu, dar sokağın dolambaçları arasında eşyasiyle oda oda kiraya verilen otelinde idi. İyi kalbli bir kadın olan teyze, Auvergne'li idi. Herkes bu aynı karanlık koridorlarda yeğenine "Amaury, yavrum, 7 mükerrer numarah odanın anahtarını bana yukarı getir." diye bağırdığını işittiğini hatırlıyordu. Vikont hazretleri de 7 mükerrer numaralı odanın anahtarını yukarıya çıkarırdı.

Nefret ettiği şaire karşı yapılan bu kaba alaylar, çocuğu eğlendiriyordu. Fakat bir şey, gülmesine, Moronval'in her şakasmdaki bayağılıkları dinliyerek kendinden geçen "sıcak küçük ülkeler"in gürültüsüne karışmasına engel oluyordu. Çünkü gülünç bir şekilde ortaya konan şeylerin arkasından, hiçbir isim söylenmemekle beraber Jack'ın anlaşılacak diye titrediği başka bir insana karşı yapılan imalar geliyordu. Denilebilir ki, şu kocaman başarısız sanatçı, gülünç, sevimsiz güzel d'Argenton'la çocuğun her şeye rağmen taparcasma sevdiği ve saygı gösterdiği

bu öteki insan, sofrada bulunanların zihninde herhangi bir bağla birleşiyordu.

Bütün konuşmalar arasında, en çok dönüp dolaşıp üzerinde durulan bir Barancy Dukalığı vardı.

Labassindre bağırıyordu:

— Bu dukalığı nereye yerleştiriyorsunuz, Touraine'e mi, yoksa Kongo'ya mı?

Doktor Hirsch, bir göz kırpmasiyle cevap veriyordu:

— Her halde fazlaca gelirli olmalı.

— Yaşa! Yaşa! Fazla gelirli!

Sonra bu fikre kahkahalarla gülüyorlar, iki kat bükülüyorlardı.

Hind ordusunda Tugay Komutanı olan Lord Peambock da söz konusu oluyordu.

Doktor Hirsch:

— Onu çok iyi tanırım. Otuz altı babalar alayının komutanı idi.

— Yaşasın! Otuz altı babalar alayı.

Jack başını önüne eğiyor, ekmeğine, tabağına bakıyor, kendisini boğan bu alay içinde donmuş, ağlamaya bile cesaret edemiyordu. Çok zaman işittiği sözlerin anlamını anlamadığı halde bu yüzlerin ifadesinde, gülerken kıvrılan, oynıyan dudaklarda, alaydan daha fazla bir şey hissediyor, kendisine yapılmak istenen hakareti seziyordu.

O zaman, Madam Moronval ona yavaşçacık:

— Jack, dostum. Biraz gidip mutfağa bakınız, diyordu.

Sonra ötekilerine yavaş sesle çıkışıyordu:

Labassindre:

— Adam sende! Anlamaz ki, diyordu.

Zavallı çocuk, elbette her şeyi anlamıyordu; fakat zekâsı bu ilk üzüntülerle açılıyor; kendini çeviren kinci hakaretin sebeplerini araştırmakla yoruluyordu; bu masa konuşmalarından dökülen bir takım anlaşılmaz sözler, onun zihninde bir şüphe, bir leke gibi kalıyordu.

Epeyce bir zamandan beri babasının olmadığını, kendisine ait olmıyan bir ismi taşıdığını, annesinin kocasız olduğunu biliyordu; bu endişeli konu, düşünceleri için bir hareket noktası oluyordu; onda bir takım alınganlıklar başlamıştı. Günün birinde iri boylu Sait, ona, "Kokotun çocuğu" derdemez, eskiden yaptığı gibi güleceği yerde, küçük gerilmiş elleriyle boğacak kadar tehlikeli bir kement yaparak, Mısırlının boğazını sıkmıştı. Sait'in ulumalarına Moronval koştu ve küçük de Barancy, Gymnase'a girişinden beri ilk defa olarak kalın sopa ile karşılaştı.

O günden itibaren büyü bozuldu. Melez adam, artık yola getirme hamlelerinden kendini alamıyordu. Bir beyaz deriliyi şamarlamak ona öyle zevk veriyordu ki. Şimdi Jack'ın alın ya-

zısı, tıpkı Madoû'nun alın yazısına benzediği için, Moronval, ona da mutfakta iş göstermek fırsatını kaçırmıyordu. Gymnase'daki bu değişiklik arasında hiç olmazsa küçük kralın talihinde bir düzelme olsa... Ne gezer!... Tersine, daima boşa çıkan tutkuların işkencelerini çeken bir insan olarak kaldı. Labassindre, tekme ile vuruyor, Doktor Hirsch, kulaklarını uzatmakta devam ediyor, eli sopalı papaz, mahvolan dergisinin acısını ona, pek pahalıya mal ediyordu.

Efendilerinin insafsız işkenceleriyle pek fazla hırpalanmış bulunan zavallı küçüg Arap yavrusu tekrar tekrar: "Hiç memnun olmazlar, hiç memnun olmazlar" diyordu. Ümitsizliğine, insanın içini gıcıklıyarak yeniden geri gelen sıcağın, güneşin sebep olduğu garip bir vatan özlemi karışıyor, hele hayvanat bahçesine yaptığı ziyaret, onda canlı, yürek kabartıcı hâtıralar uyandırıyor, ta uzaklarda kalan bütün vatanı hatırlatıyordu.

Bu yurttan uzak kalma acısı, onda ilkin sessiz bir inatçılık, tekmelere ve işkencelere karşı isyan etmiyen bir tevekkül halinde göründü. Sonra Madoû'nun yüzünde fevkalâde bir canlılık, kesin bir ifade göründü. Evde, bahçede çoğalan işlerine koşarken, sanki herkesçe bilinmiyen uzak bir ülkeye doğru gidiyordu; insanı düşündürdmeye zorlayan nokta bakışlarının sabitliği, bu bakışların bütün varlığını aşan üstünlüğü idi.

Gece Jack, Arap yavrusunun yatarken kendi garip diliyle yavaş yavaş bir şeyler mırıldandığım işitti:

— Şarkı mı söylüyorsun Madoû?

— Hayır Musye, ben şarkı söylemiyor, ben bizim dil konuşuyor.

Sonra arkadaşına içinin bütün gizli sırlarını dökmeye başladı; artık gitmeye karar vermişti. Ancak kararını uygulamak için, güneşi beklerken uzun zamandan beri bunu düşünüyordu. Madoû, Dahomey'e dönecek Kérika'yı bulacaktı. Eğer kendisiyle beraber Jack da gelmek isterse Marsilya'ya kadar yaya yürüyecekler, bir vapurun içine saklanacaklar, hep beraber deniz yoliyle gideceklerdi. Onlara hiçbir felâket gelemezdi, çünkü Madoû'nun muskası vardı.

Öteki bir takım itirazlarda bulundu, pek bedbaht olmasına rağmen, Madoû Ghésô'nun ülkesi ona hiç çekici görünmüyordu. Kesik başlarla dolu kırmızı büyük bakır leğen, uğursuz bir manzara ile tekrar hâfızasında canlanıyordu. Hem sonra, annesinden çok daha uzak kalacaktı.

Arap yavrusu sakin sakin:

— Pekâlâ, dedi, sen kahr Gymnase'da, ben gider yalnız.

— Peki, ne zaman gideceksin?

Arap yavrusu, kesin bir sesle cevap verdi:

— Yarın.

Sonra, sanki bütün kuvvetlerini toplamaya ihtiyacı varmış gibi birdenbire uyumak için gözlerini yumdu.

Ertesi sabah, Gymnase'da söylendiği gibi "Metot günü" idi. O günlerde ifadeli okuma dersine org - armonyom lâzım olduğundan Madam Décostère'in dersi için büyük salonda toplanılırdı. İçeri girerken Jack, Modaû'un kocaman salonu sessiz sessiz ovarken gördü ve yolculuğundan vazgeçmiştir diye düşündü.

Moronval'in başı, aralık duran kapıdan göründüğü zaman "sıcak küçük ülkeler"in çalışmalarından, "kelimelerin ağızdan iyi çıkması" için ceneleri'ni açа açа yaptıkları okuma zamanından bir iki saat geçmişti.

— Madoû burada değil mi?

Madam Décostère cevap verdi:

— Hayır, dostum, onu erzak için pazara yolladım.

Bu erzak sözü bütün bu çocuk yüzlerinde öyle bir memnunluk yarattı ki, eğer onlardan istenseydi bu kelimenin en doğru söylenişini hemen verebilirlerdi. Acıkmış oldukları ne kadar da belli idi! Pek o kadar acıkmamış olan Jack, uyku sırasında duyduğu için onda bir rüya gibi kalan, geceki, o konuşmayı hatırladı.

Mösyö Moronval, uzaklaşmasiyle birkaç dakika sonra tekrar gelmesi bir oldu:

— Peki ama! Madoû nerede kaldı?

Kısa boylu kadın, o da biraz endişelenerek:

— Tuhaf şey hâlâ gelmedi, dedi.

Saat on, saat on bir, Madoû hâlâ ortalıkta yok. Ders çoktan bitmişti. Bu saat, bodrum katında bulunmakla beraber çok fakir, çok dar olan mutfaktan her zaman öğrencilerin iştihasını kamçılıyan sıcak kokuların yükseldiği saatti. O sabah ne sebze vardı, ne de et. Üstelik Madoû da yoktu.

Arada sırada kalın sopasiyle pasajın kapısına gidip Arap yavrusunun gelmesini gözetliyen suratsız kocasından daha hoşgörür olan Madam Moronval:

— Belki başına bir şey gelmiştir, diyordu.

Nihayet günlük çalışmaları aşağı yukarı iki eşit kısma bölerek öğle yemeğini haber veren bütün asma saatler, duvar saatleri, civardaki çalar saatler, öğlenin on ikisini bir bir vurdular. Bu neşeli ses bütün Gymnase halkının boş midelerinde uğursuz bir şekilde titredi. Sonra civardaki fabrikaların arasında sessizliğin başladığı ve hattâ pasajın yapı yığınlarında yakılan bütün ateşlerin kızartma çıtırtılarını, iştiha uyandıran dumanlarını bile gönderdiği bir sırada öğretmenlerle, başıboş dolaşan öğrenciler, yok olan uzun dar sepetin şu ümitsiz beklenişine kendilerini salıveriyorlardı.

Bir okyanusun ortasında karınları aç insanlarla tehlikeye düşmüş bir sal gibi acıkan, yiyeceği bulunmıyan, bitkin bir hale gelen şu müesseseyi görüyor musunuz? "Küçük sıcak

ülkeler"in yüz çizgileri gerilmiş, gözleri büyümüştü ve kendilerinde, açlık sancılariyle beraber eski vahşi yamyamlıklarımn tekrar uyandığını, hissediyorlardı. Bununla beraber saat ikiye doğru Madam Moronval, babadan gelme kibarlığına rağmen, yiyecekleri yolda yutmaya güçlü küçüklerin hiçbirine güvenemiyerek kasaba gidip et almaya karar verdi.

Kocaman ekmekleri, yağh kâğıtları yüklenerek geldiği zaman, coşkun bir çığlıkla karşılaştı. Dermansız hayal güçleri sanki yemek sırasında canlanmış gibi ancak o zaman herkes birbirine küçük kralın gidişiyle meydana gelen korkulardan, ihtimallerden söz etti. Moronval, o, kazalara inanmıyordu. Bir sıvışma olayını belirten çok güzel delilleri vardı.

Moronval:

— Üzerinde kaç para vardı? diye sordu.

Karısı, çekine çekine cevap verdi:

— On beş frank!

— On beş frank! Hah tamam, muhakkak kaçtı.

Doktor:

— Ama canım, bu on beş frank da onu Dahomey'e götürmez ya, dedi.

Moronval başını salladı ve hemen mahallenin komiserine durumu anlatmaya gitti.

Başına kötü bir iş açılmıştı. Önce çocuğu bulmak, Marsilya'ya kadar savuşmasına engel

olmak gerekiyordu. Melez adam, "Musye Bonfils"in ileri geri söyliyeceği şeylerden korkuyordu. Sonra âlem o kadar kötüdür ki. Küçük kral, kendisinin karşılaştığı kötü muamelelerden şikâyet edebilir, pansiyonun itibarını düşürebilirdi. Onun için, polis komiserine verdiği ifadede Madoû'nun birçok parayı beraberinde alıp götürdüğünü açıklamada büyük bir özen gösterdi. Bundan sonra, para meselesinin kendisini pek az meşgul ettiğini ve hele bu zavallı yavrunun, bedbaht, garip, tahtsız, vatansız bu zavallı küçük kralın atıldığı tehlikeleri düşündüğünü kavıtsız bir tavurla ilâve etti.

Zalim herif, bunları söylerken gözlerini siliyor, polisler onu teselli ediyorlardı:

— Merak etmeyiniz Mösyö Moronval, biz onu buluruz.

Fakat Mösyö Moronval, tersine öyle endişeli, öyle heyecanlı idi ki, komiserin tavsiye ettiği gibi araştırmaların sonuçlarını rahat rahat evinde bekliyecek yerde, polisin çabalarına yardım etmek için aralarında dostumuz Jack'in da bulunduğu bütün "sıcak ülkeler"den meydana gelen bir maiyet alayı teşkil ederek hemen harekete geçti.

Paris'in bütün kapılarında uzak, türlü araştırmalar yapıldı.

Çocuklar, şehir gümrüklerinin başladığı uzun yolların üstünde, yürüyen askerî kıtaların arasında ya da boş bir yük arabasının içinde

küçük kralın maymuna benziyen kara hayalinin uzaklaşıp uzaklaşmadığını kontrol ederken, melez adam, gümrük memurlarından soruşturma yapıyor ve onlara Madoû'nun biçim ve kılığını tarif ediyordu. Sonra rapor saatinde polis müdürlüğüne geliyorlar ya da sabahleyin, tevkifhanenin kapısı açılıp da birçok sefaletin, birçok rezaletin çırpındığı bu gece ağının büyük hamlesi içinde ilk ayıklama yapıldığı zaman, karakollara giriyorlardı.

Ah! Bu korkunç ağ, büyük şehrin uğultularının ta dibine kadar dalarak oradan ne kadar çok balçık çıkarır. Kimi zaman bu balçık, kızıl bir renk alır. Bu ağ kımıldadıkça oradan cinayetlerin, kanların iğrenç kokuları yükselir.

Çocukları oraya götürmek, bütün bu iğrençliklerle gözlerini doldurmak, bu yalvaran seslerin titremeleriyle, ulumalariyle, küfürleriyle, hıçkırıklariyle, kudurgan şarkılariyle ağzına kadar dolu karakolların içinden gelen ve onlara şu alaycı, fakat hazin "tevkifhane" lâkabını kazandıran cehenneme yakışır müzikle sinirlerini sarsmak ne garip bir fikir.

Gymnase müdürünün: "öğrencilerin Paris hayatına alıştırılması" adını verdiği şey bu idi.

"Küçük sıcak ülkeler", bütün bu gördükleri ve işittikleri şeylerden hiçbir şey anlamıyorlardı. Fakat oradan uğursuz bir izlenimle dönüyorlardı.

Hele zekâsı, daha uyanık, daha ince olan Jack, bu gezintilerden, hayal meyal görünen Paris'in bu dip taraflarından tamamiyle korkmuş ve arada sırada dehşet içinde: "Kim bilir belki Madoû da bu çukurların içindedir." diye düşünerek kederli, üzüntülü, kalbi daralmış bir halde dönüyordu.

Sonra ucdaki denizle, harekete hazır gemilerle bir İ harfi gibi dimdik hayal ettiği Marsilya yolu üstünde bacaklarının bütün kuvvetiyle koşan Arap yavrusunun şimdi pek uzakta olduğunu düşünerek, kendini avutuyordu.

Jack, her gece yatakhaneye girip de arkadaşının yerini boş görünce içinde sevinçli bir kımıldama hissediyordu.

Kendi kendine: "Küçük Kral! Koşuyor... Koşuyor..." diyor ve bir an için yalnız kendi hayatına ait ıstıraplarını, annesinin, onu içine bıraktığı şu açıklaması mümkün olmıyan yalnızlığı unutuyordu. Bununla beraber Madoû'nun heyecan verici yolculuğunda onu bir nokta kaygılandırıyordu. Hareket günü pek güzel olan hava, birdenbire değişmişti. Şimdi yağmur, dolu, hattâ kar fırtınaları oluyordu. Bu yüzden kim bilir ne büyük sıkıntılara katlanmıştır. Durmadan esen rüzgâr, rastgele birkaç gün ara verdikten sonra, sulusepken, kasırgaları tekrar getiriyordu. Öyle ki, çatırdıyan ve zangır zangır sarsılan camekânlarının altında uyumuş, zayıf binaları sarsan ve onu inletip titreten dışarının

havasına sarınmış "küçük sıcak ülkeler"in rüyalarına uzun yolları sokabiliyor ve onlara engin denizlerin, kaçınılması imkânsız tehlikelerini gösterebiliyordu.

Jack uzun dar kayışlar gibi kapının aralığından girip yatakhanenin içerisinde ıslık çalarak, uğuldıyarak esen rüzgâra karşı kendini korumak için yorganın altında tortop olmuş, Madoû Ghézô'nun yürüdüğü hayalî yolu zihnen izliyor, mevsimin şiddetli rüzgârlarına karşı onu yeter derecede koruyamıyan kırmızı yeleğiyle ani yağmura, şiddetli rüzgâra karşı koyarak bir ormanın köşesine, bir hendeğin dibine büzülmüş olduğunu görüyordu.

Oysaki gerçek, bu tahminlerden çok daha uğursuzdu.

Bir sabah, bütün okul halkı sofraya oturacakları bir sırada Moronval, yemek salonuna birdenbire girerek bağırdı:

— Bulundu! Bulundu! Polis müdürlüğünden bir ihbarname aldım... Çabuk, bastonumu, şapkamı. Koşup, onu tevkifhaneden alayım.

Moronval'in halinde zalim bir öfke, alçakça bir sevinç vardı.

"Küçük sıcak ülkeler" kendilerini başkalarından ayıran şu bağırma ihtiyacını göstermek için olduğu kadar öğretmenin koltuklarını kabartmak için haberi, korkunç bir haykırışla kar-

şıladılar. Jack, bu zafer ulumasına katılmadı. Birden: "Vah! Zavallı Madoû!" diye düşündü.

Gerçekten Madoû, geceden beri tevkifhanede idi. Şimdi serserilerin, canilerin, sarhoşluk, felâket ve tembellik çamuruna batmış bir insan yığının ortasında, şu çirkef çamurunun içinde bulunuyordu. İşte Dahomey tahtının vârisi, iyi yürekli öğretmeni tarafından böyle bir yerde ele geçirildi.

— Ah zavallı çocuk, seni bu hallerde mi göre... göre...

Ağırbaşlı Moronval, heyecan ve şaşkınlıktan tıkanarak daha fazla bir şey söyliyemedi; kendisiyle beraber gelen polis müfettişi, iki haris hayvan bacağına benziyen uzun kollarını Arap yavrusunun boynuna doladığını görünce:

— Hele şükür! İşte öğrencilerini seven bir öğretmen, diye düşünmekten kendini alamadı.

Buna karşılık Mdaoû'nun şu duygusuzluğu tam bir kayıtsızlıkla fazlalaşmış görünüyordu. Moronval'in geldiğini görünce, yüzünün çizgileri hiçbir şey ifade etmiyordu. Ne sevinç, ne bir şaşkınlık, ne bir utanç, hattâ bayağı zamanlarda melez adamın onda uyandırdığı, belki olayların kuvvetlendirdiği şu kutsal korku bile!

Renksiz, alt tarafı solgun, ışıktan yoksun yüzünde kederli gözleri bir şey fark etmeden bakıyorlardı. Bu bitkinliği daha ziyade belirten şey, bütün vücudünün iğrenç ve pis bir manzara amlası, çamurlu bir paçavra yığını haline gel-

mesiydi. Ta kıvırcık saçlarına kadar tepeden tırnağa eski, taze, birbirinin üzerine binmiş tabakalar halinde çamura bulanmıştı. Ve bu çamur tabakalarından en fazla kuru olanları, toz renginde levhalar halinde kalkıyordu.

Onda, hem denizde ıslanmış, hem de kıyı kumlarının içinde yuvarlanmış, karada, suda yaşıyan bir hayvan hali vardı.

Ne ayaklarında ayakkabı kalmıştı, ne de başında kasket; sırması şüphesiz bazı hırsızlar tarafından koparılmıştı; ancak üstünde bulunan pantalonu, artık bir iplik yumağından başka bir şey değildi ve rengi ancak yer yer görülebilen kırmızı yeleği, güneş ve çamurla rengini kaybetmiş, baştan başa tarazlanmıştı.

O halde başından neler geçmişti?

Eğer söylemek isterse bunu ancak o anlatabilirdi. Yalnız müfettiş, onun bir gün önce Amerikan taş ocaklarını kuşatan emniyet memurları tarafından bir alçı fırınının üstünde, ocağın sıcağiyle yarı baygın ve açlıktan yarı ölü olarak yakalandığını biliyordu. Neden hâlâ Pariste idi? Onun gidişine kim engel olmuştu?

Moronval, bunu sormadı. Her ikisinin tevkifhaneden Gymnase'a kadar araba ile geçtikleri uzun mesafe arasında Madoû'ya tek bir kelime söylemedi. Muzaffer, kurumlu müdürle, arabanın bir köşesine iğrenç bir bohça gibi atılan kederli, şaşkın çocuk arasında yalnız bir bakışma oldu.

Hem de nasıl bir bakışma!

Bu bakış, daha şimdiden yenilmiş, bükülmüş, kırılmış zavallı bir demir parçasiyle, çelikten, keskin sivri bir kılıç ağzının çarpışmasına benziyordu.

Jack, paçavraları içinde küçülmüş, kırışmış, acıma uyandıran bir hal almış bu kara yüzün, bahçeden geçişini gördüğü zaman küçük kralı tanınmakta güçlük çekti.

Madoû, Jack'a ifadesi imkânsız bir kederle bir "Bonju Musye" fırlattı. Bundan sonra bütün gün ondan artık söz edilmedi. Dersler her zamanki gibi karışık geçti; hattâ teneffüsler de. Yalnız zaman zaman melez adamın odasından gelen boğuk tekme sesleriyle iç parçalayıcı derin iniltiler işitildi. Hattâ bu uğursuz gürültü kesildiği zaman bile Jack, korku içinde hâlâ bu gürültüyü işittiğini sanıyordu. Madam Moronval de bu gürültüyü dinlerken çok kederli görünüyor ve arada sırada ellerinin arasında tuttuğu kitabın sayfaları titriyordu.

Müdür, akşam yemeğine yorgun, fakat ateş püskürerek oturdu.

Karısına ve Doktor Hirsch'e:

— Sefiğl! Sefiğl! Beni ne hale soktu! dedi.

Gerçekte yorgunluktan bitkin bir hale gelmişti.

Jack, geceleyin, yatakhaneye girince ya-

nındaki yatağın üstüne birinin uzanmış olduğunu gördü. Zavallı Madoû, efendisini öyle bir hale sokmuştu ki, kendisi o efendi tarafından yatağa yatırılmış, bu işi yalnız başına yapamamıştı.

Jack, Madoû ile konuşmak, çok sıkıntılı, fakat pek kısa süren yolculuğunun teferruatını öğrenmek istemişti. Fakat Madam Moronval'le Doktor Hirsch orada idiler. Bütün gün döktüğü göz yaşlariyle bitkin bir hale geldiğinden, derin derin içini çekerek uyur gibi görünen çocuğun üzerine eğilmişlerdi.

— Mösyö Hirsch, demek hasta olduğuna inanmıyorsunuz?

— Bana göre hasta değil Madam Moronval... Görmyor musunuz? Bu türlü insanlar bir savaş gemisi gibi zırh kaplıdır.

Onlar gidince Jack, Madoû'nun yorganının üstünde duran, fırından yeni çıkmış bir tuğla gibi cayır cayır yanan kapkara, püsürlenmiş elini tuttu.

— Gecen hayırlı olsun, Madoû.

Madoû, gözlerini yarı araladı, sonra korkunç bir kederle arkadaşına bakarak, yavaş sesle:

— Madoû artık mahvoldu. Madoû tılsımını kaybetti. Artık o, görmiyecek Dahomey. Bitti.

İşte bunun için Paris'ten ayrılamamıştı. Gymnase'dan kaçışından iki saat sonra, banliyö

civarında şehrin dışına çıkılacak bir kapı ararken, pazardan alışveriş için verilen on beş frankla, boynundaki madalya, nasıl olduğu anlaşılmadan, her avı kendisi için lezzetli bulan şu tahtaperde kumarcılarından, her parlıyan şeyin üstüne atılan yırtıcı kuşlardan birinin cebine inivermişti.

İşte artık Marsilya'yı, vapurları, yolculuğu düşünmemişti. Madoû, tılsım olmadan Dahomey'e ulaşmanın hiçbir zaman mümkün olmıyacağını çok iyi bildiği için yolundan geri dönmüş muskasını bulmak üzere tam sekiz gün, sekiz gece Paris'in altındaki bütün çukurlarda yuvarlanmıştı. Yakalanıp, tekrar Moronval'in yanına gelmekten korkarak, adam soyan, adam öldüren, karanlık yüzlü Paris hayatını yaşamıştı. O korkunç, sürüngen gece hayatını sürmüştü. Yeni yapılmakta olan evlerde, ıssız arsalarda, su borularının içinde, rüzgârların ıslık çaldığı köprü altlarında, tiyatroların parmaklıkları arkasında, ayaktakımının bıraktığı yemek artıklariyle dolmuş yerlerde yatmıştı.

Ufak tefekliğinden, renginin karalığından yararlanarak her yere kayıp girmiş, nereye girse oramn dolu olduğunu görmüştü. Ahlâksızlığın bir gece kuşu gibi sessiz ve yapışkan kanatlariyle üstüne sürtünerek etrafında dolaştığını hissetmişti. Hırsızların ekmeğini yemişti. Çünkü, hırsızlardan bazılarının yüreği yufka

olur. Gece paylaşmalarında, bina mahzenlerinde kaatillerin verdiği ziyafetlerde hazır bulunmuştu. Bir hırsızlık için adam öldüren bir kaatilin rüyalariyle yan yana tam bir çocuk uykusiyle uyumuştu. Fakat onun için, bunların ne önemi vardı. O, tılsımını arıyor, bütün bu rezaletlerin arasından başını kaldırmadan geçiyordu.

Küçük kral, Paris'in şu koskocaman çukuru içinde Kérika'nın büyük avlar sırasında kamp kurarak, onu da beraberinde götürdüğü büyük ormanların içinde imiş gibi rahat ve sakindi.O zaman, fillerin, suaygırlarının böğürmesiyle uyanınca ordugâhın etrafını saran hafif aydınlık içinde kocaman ağaçlar altında dev gibi şekillerin dolaştığım görür, yanındaki yaprakların altından geçen sürüngenlerin kıvrılışlarını hissederdi. Fakat, bu canavarlariyle Paris, bütün Afrika ormanlarından çok daha korkunçtu. Arap yavrusu görseydi, anlasaydı, çok büyük bir korku duyardı. Bereket versin, kafası büsbütün tılsımiyle dolu idi ve uzak avlarda olduğu gibi Kérika'nın koruyuculuğu ona kadar uzanıyordu.

— Madoû mahvoldu!

O gece, küçük kıralın öyle bitkin bir hali vardı ki, daha fazla bir şey söylemedi ve yatak arkadaşı, uzun boylu bir şey öğrenemeden yatıp uyumak zorunda kaldı.

Jack, gece yarısı sıçrıyarak uyandı. Madoû gülüyor, şarkı söylüyor, kendi memleketinin

diliyle ve olağanüstü bir çabuklukla kendi kendine konuşuyordu. Sayıklama başlıyordu.

Sabahleyin telâşla getirilen Doktor Hirsch, Madoû'nun çok hasta olduğunu itiraf etti.

Bir aşık kemiği gibi parlak ve sarı parmak boğumlarını birbirine sürterek:

— Mükemmel bir beyin zarı iltihabı, diyordu. Gözlükleri parıldıyordu. Çok memnun bir hali vardı.

Şu Doktor Hirsch de ne korkunç bir herif!

Fennî yazılarla, bütün hayal dolu masallarla ve nazariyelerle dolu, fakat devamlı bir çalışma için düşünceleri dağınık ve pek tembel olan bu kafa, Hind, Çin, Kalde ilâçları hakkında karmakarışık, bilgi yığıniyle bilgisizliğini örterek, ancak birkaç basmakalıp ilâç bellemişti. Hattâ büyü ile de meşguldü. Rarstgele kendi emrine bir insan hayatı düşerse, büyünün sırlarını, büyücülerin tehlikeli, korkunç salıklarını hatırlıyordu.

Madam Moronval, bu hezeyan halindeki bilginin yerine gerçek bir hekimin çağırılması fikrindeydi. Fakat, pek o kadar acı duymıyan, belki de hiçbir zaman karşılığı bulunmıyacak böyle masrafın yapılmamasında bir üzüntü eseri göstermiyen müdür, tamamiyle kendisine bırakılan bu maymun için, Doktor Hirsch'i bile çok gördü.

Hastanın tamamiyle kendisine ait olmasını istiyen garip ruhlu doktor, Madoû'nun yatağını

bahçenin öbür ucunda, içinde şömine bulunan eski at fotoğrafhanesinin bütün binalarında olduğu gibi, camlı bir çeşit "koğuk"a götürmek için, bulaşıcı olması sanısını ileri sürerek hastalığın başka bir hastalıkla karışmasını sebep olarak gösterdi.

Sekiz gün, küçük kurbanın üstünde en dehşetli halk ilâçlarını deneyebildi ve ona istediği gibi işkence edilebildi.

Arap yavrusu, hasta bir köpek gibi artık karşı koymuyordu. Doktor, kendi tarafından hazırlanıp doldurulmuş ve ağızları kötü kapatılmış işe yaramaz ilâç şişelerini, türlü türlü kokulu toz paketlerini yüklenip, arkasından kapısını dikkatle kapatarak "koğuk"un içine girince:

— Bakalım onda ne etki yapacak? diye düşünüyordu.

Bir doktoru daima biraz büyücü, biraz sihirbaz olarak düşünen "küçük sıcak ülkeler", bu yapılan şeyleri görerek gözlerini fıldır fıldır çeviriyorlar, başlarını sallıyorlardı.

Fakat hastalığın bulaşıcı olması yüzünden onların oraya sokulmaları yasak edilmişti. Bu bahçenin dibinde esrarlı bir köşe, Doktor Hirsch'in bütün cezalarından çok daha korkunç, çok daha gizli bir olayın hazırlandığı sanısını veren dehşetle, esrarla, karanlıkla örtülü bir köşe meydana getiriyordu.

Jack, arkadaşı Madoû'yu görmeyi, yorulmak bilmez bir gözetleme ile çevrili, kapalı bu kapıyı açmayı çok istemişti. Nihayet gözetliye gözetliye bu derme çatma okul revirine uzun boylu Sait ile beraber girmek için, doktorun unuttuğu bir ilâcı aramak üzere ara sokağa atıldığı bir anı yakaladı.

Burası, bahçıvan âletlerinin, çiçek aşılarının, soğuktan bozulan çiçekledin konduğu yarı köyümsü bir yerdi. Madoû'nun yattığı demir karyola sert toprağın üstüne konmuştu. Köşelerde, birbirinin içine geçirilmiş toprak saksılar, kafes şeklindeki bölmelere ait parçalar, kırık camlar görülüyordu. Bu camlarda tatlı bir mavilik, hani şu hava tabakalarının birbirinin üstüne gelmesiyle atmosferde meydana gelen tatlı mavilik vardı. Kuru sarmaşıklar, kurumuş iri kök yığınları bu kasvetli görünüşü tamamlıyordu.

İçine soğuktan üşüyen cılız birkaç sıcak memleket bitkisinin sığınmış olduğu sanısını veren şöminede ateş alav alev yanıyor, ser'i gevşeklik veren boğucu bir sıcaklık dolduruyordu.

Madoû uyumuyordu. Gittikçe solan ve kararan zavallı küçük yüzünde daima aynı kesin kayıtsızlık ifadesi vardı. Kara elleri çarşafın üstünde büzülüyordu. Sanki kendini çeviren her şeyden vazgeçiyormuş gibi varlığının ortaya koyduğu kayıtsızlıkda, sanki kireçle beyazlanmış

taşların arasında onun için, görünmiyen yollar açılmış, eski binanın her çatlağında yalnız onun bildiği ülkeye doğru ışıklı bir geçit meydana gelmiş gibi duvara doğru dönüşünde, hayvana yakışır bir şeyler vardı.

Jack yatağa yaklaştı:

— Madoû, bak ben geldim... Ben, Musye Jack.

Madoû, anlamadan, cevap vermeden bakıyordu. Artık Fransızca bilmiyordu. Dünyanın bütün metotları, buna bir şey yapamazdı. Bu zavallı küçük vahşi, yavaş yavaş eski halini alıyordu. İnsanın artık hiçbir şey yapamadığı, içgüdünün, öğrenilen her şeyi silip götürdüğü o sayıklama içinde Madoû, yalnız Dahomey'ce konuşuyordu. Yaşça daha büyük olan Sait, ölümün büyük kanatları, can çekişen insanların ıstıraplı alnında süzülen bir kuş gibi, inerken etrafında uyandırdığı üşümeye kapılarak, usulca kapıya doğru uzaklaşırken Jack, Madoû'ya pek hafif bir sesle birkaç kelime daha söyledi. Madoû, birdenbire bir soluk çıkardı... İki çocuk birbirine bakıştı.

Sait sapsarı oldu:

— Sanırım uyuyor; diye mırıldandı.

Jack, daha şaşkın bir tavurla gayet yavaş cevap evrdi:

— Evet hakkın var, uyuyor... Haydi gidelim.

Sonra her ikisi de, güneşin battığı saatte

içine bahçenin dibinde beliren o tarifi imkânsız yeşil ışığın döküldüğü şu garip yerde daha çok fark edilen ne olduğu belirsiz bir gölgenin arkadaşlarını sardığı bir sırada, onu yalnız bırakarak telâşla dışarı çıktılar.

Şimdi gece olmuştu. Çocukların çıkarken kapısını kapattıkları bu karanlık ve sessiz köpek yuvasında ocağın ateşi parıldıyor, akisler yapıyor, bir türlü bulamadığı birisini arıyormuş gibi köşelere uzanıyordu. Yığılı duran camları bir şimşek gibi tutuşturuyor, çiçek saksılarının içine dalıyor, duvara dayalı eski kafes bölmelerinin boyunca tırmanıyor, çırpınıyor, fakat hiçbir şey bulamıyarak durmadan koşuyor. Demir karyolanın, kolları bir dinleme vaziyeti içinde sakin sakin uzanmış kırmızı küçük yeleğin üstünde dolaşıyor; fakat orada artık hiçbir şeyin kalmadığı belli. Çünkü ateşin işe yaramadığını, burada ısıtılacak bir kimsenin bulunmadığını anlayıp cesareti kırılmış, bitkin, yorgun düştüğü ana kadar titriyerek, sürünerek kapının üstünde, tavanda, kendisini çok seven kral gibi sönüp gidiyor.

... Zavallı Madoû! Talihinin alaycılığı ölümünde bile yakasını bırakmadı. Pansiyon müdürü, onu bir hizmetçi olarak mı, yoksa pek sayın bir kral gibi mi gömmenin doğru olacağı konusunda uzun zaman kararsızlık gösterdi. Bir yanda az masraf etmek meselesi vardı; öte yanda bunun getireceği ün ve reklâm etkisi.

Uzun bir kararsızlıktan sonra, Moronval. kendi hesabına büyük bir etki uyandırmanın gerekli olduğunu, sağlığında beklenenleri getirmiyen küçük kralın ölümünde, menfaatlere çok daha uygun bir taraf bulunduğunu düşündü.

Böylece şatafatlı bir cenaze töreni hazırladı. Bütün gazeteler, küçük Dahomey kralının bir biyografisini bastılar. Ne yazık ki, çok kısa ve hayatının süresine uygun, fakat Moronval Gymnase'ını ve müdürünü öven bir yaziyle süslü, bir biyografi, Décostère Metodunun mükemmelliği, kral çocuğunun bakımiyle uğraşan doktorun bilgisi, okulun ciddiyeti, hâsılı hiçbir şey unutulmamıştı. Bu övünmelerin içinde en acı taraf, ifadelerdeki beraberlik ve ahenkti.

Nihayet, bir mayıs günü, sayısız sorumlulukların hummalı faaliyetlerine rağmen geçen her şeye karşı gözlerini açık bulunduran Paris, bulvarların boyunca çok zengin, fakat tuhaf bir alayın uzayıp gittiğini gördü. Dört küçük Arap öğrenci yüksek tabakaya ayrılan bir cenaze arabasının kordonlarını tutuyordu. Arkada, başına bir fes giymiş olan bir genç kolejli — dostumuz Sait — ne olduğu bilinmiyen tuhaf nişanları, sözüm ona kral armasını bir kadife yastık üstünde götürüyordu. Sonra etrafında Jack ve diğer "sıcak ülkeler" bulunduğu halde beyaz kıravatiyle melez adam geliyordu. Bundan sonra profesörler, evin dostları, arkadan gelen ve karmakarışık durumları acınmaya değer bütün

başarısız sanatçılar. Aman o ne ileri doğru çıkmış omuzlar! Beş parmağiyle, silinmez buruşuklar halinde izler bırakan feleğin tokatım yemiş basık yüzler, aman o ne fersiz bakışlar, rüyaların hâlâ bir kutsallık hâlesiyle çevrelediği tüyleri dökük kafalar, havi dökülmüş paltolar, ökçesi yenmiş ayakkaplar, aldatılmış ümitler, bir türlü kanmak bilmiyen tutkular!... Bütün bunlar günün bol ışığı içinde sıkılmış, sefil bir durumda sıralanıp gidiyorlardı. Bu hâzin cenaze alayı, elinden bütün zenginliği alınmış küçük krala en yakışık olanı idi. Bütün bu kandırılmış zavallılar, hiçbir zaman içine ayak atamıyacakları hayalden ibaret bir krallığın dâvacıları değil miydiler?

Hem Paris'te buna benzer bir cenaze töreni görülmüş müdür? Bir Dahomey kralı, bütün şu çingene düşkünleri tarafından mezara götürülsün!

Bu yürek paralayıcı törenin hüznünü tamamlamak için yağmur, o soğuk, tıp tıp yağan sicim gibi yağmur sanki bir soğuk uğursuzluğu küçük krala uyuyacağı toprağın içinde bile saldırarak ara vermeden yağdı. Ne yazık Evet, ta toprağın içinde bile; zavallı Madoû"cuk, tabutun yere indirilince, Moronval'i'n söylediği soğuk bayağılıkların, şatafatlı, fakat buz gibi sözlerin gerçek çözülmesini andıran şu nutuk seni ısıtmak için söylenmemişti. Melez adam, ölünün büyük zekâsından, erdeminden, sağ kal-

saydı, bir gün yapacağı örnek krallıktan söz etti. Sonra böyle zamanlarda işine yarıyan o bayağı övme ile söylevini bitirdi.

Yalancı bir tavurla:

— O bir insandı, dedi.

O bir insandı!

Sevimli, acınmaya değer şu küçük maymun yüzü, diliyle, yüzüyle hayvanlaştırıcı bir köleliği devam ettiren bu çocukluğu bilenlere Moronval'in sözü hâzin olduğu kadar gülünç geliyordu.

Bununla beraber Madoû'yu yalanlayan bu yalancı göz yaşları arasında hiç olmazsa gerçek bir heyecan, samimî bir ıstırap, Jack'ın ıstırabı vardı. Arkadaşının ölümü, ona çok dokunmuştu, ser'in loşluğu içinde yarım yamalak gördüğü pek derin bir ıstırapla çevrili, kederli bu küçük yüz, iki günden beri durup dinlenmeden peşinden geliyordu. Bu sabit fikrin verdiği rahatsızlığa şu anda hâzin törenin kederi, hattâ kendi mutsuzluk duygusu karışıyordu. Şimdi orada Arap çocuğu artık yoktu. Melez adamın öfkelerine karşı yalnız kalmış olduğunu hissediyordu. Öteki "küçük sıcak ülkeler" yüzüstü bırakılmış olsalar bile, arada sırada ziyarete gelen velileri açıkça yapılan kötü muamelelere karşı itiraz edebilirlerdi. Jack, büsbütün yüzüstü bırakılmıştı; bunu çok iyi görüyordu. Annesi artık ona mektup yazmıyor, Gymnase'da onun nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Ah!

Oturduğu yeri bir öğrenebilse, oraya gidip nasıl sığınacak, uğradığı hakaretleri nasıl anlatacaktı!

Küçük Jack, mezarlığın uzun çamurlu yolundan aşağı inerken hep bunu düşünüyordu. Doktor Hirsch ile Labassindre yüksek sesle konuşa konuşa önden gidiyorlardı. Jack şunları duydu:

Labassindre:

— Paris'te olduğuna eminim, diyordu.

Jack, hemen kulak kabarttı.

— Evvelki gün onu bulvardan geçerken gördüm.

— Peki öteki?

— Aman canım, beraber geldiklerini elbette tahmin edersin.

O ve öteki. Bu anlaşılmıyan iki işaretti. Bununla beraber, Jack, azap veren masa başı konuşmalarını dinlediği zamanki kadar kendini şaşkın hissediyordu.

Gerçekten bir süre sonra pek açık bir şekilde geçen iki isim ona aldanmadığını haber verdi.

Öyle ise annesi Paris'te, kendisiyle beraber aynı şehirde bulunuyordu. Fakat onu kucaklamaya gelmiyordu.

Birdenbire:

— Öyle ise ben giderim, dedi.

Père-Lachaise ile Montaigne caddesi arasında uzayıp giden yolculuk sırasında şu fikir onu rahatsız edip durdu: kaçmak. Şimdi etki

kendini göstermiş, tören sona ermiş bulunduğundan yönetme ve düzenlenmesinde daha az titizlik gösterilerek yapılan özel konuşmalardan, okulun yorulup darma dağınık bir hale gelmesinden yararlanarak kaçmak.

Etrafı birkaç başarısız sanatçı ve profsörle çevrilen Moronval, hızlı hızlı yürümeye başlamıştı. Arada sırada bir toplanma işareti veren ve ikinci mangaya bakan uzun boylu Sait, "Haydi!" diyerek dönüyordu. Mısırlı da uzun mesafeyi güçlükle kapatan küçük bacaklara, öğretmenin hareket ve sesini ulaştırıyordu: "Haydi, haydi." O zaman, geç kalanlar koşmaya başlıyorlar, bütün çabalarını harcıyarak, büyük topluluğa ancak yetişebiliyorlardı. Yalnız Jack, büyük bir yorgunluk duyuyormuş gibi gittikçe geri kalıyordu.

Moronval:

— Haydi, diyordu.

Mısırlı çocuk:

— Haydi haydi, diye tekrarlıyordu.

Champs - Elysées'ye girince Sait, iri kollarını telgraf işaretleri gibi oynatarak son bir defa daha arkasına döndü; fakat birdenbire şaşkın ve korkulu bir hareketle kollarını indirdi.

Bu sefer de Jack ortadan kaybolmuştu.

VII

KIRLARDA BİR GECE YÜRÜYÜŞÜ

Önce koşmadı. Kaçan herhangi bir insan gibi görünmek istemiyordu.

Tersine kayıtsız, başıboş dolaşan bir kimsenin adımlariyle yürüyordu; bununla beraber gözü tetikte, bacakları görülmemiş bir hızla sıçramaya hazırdı. Fakat Hausmann bulvarına yaklaştıkça onu delice bir koşma isteği ileri doğru itiyor, iradesine rağmen küçük adımlarının arası açılıyor, eve varmış olmaktan doğan sabırsızlık, dehşetli bir endişe ile çoğalıyordu.

Acaba bulvarda ne bulacaktı? Belki de ev bomboştu. Eğer Hirsch'le Labassindre aldanmışlarsa, annesi yolculuktan dönmemişse o zaman hali neye varacaktı? Bu kaçıştan sonra dolaşıp tekrar Gymnase'a dönmeyi aklına bile getirmedi. Madoû ile melez adamın kapandıkları odadan her ikindi vakti işittiği boğuk tekme sesleriyle, yürek paralayıcı inîltileri hatırlasaydı, içi dehşetle dolar, kararından vazgeçerdi.

Çocuk, evin pencerelerini açık, annesinin gitmeye hazır bulunduğu zamanlarda olduğu gibi, kapının büyük kanatlarını arkasına kadar

dayalı görünce, büyük bir sevinç duyarak kendi kendine: "Orada!" dedi. Araba kalkmadan yetişmek için hızlı hızlı yürüdü. Fakat daha kapının ağzında, evin manzarası ona pek garip göründü.

Ev insanla, hareketle dolu idi.

Sundurmanın altına oda takımları, oturma odasının loşluğuna karşılık, açık renk kumaşlardan yapılmış koltuklar, kanapeler indiriliyordu. Etrafı aşk çelenkleriyle süslü bir ayna, kurumuş çiçeklerle, sökülmüş perdelerle küçük kristal bir avize ile karmakarışık bir hale gelen kapının soğuk taşları üstüne dayanmış duruyordu. Pek süslü kadınlar, merdivenlerden inip çıkıyorlar ve sesi boğan halının üstünde küçük ayakları, ev eşyasını yüklenip aşağı indiren tellâlların iri kunduralarına takılıyordu.

Jack, şaşkın şaşkın bu kalabalığa karışarak yukarı çıktı. Bir taraftan bir tarafa çekilen, yeri değiştirilen, dağılan, fakat henüz pek yeni olan eşyalar öyle bir düzensizlik içinde karmakarışık olmuştu ki, Jack apartmanı tanımakta güçlük çekti. Ziyaretçiler, boş çekmeceleri açıyorlar, sandalyelerin tahtalarına, iskemlelerin derilerine hafif hafif vuruyorlar, küstah bir eda ile onların etrafında dolaşıyorlardı; arada sırada, şık bir kadın piyanonun önünden geçerken durmadan ve elindeki eldiveni çıkarmadan birkaç tuşa basıyordu. İçinde hiç kimseyi tanımadığı ve herhangi bir yabancı

imiş gibi fark edilmeden geçtiği bu kalabalıkla evin dolmuş olduğunu görünce, rüya görüyorum sandı.

Peki ama annesi nerede idi?

Salona girmeye yeltendi, ortada bir şeye bakan kalabalık gittikçe sıkışıyordu; bir şey görebilmek için boyu çok kısa gelen Jack, yalnız bir takım rakamların bağırıldığını, bir masanın üzerine kuru hafif çekiç darbelerinin indiğini duyuyordu.

"Kubbeli, yaldızlı, şiltesi fitilli bir çocuk arabası!..."

Jack, iki iri ve kara pençenin arasında, kendisine en güzel rüyaları ilham eden, ona "İyi dost" tarafından verilen küçük karyolanın hemen yanından geçtiğini gördü. "Ama bu karyola benim. Onu götürmenize razı değilim." diye bağırmak istedi. Bir utanma duygusu onu tuttu; ve orada, içine bulvarın uğultusu ve göz kamaştırıcı ışığı dolan bu her tarafı apaçık apartmanın karışıklığı arasında yolunun üstünde bir kol tarafından durdurulduğunu hissettiği zamana kadar odada annesini arıyarak sersem, çılgın, aptal bir halde kaldı:

— Aa! Mösyö Jack, siz okulda değil misiniz?

Bu sözleri söyliyen oda hizmetçisi Constant'dı. Arkasına, pazar elbisesini giymiş, ba-

şma tiyatrolarda seyircilere yer gösteren bir kadm gibi pembe kurdelâlı bir hotoz kondurmuştu. Yüzü kıpkırmızı idi. Dalgın, ciddî bir hali vardı.

Çocuk, yavaş sesle sordu:

— Annem nerede?

Bu soruşta öyle üzüntülü, öyle perişan bir ifade vardı ki, şişman oda hizmetçisinin kalbi burkuldu:

— Anneniz burada değil, yavrucuğum.

— Peki nerede?... Ne var?... Buraya bu kadar insan neden toplanmış?

— Bunlar mal almaya gelenler. Fakat burada durmayımz, Mösyö Jack. Mutfağa inelim... Orada daha iyi konuşuruz.

Bodrum katında Augustin, Picardiyalı aşçı kadın, öteki komşu hizmetçiler meclis kurmuşlardı. Bir akşam Jack'ın geleceği hakkında karar verilen yağlı masanın üstünde şampanyalar harıl harıl gidip geliyordu. Çocuğun gelişi bir keder uyandırdı. Evin bütün adamları tarafından, etrafı alınmış, kuşatılmıştı. Çalıp çırpmaya pek dikkat etmiyen, fakat yumuşak başlı bir kadın olan hanım'a acıyorlardı.

Jack, kendisinin tekrar Gymnase'a götürülmesinden korktuğu için kaçtığını söylememeye dikkat etti. Yalandan, izin aldığım söyledi. Gelip annesinden haber almak için bu izinden yararlanmıştı.

Constant, ölçülü bir davranışla:

— Burada değil, Mösyö Jack; bilmem ki nerede olduğunu söyliye...

Sonra, kuvvetli bir hamle ile sürüklenmiş gibi:

—Vallahi bu çok kötü bir şey! Bu çocuktan annesinin nerede olduğunu saklamaya kimsenin hakkı yok, dedi.

O zaman Constant, küçük Jack'a, Madam'ın Paris dolaylarında Etiolles adı verilen bir köyde oturduğunu söyledi. Çocuk birçok defa: Etiolles... Etiolles diye tekrar etti. Ve böylece bu köy adını hâfızasına yerleştirdi.

Kayıtsız bir tavurla sordu:

— Acaba buradan çok uzak mı?

Augustin hemen cevap verdi:

— Tam sekiz fersah.

Fakat bir zamanlar Corbeil taraflarında hizmetçilik etmiş olan Picardiyalı kadın, birkaç kilometre olduğunu söyledi. Bu sözlerin arkasından Etiolles'e hangi yoldan gidileceği hakkında bir tartışma oldu. Jack, büyük bir dikkatle dinliyordu. Çünkü bu uzun yolculuğu tek başına ve yaya olarak yapmayı aklına koymuştu. Bercy'den Charenton'dan Villeneuve-Saint-Georges'dan geçiliyor, oradan Corbeil yolunu tutmak için Lyon yolu bırakılarak sağa doğru dönülüyordu; Seine nehriyle Sténart ormanı Etiolles'e kadar uzanıyordu.

Constant:

— Hah tamam... Madam, tam bir ormanın

kenarında oturuyor... Kapısının üstünde Lâtince bir yazı bulunan küçük, sevimli bir ev.

Jack, mümkün olduğu kadar kulaklarını açıyor, bütün bu isimleri aklında tutmaya çabalıyordu. Hele onu Paris'in yan tarafından dışarı çıkaracak olan Bercy ismiyle gideceği köyün ismi olan Etiolles'i.

Bu, zihninde, aralarında, şüphe ve karanlık ortasında uzun bir yol uzanan iki ışıklı nokta meydana getiriyordu.

Mesafe, onu korkutmuyordu. Kendi kendine: "Bütün gece yürürüm... Bacaklarım çok küçük olsa bile bu sekiz fersahı pekâlâ bu zaman içinde alırım, diyordu. Sonra yüksek sesle: "Haydi, ben gidiyorum... Gymnase'a dönmem lâzım..." Daha sormak istediği bir şey, dudaklarının uclarını yakan bir soru vardı. Acaba d'Argenton Etiolles'de mi idi? Pek uğursuz bulduğu bu etkiyi, annesiyle kendi arasında tekrar bulacak mı idi?... Fakat Constant'a daha fazla bir şey sormaya cesaret edemedi. Gerçeği kesin olarak bilmemekle beraber pekâlâ hissediyordu ki, orada, annesinin hayatında pek şerefli olmıyan bir taraf vardı; fakat bundan hiç söz açmadı.

— Haydi, güle güle, Mösyö Jack!

Hizmetçiler, onu kucakladılar. Arabacı iri avuclu elini uzattı; sonra kendisini, satış sonunda kapının arkasında kalıp, yolu tıkayan eşyaların, bu eşyaları taşırken birbirleriyle kav-

ga eden "Auvergne"lilerin, bağıra bağıra öteye beriye giden arttırma memurlarının arasında buldu. Sığınacak bir yer bulmak üzere içine geldiği yuvanın, şehrin dört bir bucağına dağıldığı bir sırada içinde serüven düşkünü bir kadının oturduğu şu evin dağılmasiyle beraber kendini sokağa fırlatarak bu açıklanması imkânsız perişanlığın ortasında durmadan, onu biricik koruyucusuna yaklaştıracak olan uzun yolculuğa başlıyordu.

Bercy!

Jack, oraya gittiğini hatırlıyordu. Moronval'le beraber Madoû'yu aramak için koştukları günden uzun bir zaman geçmemişti. Yol güç değildi, bir defa Seine nehrini tutmak, sonra daima yokuş yukarı çıkarak nehri izlemek gerekiyordu. Uzaktı, oooh pek uzaktı! Fakat tekrar melez adamın ellerine düşmek korkusu ona yolu hızlı adımlarla yürütttü.

Her an duyduğu şiddetli korku ona yeniden adımlarını sıklaştırmaya zorluyordu. Ona arada sırada Mösyö Moronval'in geniş kenarlı şapkası bir duvarın üstünde görünüyor gibi geliyor, kimi zaman arkasından topuklarının üstüne öfke ile basan telâşlı ayak seslerinin geldiğini duyuyor gibi oluyordu. Şehir bekçilerinin her şeyi anlamağa çalışan bakışı ona korku veriyordu. Paris'in bin bir çığhğı, arabalarının takırtısı, gelen geçenlerin konuşmaları, hareketli büyük şehrin soluyan nefesi içinde durmadan şu

kelimenin bin bir defa tekrar edildiğini duyuyorum zannediyordu: "Yakalayın!... Tutun!..." Kendisini üzen düşüncelerden sıyrılmak için nehir boyuna indi ve nehrin kıyısını çevreleyen temiz kaldırımlı yol üstünde bütün kuvvetiyle koşmaya başladı.

Gün sona eriyordu. Bütün yağan yağmurlarla sapsarı olmuş pek kabarmış, pek koyu bir manzara almış olan nehir, üzerinde demir halkaların parıldadığı köprü kemerlerine bütün şiddetiyle çarpıyordu. Rüzgâr, batan güneşin son ışınlarını nehrin üstünde oynaştırarak, esiyordu. Her şey pek sıkışık, pek dolu günlerimizin öldüğü şu Paris'in telâşiyle canlanıyordu. Kadınlar, suyu fazla emdiği için üstünde koyu ve yer yer lekeler bulunan, ıslak çamaşır paketlerini yüklenerek çamaşırhanelerden çıkıyorlardı. Olta ile balık tutan balıkçılar sırıklariyle, sepetleriyle yalağa götürülen atlara sürtünerek nehirden yukarı doğru gidiyorlardı. Kum çeken işçiler, kendilerine gündeliklerinin verildiği küçük büroların kapısında bekleşiyorlardı. Kamburlaşmış sırtlariyle, yün başlıklariyle gemiciler ve gemi hamalları, on beş frank için sizi sudan çekip çıkartmaya, bir frank için sizi suya fırlatmaya hazır Seine nehri korsanları, deniz döküntüsü yağmacıları, ırmak salcıları gibi tamamiyle başka bir âleme ait şüpheli, korkunç insanlarla karışmış bütün bir kıyı halkı,

nehrin kenarında gidip geliyordu. Zaman zaman bu adamlardan birisi büyük bir telâşla yürüyen, Seine nehri kıyılarının geniş manzarası içinde minicik görünen kolejli ceketiyle bir küçük çocuğun geçtiğini görerek arkasına dönüyordu.

Her adımda kıyının manzarası değişiyordu. Şurada rengi kararmış ve esniyen büyük kalaslar bu kıyıyı kocaman kömür gemilerine bağlıyordu. Daha uzakta bir yemiş bolluğunun üstünden geçiliyordu. Bir yemiş bahçesine yakışır taze, hoş bir koku, çamur kokusuna karışıyor, kıyıya halatla bağlı birçok kayıkların yarı açık yağmurlukları altında, elma yığınları ağaçlardaki parlak ve canlı renklerini hâlâ saklıyorlardı.

Birdenbire her taraf bir deniz limanı manzarası aldı: her çeşit tüccar eşyalarından yığınlar, bacaları kısa, dumanı tütmiyen vapurlar. Bunlarda hoş bir katran kokusu vardı. En nihayet alan daralıyor, büyük bir ağaç kümesi, kocamış köklerini suyun içinde yıkıyordu. İnsanın, kendini ya Paris'ten yirmi fersah ötede ya da üç asır geride hissetmesi mümündü.

Şehrin, bu alçak yoldan özel bir görünüşü vardı. Evler, yansılarını bütün lerinliği içinde daha yüksek, gelen geçenler, alanın dar olması yüzünden daha kalabalık görünüyordu. Köprülerin, rıhtımların korkuluklarında, tembel tembel uzanmış, dirseklerinin üstüne dayanmış sıra sıra başlar fark olunuyor. Denile-

bilir ki, Paris her bir bucağından avareler, işsizler, küskünler, bir rüya gibi değişen, fakat en gamlı bir hayat kadar keder verecek şekilde bu suya biteviye sessiz ve derin duygularını getiriyorlardı. O halde bu hayat dolu suyun yuvarlanıp sardığı nasıl bir muammadır ki, bunca zavallı insan cesaretsiz, budala ya da yapmacıklı bir tavurla onu seyrediyor? Jack, zaman zaman nefes almak için durdukça kendisini gözetliyormuş ya da peşinden geliyormuş gibi gördüğü bütün bu gözlerin içinde bir parıltı fark ediyor, o zaman daha fazla bir hızla tekrar koşmaya başlıyordu.

Fakat karanlık basıyordu.

Köprü kemerleri, kara çukurlar halinde koyu bir renk alıyorlardı. Ancak, suyun en karanlık yerinden yükselen belirsiz bir ışığın aydınlattığı kıyı tenhalaşıyordu. Rıhtımdaki evlerin yalnız tepesi seçiliyor, hafif aydınlığın üstünde beliren, kara bir gemi direği gibi, çan kulelerinden, bacalardan, damlardan ibaret tırtıllı bir şekil meydene geliyor; havadaki gölgeler, ilk havagazı lâmbalarının aydınlattığı, bir gündüz artığı gibi hareket halinde bulunan araba fenerlerinin mavileştirdiği yerlerde silik, solgun bir çizgi içinde suyun buharlariyle karışıyor.

Çocuk, nehir yedekçilerine mahsus yolun hissedilmiyecek bir şekilde yükseldiğinin ve gittikçe genişlediğinin farkına varamıyarak kendini birdenbire, yalmz birkaç sınır tasiyle

ayrılan ve kıyı ile aynı hizada bulunan geniş bir rıhtımda buldu. Orada, havagazı lâmbası, fıçı çemberlerinin gürültü ile yuvarlandığı büyük kapıların altından içeri giren kamyonları aydınlatıyordu. Arabaların geçtiği kocaman kapılardan, bu antrepolardan, bu mahzenlerden, rıhtımın üstüne dizilmiş şu binlerce fıçıdan bir şarap tortusu kokusu, keskin küflü, ıslak bir odun kokusuna karışarak yükseliyordu.

Burası Bercy idi; fakat gece de olmuştu. Jack, birdenbire fark etmedi.

Işık dolu ve insan eliyle yapılmış bir liman gibi genişliyen pırıl pırıl rıhtımın yansılarını her iki kıyıya on misli büyülterek gönderen Seine nehri, ona ilerliyen geceyi fark ettirmemişti. Hem sonra yolun ateşiyle fazla heyecanlanmış olan küçük hayal gücüne kapılardan geçememek korkusu baskı yapıyordu. Kaçışından bütün kapıların artık haber aldığını tasavvur ediyor, kafası yalnız bu düşünceyi işliyordu.

Fakat en küçük bir güçlüğe uğramadan ve bu kaçan küçük ceketlinin yolunu hiçbir gümrük memuru kesmeden kapıyı bir defa atlayıp da Augustin'in sağlığı üzerine Seine nehrini sağda bırakarak, gittikçe seyrekleşen havagazı lâmbalarının göz kırptığı uzun bir yola girince omuzlarına inen gecenin soğuğu ve karanlığı, bir ürperme korkusiyle ta iliklerine kadar işledi. Ken dini şehirde, kalabalığın içinde hissettiği zaman

büyük bir korkusu, tanınmak, yakalanmak korkusu vardı; şimdi, yine korkuyordu; ama şimdiki korkusu başka türlü bir korku idi; derin sessizlik ve yalnızlığın çoğalttığı delice bir iç üzüntüsü.

Bununla beraber bulunduğu yer henüz kır değildi. Sokağın her iki tarafında, evler sıralanıp gidiyor... ama çocuk ilerledikçe aralarında kalastan yapılmış uzun tahta perdelerin büyük malzeme atölyelerinin baştan başa kiremitli ahşap hangarların bulunduğu bu binalar yavaş yavaş seyrekleşiyordu. Uzaklaştıkça evlerin yüksekliği de birden azalıyordu. Alçak damlı birkaç fabrika, uzun bacalarını arduaz taşı gibi bir renge bürünmüş göğe uzatıyordu; sonra bir tarafının pencereleri açık, öbür tarafının pencereleri kapalı ve karanlık, altı katlı kocaman bir bina vahşi, uğursuz, ıssız bir arsanın ortasında tek başına yükseliyor... Fakat bu son çaba ile bitkin bir hale gelmiş şehir, son soluğunu verirken ancak sıkıntılı, aşağı yukarı bu aynı yükseklikteki binaları gösteriyordu. Artık kaldırımı da, kenarı da bulunmıyan ve birbirinden ayrı iki su yolunu tek bir yatakta toplıyan yol da ölmüş gibiydi. Buraya, bir köyün içinden geçen büyük bir sokak denebilirdi ve birkaç metre sonra cadde, oluveriyordu.

Saat sekiz olmasına rağmen karanlığın içinde ta ötede kaybolan bu uzun yol, hemen hemen sessiz ve tenha idi. Tek tük birkaç yolcu su çu-

kurlariyle dolu, ıslak toprağın üstünde sessizce yürüyor, şüpheci işlere giden, tahta perdelerin boyunca kayıp geçen sessiz gölgeleri fark etmeden küçüğün yanından geçiyorlardı. Köpekler, ıssız fabrikaların avlularında alanı daha genişleterek sessizliği çok daha korkunç bir hale sokarak, uzun uzun havhyorlar...

Jack şaşırmıştı. Attığı her adım onu Paris'ten, Paris'in gürültüsünden, ışıklarından uzaklaştırıyor, karanhk ve sessizliğin içine biraz daha gömüyordu. Bu sırada henüz ışıklarını yakmış bir şarapçı dükkânı işini gören son lokantaya varmıştı. Bu dükkân, çocukta içi insan dolu bir âlemin sonu gibi bir duygu yaratan ışıklı bir şeritle yolu kesiyor...

Bundan sonra karanlık, bilinmiyen bir âlem geliyordu.

Bu âleme atılmadan önce uzun bir durakla - ma geçirdi.

Dükkânın içine bakarak, kendi kendine:

— Acaba yolumu sormak için şuraya gir - sem mi? diye düşündü. Ne yazık ki, cebinde tek bir meteliği yoktu. Dükkân sahibi kasanın ba - şına oturmuş horluyordu. Ayağı kırık bir masanın etrafında iki erkekle bir kadın, dirseklerini masaya dayamışlar, yavaş sesle konuşarak içi - yorlardı. Çocuğun, yarı aralık kapıyı itmesiyle çıkardığı gürültüye başlarını kaldırıp baktılar. Madoû'yu ararken, sabah vakti karakolda gördü-

ğü yüzler gibi bu yüzler de korkunç, solgun ve uğursuzdu. İçlerinden dar uzun ceketli, fileli kadın daha fazla korkmuştu.

Kısık bir sesle:

— Bu da ne istiyor? dedi.

Erkeklerden biri ayağa kalkıyordu; fakat Jack, korkarak geri çekildi; arkasından bir sürü küfür savrulduğunu, kapının gıcırdadığını işiterek bir sıçrayışta fenerin ışığını geçti. Şimdi, çekinmeden, bir sığınak halini almış bu uğursuz karanlığın içinde var kuvvetiyle koşuyordu... Ancak neden sonra kırın ortasında durdu.

Uzakta, her taraftan ufka varıyormuş gibi görünen tarlalar, sağdan sola doğru uzanıyordu.

Mürekkep gibi kapkara bir karanlığın içine serpiştirilmiş beyaz karalere benziyen basık tavanlı yeni evler, görünüşün biteviyeliğini bozuyorlar. Ta ötede, mesafenin uzaklığına rağmen Paris, büyük bir şehrin gürültüsünü gönderiyor, bir demir ocağının ateşi gibi kızıl yansılarla göğün bir noktasını tamamiyle canlandırıyordu.

Paris, bütün dolaylarında, atmosferi kendi hareketiyle parlak ışıklar saçan bazı yıldızlar gibi, sarındığı bu ışığın göklere yükselmesinden belli olur.

Çocuk, orada, hareketsiz ve perişan duruyor...

Sokakta, bu kadar geç saate kadar kalması ilk defa oluyordu. Bundan başka sabahtan beri ne yemek yemiş, ne de su içmişti. Büyük bir açlıkla, yacıkı bir susuzlukla kıvranıyordu. Nasıl korkunç bir maceraya atıldığını şimdi fark etmeye başlıyordu. Acaba yanılıyor muydu ve varmağı pek istediği, ama pek uzak olan şu güzel Etiolles köyüne gidecek yerde ters bir yönde mi yürüyordu? Doğru yönde yürüdüğü kabul edilse bile ta sona varmak için aman ne büyük bir kuvvete ihtiyacı vardı!

O zaman ona, yolun her iki tarafına kazılmış çukurların birinde yatmak, güneşin doğmasını beklemek üzere uyumak fikri geldi; ama bu çukurlardan birinin önüne gelince, hemen yanında, derin derin uzun nefes alındığını duydu. Bir adam, çakılların beyazlığı arasına karışmış bir paçavra yığını gibi, başını bir taş kümesine dayıyarak oraya uzanmıştı.

Jack, bükülen, titriyen bacaklarında ileriye ya da geriye bir adım bile atmaya derman bulamıyarak, korkudan donup kalmıştı.

Ona verdiği korkuyu tamamlamak için ne olduğu belli olmıyan bu şekil işte hareket etmeye, inlemeye, uykusu içinde gerinmeye başlıyor.

Çocuk, kırmızı ceketli kadının kanlı bakışını, duvarların boyunca sürtünerek yürüyen şu uzun, aşağılık yüzleri hatırladı; kendi kendine belki de o uğursuz yüzlerden biri de uyuyan

adamın yüzüdür, diye düşündü ve bu kapalı gözlerin açıldığını, kunduraları ileri doğru uzanbış, yolun çamurları üstüne kendini bırakmış bu uzun vücudun ayağa kalkıp dikildiğini görerek titriyordu.

Onun için, bütün bu karanlık, böyle korkunç canilerle dolu idi; çukurların dibinde sürtünerek yürüyorlar, ona yolu kapatıyorlardı. Elini sağa ya da sola uzatıverse birisine dokunacakmış gibi geliyordu. İçtiği şarabın ya da işlediği cinayetin etkisiyle oracığa, şu taş yığınının üstüne uzanan sefil herif uyanabilir, onun üzerine atılabilirdi. Jack, kendinde bir çığlık atmak gücünü bile bulamadı...

Yolun üstünde gelmekte olan bir ışıkla, insan sesleri onu birdenbire uyuşukluğundan kurtardı. Paris'in ön tarafında şu küçük ve birbirinden ayrı kalelerden birine acele acele dönen bir subay, gecenin pek karanlık olması yüzünden bir fenerle beraber önden giden kendi emir erinin yanından yürüyordu.

Çocuk, heyecandan tiriryen yumuşak bir sesle:

— Geceniz hayırlı olsun baylar, dedi.

Emir eri, taşıdığı feneri sesin geldiği tarafa doğru kaldırdı.

Subay:

— Yolculuk etmek için kötü bir saat seçmişsin, oğlum. Uzak bir yere mi gidiyorsun? dedi.

Jack, kaçışındaki önemi anlatmakta bir sakınca görmiyerek cevap verdi:

— Oooh! Hayır, Mösyö, çok uzak değil, hemen şurada...

— Öyle ise peki. Beraberce biraz yürüyebiliriz... Ben Charaton'a gidiyorum.

Çocuk için, böyle yiğit bir erle beraber daha bir saat yürümek, adımlarını onların adımlarına uydurmak, her taraftan kendini saran karanlığı kovan ve bu karanlığı daha koyu, daha korkunç bir hale sokan çok sevgili fenerin aydınlığında yürümek bir mutluluktu. Doğru yoldan gittiğini öğreniyordu, çünkü işittiği köy isimleri, Augustin'in sözünü ettiği köy adlarının aynı idi.

Subay birdenbire durarak:

— İşte biz yerimize geldik, dedi. Haydi, gecen hayırlı olsun, çocuğum... İnşallah bir daha sana bu saatlerde, bu yollarda tek başına raslamam! Paris'in dış mahalleleri emin yerler değildir.

Sonra her iki asker, fenerleriyle beraber, Jack'ı Charenton'un uzun yolunun başlangıcında yine tek başına bırakarak ara sokaklardan birine saptılar.

Burada, Bercy'in gece fenerlerini, sarhoş şarkılarının dışarı sızdığı uğursuz meyhanelerini tekrar buluyordu. Bir kilisede saat dokuzu vurdu. Bu kilisenin arkasında, evler, bahçeler

bir bayırın üstünde kat kat sıralanıyordu. Kendini az sonra bir rıhtımın kenarında buldu. Gecenin pek karanlık olması yüzünden bir uçurum duygusu veren köprüden geçti. Durmak, köprünün korkuluklarından dayanmak ne kadar isterdi. Ama şimdi sokaklara dağılan deminki şarkılar yaklaşıyordu. Zavallı Jack, yeni bir dehşetle, hiç olmazsa korkunun hayal dolu manzaralar aldığı kırlara kavuşmak için tekrar koşmaya başladı.

Burası, fabrikaların kapladığı geniş arsalariyle artık Paris'in dış mahalleleri değildi. İçinden saman hışırtıları gelen, sıcak bir yün ve fışkı kokusu yükselen ahırlar, çiftlik binaları uzanıyordu. Nihayet yol genişliyor, sonu gelmiyen hendeklerine, belli aralıklarla kümelenmiş taş yığınlarına yolcuların yorgun adımlarına mesafeleri ölçtüren alçak sınır taşlarına tekrar kavuşuyordu.

Boşlukta kayan bu sessizlik, her hareketteki bu yorgunluk, çocuğa, vücudunu saran derin bir uygu gibi geliyor. Orada kendine fazla korku veren taş yığınlarının üstündeki horlamayı yanı başında duymaktan ürküyordu. Hatta kendi yürüyüşünün meydana getirdiği hafif gürültü bile onu şaşırtıyordu; arada sırada, birden arkasına dönüyor. Paris'in ışıkları, ufukta durmadan parlıyor. Uzakta, araba tekerleklerinin gıcırtısı, çıngırakların sesi geliyor.

Çocuk kendi kendine: "Bekliyelim" diyor ama yoldan hiçbir şey geçmiyor. Tekerlekleri zorlukla dönüyormuş gibi gelen bu göze görünmez araba, ufkun uzak bir köşesine sokuluyor, tekrar duyuluyor, tekrar susuyor; geçilmesi güç bir yolda nazli bir ede ile tekrar uyanıyor, ama bir türlü kendini göstermeye karar veremiyor.

Jack, yoluna devam ediyor,... Yolun dönemecinde ayakta bekliyen bu adam da kim? Bir adam, iki, üç... Ağaçlarmış, tepelerinden başka hiçbir yeri eğilmiyen, yalnız yaprakları titreşen uzun boylu kavaklarmış bunlar... Sonra karaağaçlar, yaprakları uzun ve kocaman, fazla gösterişli ve yalnız Fransa'ya mahsus kocamış o karaağaçlar... Jack, tabiat tarafından kucaklanmış, ilkbahar gecelerinin, insanı, otların filizlendiğine, goncaların açıldığına, tohumların patlamasiyle toprağın yarıldığına inandıran o derin esrara sarılmış yürüyor, bütün bu belli belirsiz gürültüler onu dehşet içinde bırakıyor.

— Kendime cesaret vermek için hiç olmazsa şarkı söyliyeyim.

Karanlığın içinde annesinin eskiden, küçük, ışığı sönmüş odada bir Touraine havasiyle kendisini uyuttuğunu hatırladı. Bu bir gece şarkısı idi:

Ayaklarım kırmızıdır.

Ruhum sevgili yavrucuğum.

Söylediği şarkı soğuk havanın içinde titriyor ve karanlık uzun yolun ortasında hafif sesle şarkı söyliyen, ahenkli ve titreyen tel gibi kendisine kılavuzluk etmek için şarkısından yararlanan şu çocuğun korkusu insanda bir acıma uyandırıyordu. Şarkı birdenbire durdu.

Korkunç bir şey, karanlıkların dibinde sanki yutmak için çocuğun üstüne saldırıyormuş gibi boşluktan daha kara bir homurtu yaklaşıyordu.

Görmeden, fark etmeden önce onu duyuyordu.

Bu ses ilkin, bir takım çığlıklara, hıçkırıklara, ya da ulumalara benziyen boğuk insan haykırışları idi. Sonra ona doğru gelen fırtınalı bir yağmurun, iri bir sağnağın gürültüsüne karışmış boğuk tekme sesleri halini aldı. Birdenbire bir böğürme duyuldu. Öküzler, bunlar öküzlermiş... İki çukurun arasına sıkışmış tam bir sürü, Jack'ın etrafını sarıyor, onu itip kakarak geçiyor... Burun deliklerinden çıkan ıslak soluğu, kuvvetli kuyrukların kendisine vuruşunu, geniş sağrıların sıcaklığını, bu karmakarışık yürüyüşten yükselen tam bir ahır kokusunu duyuyor. İki bodur köpeğin ve bağırışlariyle, tekmeleriyle sürerek, ürkek ve başıboş, duvarların

arkasından koşan yarı kasap, yarı çoban iki iri delikanlının koruduğu sürü, bir kasırga gibi gelip geçiyor.

Jack, onların arkasında korkudan sersemlemiş bir halde duruyor. Artık bir adım bile atmaya cesareti yok. Bu öküzler geçti, ama belki de başkaları gelecek... Nereye gitmeli? Ne yapmalı? Tarlaların içine mi vurmalı? Ya kaybolursa, hem etraf ne kadar da karanlık. Ağlıyor, diz çöküyor. Oracıkta ölmek istiyor. Uzakta bir araba gürültüsü, yolun üstünde bir dost bakışı gibi görünen iki fener, onu birdenbire canlandırıyor.

Korkunun verdiği cesaretle sesleniyor:

— Mösyö!... Mösyö!...

Araba durmuştur. Otları yolunmuş topraktan pek hafif bir şekilde yükselen bu utangaç sesin sahibinin kim olduğunu anlamak için kulaklıklı koskocaman bir kasket, yağmurluktan dışarı çıkıyor.

Jack titriyerek:

— Çok yoruldum. Biraz arabanıza binmeme müsaade eder misiniz?

İri kasketli adam cevap vermek için durakhyor, yağmurluğun içinden bir kadın sesi Jack'ın imdadına yetişiyor:

"Zavallı yavrucak... Al içeri."

Kasketli adam:

— Nereye gidiyorsunuz? diye soruyor.

Çocuk bir an, bir şeyler aranıyor; yolculu-

ğunun maksadını, peşine düşülmekten korkan bütün kaçaklar gibi o da dikkatle saklıyor. Rasgele cevap veriyor.

— Villeneuve-Saint Georges'a.

— Peki! Binıniz.

Fenerin aydınlığında yoldan alınan, şu küçük kolejliye merakla bakan şişman bir kadınla iri yapılı bir erkeğin arasında, güzel bir gece örtüsüne sarınarak uznan çocuk, işte arabanın içinde, aman Yarabbi! Bu kadar geç vakitte nereye gidiyor acaba? Hem de yapayalnız? Jack, az daha gerçeği söyliyecekti. Bu saf insanların arkadaşlığında güven verici bir açık gönüllülük vardı. Fakat hayır! Moronval'a tekrar götürülmekten çok korkuyordu. O zaman bir hikâye uydurdu... Annesi yazlıkta, dostlarımn birinin evinde çok hasta yatıyordu; bu haberi ona akşam üstü vermişlerdi. Ertesi günü, treni beklemeye sabrı olmadığı için yaya olarak hemen yola çıkmıştı.

Halinde iyilik ve saflık okunan kadın:

— Ha, anladım, dedi.

Kasketli adam da bu işi anlamıştı. Kadın, bununla beraber bu yaştaki bir çocuğun böyle bir saatte yolların üstünde koşmasının düşüncesizce bir hareket olduğunu söyliyerek öğütler veriyor. Her türlü tehlike doğabilir. Biraz bilgiç taslağı gibi görünen adam — kacketinin ne sı-

cak, ne yumuşak bir hali var — küçük dostuna bu tehlikeleri saymaktan büyük bir memnunluk duyuyordu.

Neden sonra annesinin, dostlarının Villeneuve'ün neresinde oturduğunu soruyor.

Jack, telâşla cevap veriyor:

— Köyün ta ucunda. Sağdaki son evde.

Bereket versin vakit gece idi. Yüzünün kızartısını yağmurluğun altında saklıyabiliyor. Ne yazık ki, soruların arkası bir türlü gelmiyor. Karı koca işi fazla kurcalayan, geveze şeyler. Tıpkı insanın, kendi işlerdi hakkında beş dakika bir yerde zaptetmeye muvaffak olamadığı o gevezelerden. Karı koca Bourdonnais sokağında kumaş tüccarlarından imişler. Her cumartesi günü işlerinin boğucu tozlarını, ağırlaşmış havasını üzerlerinden atmak için şehir dışına gidiyorlarmış. Ticaretlerinin iyi gitmesi, onlara biraz sonra Soisy-sous-Étiolles'deki yeşil küçük köşklerine çekilmek imkânını verecekmiş.

Jack titriyerek sordu:

— Şu Étiolles denilen köy buradan çok uzakta mı?

Hayvanını birkaç kırbaç darbesiyle dostça okşıyan iri kasketli adam cevap veriyor:

— Yook canım!... Şuracıkta.

Ne aksilik!

Meselâ, yalan söylemeyip Étiolles'e gideceğini söyleseydi, insana rahatlık veren oynak ışığın izinde yuvarlamp giden bu güzel arabada

yoluna devam edebilecekti. Uyuşmuş bacaklarını uzattıkça, her dakikada bir, rahat olup olmadığım, ısınıp ısınmadığını soran kadının, şalı altında uyuyacak, bütün şu rahatlığın içinde sallana sallana gidiverecekti. Biraz sonra kasketli adam içinde sert bir içki bulunan bir şişeyi açarak onu neşelendirmek için birkaç yudum içirmişti. Ah! Onlara: "Doğru değil.. Size yalan söyledim. Benim Villeneuve-Saint-Georges'da hiçbir işim yok... Daha uazağa, sizin gittiğiniz yere gidiyorum" demek cesaretinde bulunabilseydi Ama bunu sylemek, bu kadar iyi duygulu, açık kalbli bu insanların hakaretiyle, güvensizlikleriyle karşılaşmak demekti. Oysaki onların kendisini acıyarak çekip aldıkları korkunç tehlikelere tekrar yuvarlanmak daha iyi idi. Ama çocuk Villeneuve'e geldiklerini duyunca içinden gelen bir hıçkırığı tutamadı.

Kadın ona:

— Ağlama, dostum, dedi. Annen belki de sandığın kadar hasta değildir. Seni görünce daha iyileşecektir.

Araba Villeneuve'ün son evinin önünde durdu.

Jack, büyük bir heyecanla:

— Burası, dedi.

Kadın onu kucakladı; kocası, aşağı inmesine yardım edip, elini sıktı.

— Ah! Sen ne mutlusun bak geldin. Bizim daha dört fersahlık yolumuz var.

Ama, gidilecek dört fersahlık yolu onun da aşması gerekiyordu. Korkunç bir şeydi bu.

Çıngırağı çalmak istiyormuş gibi kapıya yaklaştı.

Dostları ona bağırdılar:

— Haydi, gecen hayırlı olsun!

Gözyaşlariyle tıkanan bir sesle: "Geceniz hayırlı olsun!" diye cevap verdi.

Sonra araba, Lyon yönünü bırakarak ve ovanın karanlığı içinde ışıktan bir daire çizerek, sağ tarafa, kenarları ağaçlıklı bir yola saptı.

O zaman çocuk, şu koruyucu ışığa kavuşmak, eski yerine oturmak, koşarak arkasından gitmek için delice bir fikre saplandı. Arabanın arkasından bir çeşit saldırışla atıldı. Ama, dinlenmenin pek zayıf bir hale getirdiği bakacakları, ışığın, gözleri doldurup gölgelerle daha fazla kör ettiği gibi, her işi kabul etmiyordu.

Birkaç adım sonra durmak zorunda kaldı. Koşmak için bir daha davrandı, ama boşuna. Nihayet, konuksever araba, arkasında çok dertli, çok üzgün birisini bıraktığının farkında olmadan rahat rahat yoluna devam ederken, Jack da bir buhrana kapılarak ve hüngür hüngür ağlıyarak bitkin, yere yıkıldı.

İşte yatak yolun kenarında. Soğuk var; toprak ıslak. Ne önemi var? Yorgunluk her şey-

den daha ezici. Etrafındaki tarlaların sonsuzluğunu hissediyor. Denizden, karadan, büyük boşluklardan koşup gelen rüzgârın uzun bir soluğu var. Ve yavaş yavaş ovanın boşlukları, onların hafif okşayışları, yaprakların çıtırdıları seslerden ve nefeslerden meydana gelen kocaman bir yalpanın içine karışarak çocuğu sarıyor, ağırlaştırıyor ve derin derin uyutuyor.

Korkunç bir gürültü, onu sıçratarak uyandırıyor. Bu da ne? Jack, gözleri yarı açık, kendisinden birkaç metre ötedeki inişin üstünde, koskocaman korkunç bir şeyin, bir hayvanın, büyük kara halkalar şeklinde kıvılcımlar saçarak dışarı fırlak, kabarık iki kanlı gözün, ıslık gibi soluyarak, uluyarak geçtiğini duyuyor. Işıkları, havayı korkunç bir gürültü ile yaran koskocaman bir kuyruklu yıldızın kayışı gibi canavar gecenin içinde kaçıyor. Geçtiği yerlerde karanlık açılıyor, yarılıyor, bir direk, bir ağaç kümesi fark olunuyor. Karanlık yavaş yavaş tekrar kapanıyor. Şimdi hayal oldukça uzaklaşıp da ancak küçük yeşil bir alev halinde görününce çocuk bir gece ekspresinin geçmekte olduğunu anlıyor.

Acaba saat kaç? Nerede bulunuyor? Ne kadar uyumuştu? Bunların hiçbirisini hatırlamıyor; ama şu uyku onu hasta etmiş. Tamamiyle donmuş, kolları, bacakları katılaşmış, kalbi dehşet içinde kalmıştı. Rüyasında Madoû'yu görmüştü... Uyanmasiyle uçup giden rüyada yaşa-

dığı o korkunç an o kadar elle tutulur bir şekilde, o kadar gerçek olarak hâfızasında canlandı ki! Toprağın ıslaklığı, içine işliyerek, rüyasında orada mezarlıkta, küçük kralın yanında yattığını gördü. Hâlâ yerin soğuğu ile titriyor. Ağır, havasız bir soğuktu bu. Madoû'nun yüzünü görüyor, bu donmuş küçük vücudun kendi vücuduna dokunduğunu hissediyor. Bu musallat olan hayalden kurtulmak için ayağa kalkıyor; adımları, gece rüzgârının kurutup sertleştirdiği yolun üstünde, o kadar kuvvetli ses çıkartıyordu ki, kendisinin peşinden gelen başka bir adamın genişlediğini, varlığının ikileştiğini sanıyor.

Madoû arkasından yürüyor.

Sonra tekrar delice koşu başlıyor.

Jack, gecenin ve sessizliğin içinde Madoû'nun önünde gidiyor. Uyuyan bir köyün içinden geçiyor. Ona başının üstünde kalın sesleri ağır ağır tınlatarak gönderen dört köşe bir saat kulesinin altından geçiyor. Saat ikiyi vuruyor. Başka bir köy. Saat üçü vuruyor. Gidiyor, gidiyor. Başı dönüyor,ayaklarından ateş çıkıyor. ama durmadan yürüyor. Eğer dursaydı rüyasını, o yürüyüşün içinde silinmeye başlıyan o korkunç rüyasını tekrar hatırlamaktan çok korkacaktı. Zaman zaman büyük yağmurluklarla örtülü, atları, kontrol memurları hasılı bütün yolcuları ayakta uyuyan arabalara raslıyordu.

Çocuk, bitkin, soruyor:

— Étiolles'den çok mu uzaktayım?

Ona bir homurtu cevap veriyor.

Ama az sonra, kırlarda onunla beraber başka bir yolcu, gelişini horozların ötüşü ile, nehrin kenarındaki kurbağaların vak vaklariyle haber veren başka bir yolcu yola çıkmıştır. Bu yolcu şafaktır. Henüz gideceği yolu seçmekte kararsızlık gösteren bulutların altında başıboş dolaşan şafak. Çocuk, artık onu hissediyor. Bütün varlığı ile yeni günün meraklı bekleyişini, onunla paylaşıyor.

Birdenbire, tam karşısında ufkun tam üstünde annesinin oturduğunu haber verdikleri şu Étiolles köyünün yönünde gök yarılıyor, ayrılıyor, başlangıçda ışıktan bir çizgi, en küçük bir ışık bile saçmıyan gecenin tam kenarına uzanmış bir solgunluk başlıyor. Işıkların kanat çırpmasiyle bu çizgi, gittikçe büyüyor. Belli belirsiz bir alevin kımıldanışı, kendisinin yükseklere çıkmasını sağlamak için boşluk arıyor. Jack, bu ışığa doğru yürüyor. Kuvvetini on katına çıkaran bir çeşit sayıklama içinde yürüyor; bir şey ona annesinin orada, bu korkunç gecenin öbür tarafında olduğunu haber veriyor.

Şimdi göğün alt tarafı büsbütün açılmıştır. İnsanın buna, göz yaşlariyle dolu dolu olmuş, çocuğun gelişini şefkat ve sevgi ile seyreden büyük, berrak bir göz diyeceği geliyor. Bu kutsal ve ışıklı çağırışa "Geliyorum, geliyorum" de-

mek için gönlünde ne büyük bir istek duymuştu. Aklaşmaya başlıyan yol, artık onu korkutmuyor. Zaten bu yol kaldırımsız, hendeksiz bir yoldur. Üzerinde zengin kimselere ait arabaların ihtişamla geçeceği hissini veriyor. Pek zengin köşkler, her iki tarafta, günün ilk ışık ve çiğleriyle yıkanarak, geniş merdivenlerini, daha şimdiden yeşermiş çimenliklerini, karanlığın kumları üstünde kayarak gizlenmiş dolambaçlı yollarını ileri doğru uzatıyorlardı. Beyaz evlerin ve sarmaşıklı duvarların arasında bağlar, yeşil yamaçlar, gecenin alaca karanlığında seçilebilen bir ırmağa kadar iniyor. Irmak, koyu bir mavilikle, açık yeşil ve pembe renkler bir ayna gibi pırıldıyor.

Sonra gökteki ışıklar durmadan büyüyorlar ve yaklaşıyorlar.

Ey anne sevgisine kavuşturan şafak! Işığını saçmakta biraz acele et; kollarını sana uzatırken acale acele yürüyen bu çocuğa biraz canlılık, biraz ümit, biraz kuvvet ver!

Jack, hâlâ uyuyormuş gibi sessiz sessiz duran, omuzlarındaki çantalariyle toplu olarak geçmekte olan toprak işçilerine soruyor:

— Étiolles'den çok uzakta mıyım?

Hayır, Étiolles'den uzakta değil artık. Yalnız, "dosdoğru" geçeceği şu orman var.

Şimdi orman uyanmaktadır. Yolun ta ilerisinde asılı duran o koskocaman yeşil perde ürperiyor. Bunlar, çitin yaban güllerinden, yüz-

yıl görmüş meşe ağaçlarına cevap veren kuşların cıvıltısı, güvercinlerin dem çekmesi, serçelerin ötüşüdür. Dallar birbirine sürünüyor, telâşlı bir kanat çırpmasiyle bükülüyorlar. Havada geceden kalan şeyler bir duman gibi yükselirken, gece kuşları, sessiz ve ani yürüyüşleriyle esrar dolu yuvalarına dönerken bir çalıkuşu saçlarını dökerek ince bir eda ile ovada uçuyor, güzel bir yaz günü içinde günün durgunluğu ile toprağını canlı gürültülerinin birbirine karıştığını görünce havada ilk çizgiyi çizerek ses veren bir titreyişle yükseliyor.

Çocuk artık yürümüyor, sürükleniyor.

Elbisesi lime lime olmuş... Kötü yüzlü bir kadın, bir keçiyi sürükliyerek geçiyor; çocuk bir defa daha soruyor.

— Étiolles'den çok uzakta mıyım?

Kadın, çocuğa vahşi bir tavurla bakıyor ve ona ormanın kenarındaki, dik yokuşlu, çakıllı küçük yolu gösteriyor. Çocuk, yorgunluğuna rağmen durmadan yoluna devam ediyor.

Güneşin artık ılık bir hali var. Az önceki tanyeri, şimdi göz kamaştırıcı ışıklar saçan bir ocak olmuştur. Jack, yaklaştığını anlıyor. İki büklüm sallana sallana, ayaklarının altında yuvarlanan taşlara çarpa çarpa ilerliyor. Bununla beraber yürüyor.

Nihayet, yüksekte bir yeşillik kümesi için-

de bir araya toplanmış damların üstünde yükselen bir çan kulesi görünüyor. Haydi biraz daha gayret. Oraya kadar gitmek gerek. Ama kuvveti yetmiyor; çöküyor, kalkıyor, tekrar yuvarlanıyor. Kapanan gözlerinin arasından, asmalarla, çiçekli alsbentlerle, küçük kulesiyle güvercinliklerin tepesine kadar örtündüğüü uzun boylu gül fidanlariyle çevrili kırmızı kiretmitli küçük bir ev görülüyor. Kapının üstünde daha şimdiden çiçeklerini açmış leylakların dalgalandırdığı gölgeler arasında, yaldızlı harflerle yazılmış bir kapı taşını fark ediyor: **Küçük ev, Bol Huzur.**

Hey! Altın ışıklarla yıkanan sessiz küçük ev! Her taraf kapalı, fakat hiç kimse uyumuyor. Çünkü işte şarkı söylemeye başlıyan neşeli, taze bir kadın sesi:

Ayakkaplarım kırmızıdır.

Ruhum sevgili yavrucuğum.

Bu ses, bu şarkı... Jack, rüya gördüğünü sanıyor. Ama duvarın üstünde bir pancurun iki kanadı birden gıcırdıyor; dağınık saçları ile, uykulu bakışlariyle kendini salıvermiş bir saflık içinde, bembeyaz, yeni uyanmış bir kadın görünüyor.

Ayakkaplarım kırmızıdır.

Selâm size sevgililerim.

Jack, işten gelen bir sesle haykırıyor:

— Anne!... Anne!...

Kadın şaşırarak duraklıyor, bakıyor. Doğmakta olan güneşle gözleri kamaşarak bir an aranıyor, sonra birdenbire şu çamurlu, üstü başı yırtılmış, soluyan küçük varlığı görüyor.

— Jack!

Bir saniye sonra onun yanındadır. Kadın, ana kalbinin bütün sıcaklığiyle son geçirdiği gecenin karanlık ve soğuğu içinde ıstıraptan, korkudan yarı ölü hale gelmiş olan çocuğunu ısıtıyor.

VIII

KÜÇÜK EV, BOL HUZUR

— Yok Jack'ım, korkma, sevgili yavrucuğum. Artık o lânet olası Gymnase'a dönmiyeceksin... Yavrumu dövmüşler. Dayak atmak cesaretaini göstermişler, öyle mi?... Kendini oradan kurtarmakla çok yerinde bir hareket yapmışsm. Demek bu sefil melez adam sana el kaldırdı. Rengini bir tarafa bırakalım, galiba soyun sopun hakkında bilgisi yok. Asıl onu sopadan geçirmek senin hakkın. Ona demeli idin ki, annem, sofrasında hizmetçi olarak senin gibi birçok melez herifleri var. Haydi bakayım bana öyle kederli gözlerle bakma. Sana artık oraya dönmiyeceğini söylüyorum, işte. Bir defa ben seni bırakmak istemem. Sana burada küçük, zarif bir oda hazırlıyacağım. Kırların insanlara ne kadar iyi geldiğini göreceksin. Birçok hayvanlarımız, tavuklarımız, tavşanlarımız, bir keçimiz, bir eşeğimiz var. Bu ev âdeta Nuh'un gemisi... Bak hele, bu söz, aklıma henüz tavuklarıma yem vermediğimi getirdi... Gelişin beni o kadar heye-

canlandırdı ki... Oooh! Seni orada, yolun üstünde o halde görünce... Haydi bakalım biraz daha uyu ve dinlen.. Seni yemek vakti uyandırırım. Ama ilk önce biraz soğuk et suyu iç. Mösyö Rivals, tekrar kendine gelmen için uyku ve yemekten başka bir şeye ihtiyacın olmadığına dair söylediklerini biliyorsun... Archambauld ninenin et suyu ne kadar lezzetli değil mi? Zavalh yavrucuğum. Ben uyurken senin yalnız başına yollarda koştuğunu düşünüyorum da... Ne tehlikeli bir şey... Tavuklarımın beni çağırdığını işitiyor musun? Ben, şimdi onlara gidiyorum... Sen de bir güzel uyu...

Açık havada biraz yanmış olmasına ve üstüne sıkıca giydiği, koyu renkli, tül üzerine siyah kadifeden bol bir kır elbisesine, etrafından sarkan çiçeklerle süslü hasır İtalyan şapkasına rağman daima sevimli, memnun, kıvrak edasiyle ayaklarının ucuna basa basa çıkıp gitti. Her zamankinden daha fazla çocuklaşmıştı, sanki kırlarda oyun oynuyordu.

Jack uyuyamıyordu. Gelişinden beri yaptığı birkaç saatlik dinlenme, yıkanma, Archambauld ninenin et suyu ve bütün bunların üstünde gençliğin olağanüstü esnekliği ve kuvvetinin karşı koymaktaki yumuşaklığı bütün kırıkhğını alıp götürmeye yetişmişti. Şu çok sakin çevrenin verdiği rahathğın lezzetini tada tada etrafını gözden geçiriyordu.

Burada artık Haussmann bulvarındaki minderleri fitilli ipek kumaşlarla örtülü, insanı nefes alamıyacak bir hale getiren o eski ihtişam yoktu. İçinde bulunduğu oda genişti. Yere açık renkli bir Acem halısı serilmiş, en ufak bir yaldız bile bulunmıyan kurşun rengi ve baştan başa beyaz XVI. Louis tarzındaki oda takımiyle döşenmişti. Dışarda, kırların ortasındaki sessizlik, dalların camlara hafif hafif sürtünmesi, damın üstündeki güvercinlerin dem çekişleri, birçok çığlıklarla beraber annesinin kümesten yükselen: "Geh! Geh!"leri, bir avuç arpanın etrafında toplanmış kuşların cıvıltıları.

Etrafını çeviren sessizliğin içinde bu şaşkın hafif gürültüdeki içli samimiyeti lezzetle tadıyordu. Dinlenmişti. Mutluydu. Yalnız onu bir şey rahatsız ediyordu: karyolasının ayak ucunda, eli, yarı açık bir kitabın üstünde gözleri sert ve solgun, iddiacı ve baskılı bir tavurla tam karşısında duran d'Argenton'un portresi.

Çocuk: "Acaba nerede? Nerde oturuyor?... Niçin onu göremedim?" diye düşünüyordu. Nihayet kendisini bir azarlama ya da bir soru gibi izleyen fotoğrafın bakışından içi sıkılarak kalktı, annesinin yanına indi.

Annesi, ellerine, ta dirseklerine kadar uzanan bir eldiven geçirmiş, serçe parmağını hava-

ya kaldırmış, zarif bir beceriksizlikle tavuklarına yem vermekle uğraşıyordu. Archambauld nine, tavşanları kümese kapatırken bu beceriksizliğe gülüyordu. Bu Archambauld nine, bahçenin dibindeki küçük akaağaç yüzünden Jack'ın annesinin oturduğu eve köyde verilen isme göre Aulnettes'de mutfak ve ev işlerini görmek üzere gelen orman bekçisinin karısıydı.

Köylü kadın, Jack'ın kümesin içinde birdenbire görünmesiyle heyecanlanarak:

— Aman Yarabbi! Oğlunuz ne kadar da güzelmiş, dedi.

— Size anlattığım gibi değil mi imiş Archambauld nine?

— Yarabbim, babasından çok annesine benziyorlar. Gününüz hayırlı olsun sevgili yavrum. Sizi okşamama müsaade eder misiniz?

Kadın, tavşanlara yedirdiği lâhanam kokusunu etrafa yayan kara gözlü kocamış vahşi yüzünü çocuğun yüzüne dokundurdu. Jack, bu "baba" lâkırdısına başını kaldırmıştı.

Herhangi bir işi daima yarı yolda bırakan annesi:

— O halde peki! Mademki uyuyamadın, öyle ise hadi bakalım, gidelim evi gezelim.

Elbisesinin kırmalarını düzeltti ve köyden ancak bir kurşun atımı uzaklıkta bulunan, şairlerin, kafalarında hayalini yaşattıkları, ama

içinde daha fazla bakkalların yaşadığı, sessizlik içinde huzur duyma hulyasını gerçekleştiren orijinal evi çocuğa gösterdi.

Evin asıl kısmı, vaktiyle bu civarda pek çok bulunan, ama arazisinin parçalanmasiyle ayrılıp, malikâne sınırları dışında kalan büyük, XV. Louis şatoslarından birine ait eski bir pavyondan ibaretti. Bu eski taşların üstünde, eve tamir görmüş eski bir taşra manzarası vererek görünüşünü tamamlıyan bir güvercinlikle bir su fırıldağı ve bir küçük kule yükseliyordu.

Ahırları da, hangarları da Sénard ormanına doğru açılan büyük sebze bahçesini de gezdiler. Gezileri küçük kulede sona erdi. Çatının renkli camlarla süslü pencerelerinden ışık alan bir helezon merdiven, yumurta biçimi dört penceresi bulunan içi Cezayir kumaşından yapılmış daire biçiminde, bir divanla döşeli, yuvarlak bir odaya çıkıyordu. Orada birkaç sanat değeri olan ve az rastlanan eşya bir araya gelmişti: meşe ağacından yapılmış sandıklar, bir Venedik aynası, eski tül perdeler ve üstü birçok kâğıt yığıniyle dolu büyük bir masanın önüne bir iskemle gibi yerleştirilmiş II. Henri devrine ait süslerle oymalı ağaçtan yüksek bir kürsü.

Ormanın, vâdinin, nehrin hayret verici manzarasının her taraftan, kimi zaman yeşil bir yaprak perdesiyle sınırlanarak, kimi zaman gözün alabildiğine Seine nehri tepelerinin ötesinde

havaya karışıp ışıklanarak her örtüde başka şekillere büründüğü görülebiliyordu.

Eşikte duran annesi ona dinsel bir eda ile:

— İşte burada çalışıyor, dedi.

Jack, bu kadar saygı ile sözü edilen kişinin, "O"nun kim olduğunu sormaya lüzum görmedi.

Kadın, bir tapınağın içinde imiş gibi, oğluna bakmadan hafif bir sesle sözüne devam etti:

— Şimdi seyahatte. Birkaç gün sonra gelecek. Senin buraya geldiğini ona yazacağım. Memnun olacaktır. Çünkü ne kadar asık suratlı olursa olsun erkelerin en iyisi olduğunu takdir edersin. Seni de çok sever, sen de onu çok sevmelisin. Jack yavrum, ikiniz birbirinizi sevmezseniz, ben ikinizin arasında çok bedbaht olurum.

Böyle konuşurken odanın dibindeki duvarda asılı duran d'Argenton'un portresini seyrediyordu. Buradaki fotoğraf, o renkli portrenin bir kopyası idi. Sebze bahçesinin kapısındaki bir çimenliğin ortasında dikili duran florantin bronzundan yapılmış büst bir tarafa bırakılırsa, şairin resmi bütün odalara asılmıştı. Hem en mânalı özelliklerden biri de bütün evde kendi portresinden başka bir portrenin bulunmayışı idi.

Zavallı akılsız kadın, bıyıklı, ve ciddî tavurlu resmin önünde şu sözleri tekrarladı:

— Jack'ım onu seveceğine söz veriyorsun değil mi?

Çocuk başını önüne eğdi ve zoraki bir eda ile cevap verdi:

— Söz veriyorum.

O zaman kapıyı kapadılar ve bir kelime söylemeden merdivenden aşağı indiler.

Bu unutulmaz günün tek üzüntüsü, bu konuşma oldu. Koyu ve dumanı tüten lâhana çorbasının içine, hoş ve hayalde yaşatılan bir asalet kokusu saçtığı çini döşeli yemek odasında her ikisi, yalnız ikisi ne kadar memnundular. Archambauld ninenin mutfakta acele acele bulaşıkları yıkadığı duyuluyordu. Evin etrafında sessizlik, kırların o tatlı sessizliği, devamlı bir bekçi gibi, dolaşıyordu. Çocuk, annesini hayran hayran seyretmiye doyamıyordu. Kadın da çocuğunu, güzel, on bir yaşında olmasına göre çok büyümüş, kuvvetli buluyordu. İki âşık gibi her iki lokmada bir öpüşüyorlardı.

Akşam üstü ziyaretlerine gelenler oldu. Archambauld baba, her akşam yaptığı gibi karısını almaya gelmişti; çünkü uzakta, ta ormanın iç tarafında oturuyorlardı. Archambauld babayı yemek odasına aldılar.

— Haydi! Archambauld baba bir bardak şarap! Küçük oğlumun sağlığına!... Sevimli değil mi? Onu ara sıra ormanda dolaştırmaya götürürsünüz!

— Memnunlukla Madam d'Argenton.

Kayış gibi sert derili, kırmızı renkli, ruhsatsız avcıların baş belâsı olan bu dev adam bar-

dağını her kaldırışta, çalıların ve dalların arasında gece pususunun keskinleştirip pek hareketli bir hale soktuğu için artık belli bir yerde tutamadığı bakışını sağa sola döndürüyordu. Annesine verilen şu d'Argenton ismi, dostumuz Jack'ı biraz üzüyordu. Hayattaki ödevler ve dereceler hakkında kesin bir bilgisi olmadığı için çocukça hoppalığı onu başka hayallere, devlet orman bekçisinin, masanın altında soluyan iki köpeğini yanına çağırıp, kendi kasketini onların kıvırcık saçlı başına koyarak tekrar tekrar anlattığı sincap avı vaadlerine kendini kaptırdı.

Karı koca gider gitmez, yokuşun çakılları üstünde bir arabanın ağır ağır yürüdüğü duyuldu.

— Bak! Mösyö Rivals olacak. Daima topallıya topallıya yürüyen atını tanırım. Siz misiniz doktor?

Bu adam, hastalarının ziyaretinden dönerken sabahki küçük hastasından haber almaya gelen Etiolles'ün doktoru idi.

— Bak işte ayağa kalkmış. Zaten ben size bu halin, ne olursa olsun bir yorgunluktan ibaret olduğunu söylemiştim... Akşamın hayırlı olsun yavrum.

Jack, iç salgı bezleri iltihaplanıp şişmiş olan bu geniş yüzü, topuklarına değen redingotiyle, darmadağın olmuş beyaz yelesiyle, göbeği öne doğru fırlak, kısa, şişman, ufak tefek bu adamı,

cerrah adı altında denizde yirmi yıl sürüklendikten sonra çıkagelen bu yalpalı yürüyüşü seyrediyordu.

Ne kadar samimî, ne kadar cana yakın bir hali vardı!

Ah şu mert adamlar! İnsan kendisini Moronval Gymnase'ından, şu uğursuz, melez adamdan uzakta, şu temiz ve bize ait çevrede ne kadar mutlu hissediyordu.

Doktor gider gitmez, kapının kocaman sürgüsünü çektiler, gece, sesiz örtüsüyle, duvarların etrafını tekrar çevirdi. Anne ile oğul yatmak üzere yukarıki odaya çıktılar. Jack oracıkta uyurken, kadın, oğlunun geldiğini haber vermek, çok yakında bulunan ve perdelerin arkasından sakin ve düzgün solukları gelen şu küçük varlığın şüpheli alın yazısı üzerinde bir acındurma uyandırmak için d'Argenton'a uzun bir mektup yazdı.

İki gün sonra Auvergne'den şairin cevabını alınca bu konu hakkında ancak biraz olsun rahatlamış göründü. Mektup, annenin zayıf yürekliliğine, çocuğun disiplinsiz eğitime karşı imalarla ve sert sözlerle dolu olmasına rağmen onu, beklediğinden daha az korkutmuştu. Hasılı d'Argenton bu kaçışı hoş görmemekle beraber, Moronval eğitim sisteminin gerektirdiği büyük masrafları zaten düşünmüştü ve bu işin böyle olması, müessesenin yıkılma halinde bulunması

sebebiyle, bu hareketin büyük bir darbe teşkil etmiyeceği fikrindeydi. Tabiî kendisi elini ayağını çektikten sonra böyle olurdu. Çocuğun gelecekteki hayatına gelince, bunu üzerine alıyordu. Dönüşünde, yani sekiz gün sonra, yapacağı şeyler hakkında da fikrini söyliyecekti.

Jack, bütün çocukluk ve gençlik hayatında, hiçbir zaman bu kadar güzel, bu kadar mutlu, bu kadar dolu bir sekiz gün daha bulamazdı. Annesi, orman, kümes, keçi, hepsi onundu. Ida'sının adımlariyle beraber on defa merdivenleri çıkıyor, annesi nereye giderse o da beraber gidiyor, sebebini anlamadan o gülerse gülüyordu. Hasılı mutluluk, anlaşılması mümkün olmıyan küçük sevinç kırıntılarından bir topluluk meydana getiriyordu.

Az bir zaman sonra yeni bir mektup ve;

"Yarın geliyor!" haberi.

D'Argenton, her ne kadar mektubunda çocuğu görmeye kendisini hazırladığım, ona karşı iyi kalbli ve hoşgörür davranacağını bildiriyorsa da, anne üzüntü duyuyor, bu karşılaşma için bir hazırlık yapmak istiyordu. Bu sebeple kadın, şairin geleceği Evry istasyonuna gitmekte olan arabaya Jack'ın kendisiyle beraber binmesini istemedi. Sanki affedilmez bir kusurun iki suç ortağı imişler gibi her ikisine de zor gelen bir ders verdi:

"Sen bahçede kalırsın... İşitiyorsun ya... Onunla karşılaşmaktan sakın... Beklersin... Ben seni çağırırım."

Jack için ne heyecanlı bir an!

Bu bekleme saatini sebze bahçesinide dolaşmakla, tekerleklerin gıcırtısını çakıllı küçük yolda duyuncaya kadar etrafını gözetlemekle geçirdi.

O an gelince, kaçmış, sebze bahçesindeki frenk üzümü ağacının arkasına saklanmıştı. Adamın eve girişini, onun ahenksiz ve ciddî sesini, annesinin, "Evet dostum, hayır dostum..." diyen ve her zamankinden daha ziyade tatlılaşan sözlerini duyuyordu.

Nihayet bir yaprak kümesinin içine gömülen küçük kulenin penceresi açıldı:

— Jack, çabuk yukarıya çık. Artık gelebilirsin.

Yüreciği, merdivenlerde ne kadar tıkanıp çarpıyorsa, bir o kadar da korkudan çarpıyordu; hem, içeri girince kürsünün loş kaplamaları üstünde duran şu solgun yüzden korkarak, çocuğu çekingenliğine karşı elini bile uzatamıyan annesinin üzüntüsünden canı sıkılarak, bu kadar ciddî bir konuşmaya hazırlıklı olmadığını hissetti.

Bununla beraber, "Gününüz hayırlı olsun!" diye kekeleyip bekledi.

O gün kısa oldu, hemen hemen şefkatli bir hava içinde geçmişti. Şairde nefret uyandırmak-

tan uzak olan bu suçlu durum, sevgili müdüre karşı oynanan güzel bu oyun onu memnun bile etmişti.

Nihayet, sözlerini bitirirken:

— Jack, ciddî olmalısın, çalışmahsın. Hayat, bir roman değildir. Pişmanlık duymanı candan diliyorum. Eğer düşünceli hareket ederseniz elbette sizi severim. Hem üçümüz hep beraber yaşarız. İşte size yapacağım teklifler: bu baş döndürücü sanat mücadelelerimin arasında öğretim ve eğitiminiz için bir iki saati size ayıracağım. Eğer çalışmak isterseniz sizin gibi istekleri gelici geçici, disiplinsiz bir çocuktan, savaşa sağlam bir şekilde hazırlanmış benim gibi bir insan yapmak vazifesini üstüme alırım.

Anne, çocuğunun sessizliğinden endişeye düşerek:

— İşitiyorsun ya, Jack. Dostumuz, senin için nasıl büyük bir fedakârlığa katlanıyor? Anlıyorsun, değil mi?

Jack mırıldandı:

— Evet, annecğim...

D'Argenton cevap verdi:

— Dur, Charlotte. İlkin yaptığım teklifin onu memnun edip etmediği anlaşılmalı. Şüphesiz, kimseyi zorladığım yok.

— Güzel! Ne cevap veriyorsun Jack?

Jack, annesine Charlotte diye hitabedildiğini duyarak şaşırmış, ne cevap vereceğini bile-

miyordu; uzun uzun bu iyi kalbliliğe karşı söylenecek birkaç iltifatlı ve şatafatlı söz aradı; nihayet minnetini derin bir sessizliğin içine gömdü. Bunu gören annesi, çocuğuna soğuk, ama şapırtılı, gerçek bir tiyatro öpüşü kondu-ran ve tavurlarında hâlâ bir tiksinme hareketini sakladığını belli eden şairin kollarına Jack'ı itti.

Çocuğun, kaçışa benziyen bir hareketle, heyecanını saklamak için çabuk çabuk merdivenleri indiği bir sırada zavallı kadın:

— Ah! Sevgilim, sen ne yüksek, ne iyi bir insansın! diye mırıldanıyordu.

Aslında Jack'ın eve gelişi şair için bir oyalanma konusu olacaktı. Hem Goethe'nin kadın kahramanını hatırlamak ve eski Ida de Barancy'den onda hiçbir şey kalmasını istememek bahanesiyle, şimdi Charlotte diye hitabettiği Ida ile başbaşa kalmâktan çabucak usanmıştı. Onunla kendini yalnız hissediyordu. Öyle ki, saldırgan kişiliğini ahlâk bakımından karşı koyma gücü bulunmıyan bu dar zekâlı zavallı yaratığa zorla kabul ettirmişti.

Onun kelimelerini tekrar ediyor, onun fikirlerinden besleniyor, sonu gelmiyen gevezeliklerle onun garip fikirlerini uzun uzun yorumluyordu. Bu yorumlamalar öyle bir şekil alıyordu ki, sanki ikisi bir insan oluveriyorlardı. Bazı hayat şartları içinde bir mutluluk ülküsü gibi görünebilecek olan bu beraberlikten, bu devamlı

onaylamadan memnun görünmek, pek kavgacı, geçimsiz, her fikre itiraz eden d'Arlgenton için gerçek bir işkence olmuştu.

Hiç olmazsa şimdi, aksilik edeceği, azarlıyacağı, idare edeceği birisi vardı. Çünkü o, bir şair olmaktan çok, bir sınıf öğretmeni idi. En küçük hareketlerinde bile takındığı o böbürlenme içindeki sistemli resmiyetiyle şatafatlı özenleriyle Jack'ın eğitimini üstüne alışında aynı sinirli hareketleri yapıyordu.

Jack, ertesi gün, küçük odasında gözlerini açınca aynanın çerçevesinden kaymış şarin kusursuz el yazısiyle bir kâğıt buldu. Bu kâğıdın üstünde pek kocaman harflerle şöyle yazılıydi:

Program

Bu, ağzına kadar ödevlerle dolu, birçok bölümlere ayrılmış bir ders plânı, bir hayat özetiydi; **Saat 6 da kalkma.—6 dan 7 ye kadar sabah kahvaltısı. — 7 den 8 e kadar ezber, — 8 den 9 a kadar...** ve böylece devam edip gidiyordu.

Bu şartlar içinde düzen altına alınmış günler, ancak pancurlarının aralıklarından nefes almak çin biraz havanın, gözleri memnun etmek için biraz aydınlığın girebildiği kapalı pencerelere benzerler. Tabiatiyle bu programların, yapılmasiyle bozulması bir olur; fakat d'Argenton'un hiçbir hatayı kendine dert etmeyen inceeler, sık dokur bir ciddliği vardı. Buna bir de

sistem hastalığı katılıyordu, tabiatiyle Moronmal Gymnase'ının eski profesörü, kendini bu hastalıktan kurtaramamıştı.

D'Argenton'un sistemi, öğrencinin kafasına Lâtince, Yunanca, Almanca, cebir, geometri, anatomi, sentaks gibi birinci derecede zorunlu bilgiler doldurmaktan ibaretti.

Sistem mükemmel olabilirdi. Fakat bir taraftan çocuğun zekâsına göre pek yüksek görünmesinden, öte taraftan profesörün kendi teorilerini uygulamakta ustalığı olmamasından, Jack böyle bir sistemden yararlanmasını bilemedi. Bununla beraber yaşına göre oldukça ilerlemişti. Hem bölük börçük öğretimine rağmen genel olarak on bir yaşındaki çocuklardan daha fazla zeki idi. İlk öğretim yıllarında pek gürültülü, pek karışık şeylerin bulunması, yeni öğretmenin çocuk üzerinde uyguladığı metotta fazla bir şeylerin bulunması, işi karıştırıyordu. Sonra çocuk, bu zora başvuran adamdan korkmuştu; hele tabiat onu altüst ediyor, bütün varlığına sokuluyordu.

Sanki Moronval Gymnase'ının küçük küflü avlusu, korkunç Douze-Maisons Pasajı birdenbire şeklini değiştirmiş de, kırların ortasında, tabiatın görünüşü ve devamlı teması içinde onu yakalamış, kaplamıştı.

İkindi zamanlarının en güzel saatlerini, küçük kulede, satırlarının dans ettiğini gördüğü büyük bir defterin içine gömülerek kendini, ki-

tapların, öğretmenin karşısında bulduğu zaman kaçmak, bağımsızlıkla tutuşan o kuvvetli okul kaçaklığının ateşi içinde programının birkaç maddesini atlatmak isteğine kapılıyordu.

Baştan başa çiçeklerle süslü mayıs ağacı, açık pencerelere doğru hoş kokularını gönderiyor, orman, yeşeren yaprak kümelerini uzatıyor ve Jack, dalların içinde kaçışan uçuşmaları ya da büyük bir ceviz ağacının yapraklarına gezinmek için karışıveren bir sincabın kırmızı beneklerini izlemek için dersini bırakıyordu. Ormandaki çit, yarısına kadar yaban güllerinin taze ve yumuşak yansılariyle ışıklanırken, birçok dillerde (Rosa) kelimesinin çekimini yapmak ne işkence! Oysaki çocuk onlardan başka bir şey düşünmüyor, güneşte, açık havada kalmak istiyordu...

Jack, d'Argenton'un sorularına ve muhakemelerine sanki seyrettiği ağaçların tepesinden ya da ta öteden batı tarafına doğru yol alan hafif bir buluttan aşağı düşüyormuş gibi korkak bir tavurla cevap verdikçe d'Argenton:

— Bu çocuk budalanın biri, diye bağırıyordu.

Yaşına göre fazlaca serpilmiş uzun boyu, haline bir aptallık katıyor ve şairin tavurlarındaki resmiyet onu daha fazla şaşırtmaktan, adamın çok yüklü hafızasındaki bilgileri vermek için boşuna harcadığı çaba onu daha ziyade üzmekten başka bir işe yaramıyordu.

Bir ay sonra d'Argenton, bu işten vazgeçtiğini, ciddî çalışmalarından ayırdığı kıymetli zamanların boşu boşuna harcandığını ileri sürdü. Gerçekte, çocuk kadar onu da esir ve mahkûm eden bu çetin programın çoğalan gerekelerinden kendini kurtardığı için öfkelenmemişti. Ida, daha doğrusu Charlotte, kendi hesabına, Jack'ın kabiliyetsiz, zekâdan yoksun bir çocuk oolduğu fikrini rahatça kabul etti. Bu acıklı sahneleri, öfkeleri, bu çetin eğitim sisteminin sonunda doğan ağlamaları duymaktansa böyle bir kararın verilmesini çok ucuz bulmuştu.

O, her şeyden önce sessizliği seviyor, etrafında her şeyin neşeli olmasını istiyordu. Zekâsı gibi dar olan görüşleri, yaşadığı günden daha ilerisine gidemiyor, bu çabuk gelen huzurlu durumunu gelecekte çok pahalıya ödiyeceğini bir türlü anlamıyordu.

Jack'ın gözlerinin önünden artık **6 da kalma. — 6 dan 7 ye kadar kalvaltı. — 7 den 8 e kadar...** v. s. yazılmış şu bir türlü uzlaşamadığı programın kalkmasiyle ne kadar büyük bir sevinç duyduğunu tahmin edersiniz. Ona zaman genişlemiş, hafiflemiş gibi göründü. Annesinin kendisini kucaklayışındaki edaya, onun önünde kendisiyle konuşurken sesinin aldığı ahenge varıncaya kadar bu evin içinde her şeyin canını sıktığını pek iyi anladığı için çocuklara ve haylaz-

lara pek tabiî görünen o salt kayıtsızlıkla her gün sabahtan akşama kadar evden kaçıyordu.

Onun büyük bir dostu vardı: Bekçi; büyük bir sevgilisi vardı: Orman. Sabah olunca yola çıkıyor, Arfchambauld'ların küçük evine geliyordu. Bu sırada kadın, "Parisliler"in evine gitmeden önce, üstünde pusudaki bir avcı ile kaçan bir taşvanın yüzlerce resimlerini taşıyan açık yeşil bir kâğıdın asılı durduğu serin ve temiz yemek odasında kocasının sabah kahvaltısını hazırlıyordu. Yemek odasından işlere alıştırılan köpeklerle dolu kulübeye geçiyorlardı. Burada, hafif çığlıklar, havamalar, sıçramalar, ileriye doğru atılmalar oluyordu. Bu uzun yüzlerin, bu dik saçaklı sarkık kulakların meydana getirdiği kalabalık demir çubukların arasında birbirini sıkıştırıyor, mutluluk ve bağımsızlığın ilk sarhoşluğu içinde avlunun dibine kadar yayılıyordu. Kulübenin samanlarından ortak yalağından uzak bulundukları için yürüyüşlerinde ve sıçrayışlarında öyle bir çalım vardı ki! İnsana pek çabuk alışan sarı benekli Danimarka köpekleri, yarışa girmiş gibi karınları içeri doğru çekik, yalnız parçalamak için yaratılmış yassı küçük zağarlar, her kımıldanışında gözlerinin üzerini örten ve onları hafifçe okşıyan kadife gibi, ipek tüyleriyle emir altına girmiyen cins köpekler, av için biraz fazlaca lüks iri Afrika sloguis'leri, nihayet asalet işaretleri bulunan tazılar oradaydılar. Archambauld baba, tasmanın, yol getirici

kırbaç darbelerinin, bazı hayvanları titretip korkutarak yere sindiren, itaat altına aldıran o pek kızgın bakışlarının yardımiyle öğrencilerine ciddî ciddi talim ettiriyordu.

Jack, arasıra isyan eden bir köpeğin önünde, "işte hiçbir sistem tanımıyan biri" diye düşünüyor, onu ormana götürmek, kendisine hayatın nimetlerini veren şu açık havada, şu güzel tasasızlığı onunla paylaşmak isteğine, kapılıyordu.

Küçük Jack, ormanın içine bekçi ile beraber gitmekten, eski kaçakçı tüfeğiyle savaşçı bir yüz kazanan ve civarına dehşet salmış bu korkunç adamın yanında yürümekten o kadar gururlu, o kadar memnundu ki!.... Onunla beraber, saygısızların anlıyamıyacağı insan dolu ve pek canlı bambaşka bir orman seyrediyordu. Yaprakların içindeki şu telâşlı hareketlerin otların altındaki en hafif bir adımın ürküttüğü şu kurnaz gürültüler yerine burada kendi işlerine, kendi zevklerine serbest serbest giden hayvanların sessiz bir görünüşleri vardı. Bunlar, civcivlerini arkasına alarak ağaçların dibindeki karınca yuvalarına bir inci kümesi gibi yumurtalarını bırakan bir dişi sülün; ya da korkudan ziyade alaycı bir halle bacağını gererek gözlerini hayretle açarak, yollarda yürüyen, taze sürgünleri kemiren karacalar, sonra ormanın kenarındaki tavşanlar,

sürülmüş toprakların içinde koşan ada tavşanları ve bıldırcınlardı.

Aralarında çiçek açmış mayıs ağaçlarının baştan başa beyaz ve kokulu büyük demetlerinin fışkırdığı taze dallardan meydana gelen ince bir perdenin arkasında bu varlıklar, ağaçların yüksek tepelerindeki gölgeye karışarak kımıldanıyorlar, gidip geliyorlardı. Orman bekçisi yer altı yuvalarını, kuluçka yumurtalarını dikkatle inceliyor, zarar verici hayvanları, kara yılanları, saksağanları, sincapları, köstebekleri öldürüyordu. Bu yok edilen hayvanlardan ona birçok baş ve kuyruk kalıyordu ve her altı ayda bir, gün geçtikçe çantasını dolduran bu kuru ve tozlu enkaz koleksiyonunu, Corbeile'deki polis müdürüne taşıyordu, ah! Bütün ruhsatsız avcıların, odun hırsızlarının başlarını da bu çantanın içine koyabilseydi! Archambauld baba, hayvanlardan çok ağaçlarını seviyordu. Bir karacanın yerine bir başkası konur, bir sülün ölür. İlkbaharda binlercesi doğar. Fakat bir ağaç, ne kadar çok emek ister.

Bu sebeple onları büyük bir dikkatle gözlüyor, en küçük hastalıklarına büyük bir özen gösteriyordu. Onu pek fazla üzen bir şey vardı: Bir kocaman çam ormanı, tırtılların hücumuna uğramıştı. Bu tırtıllar, nereden geldiği bilinmiyen, sayıları binleri bulan, en kuvvetli, en sağlam ağaçları seçip, ordular halinde hücum eden,

pek ufacık kurtlardı. Çamın, bu korkunç sarılmaya karşı koyacağı biricik silâhı reçinesidir. Bütün kuvvetiyle topladığı bu öz suyunu akıtmaya başlıyan ve bu yüzden azar azar hayatından kaybeden ağaç, düşmanlarına karşı kendini korumaya çabalar. Tırtılların ve kovuklar arasına yerleşmiş yumurtalarının üstüne bir reçine akıntısı yayılır. Ama sonunda da reçine tükenir. Ağaç, hemen hemen bu savaş sırasında kurur gider. Jack, bu zavallı ağaçların alın yazısına karşı bir ilgi duyuyor, savaş sırasmda dökülen bu hoş kokulu terlerin, gümeçleri dolgun amber gibi sâf ve ağır ağır düşen bu bitkin göz yaşlarının aktığım görüyordu. Kimi zaman çam, kendini bu felâketten kurtarmaya muvaffak oluyor, fakat biraz daha mahvoluyor,içinden kemiriliyor, sığınağı olduğu bütün canlı hayvanların uğultularını, arıkuşlarının ötüşlerini, sağlam kalan dallarımn içindeki rüzgârın sulklarını başının üstünde taşıyan bu dev vücut, günün birinde yıldırımla vurulmuş gibi bir manzara alıyor, en sonunda tepe dallarının meydana getirdiği yükseklikten kendini, yutan boşluğun içine salıvererek devrilip gidiyordu.

Kayın ağaçlarının başka bir düşmanı vardı. Bunlar kırmızı renkli gözle hemen hemen görülemiyen bir çeşit buğday bitleriydi. Sayıları o kadar çoktu ki, aşağı yukarı bu kırmızı hortumlu kurtlardan her yaprakta bulmak kabildi. Vakitsiz bir sonbahara ve beklenmedik bir ölü-

mün renklerine bürünmüş olan bu dallarda yalancı bir sağlık, genç verem hastalarının tenlerini canlı gösteren o hastalıklı kızıllık ta uzaktan göze çarpardı; Archambauld baba, bu ağaçları, hastalarının önünde ümidini kesen bir doktor gibi, kederli kederli başını sallıyarak seyrediyordu.

Bu orman gezintileri sırasında çocukla bekçi birbirleriyle konuşmuyorlardı. Ormanların büyük senfonisi, onları tamamiyle kaplıyordu. Rüzgâr, kımıldattığı ağaçların cinsine göre nefesini, şikâyetlerini değiştairiyordu. Çamlarda uzun bir soluk, bir deniz hışırtısı halini alıyor, kayın ağaçlarında ,akkavaklarda dalları oynatmadan, ürperen bir çatırtı meydana getiriyor. Fakat yapraklardan bin bir madenimsi sesler çıkartıyordu. Ormanın bu kısmında sayıları çok olan durgun suların kenarında yumuşak sürtünmeler oluyor, düz ve perdahlı mahmuzlarını birbirine doğru uzatan kamışlardan hışırtılar geliyordu. Bunların üstünden saksağanların yırtıcı kahkahaları, ağaçkakanların gaga takırtıları, kumruların âşıkça cıvıltıları duyuluyor, bütün bu gürültüler yapraklardan dört beş fersah yükseklere çıkıyordu. Jack'ın kulakları durmadan bu seslerle doluyordu. Bu cıvıltıları çok seviyordu. Bununla beraber, bütün gün bekçi ile dolaşması ona birçok düşman kazandırmıştı. Orada, ormanın kenarında Archambauld'un ,uyanık ha-

reketleriyle hayatları güçleşen, öldürmek suretiyle öc almaya and içen amansız avcılardan bir güruh bekliyordu. İçinden pazarlıklı, korkak insanlar, ormanın içinde ona rasladıkça çocuğun da payı bulunan bir selâmla şapkalarını çıkarıyorlardı; fakat yalnız başına eve dönerken ona yumruklarını gösteriyorlardı. Hele bunların arasında çökük, fakat düzgün yüzüyle, bir taş ocağı kumu gibi bir Hindli kadının rengine bürünmüş derisiyle, ince ve içerlek dudaklariyle Jack'ı rüyalarında bile kovalayan Calé ana adlı ihtiyar bir kadın vardı. Güneş batıp da Aulnettes'e dönmek üzere bekçiden ayrıldığı zaman bu odun hırsızı kadını, ateşe savaş açmış kocaman hayalini, ışıktan geçirerek çocuklara ancak ayın içinde gösteren ve hayalde yaşanan Nicodème gibi yükünü sırtına vurmuş, hendeğin kenarına çömelmiş bir durumda daima yolun üzerinde buluyordu. Yolda hiç kımıldamadan onu bekliyor, çocuk koşarken önüne çıkıyordu. O zaman kaba Ile-de-France, şivesiyle, uzayıp giden sesiyle ona bağırıyordu:

— Söyle bakalım gene orada idin değil mi?.. Neden bu kadar telâşla kaçıyorsun? Seni gene yakalarım. Biraz dur da burnunu bıçağımla bir koparayım.

Sonra ayağa kalkıyor, onu korkuttğuna, söylediği gibi koca bıçağiyle arkasından gider gibi yaparak gözdağı verdiğine memnun oluyor-

du. Jack, toprağın üstünde bir odun yükünün süründüğünü, arkasından telâşlı adımların geldiğini duyuyor ve soluk soluğa heyecanla eve giriyordu. Fakat bu korkutmalar, tehlikenin esrarlı çekiciliğini katarak, ondaki orman sevgisini çoğaltmaktan başka bir şey yapmıyordu.

Gezintilerinden döndüğü zaman annesini, bekçinin karısiyle beraber hafif bir sesle konuşurken buluyordu. Ağır bir sessizlik, yemek odasındaki büyük asma saatin sarkaciyle bir ahenk kazanarak evin üstüne çöküyordu. Çocuk kendisine elleriyle işaretler yapan annesini kucaklıyordu.

— Şüüü u t!... Sus bakalım... Yukarda... Çalışıyor...

Jack bir köşede bir iskemlenin üstüne oturuyor, güneşte görgücünü çıkaran kediye ya da gölgesi çimlerin üstünde bir dev gibi uzanan şairin büstünü seyrederek kendini oyalıyordu. Yamaması gerekirken gürültü yapmak ihtiyacını duyan çocuk, beceriksizliği yüzünden daima bir şey deviriyor, masayı oynatıyor, küçük taşkın varlıkların her dakika etraflarına saçtıkları şuursuz ve ölçüsüz hareketlerle saatin tokmaklarına çarpıyordu.

Charlotte:

— Canım sussan a!... diye tekrarlıyordu.

Sonra Archambauld nine, sofrayı kurarken ucları yenimiş iri ayakkabılarının burnu üstün-

de ilerliyerek, bütün geniş sırtını zorla bükerek, "çalışan beyefendiyi" rahatsız etmemek için güçlü, fakat beceriksiz, hantal omuzlarını kımıldatarak bütün ölçülü davranışlara başvuruyordu.

Beyefendi, çalışıyordu.

Yukarıda, küçük kulede can sıkıntısını ve hulyasını ayarlıyan adımlarla dolaştığı, kürsüyü ittiği, masayı çektiği duyuluyordu. **Faust'un Kızı**'na başlamıştı. Eskiden kendi tarafından rasgele ortaya atılan, fakat henüz bir satırı bile ortaya konmıyan bu eser için bütün gün odasına kapanıyordu. Bununla beraber düşünecek, vaktini hoş geçirecek şeylere, kırlara, sessizliğe, pek güzel bir çalışma odasına sahipti. Ormandan, camların üstündeki şu yeşil yansısından bıkınca kürsüsünü biraz döndürmesi kâfi idi. Hemen karşısında, uzak ufuklarla, gökle, su ile çevrili türlü türlü mavi renkleri buluyordu. Ormanın bütün hoş kokuları, nehrin bütün serinliği ona doğrudan doğruya geliyordu; dalların, su buharının kaynaşan pırıltılarını, tabiatın bu derin sessizliğini daha fazla belli ediyor ve bu sessizlik onun etrafında daha fazla genişliyordu. Hiçbir şey onu rahatsız etmiyor ya da oyalamıyordu; yalnız başının üstünde, damda, boyunlarının tüyleri renk renk, yumuşak, güvercinlerin "Hu!. hu!..." lariyle cıvıltıları işitiliyordu.

Şair:

— Aman Yarabbi: Burası çalışmak için ne güzel bir yer! diye bağırıyordu.

Derhal kalemi eline alıyor, hokkamn kapağını açıyordu; ama boşuna. Bir satır bile yazamıyor, kafası gibi kâğıt da bir kelime yazılmadan bomboş, bembeyaz kalıyordu. Önceden bulunmuş kısımlar — çünkü başlık merakı onun bir türlü peşini bırakmıyordu — tohum eken bir çiftçinin tarlada unuttuğu numaralı kazıklar gibi kafasında aralıkla diziliyordu. Etrafında şiir dolu manzara çok, hem pek çok güzeldi. Ülkünün büyüklüğü, beklenen huzurun bolluğu onu boğuyordu.

Düşününüz bir kere! Pompadour'a ait hâtıraların pembe kordelelerle, elmas kopçalarla bağlı bulunduğu şu güzel Etiolles koyünde, bir ormanın kenarında XV. Louis'nin bir povyonunda oturuyordu. Şu romantik Charlotte adı kendisine çok hoş giden sevimli, sevilmeye değer bir metres, ciddî ve yararlı incelemeler yapmaya yarayan bir ikinci Henry tarzında kürsüsü, gezentileri sırasında kendisinin arkasından gelen Dalti adında bir küçük keçisi, bu mutlu günlerin saatlerini hesaplamak için, derin, tatlı çalariyle göz kamaştırıcı günlerin hazin hâtıralarını tekrar canlandırıyor ve geçmişi tekrar uyandırıyor gibi bir duygu yaratan eski bir duvar saati, hasılı şair, hem de büyük bir şair olmak için gereken her şeyi vardı.

Bu kadarı fazla, hem de çok fazla idi; zavallı şair, her gün derslerini verdikten sonra akşamları bekâr odasına gelip kapandığı günler kadar kendisini fakir, ilhamdan yoksun hissediyordu.

Ah! Uzun uzun pipo içtiği saatler, divanın üzerindeki tembellikler, pencerelerde beklemeler ve iç sıkıntıları!...

Charlotte'un adımları merdivenlerde duyulunca, yüzü düşüncelerle dolmuş, kırışmış, zaten sayıklamalardan ibaret bir ifade kısırlığı içinde bakışları kaymış, çabucak masasının başına geçiyordu.

Kapısına ürkek darbelerle vuprulunca:

— Giriniz! diye bağırıyordu.

Kadın, yenleri yukarıya sıvanmış kollarını havaya kaldırarak, neşeli, taze bir tavurla içeri giriyordu. O kadar köylülere yakışır bir hali vardı ki, yüzüne sürdüğü pudra, bir opera komik değirmeninden dökülen una benziyordu.

İçeriye girerken:

— Şairimi gömeye geliyorum, diyordu.

Kadının, şair kelimesini (Şâarım) şeklinde söylemesi d'Argenton'u sinirlendiriyordu.

— E bakalım! İlerliyor mu? Memnun musun?

— Memnun olmak mı? Zihnin devamlı bir çaba harcaması demek olan bu edebiyat mesleğinden memnun olmak mümkün mü?

Öfkeleniyor, sesine alaycı bir eda geliyordu:

— Doğru, dostum... Yalnız öğrenmek istiyorum ki, şayet senin Faust'un Kızı'nı...

— E? Ne olmuş benim Faust'umun kızına... Goethe'nin kendi Faust'una kaç yıl harcadığını biliyor musun? Tam on yıl. Hem sonra aydın bir çevre içinde sanat alışverişle dolu bir hayat yaşıyordu. O benim gibi fikir çoraklığına, derin düşüncelere yer vermiyen, bütün ilhamları hiçe indiren yalnızlığın en kötüsüne mahkûm edilmemişti ki.

Zavalh kadın cevap vermeden dinliyordu. D'Argenton'un birbirine benziyen sözlerini duya duya, bu sözlerde kendisine yönelen azarlamayı seziyordu. Şairin tavurlarında: "Sürtünmeleriyle kıvılcımların fışkırdığı ve benim için var olmayan böyle bir çevreye beni götürecek sen olamazsın zavallı kadın." diyen bir hal vardı. Doğrusu onu aptal buluyor, onunla yalnız kaldığı zamanlar canı sıkılıyordu.

Her şey bir tarafa bırakılsa bile, bu kadında aldandığı nokta, tamyıp hayranlık duyduğu çevre, onu çeviren görkem, Haussmann bulvarındaki konak, araba, öteki başarısız sanat adamlarına karşı böyle bir metrese sahip olmanın sebep olduğunu, onu değiştirip, yeni bir isim taktığım biliyordu. Yarı yarıya rüyasını kaybetmişti. Bununla beraber zengin, güzelliğine pek uygun düşen kırların havasiyle güzelleşmiş ve

sevimli bir hal almıştı. Hiç kimsenin kolunuzda görmediği böyle sevimli bir metresi olmak neye yarar? Üstelik şiirden hiç anlamıyor, köyün gevezeliklerini daha çok seviyordu. Hasılı elinde, güçsüz, şairi yükseltmek, onun daldığı avarelik ve yalnızlık içinde sınrı belli olmıyan iç sıkıntısını oyalamak için gereken hiçbir şey yoktu.

Onu sabahleyin, abone olduğu şu üç dört gazeteyi getiren postacıyı gözetlemesini görmek lâzımdı. Çok renkli sargıları öyle bir telâşla koparıyorduki, meselâ kendi dosyalarında bulunduğu piyesin tenkidine ya da hayal ettiği kitabına ait kısa bir havadisi, sütunların arasında sanki bulacakmış gibi bekliyordu. Gazetelerini ta editörünün adına kadar bir satır bile atlamadan okuyordu. Bu gazetelerden yemeği uzatan bayağı konuşmalara bir konu çıkarıyor, daima öfkelenecek sebepler buluyordu.

Başkalarının talihi vardı. Onların piyesleri oynanıyordu, hem de ne piyesler! Onların kitaplarını basıyorlardı, hem de ne kitaplar! Ona gelince, hiç ama hiçbir şey yoktu. İşin kötüsü, konular havadadır. Herkes onu teneffüs eder; kendi diliyle ifade eder ve ilk basılanlar ötekilerin bütün emeklerini yokeder. Hiçbir hafta geçmiyordu ki, kendisinden bir fikir çalınmış olmasın.

— Biliyor musun Charlotte? Dün Fransız Tiyatrosunda Emile Augier'nin yeni bir kome-

disi oynanmış... Bu piyes, tıpkı benim Atelante'ın Elmaları.

— Fakat bu bir alçaklık... Senin Atelante'ın Elmalarını çalmışlar öyle mi? Öyle ise ben M. Augier'ye bir mektup yazacağım, diyordu.

Sonra d'Argenton acı acı:

— İşte orada olmamanın cezası... Herkes yerinizi kapıyor.

Sesinde, bütün hayatında biricik hulyanın kırlarda bir yuvaya sahip olmaktan ibaret bulunmadığını anlatan ve bu sebepten başa kakış gibi bir duygu uyandıran bir şeyler vardı. Halkın haksızlıklarını, tenkidin satılmış olduğunu, beceriksizlerin düşmanlıklarını soğuk, ukala cümlelerle anlatıyordu.

Bu kavgalı yemeklerde Jack, bir kelime bile söylemiyor, etrafa yayılan tatsızlıktan kendini kurtarmak, kendini unutturmak istiyormuş gibi dilini tutuyordu. Fakat d'Argenton, daha fazla sinirlendikçe çocuğa karşı duyduğu gizli nefret tekrar uyanıyor, içmek için suyu boşaltırken ellerinin titremesi, ona bakarken kaşlarının çatılması, küçük Jack'a patlamak için ancak bir sebep bekliyen bir öfkeyi haber veriyordu.

IX

BÉLISAIRE'İN BİRİNCİ DEFA MEYDANA ÇIKIŞI

Bir öğleden sonra d'Argenton'la Charlotte, bütün işsiz kimselerin peşini kovalıyan şu yer değiştirme ihtiyacına kapılarak Corbeil'e gitmişlerdi; Jack, başlamak üzere olan bir fırtına yüzünden ormana gitmekten vazgeçmek zorunda kalmış, Archambauld nine ile beraber yalnız kalmıştı. Ağır bir su buharı ile yüklü bir temmuz göğü, kara bulutlarının kenarında bakır rengi alıyordu; bu yerde bulutlar boğuk bir gürültü ile koşuyorlardı. Her bir noktası kararmış, sessiz, ıssız vâdide toprağa atmosferin değişikliklerini yansıyan şu beklemenin verdiği bir durgunluk vardı.

Orman bekçisinin karısı, etrafında dolaşan çocuğun aylaklığından sıkılarak havaya bir göz attı; sonra Jack'a:

— Görüyorsunuz ya Mösyö Jack, yağmur yağmıyor; yağmur buraya gelinceye kadar tavşanlarıma biraz yeşillik toplamak için aşağı yola inerseniz büyük bir iyilik etmiş olacaksınız.

Çocuk, faydalı olcağından memnun, bir sepet yakaladı, aşağıda Corbeil yoluna kadar uza-

nan Aulnettes yolunu bir hamlede aştı ve hendeğin meyilleri üstünde çiçekli yaban kekiklerini, tavşanların kemirdiği zavallı, minicik otları toplamaya koyuldu.

Kocaman karaağaç yapraklarını ve bütün ormanın sınırını kurşunumsu bir renkle donuklaştıran yakıcı, ince bir toz tabakasının örttüğü yol, gözün alabildiğine uzanıp gidiyordu. Yol bomboştu. Üstünde ne bir yolcu vardı, ne de bir araba; sanki sessizlikle büyümüştü. Hendeğin dibinde, bir fırtına uğultusunun yaklaştığını hissederek yaptığı işe daha fazla hız veren Jack, yambaşında, birisinin birdenbire ince ve biteviye bir sesle:

— Şapkalar!... Şapkalar!... Şapkalar!...

Sonra, çok daha kalın perdeden:

— Panamalar! Panamalar! Panamalar!... diye bağırdığını işitti.

Bu sesin sahibi, eşyalarını sırtına vurarak, yazlık evleri odalaşan bir ayak satıcısı idi. Satıcı, içini, birbirinin üstüne istif edilmiş ve kocaman bir küme olmuş âdi hasır şapkalarla doldurduğu geniş bir sepeti iki omuzlarının arasında bir latarna gibi taşıyordu. Birbirinden aralıklı duran bacaklarını sarı iri kunduralarının içinde yan yan bastığı ayaklarını, yaralı bir adamın az ıstıraplı haliyle güçlü ve zorlukla sürüyordu.

Uzun bir yolun üstünde şu zavallı gibi yaya yürüyen bir insana hiç dikkat ettiniz mi?

Bu serseri varlığın nereye gittiğini, rastlantının ona bir sığınacak yer, uyumak için bir ambar köşesi sağlayıp sağlamıyacağını kimse bilmez. Sanki dolaştığı yolların yorgunluğunu, sokulduğu uzak diyarların değişik manzarasını kendisiyle beraber sürüklüyormuş gibi bir hali vardır. Köylü için bu yolcu, bir sersei yabancıdır; onu güvensiz bir bakışla izler, köyün kapısına kadar arkasından gider, bir kaatilden başka bir şey olmasına imkân bulunmıyan bu bilinmez adam, ancak kaldırımlarında yiğit jandarmaların sık sık dolaştıkları büyük yolu tuttuğu zaman içi rahatlar.

"Şapkalar! Şapkalar! Şapkalar!"

Bu zavallı adam, kim için böyle bağırıp duruyor? Görünürlerde tek bir ev yok. Acaba hareketsiz duvarlar için mi bağırıyordu ya da fırtınanın yaklaşmasiyle karaağaçların yaprakları içine merak ve korku ile sığınmış kuşlar için mi? Jack'ın, yolun öteki tarafında kırpışan gözleri içeri doğru batmış, kurt dişleri gibi seyrek, sivri dişlerini gösteren ve sarımtırak bir sakalla örtülmüş kahn, şekilsiz ağızlı, kederli ve soluk renkli, yaşı belirsiz bu iğrenç yüzü seyrettiği sırada o, bağıra bağıra bir taş yığınının üzerine oturmuş alnını kolunun yenine siliyordu. Ama bu yüzün en çok göze çarpan tarafı, bu donuk gözlerde, bu geniş ağızda, tarihten önceki çağlara ait bir antikaya benziyen, koskocaman,

yarım kalmış bu yüzün her tarafından, sessiz bir sızlanışın, büyük bir ıstırap ifadesinin bulunması idi. Şüphesiz zavallı adam, korkunç çirkinliğinin farkında idi; çünkü çocuğun biraz endişe ile kendisine baktığını görünce sevimli bir eda ile gülümsedi. Bu gülümseme, onu daha fazla çirkinleştirdi, ağzının, gözlerinin kenarında bir milyon küçük kırışık ve gülümsemenin gerecek yerde buruşturduğu şu zavallı yüzün her tarafında beliren bir katlanma belirli. Fakat böyle gülerken, o kadar iyi bir hali vardı ki, Jack, kendini emniyette hissetti ve otlarını yolmaya başladı.

Pek yakında birdenbire şaklayan bir gök gürültüsü, göğü ve bütün vâdiyi sarstı; tozları kaldıran, ağaçların içini titreten bir ürperme, yolun üstünden geçip gitti. Adam kalktı, bulutlara üzüntü ile baktı. Sonra gök gürültüsünden irkilen Jack'a hitabederek köyün uzakta olup olmadığını sordu:

Çocuk:

— Aşağı yukarı bir çeyrek saat tutar, diye cevap verdi.

Zavallı ayak satıcısı karşılık verdi:

— Aman Yarabbi! Yağmur gelmeden önce imkânı yok köye varamam. Bütün şapkalarımı ıslatacağım. Onlar bana ne kadar pahalıya mal oldu; yağmurluğum onları örtecek kadar büyük değil.

Jack, bu üzüntüyü görünce içinde bir iyilik yapmak hissini duydu; zaten kendisinin meşhur yolculuğu, onda, uzun yollarda başıboş dolaşanlara karşı bir acıma duygusu yaratmıştı.

Bütün kuvvetini toplıyarak topallıya topalhya giden, ama bağ çubukları gibi eğri bacaklarıyla fazla yol alamayan adama bağırdı:

— Hey! Stıcı, satıcı... Bizim ev hemen şurada, isterseniz şapkalarınızı orada saklıyabilirsiniz.

Zavallı adam bu teklifi hiç duraklamadan kabul etti. Yaz mevsimine mahsus eşyası o kadar ince, o kadar çabuk bozulur şeylerdi ki!

İşte her ikisi yolun üstünde telâşla yürüyerek, onları yakalamak üzere olan yağmurdan kaçmak için yokuşu tırmanıyorlardı. Adam, mümkün olduğu kadar hızlı yürüyordu. Olağanüstü bir çaba harcadığı belliydi. Âdeta kunduralarının üstünde yürüyor, sanki çakıl taşları birer ateş parçası imiş gibi, her adımda ayaklarını kaldırıyordu.

Jack sordu:

— Bir yeriniz mi acıyor?

— Ah! Evet! Her zaman acı çekerim... Kunduralar ayağımı vuruyor. Görüyorsunuz ayaklarım pek kocaman. Onlara uygun bir ayak-

kabı bula mıyorum. Yürümeye başlayınca bana zorluk veriyor. Ah! Bir zengin olabilsem, hemen ayaklarımın kalıbına uygun bir ayakkabı yaptıracağım.

Yokuşun taşları üstünde sıçrıyor, ter dökerek inliyor, alışkanlık etkisi ile arada sırada:

— Şapkalar! Şapkalar! Şapkalar! diye hazin bir çığlık atarak yürüyordu.

Köşke geldiler. Satıcı yuvarlak şapka yığınını kapının iç tarafına yerleştirdi. Orada boynu bükülmüş sessiz sedasız duruyordu. Fakat Jack onu tutup yemek odasına götürdü.

— Haydi bakalım satıcıbaşkı, şuraya oturunuz... Bir parça yemek yer, bir bardak şarap içersiniz.

Öteki istemiyor, reddediyordu. En sonunda razı oldu ve tatlı bir gülümseme ile:

— Vallahi! Küçükbey! Madamki zorluyorsunuz, reddetmek olmaz. Biraz önce Draveil'de hafif bir kahvaltı ettim, insan yemek yer yemez yola çıkınca erken acıkıyor.

Archambauld nine, köyün asîllerinden olması, orman bekçisinin karısı bulunması sebebiyle serseri insanlara karşı büyük bir korku duyardı. Yüzünü buruşturmuştu; bununla beraber masaya bir şişe şarapla bir somun ekmek koydu.

Jack kesin bir eda ile:

— E şimdi bir dilim de jambon ister.

Archambauld nine homurdanarak:

— Ama biliyorsunuz ki, Mösyö, jambona dokunulmasından hoşlanmaz.

Gerçekten şair, pek obur bir adamdı ve tel dolapta kendisi için hazırlanmış, kendisi için kesilmiş jambon parçaları vardı.

Jack, kendisine biraz evin efendisi süsü vermekten hoşlanarak:

— Anlaşıldı! Anlaşıldı! Siz getiriniz bakalım.

İyi kalbli kadın itaat etti. Ama sonra itiraz ediyormuş gibi mutfaktan kurumlu bir eda ile çıkıp gitti.

Adam, tekrar tekrar teşekkür ederken büyük bir iştiha ile yiyordu. Küçük çocuk, adamın bardağına şarap koyuyor, ağzına sokabilmek için tıkıştırdığı kocaman uzun dilimler halinde ekmeği nasıl kestiğini seyrediyordu.

— Söyle bakalım lezzetli mi?

— Oooh evet çok lezzetli.

Dışarıda yağan yağmur camlara vuruyor, fırtına gürlüyordu. Adamla çocuk sığınılacak bir yerin verdiği o gevşekliğe gömülerek konuşuyorlardı. Satıcı, adının Bélisaire olduğunu, kalabalık bir ailenin en büyük oğlu bulunduğunu anlatıyordu. Kendisi, babası, üç erkek kardeşi ile dört kızkardeşi Paris'te Yahudiler sokağında oturuyorlardı. Bu evde hep birden, yaz için hasır şapkalar, kış için kasketler yapıyorlardı; mal hazırlanınca bunları satmak, sergiye

yaymak için kimi, kasabalara, kimi şehirlere koşuyorlardı.

Jack sordu:

— Demek uzak bir yere gidiyorsunuz?

— Nantes'e kadar gideceğim... Orada kız-kardeşlerimden biri oturuyor. Montargie, Orléans, La Touraine, l'Anjou yolu ile gideceğim.

— Bu yürüyüş sizi pek çok yoracak. Zor-lukla yürüyorsunuz.

— Doğru... Akşam bu uğursuz kunduralarımı çıkarınca biraz hafiflerim. Tekrar giyeceğim hatırıma gelince keyfim kaçar.

— Fakat neden erkek kardeşleriniz sizin yerinize yolculuk etmiyorlar?

— Onlar daha çok küçük; hem sonra ihtiyar Bélisaire baba onlardan hiç ayrılmak istemez. Bu ayrılık ona pek acı geliyor... Ama ben başka.

Erkek kardeşlerinin kendisinden daha fazla sevilmesini pek tabiî bulan bir hali vardı. sıkışık durumda bile hörgüç gibi kabarık bir şekil almış ayaklarını biçimsiz bir hale sokan kunduralarına kederli kederli bakarak ilâve etti:

— Ah! Bir kere ölçüme göre şunlardan bir çift yaptırabilsem.

Bu sırada fırtına artıyor, yağmur, rüzgâr, gök gürültüsü korkunç bir uğultu meydana getiriyordu. Artık konuşmaları duyulmuyor ve Bélisaire sessiz sadasız yemeğini yemeğe devam ediyordu. Kapı şiddetle, hem de tekrar tekrar

vurulunca Jack sapsarı kesildi.

— Aman Yarabbi! İşte onlar geldiler, dedi.

Bu gelen, Charlotte'la beraber geri dönen d'Argenton'du. Ancak gece geleceklerdi, fakat acele ederlerse kaçabileceklerini sandıkları fırtına korkusu, dönüşlerini çabuklaştırmıştı. Bununla beraber iri damlalar halinde yağan yağmuru da yemişlerdi. Şairin, nezle olma korkusuyla, ürkmüş, öfkeli bir hali vardı.

— Çabuk, çabuk, Lolotte!... Salonda ateş yak!

— Peki, dostum.

Fakat silkindikleri, üzerlerindeki suları akıttıkları kapının iç tarafında malta taşlarının üstüne şemsiyelerini açtıkları bir sırada d'Argenton, hasır şapkaları meydana getirdiği yığını hayretle gördü.

— Bu da nesi? diye sordu.

Ah! Jack şu garip misafiriyle, şu kurulmuş sofra ile beraber yer yarılıp da yok oluverseydi! Gerçek olan bir şey varsa buna zaman kalmamıştı, çünkü şair odadan içeri birdenbire girdi. Salona soğuk bir bakış gezdirdi ve her şeyi anladı. Çocuk kendini suçsuz göstermek, işi açıklamak için birkaç kelime kekeledi... Ama, öteki dinlemiyordu:

— Charlotte, gel de gör, sen bana bugün Mösyö Jack'ın misafir kabul edeceğini söylememiştin. Küçük Beyimiz, misafir kabul ediyor. Küçük Beyimiz, dostlarına ikram ediyor.

Annesi, azarlayan bir ifade ile cevap verdi:

— Oooh! Jack, Jack...

Bélisaire:

— Ona bağırmayınız Madam. Ben..., diye söze karışmak istedi. D'Argenton öfke ile kapıyı açtı, kurumlu bir tavurla safil adama kapıyı göstererek:

— İlkin, siz çenenizi kısar ve buradan defolup giderseniz o kadar memnun olacağım ki... Serseri parçası! Evlere girmenin ne demek olduğunu anlatmak için şimdi sizi hapse attırım.

Mesleği, ayak satıcılığı olduğu için her türlü hakarete alışık olan Bélisaire itiraz etmedi. Sepetini çabucak kaptı. Üzerinde yağmur damlalarının süzüldüğü camlara üzüntülü gözlerle ve küçük Jack'a minnettar bir bakışla baktı. Büyük bir alçak gönüllük ile selâm vermek için eğildi. Panamaların üstünde bir dolu tıpırtısı çıkararak sıçrayan şu yağmurla çamurlanmış eşikten atlarken hâlâ eğilmiş durumunu bozmamıştı. Dışarıda bile doğrulmayı hatırına getirmedi. Sırtını feleğin bütün zulümlerine, çevrenin bütün öfkelerine uzatmış olan bu adamın uzaklaştığını gördüler; sonra yırtıcı ve makine gibi, sağnağın altında, tekrar bağırmaya başlıyordu:

"Şapkalar! Şapkalar! Şapkalar!"

Salonda bir an bir sessizlik oldu. Bu sırada bekçinin karısı kenarları geniş ocağın içinde sarmaşık dallarının meydana getirdiği bir ateşi

kurutmaya çalışıyor, şair, sessiz bir öfke içinde, kolunda asılı duran gömleği olduğu halde resmî ve ciddî bir eda ile dolaşıyordu.

Masanın önünden geçerken birdenbire jambonu, jambonunu gördü. Ayak satıcısının bıçağı, vahşi bir iştiha ile harekete gelerek jambonun üstünde derin çentikler, deniz dalgalarının oyduğu dipsiz kovuklara benziyen geniş delikler meydana getirmişti.

D'Argenton sapsarı kesildi.

Tahmin edersiniz ki, bu jambon da, şairin şarabı, madensuyu, hardal kutusu gibi kutsal bir şeydi.

— Oooh! Maşallah bunu görmemiştim. Bu gerçek bir ziyafet... Aman Yarabbi, jambon da ikram edilmiş?

Charlotte, böyle bir saldırganlıktan şaşırmış, öfkelenmiş bir tavurla başını kaldırdı:

— Jambona mı dokunmuşlar? diye sordu.

Bekçinin karısı ilâve etti:

— Ah! Yarabbi, bu çingene herife bu kadar güzel bir domuz padçasının verilmesine Mösyönün darılacağını çok söyledim... Ama henüz bu şeylere aklı ermiyor. Pek küçük!

Şimdi, artık verdiği sadakanın sevincini, şu tatlı gülümsemenin — o insanı acındıracak tatlı gülümsemenin — yarattığı büyüyü kaybetmiş olan Jack, yapmaya cesaret ettiği şeyden korkmuştu. Şaşkın, şaşkın titriyerek kekeledi:

— Affedersiniz!...

— Oooh ne âlâ şey , bir de üstelik affedersiniz!

Gururu ve oburluğu yaralanarak, kendisi için hiçbir şeyin değeri olmadığı halde azıcık sevdiği şu kadını suçlu duruma düşüren, esrarlı bir geçmişi temsil eden bu çocuğa karşı bu adamın duyduğu bütün kinler, öfkeler, sabır artık kabından taşmıştı.

Kendisinde pek seyrek görünen bir öfke nöbetine tutuldu. Jack'ı kolundan tuttu, körpe vücudunu sarsarak cılız bir varlık olduğunu kendidisine anlatmak için havaya kaldırdı:

— Neden bu jambona dokunulmasına müsaade ettin? Hangi hakla?... Onun sana ait bir şey olmadığını pekâlâ bilirsin!- İlkin şunu bil ki, bu evde hiçbir şey senin değildir. İçinde uyuduğun yatağı, yediğin yemeği benim iyiliğime, benim şefkatime borçlusun. Sana karşı bir acıma duymakla gerçekten hata işledim. Çünkü, nihayet, ben seni bilmiyor muyum? Kimsin? Nereden çıktın? Arada sırada alışkanlıklarındaki beklenilmedik bozukluklar senin cibiliyetin hakkında bana dehşet veriyor...

Adam, Charlotte'un işi anlatmaya çalışan, soruşturucu, kederli bir işaret yapması üzerine durdu; kadın sahneyi seyreden Archambauld ninenin kara gözlerini ona gösteriyordu. Köyde onları evli sanıyorlardı. Jack, Madam d'Argenton'un ilk evlenmesinden olan çocuk diye biliniyordu.

D'Argenton kendisini boğan bu hakaret hamlesini tutmak ve durmak zorunda kalınca dumanı tüten, ıslanmış bir omnibüs beygiri gibi gülünç, öfkeli bir tavurla, hızla odasına çıktı. Kapıları çarptı. Jack, böyle bir harekete lâyık olmak için yaptığı şeyi bir defa daha Tanrı'ya sorarak kollarını havaya kaldıran annesinin üzüntüsü karşısında şaşırıp kalmıştı. Hayatın zorlukları önünde, başvurduğu biricik varlık annesi idi. Her zaman olduğu gibi, sorusu cevapsız kaldı; ama Tanrı'nın, onu böyle bir yaratığın akılsızca sevgilisi, kör bir eşi olmaya ve kalmaya mahkûm etmesi için çok büyük hatalar işlediğine inanmak gerekir.

Şairin zaten somurtkan huyunu biraz daha titizlendirmek için can sıkıntısına yalnızlığın vardiği kedere şimdi bir de hastalık eklenmişti. Uzun zaman kudurmuş bir inek hayatı yaşadığı için her şeyin pek çabuk etkisi altında kalan çıtkırıldım bir hali vardı; özel deyişle — kendini dinliyordu. Aulnettes köşkünün büyük sessizliği içinde ona hiçbir şey kolay görünmüyordu. Kafasının kısırlığını divanın üstündeki uzun uzun uykuları, onu mahveden şu tembelliği başka türlü göstermek için aman ne bahaneler uydurduluyordu! Bundan sonra şu meşhur: "Bey efendi çalışıyor." sözü yerine "Beyefendinin sancısı tuttu" sözü kullanılamğa başlanmıştı.

Onu, günde birçok defa hamur teknesinin başına gitmekten, üzerine bol bol peynir sür-

düğü ve içine bıyıklarını daldırıp ısıra ısıra yediği taze ekmek kabuğunu koparmaktan alakoymayan bu belli belirsiz ve nöbet nöbet gelen hastalığa böyle bir ad takılmıştı.

Bu, bir tarafa bırakılırsa, bir hastada bulunan her şey onda vardı: halsiz bir yürüyüş keyifsizlik, devamlı sararıp solmalar.

İyi kalbli Charlotte ona acıyor, özenle bakıyor ve onu şımartıyordu. Bütün kadınların gönlünde yaşayan şu acıma perisi, şairinin pek hasta olduğuna inandığından beri daha fazla düşkünlük gösteren bu kadında budalaca bir acıma duygusunu çoğaltıyordu. Onu oyalamak, avutmak için, hem de ne buluşlardı onlar! Gümüş takımların ve tabakların takırtılarını hafifletmek için sofra örtüsünün altına yün bir örtü mü konmuyor, II. Henri üslûbundaki kürsünün arkalığına yastıklar mı yerleştirilmiyor, uysal hastaların bütün güclerini uyuşturan, seslerine bile bir dermansızlık veren bütün şu ılık şeyler mi verilmiyor: kaynatılmış otlar mı içirilmiyor, kat kat fanilâlar mı giydirilmiyor ve en önemsiz özenler mi harcanmıyordu. Şurası muhakkak ki, zavallı kadının arada sırada tekrar yerine gelen ve taşkın neşesiyle yaptığı hastabakıcılık, bir hamlede hiçe iniyor, tekrar kavuştuğu taşkın sözlerine, aşırı jestlerine, şairin şikâyet eder bir sesle:

— Sus... Beni yoruyorsun, diyerek sinir-

lenmesi karşısında biraz bozulmuş olarak ara veriyordu.

D'Argenton'un bu hastalığı eve yeni bir ziyaretçi sağlamıştı. Bu ziyaretçi, müşterileri köyden on fersahtan daha fazla bir mesafeye kadar uzanan, herkes tarafından kolundan yakalanıp götürülen, sokağın her bir köşesinde yolu beklenen Doktor Rivals'di... Doktor, çene altı bezleri şişmiş, fakat sevimli bir yüzle ona saç vazifesi gören kıvır kıvır beyaz yelesiyle, cepleri yaya ya da arabada giderken her zaman okuduğu kitaplarla dolu redingotu ile, evden içeri giriyordu.

Charlotte, koridorda onu karşılarken temkinli bir tavur takınıyordu.

— Aman! Doktor, çabuk egliniz. Zavallı şairimizin ne halde olduğunu bir bilseniz!...

— Aman canım, bırakınız şunları, onun yalnız oyalanmaya ihtiyacı var.

Gerçekten, doktoru halsiz ve ağlar bir sesle karşılıyan d'Argenton, karşısında yeni bir insan yüzü bulmakla, biteviye hayatının içinde bir değişik insan görmekle o kadar mutlu oluyordu ki, hemen acılarını unutup siyasetten, edebiyattan söz açıyordu. Paris hayatında tanıdığını iddia ettiği ve yüzlerine acı sözler fırlattığını söylediği bellibaşlı kişilerin hikâyeleriyle sâf kalbli doktoru hayran bırakıyordu. Peö sâf ve mert tabiatlı doktorun, kendini öven gariplikle-rine rağmen, bütün cümleleri ölçülü gibi görü-

nen bu soğuk konuşmalardan şüphe etmesine hiçbir sebep yoktu. Hem sonra Mösyö Rivals, ince eleyen, sık dokuyan bir adam da değildi.

Evin içinde bulunmaktan haz duyuyor, şairi, zeki, kadını güzel, Jack'ı sevimli buluyordu. İnce bir ruhu olmakla beraber bu insanların hangi raslantı bağlariyle birbirine bağlandıklarını, bir aile kurmak için hangi kötü ve sivri iğnelerle birbirine tutturulduklarını hissetmiyordu.

Kaç defa bu sâf adam, öğleden sonra Parislilerin evine gelip, atını dizgininden büyük direğin halkasına bağladıktan sonra, Charlotte'un kendi eliyle hazırladığı puncu yudum yudum içerken Hint Çini'nde **Bayonnaise**'in güvertesinde yaşadığı hayatın hikâyelerini anlatarak geç vakte kadar oturmuştu. Jack, bütün çocuklarda bulunan ama ne yazık ki, sonradan hayatın biteviye seviyesiyle, ufuklarının yavaş yavaş daralmasiyle kaybolup giden o serüven heyecanına kapılarak bir köşede sessiz ve dikkatli bir tavurla bu hikâyeleri dinliyordu.

D'Argenton, ona kapıyı göstererek, sert bir tavurla:

— Jack, diye bağırıyordu.

Fakat, doktor araya giriyor:

— Ona müsaade ediniz canım. İnsanın etrafında küçük çocukların bulunması pek oyalayıcı bir şeydir. Bu tasasızların hayrete değer kuvvetli sezişleri vardır. Eminim ki, sizin çocuk da

beni görünce, çocukları delice sevdiğimi, bir büyük baba olduğumu anladı.

O zaman Jack'tan iki yaş kadar küçük olan torunu Cécile'den söz ediyordu. Cécile'in yüksek kabiliyetlerine ait sözlerine başlayınca yolculuklarını anlattığından daha uzun anlatıyordu.

Charlotte:

— Niçin çocuğu buraya getirmiyorsunuz, doktor? Her ikisi beraber çok iyi oyalanırlardı; diyordu.

— Yok, yok, madam. Büyük anne razı olmaz. Çocuğu kimseye emniyet edemez. Kendi de, son uğradığımız felâketten sonra hiçbir yere gitmiyor. İhtiyar Rivals'in sık sık tekrarladığı bu felâket, damadı ile kızının kaybı, Cécile doğduktan az bir zaman sonra evlendikleri yıl içinde ölmüş olmaları idi.

Bu katmerli felâket bir esrarla çevrili idi. Dokotrun d'Argenton'larla samimiyeti her zaman şu "Felâketimizden beri..." sözleriyle sınırlanıyordu ve hikâyeyi bilen Archambauld nine, belli belirsiz cümlelerin içinde bocalayıp duruyordu:

— Aman Allahım! Çok felâket görmüş insanlardır, diyordu.

Doktorun, Aulnettes'e geldiği vakit gösterdiği neşe ve canlılığa bakılınca böyle bir felâkete uğramış görünmüyordu. Bu neşe ve canlılıkta belki Charlotte'un hazırladığı puncun da etkisi vardı. Madam Rivals, bu koyu ve sert

puncu görseydi, sertliğini gidermek için muhakkak bir haylı su katardı. Ne olursa olsun Mösyö Rivals, Parislilerin evinde hiç sıkılmıyordu, birçok defa: "Ris'e, Tigery'e, Horsang'a gidiyorum." diyerek ayağa kalkıyor, sonra da atının, kapıda sabırsızlanıp eşnidiği ana kadar başladığı hikâyesine devam ediyordu. Bu tepinmeler, onun, şaire ve hastasının fazla üstüne düştüğü görülen Charlotte'a, "Onu oyalamaya, eğlendirmeye bakın!" yolunda her zamanki reçetesiyle beraber bir "Bonjur" fırlatarak alelâcele dışarı çıkmasına sebep oluyordu.

Oyalamak!

Kadıncağız, şairi oyalamak için ne yapacağını şaşırmıştı. Vakitlerini ya da yemeklerin hazırlanmasiyle geçiriyorlar ya da arabaya binip sabah kahvaltılarını, kelebek filesini, kitap, gazete tomarlarını beraberce götürerek ormana gidiyorlardı.

D'Argenton bir kayık aldı; bu daha kötü sonuçlar verdi; Seine nehrinin ortasında kayıtsız, şartsız başbaşa kalmak zorunda kalınca, birbirlerine bir kelime söylemeden, balık avcılığının zorunlu sessizliği içinde devamlı sessizliklerine bir mazeret, bir sebep bulmak ve kendi kendilerini oyalamak için oltalarını suya atan bu iki yaratığa bu hal katlanılması imkânsız bir durum yarattı. Az zaman sonra kayık, içi kuru muş yapraklarla ve su ile dolarak kıyının sazlıkları arasında bağlı kaldı.

Bunların arkasından duvarın, küçük kulenin tamiratı, bir dış merdivenle şairin her zaman hayalinde yaşattığı o az rastlanır asmalarla örtülü teller gerilmiş, sütunlu, alçak bir İtalyan balkonunun yapılması gibi en garip hevesler geldi. Fakat balkonun yapılmasına rağmen gene canı sıkılıyordu.

Bir gün, üzerinde ancak birkaç polka çaldığı klavseni tamir ettirmek için bir akortçu getirtmişti. Garip bir mucit olan akortçu, damın üzerine, değişik tellerinden, rüzgâr estikçe hâzin, fakat ahenkli sesler çıkartan kapaksız bir kutudan ibaret beş metre uzunluğunda eski bir harp takmak teklifinde bulundu.

D'Argenton, teklifi büyük bir heyecanla kabul etti. Fakat, âlet yerine takılınca felâket başladı. En küçük esintide iniltiler, yırtıcı sesler, acı feryatlar duyuluyordu... Huuuu... Jack, yatağında büyük bir korkuya kapılıyor, daha fazla işitmemek için başını yorganın içine sokuyordu. Damdan etrafa insanı deli eden, katlanılması güç bir hüzün dökülüyordu.

Şair öfkelenerek bağırıyordu:

— Yeter, yeter! Bu harp beni harabediyor!....

Bütün makineyi sökmek, bu eski zaman harpını bahçenin dibine götürmek, titreyip ses çıkarmaması için gömmek gerekti. Ama toprağın altında bile hâlâ ses veriyordu. Nihayet o zaman telleri koparıldı, bir türlü ölmek istemiyen

kudurmuş bir hayvan gibi taşla, tekme ile susturuldu. Tembelliği, gülünç meraklara yönelen bu zavallı adamı oyalamak için artık icadedecek bir şey bulamıyan Cralotte'a: "Acaba birkaç dostunu buraya çağırsam nasıl olur?" gibi pek cömertçe bir fikir geldi.

Orası için bu gerçek bir fedakârlıktı. Çünkü bu adamın kendisinin yalnız kendisinin olmasını isterdi; fakat Labassindre'le Doktor Hirsch, kendisini görmeye geleceklerini haber verdikleri zaman şairin sevinci, cesaretini mükâfatlandırdı. Çoktan beri dışardan gelecek olan bir oyalanmayı düşünüyor, her ikisinin hayatındaki, yalnızlığındaki mutluluk hakkında bütün fikirlerden sonra, bundan söz açmaya cesaret edemiyordu.

Jack, bu konuşmadan birkaç gün sonra, akşam yemeğine eve dönerken daha köşkün yakınlarında, bir yandan zemin katındaki büyük mutfakta ateş yakmak için odun kırıldığını, öte yandan yeni balkondan gelen bardak tokuşturmalarını, kahkahaları, alışık olmadığı bir gürültüyü işitti. Yaklaştıkça, Gymnase profesörlerinin seslerini, tiklerini tanıdı. D'Argenton'un sinirli, öfkeli, fakat başlayınca tekrar canlı bir eda alan lâkırdıları bu seslere karışıyordu. Çocuk, kendisine kötü zamanlarını hatırlatan bu insanlarla tekrar yüz yüze gelmek düşüncesiyle içinde pek büyük bir korku duydu. Akşam ye-

meğini beklemek üzere titriye titriye bahçenin dibine sokuldu.

Charlotte, gerekdikçe dantelâlı kollarını sıvayarak hamura elini sokmasını bilen bir ev hanımı kıyafetiyle çenesine kadar yükselen beyaz büyük önlüğünü boynuna geçirmiş, canlı, taze bir eda ile balkona çıkarak:

— Baylar! Ne zaman sofraya oturacaksınız? dedi.

Çabucak yemek odasına inildi. Orada her iki profesör Jack'ı oldukça iyi bir yüzle karşıladı. Çabuk çabuk pişirilmiş yemeklerin manzarasını, ziyafetin hoş kokusunu devam ettiren bu enfes kır sofrasının önünde herkes yerini aldı.

Çimenliğe açılan her iki kapıdan, ormanı sınırsız bir görünüşle devam ettiren bahçe görünüyordu. Uykuya yatan kuşların cıvıltıları, kekliklerin yavrularını yuvaya çağırmaları, camlardan sızan güneşin son ışıkları da sofrada oturanlara kadar geliyordu.

Herkes serbest serbest konuşurken ve çorbasını iştiha ile içerken Labassindre birdenbire:

— Vallahi! Çocuklar, burada ne kadar rahatsınız, dedi.

D'Argenton, artık karşısında tek bir insan görmediği için halinde başka bir güzellik ve çekicilik bulduğu Charlotte'un elini sıkarak:

— Doğrusu pek mutluyuz, dedi ve mutlu-

luklarını anlatmaya başladı. Ormandaki gezintilerini, kayıkla dolaşmalarını, ırmağın kıyısındaki eski lokantalı misafirhaneleri, demir işlemeli iç parmaklıklariyle eski konak yerlerini ve evin taşlarının içine gömülmüş paslı iki büyük konak halkasını anlattı, sonra yazın büyük bir sessizlik içinde yaptığı ikindi çalışmalarına, sonbaharda hava serinlemeye başlayınca küçük köklerle beslenen ve alevi bacaya kadar yükselen, çıtırdıyarak yanan şöminenin köşesinde sabaha kadar uyamk geçirdiği gecelerine geçti.

Bu anda bunları düşündüğü gibi anlatıyordu. Kadın da çok üzüntülü geçirdikleri o öldürücü sıkıntılarının yerine böyle ideal bir hayat yaşadıklarını tasavvur ediyordu. Labassindre'le Doktor Hirsch hazzın, arzunun, hayranlığın verdiği o tarifi imkânsız bir yüz ifadesiyle dinliyorlardı. Nezaketle dolu gözlerin, ihtilâçlı bir öfke ile gergin ağzın, birbirlerini yalanlıyan şu gülümsemelerin içinde acı bir şeyler vardı.

Labassindre dedi ki:

— Ah! Sen ne talihlisin! Yarın şu saatte sizin yemek yediğiniz sırada, teneffüs edilen havası boğucu, camları bir buğu ile örtülü, önünüze getirilen tabakta bir etüv, bir buhar, bir sıcaklık kokusu bulunan Duval haşlaması için sofraya oturacağımı düşünüyorum da.

Doktor Hirsch mırıldandı:

— Dahası var. Hiç olmazsa insan akşam

yemeklerinde devamlı olarak Duval haşlaması bulunabileceğine emin olabilse!

D'Argenton hızla ileri atıldı:

— Peki ama! Burada birkaç zaman geçirmenize kim engel olabilir? Ev büyük... Mahzen de ağzına kadar dolu...

Charlotte birden ilâve etti:

— Ya! Ya! Kalsanıza canım... Çok iyi bir şey olur... Dağlara gezmeye giderdik.

Labassindre her gün tekrarladığı gibi:

— Ya operayı ne yapayım?

— Fakat siz, Mösyö Hirsch, siz de operada oynamıyorsunuz ya.

— Vallahi Kontes, davetinizi can ve gönülden kabul ederim. Bütün müşterilerim yazlıkta olduğu için bu sırada yapılacak pek az işim var.

Doktor Hirsch'in müşterileri yazlıkta imiş! Bu, tam mânasiyle bir soytarılıktı. Bununla beraber kimsenin içinde bir gülmek isteği uyanmadı. Başarısız sanatçıların arasında böyle aslı astarı olmıyan şeylerden söz edilmesine alışılmıştı.

D'Argenton:

— Haydi bakalım! Karar ver. İlkin bu bana bir hizmet olacak. İçinde bulunduğum sağlık durumum hakkında bana bazı sahklarda bulunabilirsin, dedi.

— İşte beni tamamiyle düşündüren şey de

bu ya... Sana söylediğim şeyi bilirsin; Rivals senin işinden anlamaz. Bir ay zarfında seni ayağa kaldırmak vazifesini üzerime alıyorum.

Labassindre, kendisinin paylaşılamıyacağı bir zevki ötekinin kapmasından öfkelenerek:

— Peki ama! Ya Gymnase, ya Moronval ne olacak?

— Of, aman, artık Moronval'den de, Gymnase'ından da, Déscostère metodundan da bıktım usandım.

Bunun üzerine Doktor Hirsch, birkaç gün için yatacak bir yer, yemek yiyecek bir sofra bulunca, şimdiye kadar onu besliyen müessese-ye karşı hakaretler, şikâyetler yağdırmaya başladı. Moronval dolandırıcımn biriydi; artık parası yoktu. Hiçbir zaman borçlarını ödiyemiyordu. Esasen herkes ondan uzaklaşıyordu. Madoû olayının ona çok zararı dokunmuştu. Melez adamı, büyük bir öfkeye kaptırıp onu sarılık illetine uğratan kaçma olayı sebebiyle Jack'ı övmeye kadar işi vardırdı.

Söz, sırf kendilerine ait meselelere dökülünce üç arkadaş artık duramazlardı. Ve bütün geceyi kendi argolarında söylendiği gibi "kaynatmak"la geçirdiler.

Labanssindre, operamn birinci derece kişilerini, sesi de istidadı da olmıyan uydurma aktörlerini diline doladı. Ona bilerek ikinci derecedeki rollerin verilmesine müsaade eden müdüre, attı tuttu. Niçin böyle hareket ediyorlardı, bili-

yor musunuz? Çünkü sosyalist fikirlerin farkında idiler, çünkü halkın arasında yetiştiğini ve halkı sevdiğini biliyorlardı.

Şarkıcı ateşlenip, masanın üstüne iri yumruklarını indirerek:

— Tabiî, halkı severim. Hem sonra ne olmuş ,?Onlara ne yapılabilmiş? Halktan olmak, benim iyi bir sese sahip olmama engel mi? Hem ben sesimin yerinde olduğunu ümidediyorum... Bakın! Çocuklar beni dinleyin, diyor, sonra sesini yokluyor, hazla gırtlağını hırıldatarak âdeta sesini okşuyordu.

Nihayet sıra d'Argenton'a geldi. O da kuru ve mânasız hafif iğnelerle, metodlu, ama soğuk bir tarzda atıp tutmalarına devam etti. Tiyatro müdürleri, kitapçılar, editörler, halk, hâsılı herkes payını aldı; sonra Charlotte, küçük Jack'ın yardımiyle, kahvenin hazırlanmasına göz kulak olurken her üçü orada, masaya dirseklerini dayamışlar, bu yaz gecesinin harikulâdeliği önünde, boğalar gibi salyalarını akıta akıta yedikleri yemekleri hazmetmek için hâlâ sofra başında oturuyorlardı.

Doktor Rivals'in gelmesiyle topluluğun canhhğı son haddini buldu. İyi kalbli adam, neşeli kalabalık bir topluluk bulmaktan memnun olarak gelip masaya oturdu.

— Açıkça görüyorsunuz ya Madam d'Argenton, hastamızın oyalanmaktan başka bir şeye ihtiyacı yokmuş.

Doktor Hirsch'in gözleri, kabarık gözlüklerin arkasında parıl parıl yandı.

Çenesini avucunun içine koyarak pek serbest bir tavurla; tartışmaya hazır:

— Ben bu kanaatte değilim, doktor, dedi.

İhtiyar Rivals, gözünün pınarında bile en küçük bir iyilik bulunmıyan, hitabettiği insanı, yan alarak onunla profilden konuşmak zorunda olan bu dazlak kafalı, sakalı tıraşlı, beyaz kıravath, mendebur suratlı, garip adama bir şaşkınlık duymadan bakamadı.

— Bay doktor mudur? diye sordu.

D'Argenton, dostunu yalan söylemek külfetinden kurtardı:

Onları birbirine takdim ederek:

— Doktor Hirsch... Doktor Rivals... dedi.

Meydanın ortasında kılıçları çarpışmadan bakışları çarpışan iki düşman gibi birbirlerini selâmladılar. İyi kalbli Rivals önce kendisini, dâhice keşifleri bulunan bir Parisli uzman karşısında sanarak alçak gönüllü bir tavur takındı. Fakat bir takım saçma sapan fikirlerle dolu olan bu zekânın perişanlığını çabucak fark etti. O zaman, tabiî halinde bile pek kırmızı olan kulakları büsbütün kızarmaypa başlıyan Doktor Hirsch'in hakaret dolu, alaycı sözlerine cevap vermek için o da sesini yükseltti:

— Aziz meslektaşım size şunu hatırlatmak isterim ki...

— Affedersiniz, ama aziz meslektaşım.

Lâtince sözlerle, anlaşılmaz kelimelerle karmakarışık bir hale gelmiş tam Molière'e yakışır bir sahne başgösterdi. Yalnız şu farkla ki, Molière zamanında Doktor Hirsch gibi sınıfı belli olmıyan bir tip yoktu. Böyle birçok fikirlerle dolmuş, karmakarışık pek neşeli bir tipi yaratmak şerefi ancak on dokuzuncu yüzyıla nasip olmuştur.

D'Argenton'un hastalığı tartışmanın konusunu teşkil ediyordu. Bir yandan Rivals'in d'Argenton'u bir kuruntu hastası sayması, öte yandan Doktor Hirsch'in onu gelmekte olduğunu iddia ettiği korkunç bir hastalık listesiyle mahkûm etmesi karşısında şairin yüzünü buruşturarak aldığı tavurları görmek gerçekten me rakh bir sahne idi.

Doktor Hirsch, birdenbire ayağa kalkarak:

— Bu meseleye son verelim. Bana bir kurşun kalemle biraz kâğıt veriniz. Tamam!... Şimdi kulaklığın yardımiyle zavallı dostumun hastalığını şu kâğıda çizivereliim.

Geniş yeleğinden kulaklık adı verilen şimşir ağacından bir levha çıkardı. Benzi kül gibi olmuş d'Argenton'a:

— Buraya gel! dedi; sert bir hareketle ceketini açarak göğsünün genişliğine kâğıdı yaydı. Hastanın göğsünü dinliyerek, kâğıdın üzerine kurşun kalemle çizerek kulaklığı gezdiriyordu. Sonra bir çocuk tarafından yapılmış

coğrafya haritası gibi bir takım hiyeroğliflerle dolu kâğıdı masanın üzerine yaydı.

— Kararı siz veriniz, dedi. Şu tabiî büyüklükte dostumuzun karaciğeridir. Bunda tabiî bir karaciğer hali var mı? İşte bulunması gereken yer, şimdi bulunduğu yer... Öbür organların görevlerini yüklenmiş olan şu karaciğerin kocaman hacmine dikkatle bakınız. Etrafında nasıl bir bozukluk, nasıl bir âfet bulunduğunu tahmin edebilirsiniz.

Sert ve zikzaklı bir kurşun kalem işaretiyle âfet bölgesini gösterdi.

Bu sonuçtan şaşırıp, solgunluğu bir kat daha artan d'Argenton:

— Korkunç bir şey bu, diye mırıldandı.

Charlotte, gözlerinin yaşlarla dolduğunu hissediyordu.

İhtiyar Rivals, bir top gibi pathyarak:

— Sizler de buna inamyorsunuz öyle mi? Fakat bu vahşilere yakışır bir doktorluk. Sizinle alay ediliyor.

— Ooo! Müsaade buyurunuz aziz meslektaşım.

Fakat, ihtiyar Rivals, artık hiç dinlemiyordu. Puncu ona fazla sert gelmişti. Tartışma tehlikeli bir hal aldı.

Her ikisi karşı karşıya, birbirine yumruklarını sallarken, birtakım doktor adlariyle Yunanca, Lâtince, İsveçce, Hindçincesi kitap isimlerini döküp sayıyorlardı.

Doktor Hirsch, hiç kimsenin doğruluğunu incelemeye imkân bulamıyacağı — garabetleri de açıkça görülen — delilleriyle bir üstünlük kazanmıştı; fakat Doktor Rivals, delillerine: "Şim di canına okurum" gibi tehditler katarak sözlerinin orijinal, kudretli bir borazan sesi kadar korkunç ahengiyle galip geliyordu.

Jack da, Charlotte da bu türlü tartışmadan korkmuyorlardı; Gymnase'da bu türlü tartışmaları çok dinlemişlerdi. Labassindre'e gelince, bir kelime katmak imkânını bulamadığından, sabrı tükenmiş, derin ve berrak sesiyle, uyuyan ormanda akisler yapmak üzere hulyah bir eda ile balkonun parmaklığına gidip yaslanmıştı.

Civardaki bütün hava bu sesle titredi. Yaprak kümelerinin altında kanat çırpmaları oldu. Komşu şatolardaki tavus kuşları yaz günlerinde fırtınalı göğe attıkları tehlike çığlıklarını hatırlatan korkak ve sinirli bir sesle cevap verdiler. Komşu köylüler kulübelerinin içinde uyandılar. İhtiyar Salé kadınla kocası, Parislilerin parıl parıl yanan pencerelerine merakla bir göz attılar. Bu sırada ay, evin dar yüzünde altın harflerle yazılı şu levhayı aydınlatıyordu:

"Pavra domus magna quies: Küçük ev, bol huzur."

X

CECILE

Odasından tembel tembel aşağı inen Doktor Hirsch, erkenden arkasına süslü bir elbise giymiş, elinde bir dua kitabı bulunduğu ve peşi sıra Jack olduğu halde ayakta duran Charlotte'a:

— Bu kadar erken nereye gidiyorsunuz? diye sordu.

Kadın, Jack'a uzatılmasına rağmen hâlâ pek kısa görünen Lord Peambock'a uygun bir elbise giydirilmişti.

— Sabah duasına gidiyoruz, azizim. Bugün için kutsal ekmek adadım. D'Argenton bundan size söz etmedi mi?... Haydi! Çabuk olun. Bu sabah herkesin kilisede bulunması gerek.

O gün 15 ağustos, Assamption yortusu idi. Kendisine gösterilen itibardan koltukları kabaran Madam d'Argenton son çan darbeleriyle beraber yola çıktı, oğlu ile koronun yanında kendisine ayrılan sırada yerini aldı. Kilise çiçeklerle süslenmiş, güneşle dolmuş, aydınlık, bir bayram manzarası gösteriyordu. Koro çömezlerinin, kilise şarkıcılarının beyaz cübbeleri taze ütülenmişti. Dua kürsüsünün önünde duran bir kır masasının üstünde kutsal ekmek çelenkleri halkın takdir dolu bakışları önünde

yaldızlı sütunlar meydana getirerek yükseliyordu. Tabloyu tamamlamak üzere, yan taraflarında av bıçağı, ayak uçlarında karabinaları duran geniş, yeşil elbiseli orman bekçileri, odun hırsızlarının, ruhsatsız avcıların işlerini kolaylaştıran resmî bayramın duasına katılmaya gelmişlerdi.

Eğer, bir yıl önce, birisi ona günün birinde bir köy kilisesinin ilâhi okunan tarafında Vikontes d'Argenton adiyle hazır bulunacağını, ona kitabının üstüne saygılı bir tavurla gözlerini eğerek evli bir kadının gösterişine, itibar ve imrenilecek haline sahip olacağını söyleseydi, Ida de Barancy, elbette hayret ederdi.

Kendisi için yepyeni olan bu durum onu memnun ediyordu. Jack'a gizli gizli bakıyor, dindahca bir eda ile kitabının sayfalarını çeviriyor, etekliğinin tamamiyle namuslu "hışırtı"larıyle kendinden geçiyordu.

Adak töreninde, kilisenin kapıcısı elindeki teberiyle gelip, küçük Jack'ı almak istedi ve iane kesesini tutmak için küçük kızlardan hangisinin seçilmesi uygun olacağını sormak üzere annenin kulağına eğildi. Charlotte bir an durakladı. Hafta içinde giydikleri köylü paltolarının ve şapkalarının yerine, Paris'e yakışır kabarık elbiseleriyle, çiçekli şapkalariyle pazar elbisesini giyerek süslenmiş bulunan bu toplantıda hemen hemen kimseyi tanımıyordu. O zaman kilise kapıcısı, Charlotte'a, koronun öteki

tarafında siyah elbiseli ihtiyar bir kadının yanında oturan sevimli bir kız çocuğunu, Doktor Rivals'in torununu gösterdi.

Cécile'in elinde parmaklarına çok ağır gelen bir kadife kese, Jack'ın elinde beyaz klaptanla, çiçeklerle, kordonlarla süslü bir kilise mumu olduğu halde, iki çocuk küçük adımlarına ölçü vuran teberin arkasından yürümeye başladılar. Çocuklar birbirinden sevimli idiler. İngiliz kostümü Jack'ı daha uzun boylu gösteriyordu. Cécile'in her şeyi sade idi. Örgülü düşük saçları, zarif bir inci gibi sedef renkli gözlerle aydınlanmış donuk, solgun yüzünü çerçeveliyordu. Kilisenin günlük kokusuna karışan kutsal ekmeğin hoş kokusu, hem pazarın, hem de dinsel bayramın ortak bir nefesi imiş gibi onların etrafında dalgalanıyordu. Cécile, sevimli bir eda ile yardım parası topluyor, gülümsemeye çalışıyordu. Jack ciddî idi. Elinin içindeki, beyaz ham ipekten yapılmış eldivenin içinde titriyen, kendisi gibi yumuşak, bir yuva tüyü kadar ılık, bu küçük el, onda ancak ormanda yuvasız kalmış bir kuşun verdiği o ince iç titremenin uyanmasına sebep oluyordu. Acaba bu küçük elin kendisiyle dost olacağını, daha sonra hayatındaki bütün güzel şeylerin bu elden geleceğini hissediyor muydu?

Sıraların arasından gidip geliyorlardı.

Çocukların sıraların arasında dolaştığım gören bekçinin karısı:

— Ne sevimli bir çift oldular, diyordu. Daha yavaş, âdeta kimsenin duymamasını ister gibi ilâve ediyordu: "Zavallı yavrucak! Annesinden daha güzel olacak... Annesinin başına gelenler Allah vere de bu yavrucağın başına gelmese!"

Jack, yardım parasının toplanması bitip de yerine gelince, pek hafif bir tarzda tuttuğu küçük elin, kendi eline geçen hoş kokusunu duyuyorum sanıyordu. Fakat duyduğu mutluluk oracıkta sona ermişti. Kiliseden çıkarlarken Madam Rivals, küçük meydanda kadın tuvatlerinin alacabulaca renkleriyle, orman bekçilerinin silâhlariyle, tulumbacıların kasketleriyle meydana gelen kalabalığın arasından d'Argenton'a yaklaştı ve Jack'ı öğle yemeğine götürmek için müsaade istedi; yardım parasını beraber topladığı arkadaşiyle oynamak için öğleden sonra da kendilerinde kalmasını rica etti. Charlotte duyduğu memnunluktan kıpkırmızı oldu. Çocuğun boyun bağısını düzeltti; güzel saçlarını kabarttı, sonra öperken:

— Yaramazlık etme emi? dedi.

İki küçük çocuk, peşlerinde güçlükle yürüyen büyük anne olduğu halde, törendeki gibi ilerliyerek çekilip gittiler.

O günden sonra Jack, evde bulunmadığı zamanlar "nerede?" diye soruldu mu, artık "ormana gitmiş" denilmiyor, büyük bir güvenle "Rivals'lerin evindedir" deniliyordu.

Doktor, köyün ta kenarında, Aulnettes köşkünün karşı tarafında, hemen hemen köylülerin evlerine benziyen, komşularından yalnız kapısının yanında "Gece zili" kelimeleriyle beraber yerleştirilmiş bir zil ve bir plâka ile ayrılan tek katlı bir evde oturuyordu. Evin köhne bir görünüşü vardı. Duvarları kara, kepenkleri kapalı idi. Fakat bazı yarı kalmış modern süsler, ona yeni bir şekil vermek için, vaktiyle birçok çabalar harcandığını, tekrar eski haline gelmekte olan köhne evin tamirini ağır bir felâketin yarı yerde bıraktığını gösteriyordu. Meselâ, giriş kapısının üstündeki oymah, çinko saçak camekânla örtülmesini bekliyor, çıngırağı çalan insanların başına içi boş çerçevesiyle bir taş geçiriyordu. Sağda ağaçlıklı küçük avluda, pencereleriyle kapısı, dört köşe delikler halinde görünen zemin katının üstünde, yapılmasının durdurulduğu pek açık bir şekilde görünen bir yapıya başlanılmıştı.

Bu zavallı insanların "felâket" dedikleri şey, tam hazırlıklarını yaptıkları sırada başlarına gelmiş, bütün seven insanlarhn anlıyacakları bir inanma ile bu çalışmalar durdurulmuş ve yüzüstü bırakılmıştı.

Bu felâketten sekiz yıl geçmişti. Sekiz yıldan beri her şey olduğu gibi bırakılmıştı. Her ne kadar köyde herkes bu hale alışmış idiyse de bu manzara, bütün eve, hiçbir şeyi kalmadığı için her lâkırdıya "neye yarar sanki?" diyen

bir kimsenin ümitsiz yüz ifadesini veriyordu. Evin arkasında, badanalı koridorun dibinde, dalgalı yeşil bir perde geren bahçe de, tamamiyle yüz üstü bırakılmış bir durumda bulunuyordu. Yollarda otlar bitmiş, geniş asalak yapraklar, artık fıskiyesi akmıyan havuzu doldurmuştu.

İnsanların görünüşü de, eşyaların manzarasına benziyordu. Sekiz yıldan beri hâlâ arkasında, beyaz hotoziyle bile rengini değiştirmediği yas elbisesini taşıyan Madam Rivals'den tutunuz da, çocuk yüzüne rağmen şaşılacak derecede hüzünlü ve ciddî bir hali bulunan Cécile'e, otuz yıldan beri yanında oturduğu bu iyi kalbli insanların bir kısım felâketini üstüne alan ihtiyar hizmetçiye varıncaya kadar herkes, sessizliğin içine gömülmüş, aynı kederle, aynı ıstırapla yaşıyordu.

Yalnız, doktor, bu genel tasadan kurtulabiliyordu. Açık havada yapılan devamlı dolaşmalar, sokağın insanı oyalıyan olayları, belki de sık sık ölüm gören bir insanın felsefesi, pek hareketli ve neşeye kayan bir yaratılışın tabiî eğilimlerini tamamlıyordu.

Madam Rivals için, küçük Cécile'in devamlı varlığı, çocuğun daha şimdiden beliren yüz hatlarında annesini tekrar bulması, yasında daima bir tazeleme konusu olurken, tersine, küçük kız büyüyüp de ona, kaybettiği kızını yavaş yavaş geri getirdikçe tekrar eski neşesini kazanıyor-

du. Bütün gün koşup, kendini akşam yemeğine yakın bir saatte evde bulunca, karısı ufak tefek ev işleriyle uğraştığı bir sırada, çocukla baş başa kalarak ona gür bir sesle söylediği gemici şarkılariyle, gençlik ve neşe coşkulariyle kendinden geçiyordu. Bütün bunlar Madam Rivals'in odaya girerken fırlattığı sessiz azarlamaların, uğradıkları büyük felâkette sanki onun bir hatası varmış gibi, "Unutuyor musun, hatırla!" diyen bakışın önünde çabucak sona eriyordu.

Onu susturmak ve üzmek için bu hâzin, fakat basit hatırlatma yetiyordu. O zaman küçük kızın saç örgüleriyle oynıyarak, sessiz sessiz duruyordu.

Bu çevre içinde, Cécile'in çocukluğu çok hüzünlü geçmekte idi. Dışarıya pek az çıkıyor, ömrü, bahçede ya da evrak dolaplariyle, kurumak için serilmiş kök ve ot demetleriyle dolu "eczane" adı verilen büyük bir odada geçiyordu. Bu odadan her zaman kapalı duran bir kapı o aziz ölünün odasına açılıyordu. Eğlence, okuma, tuvalet, ibadet gibi bazı hâtıralar aracılığı ile kısa hayatının bütün merhalelerini ortaya koyan oda, kitaplar, dolaba sıra ile dizilmiş elbiseler, duvara asılı duran bir communion (*) törenini gösteren bir tablo, şimdiden sararmaya yüz tutmuş kutsal eşyalarla dolu bir müze. Duyduğu

(*) **Communion, şarap ve ekmek yenilerek İsa ile birleşme anlamını anlatan dinsel tören.**

acı, bu narin eşyaların üzerinde zamanın göze çarpan aşındırıcı etkileriyle bile hafiflemiyen anne, yalnız o, bu odaya dinsel bir özenle giriyordu.

Küçük Cécile, bir bodrum gibi kapalı duran kapının önünde düşünceli bir tavurla sık sık duruyordu. Sonra uzun uzun düşünüyordu. Sanki köyün öteki çocuklariyle arkadaşlık etmesinden korkuluyormuş gibi, onu hiç okula göndermemişlerdi. Bu yalnızlık onu hasta ediyor, küçük vücudü fazla hareketsiz kalmaktan âdeta yoruluyordu. Çocukların, ciddî insanlar tarafından yapılan alay ve azarlamalarla canları sıkılmadıkça yalnız kendi aralarında yaptıkları şu delice tepinmeler, o sebepsiz çığlıklar, hayat dolu gürültüler onda eksikti.

Mösyö Rivals:

— Onu biraz eğlendirmek gerek... Aşağı yukarı aynı yaşta, sevimli bir çocuk olan geveze olmıyacak gibi görünen d'Argenton'un oğlu var, diyordu.

Madam Rivals, her zamanki güvensiz edasiyle cevap veriyordu:

— Güzel ama, bu insanlar kimin nesi? Nereden geldiler? Onları tanıyan hiç kimse yok.

— Şeker gibi insanlar sevgili karıcığım. Koca, garip bir adam. Burası doğru. Fakat bu adamlar sanatçı; anlarsın ya!... Kadın biraz bil-

gisiz olmasına rağmen, çok iyi bir kadın... Namuslarına gelince, bak buna kalıbımı basarım.

Madam Rivals, başını sallıyordu. Kocasının anlayışına bir türlü güvenemiyordu.

— Aman efendim aman! Sen ne de anlarsın ya! diyerek azar dolu bir bakışla içini çekiyordu.

İhtiyar Rivals, bir suçlu gibi başını önüne eğiyor, bununla beraber fikrinde direniyordu.

— Dikkat et! Küçük kızın canı sıkılıyor. Nihayet hasta olacak. Hem sonra ne olur sanki? Bu küçük Jack, bir çocuk, Cécile de öyle. Ne olacağım tahmin ediyorsun?

Sonunda büyük anne karar verdi ve Jack, Cécile'e arkadaş oldu.

Bu arkadaşlık Jack için yeni bir hayat olmuştu. Başlangıçta seyrek, sonra biraz daha sık, en sonunda her gün gelmeye başladı. Madam Rivals, tıpkı Cécile'e kederin getirdiği gibi bir kayıtsızlıkla sıkışmış, şefkatli, temkinli olan bu yumuşak huylu çocuğa karşı çabucak sevgi ile bağlandı. Her zaman ceketinin üstündeki düğmelerin eksik oluşuna, günün her saatinde bir dersi, bir vazifesi olmadan serbest serbest dolaşmasına bakarak, küçük çocuğun ne kadar yüz üstü bırakıldığını anlatmakta gecikmedi.

— Peki küçük Jack'ım sen okula gitmiyor musun?

— Hayır, Madam.

Çocukların kalbinde duygulu hazineler bu-

lunduğu için, ekseriya şöyle ilâve ediyordu: "Beni annem okutuyor."

Zavallı Charlotte, kuş beyniyle bunu zor yapardı. Zaten anasının, babasının evinde çocukla hiç kimsenin uğraşmadığım görmek pek kolaydı.

Madam Rivals, kocasına:

— Şaşılacak şey. Onlar, çocuğun sabahtan akşama kadar hiçbir şey yapmadan böyle sürtmesine nasıl müsaade ediyorlar?

Doktor dostlarını mazur göstermek için:

— Ne istiyorsun? Çalışmak istemediği, yahut çalışmadığı besbelli. Kafası biraz zayıf.

— Evet, kafası biraz zayıf, hem sonra üvey babası onu sevmiyor... Bu ilk evlenmeden doğan çocuklar, daima horlanır.

Jack, bu evde gerçek dostlar buldu. Cécile, onu çok seviyor, ondan artık vazgeçemiyordu. Hava güzel olduğu zamanlar bahçede beraberce oynuyorlar, olmazsa eczaneye çıkıyorlardı. Madam Rivals, her zaman orada idi. Etiolles'de eczane bulunmadığı için, kocasının verdiği ferahlık verici ilâçlardan, tozlardan, şuruplardan ibaret reçetelerini yapıyordu. Bu mesleği yirmi yıldan beri yapan iyi kalbli kadın, büyük bir tecrübe kazanmıştı; hattâ doktor bulunmadığı zaman, birçok kimse gelip ona danışıyordu. Çocuklar, bu ziyaretçilerle oyalanıyorlar, ışık geçmez şişelerin üstündeki **sirupus gummi** gibi yabancı Lâtince kelimeleri heceliyorlar, ellerine

bir çift makas gibi alıp etiketleri kesiyorlar ve bu etiketleri Jack, bir erkek çocuk beceriksizliğiyle, Cécile, evinden az çıkan çalışkan bir insanın bütün inceliklerini almış, faydalı bir kadın olacak küçük bir kızın ciddî dikkatiyle küçük kutuların üstüne yapıştırıyorlarlardı. Bütün bunları büyük annenin verdiği örneğe göre yapıyorlardı. Büyük anne, her şeyden önce eczaneyi çeviriyor, sonra kocasımn defterlerini tutuyor, reçeteleri kaydediyor, alacaklarla uğraşıyor, bir günün yapılan vizitalarını not ediyordu.

Doktor gelince soruyordu:

— Söyle bakalım! Bugün nereye gittin?

İyi kalbli adam, yaptığı vizitaların yarısını daha yolda unutuyor, her zaman bilerek ya da bilmiyerek bir kısmını söylemiyordu, çünkü cömert olduğu kadar dalgındı. Yirmi yıldan beri hesap puslaları evden eve sürükleniyordu. Ah! Karısı olmasaydı, bu işler ne berbat bir hal alacaktı! Kadın, onu yavaş sesle azarlıyor, puncunu ölçüyor, tuvaletinin en önemsiz teferruatiyle uğraşıyordu. Hem zaten dışarı çıkacağı sırada küçük kız ona ciddiyetle:

"Haydi! Büyük baba buraya gel. Bir şeyin eksik olup olmadığını göreyim!" diyordu.

Bu adamın iyiliğinde tanrısal bir şey vardı.

Çoğu zaman çocuklarda uyanan şeytanlıktan uzak bir saflık ve masumluk, bakışlarının içinde okunuyordu. Dünyayı baştan başa dolaş-

mış, birçok insan, birçok memleket tanımış olmasına rağmen ilim onun saflığını korumuştu. Kötülük bilmiyor, insanlara olduğu gibi hayvanlara da, bütün canlı varlıklara da aynı acıma hissini duyuyordu. Meselâ, çıkılacak bir yokuşu, bir az sert yola raslasa, ya da atının ayağı sürçse, yirmi yıldan beri kendisine hizmet eden eski dostunu, yormamak için iki tekerlekli tek atlı arabasından hemen aşağı atlıyor, peşinden güçlükle gelen hayvanın dizginlerini tutarak, güneşte, yağmurda, rüzgârda başı açık, yaya olarak yürüyordu.

At, efendisi için nasıl bir biçilmiş kaftansa efendisi de onun için öyle idi; at, doktorun vizitalarında çoğu zaman geç kaldığını, bir türlü gitmeye karar veremediğini biliyordu. Hastaların kapısında, dizginlerini şakırdatarak ona gitme zamanını hatırlatma yolunu bulmuştu. Kimi zaman vakit öğle ya da akşam yemeği zamamna raslıyorsa yolun ortasında duruyor, inatla evin hulunduğu tarafa dönüyordu.

Rivals:

— Ha! Doğru, hakkın var, diyordu.

O zaman ya acele acele dönüyorlar, ya da birbirleriyle kavga ediyorlardı. Nihayet doktorun tatlı sesi atı azarhyordu:

— Ooof! Artık canımı sıkıyorsun. Sana benziyen bir hayvan daha var nı acaba? Mademki sana bir vitizam daha var, diyorum ne istiyorsun? Eğer istersen yalnız başına dön.

Bunun üzerine doktor kadar inatçı olan at, içi yalnız gazete ve kitap dolu hafif arabayı sürükliyerek, yolda rasladığı köylülere:

— Bakınız hele! Mösyö Rivals atı ile bozuşmuş, dedirterek, rahat rahat köyüne yolunu tutarken, doktor da kızgın kızgın vizitalarma koşuyordu.

Bundan başka doktorun büyük sevinçlerinden biri çocukları, kendisiyle beraber Etiolles dolaylarında gezmelere götürmekti. Arabanın içi genişti. Pekâlâ üç kişi alabiliyordu. Bu güleryüzlü iki çocuk, arabaya binip de yerlerini alınca, iyi kalbli adam, ıstırapları uyutan, avunduran ve örten tabiatın hayrete değer manzarası içinde evini kaplıyan hüznün uçup gittiğini hissediyordu. Bu yavrularla bir çocuk gibi eğleniyordu. Jack kendinden geçiyordu. Hiçbir zaman bu kadar bol çayır, bu kadar bol bağ ve su görmemişti.

Cécile ona, dalgalana dalgalana Seine nehrine inen yeşil büyük yamaçların önünde:

— Şuraya ekilmiş şeyleri bil bakalım? Arpa mı? Buğday mı? Çavdar mı? diye soruyordu.

Jack daima aldanıyordu. Hemen arkadan kahkahalar, neşeli sesler duyuluyordu.

— Söylediği şeylerden bir şey anlıyor musun büyük baba? Şunu çavdar sanıyor.

O zaman küçük kız, kılçıklı arpa başaklariyle içi dolu buğday başaklarını, dalgalanan çavdar salkımlarının birbirinden nasıl ayırdedi-

leceğini birer birer öğretiyor, yoncaların pembe, kaba yoncaların menekşe, haşhaş tarlalarının sarı renklerini, çayırların üstünde uzamp giden bütün bu halıları, sonbahar gelince geniş kırların arasında yer yer koni şeklinde yığılacak bu çayır ürünlerini gösteriyordu.

Doktorun çağrıldığı her yer, çocukları inanılmıyacak bir kabulle karşılıyordu. Bazan bir çiftliğe gidiyorlardı. Orada, Mösyö Rivals, odaya çıkan tahta merdiveni tırmanırken onları, kuluçkaları görmek, fırından çıkan ekmekleri seyretmek, ahırın kapısında ineklerin sağılmasını göstermek için alıp götürüyorlardı.

Çocuklar duvarların ve döşemenin sarsıntıları arasında durmadan yükselen un tozu ile bembeyaz bir hale gelmiş büyük odalardan usanınca, içinde ördek sürülerinin gezindiği bir sudan kümes gibi sakin, kapalı, gövdeleri boğumlu söğüt ağaçlarıyle gölgelenmiş küçük nehrin üstündeki su çarklarının kanatlarını, su arkının gürültülü akışını seyretmekle zamanlarını geçiriyorlardı.

Şu köylülerin evlerindeki hastalık pek garip bir şeydir. Hiçbir şeye engel olmaz, hiçbir şeyi durdurmaz. Hayvan sürüleri her zamanki saatte ahırlara girerler, çıkarlar. Eğer hasta olan erkekse, kadın işe gider. Hastayı yalnız bırakmaktan hiçbir üzüntü duymaz, arkadaşlık edecek bir zaman bile ayıramaz. Toprak bekle-

mez, hayvan beklemez. Ev işleriyle uğraşan kadınlar, bütün gün çalışırlar. Gece yorgun düşüp ağır bir uykuya dalarlar. Yukarı kattaki, içinden değirmen taşının gürültüsü gelen odanın, öküzlerin böğürdüğü ahırın üstünde yatan adam, savaşta yaralanan bir insandır. Ona kimse aldırış etmez. Savaş bütün kolları çalıştırırken bu yaralıyı bir köşeye yerleştirmekten, sırtını bir ağaca ya da bir hendeğin eğrine dayanmaktan bir memnunluk duyulur. Etrafında buğday dövülür, taneler kalburdan geçirilir. Horozlar gırtlaklarını yırtarcasına bağırırlar. Ev sahibi, yüzü duvara dönük, sessiz ve ıstıraplı geceyi ve ona sağlık ya da hastalık getiren ve camları aklaştıran günü beklerken etarafta ardı arası kesilmiyen bir hareket ve neşe çalkanır.

Bu sebeple çocuklar, gittikleri evlerde ıstırapla karşı karşıya gelmiyorlardı Onlara dikkatle göz kulak oluyorlardı. Orada, her zaman onlar için ayrılmış peksimet, at için ayıklanmış saman, büyük anneye gönderilmek üzere bir sepet yemiş bulunuyordu.

Doktor, çok iyi bir insan, menfaatlerine pek az düşkün bir adam olduğu için o kadar sevilmişti ki! Köylüler onu çok fazla seviyorlardı ama bir taraftan da aldatmaktan geri kalmıyorlardı.

Ondan söz ederken:

— Çok merhametli bir adamdır. Ah! O istemiş olsaydı çok zengin olurdu, diyorlardı.

Bununla beraber doktora vizite vermemekte âdeta sözleşmişlerdi. O mizaçta bir adamı aldatmak hiç de zor bir şey değildi. Muayenesini bitirip bir evden dışarı çıktı mı, etrafını yapışkan ve uğultulu bir bulut sarıyordu. Geziye çıkan hiçbir hükümdarın arabası Doktor Rivals'in yola çıkmaya hazır, kendi halinde arabası kadar, hücuma uğramamıştır.

— Mösyö Rivals kızıma ne vereyim?

— Demek kocama yapılacak hiçbir şey yok Mösyö Rivals?

— Verdiğiniz bu toz sürülecek mi, yoksa içilecek mi? Acaba ondan bir tutam var mı? Bakın sonuna geldim.

Doktor, herkese cevap veriyor, birisinin diline bakarken, ötekinin nabzını yokluyordu. Küçük toz paketlerini dağıtıyor, kınakına, şarap şişelerini hâsılı elinde ne varsa veriyordu. Bir taraftan, "ne nübarek adam" deyip içi titreyerek gözyaşlarını silen, öbür taraftan "ne sâf adam" der gibi bir gözünü şeytanca kırpan bütün bu sâf kalbli, bu mert toprak halkının hayırduaları, alkışları arasında suyu sıkılmış, boşalmış, soyulmuş bir halde nihayet yola çıkıyordu. Son dakikada, büyük bir memnunluk içinde iken takunyeli bir küçük habercj, doktoru orada dört fersah uzaktaki bir hastaya "çabucak" götürmek için gelirdi.

Nihayet dönerlerdi. Batan güneşin ışıkları içinde, ormanın uzun dallarını uzattığı kenar-

larından kırlangıç kümelerinin, oynıyan çocukların, dağılmış sürülerin geçtiği yollardan yapılan bu dönüşlerde tatlı bir iç rahatlığı vardı. Gecenin geldiği tarafa düşen kıyısı daha şimdiden masmavi bir renk almış olan Seine nehri, ufukta altın bir su gibi akıyordu. Bu ışıklı yüzey üzerinde hurma ağaçları gibi ancak tepesinde sıklaşan top top ince uzun ağaçlar, tepenin uzunlugunca yükselen beyaz boyalı evler, birdenbire, görmekten ziyade hayal edilen bir doğu manzarası, yokuşlarda akşam vakti yollara dökülen kutsal ailelerin çerçevelediği şu mevut toprak şehirlerinden birinin izlenimini uyandırıyordu.

Küçük Cécile, din resimlerinin hâtırası ile:

— Burası Nazareth'e benziyor, diyordu.

Araba, Jack'ın da sık sık katıldığı akşam sofrasına doğru yuvarlanıp giderken her iki çocuk birbirleriyle konuşuyorlar, yavaş bir sesle hikâyeler anlatıyorlardı.

Bütün bu ortak gezintiler, Mösyö Rivals'i, küçük d'Argenton'un açık bir zekâya, kabuğuna çekilmiş, fakat derin bir ruha sahip olduğu, öğrendiği bilgilerin az olmasına rağmen ruhunda ve zekâsında derin izler bıraktığı sonucuna vardırdı.

Cömertçe iyiliği sayesinde, çocuğun yakınları tarafından nasıl yüz üstü bırakıldığını anladı ve onların bu ilgisizliğini tamir etmeye karar verdi. Her gün öğleden sonra kendisine uyku saati diye ayırdığı zamanda tam bir saat

onunla çalışmayı alışkanlık haline getirdi. Yemekten sonra uykuya alışık olanlar doktorun ne türlü bir fedakârlık ve çaba harcadığını anlarlar.

Jack, kendi hesabına bütün varlığiyle çalışıyordu. Çalışma, Mösyö Rivals'in sakin ve hamarat evinde ona pek kolay geldi. Cécile, hemen her derste hazır bulunuyor, arkadaşının ezberden okuduğu özeti, bir dini bütüne yakışır şekilde dinliyor, anlamasına daha fazla yardım ediyormuş gibi, üstüne fikirlerle dolu bakışlarının ateşini yağdırıyordu.Büyük baba vazife defterini masanın üstüne açıp hayretle karışık bir memnuniyetle "çok mükemmel bir vazife" dediği zaman, kendisinde büyük bir sevinç ve gurur duyuyordu.

Jack, annesinin yanında çahşmasından söz açmıyordu. Şairin, korkunç ve tamiri imkânsız teşhisinde yanıldığını gururla hissettiği için kendi kendine memnun oluyordu. İyi kalbli doktorla arasındaki bu gizli anlaşma, kolayca herkesin bilgisinden uzak kalıyordu. Çünkü Pavra domus'un sahipleri biraz olsun onunla meşgul değillerdi. İstediği zaman evden çıkıyor, tekrar geliyordu. Yalnız yemeklerde eve dönüyor, her gün biraz daha büyüyen, her gün biraz daha sofra arkadaşları kazanan masanın kenarına ilişiyordu.

D'Argenton yalnızlığım doldurmak, âvarelik içinde "aydın çevre" dediği şu karışıklığı de-

vam ettirmek için başarısız sanatçılara evinin kapısını ardına kadar açmıştı. Bununla beraber şair, parasını sokağa atmak istemiyordu. Gözle görülebilecek kadar cimriydi. Birçok defa Charlotte ona pek çekingen bir tarzda: "Artık param kalmadı dostum" dedikçe sadece pek kuvvetli, fakat çok az cesaret verici bir yüz buruşturmasiyle "Ne kadar da çabuk." diye cevap veriyordu. Fakat övünme duygusu bütün bunların üstünde geliyordu. Bahtiyarlığını göstermek, evinin efendisi olduğunu anlatmak bütün bu zavallı insanların isteklerini tahrik etmek zevki, en dengeli hesaplarını bile altüst ediyordu.

Başarısız sanatçıların çevrelerinde, tren olmadığı zaman, bu havadar yerde iyi bir sofranın, iyi bir yatağın bulunduğu biliniyordu.

— D'Argenton'un evine kim geliyor?

Yol parası şuradan buradan güç hal ile toplandı mı, sürü ile rasgele geliveriyorlardı. Charlotte dişini tırnağına takarak:

— Archambauld nine, bak misafirler geldi. Bir, iki tavşanın boynunu vur. Çabuk bir omlet, iki omlet, üç omlet...

Bekcinin karısı korku ile:

— Hey Yarabbim! Bu ne çok insan diyordu.

Çünkü bunlar durmadan değişen, hep yeni yüzler, yeni saçlar, yeni sakallar, yeni elbiselerdi.

D'Argenton, gelenlere evin bütün köşelerini gezdirmekten, güzellikleri onların hayret bakışlarına sermekten her defasında büyük bir memnunluk duyuyordu. Sonra, bu kır sakallı ihtiyar haylazlar, çayıra salınmış ihtiyar atların garip sıçramalarına ve neşeli kişnemelerine benziyen hareketlerle, nehrin kenarına ,ormanın içine yayılıyorlardı.

Bu kıvrık yüksek şapkalar, havı dökülmüş elbiseler, Paris sefaletinin kıskançlık ıstıraplariyle çöktürdüğü yüzler, bu taze tabiat içinde daha iğrenç, daha renksiz görünüyorlardı. Sonra bütün bu kalabalık, gündüz kurulan, fakat yemek aralarında toplanmasına vakit kalmıyan masaya hep birden oturuyordu. Öğleden sonraki zamanlarım şarap içmekle, tartışma ile, sigara içmekle geçiriyorlardı.

Burası ormanın ortasında sanki bir meyhane idi.

D'Argenton, fevkalâde bir sevinç duyuyor, ilk ve son şiirini usandırıncaya kadar tekrarlıyor, evi, iyi şarabı olan bir efendinin yetkisi ile her lâkırdıda: "Ben... ben..." diyerek, hep aynı tasarılarından belki on defa söz açıyordu. Charlotte da kendini pek mutlu hissediyordu.Değişikliği seven tabiatı ve avare yaradılışı için bütün bu gidiş gelişler yeni bir tazelik sebebi oluyordu. Çünkü etrafım sarıp, takdir dolu sözler söylüyorlardı. Sevgisine tamamiyle sadık kalarak

şairi neşelendirmek ona mutluluğgun değerini takdir ettirmek için, kendisini oldukça zarif göstermesini biliyordu.

Pazar günü bütün hafta hummalı bir faaliyetle çalışan ve kocaları tarafından arada sırada gezdirilmek lûtfuna uğrıyan başarısız sanatçıların ailelerini kabul ediyordu. Bir şato sahibi rolünü takımp onlara "yavrucuğum" diye hitabediyor, tesadüf eseri gibi onların tuvaletlerinin yanına on beşinci asır tarzındaki gecelikler seriyordu.

Bütün bu başarısız sanatçıların arasında Aulnettes köşkünün en fazla gediklisi Labassindre ile Doktor Hirsch'ti. Hele Doktor Hirsch, önce birkaç gün için gelmişti. Fakat, aylardan beri yerinden kıpırdamıyordu. Hem de ev kendi evi olmuştu. Varlığı ile misafirlere şeref veriyor, şairin çamaşırlarını, içine top top kâğıt sokup daralttığı şapkalarını giyiyordu. Çünkü bu hayalci adamın başı o kadar küçüktü ki, insan ona bakarken kendi kendine bu kadar bilginin, bu kadar küçük akafaya nasıl sığdığını soruyor, o zaman böyle birbiri üzerine yığılmış, bu kadar çok bilginin gösterdiği karışıklık karşısında hiç şaşkınlık duymuyordu.

Doktor Hirsch, böyle bir adamı olmasına rağmen d'Argenton ondan bir türlü vazgeçemiyordu. Evham hastasının bütün huzursuzluklarında dikkate değer gizli bir taraf vardı. Gerçi Doktor Hirsch'in bilgisinden büyüg bir fayda

ummuyor, reçetelerinden hiçbirini yaptırmıyor, kullanmaktan korkuyordu. Bununla beraber doktorun varlığı ona sükûnet veriyordu.

Doktor cüretle:

— Onu ayağa kaldıran ben'im, diyordu. Bu sebeple Doktor Rivals, evdeki itibarını bir hayli kayebtmişti.

Böylece günler, aylar geçiyordu. Sonbahar hüzünlü sisleriyle **Pavra domus'u** kaplıyor, sonra kışın yağan kar, çatının tepesini örtüyordu. Sürekli nisan sağnakları, arduaz taşlarının üstünde sıçrıyarak tıpırdıyordu. İşte yeni bir ilkbaharla açılan leylâklar eve bir çelenk örüyor, bundan başka hiçbir değişiklik olmuyor, şairin tezgâhta biriken birkaç plâm ile beraber kendi varhğım zorunlu sayan Doktor Hirch'in pek tuhaf yeni bazı isimlerle tasvir ettiği hastalıklar meydana çıkıyordu. Charlotte, her zaman olduğu gibi, silik fakat güzel ve hassastı. Jack büyümüş, çok şeyler öğrenmişti. On ay zarfında belirli bir sistemle çizilip verilmiş bir program olmadığı halde şaşılacak derecede ilerlemiş ve kendi yaşındaki kolej öğrencilerinden daha iyi, daha fazla bir şeyler biliyordu.

Mösyö Rivals, iftiharla d'Argenton'lara:

— İşte bir senenin içinde onu bu hale getirdim. Şimdi onu bir liseye gönderebilirsiniz. Bu küçük yavrunun büyük bir adam olacağını söyliyebilirim, diyordu.

Charlotte, kendisinin analık vazifelerindeki ilgisizliğine karşı bu yabancı adamın özeninden gelen dolayısiyle sitemden biraz utanarak :

— Ah! Doktor, doktor, siz ne iyi bir insansınız, diye bağırıyordu.

,D'Argenton, hâdiseyi pek soğuk bir tavurla karşılıyor, kolej eğitiminin ciddî sakıncaları olduğunu, bu hususta düşünüp bir karar vereceğini söylüyordu. Charlotte'la başbaşa kalınca huysuzluğunu açığa vuruyordu:

— Bu adam, neden bu işe karışıyor- Herkes vazifesini bilir. Bana benim vazifelerimi öğretmeye mi kalkıyor? Bu bilgisiz köy cerrahı, kendi doktorluğunu öğrense daha iyi eder.

Zaten bu hal, onun izzeti nefsine oek dokunmuştu. Bu andan itibaren ciddî bir tavurla birçok defa bu konuya döndü:

— Doktorun hakkı var. Bu çocukla uğraşmak gerek.

Ne yazık ki, d'Argenton, çocukla gerçekten uğraştı.

Bir gün Labassindre, Hirsch ve d'Argenton'la beraber büyük bir heyet halinde bahçede enine boyuna dolaşırken küçük Jack'a:

— Buraya gel, haylaz, diye bağırdı.

Çocuk, biraz ürkerek yaklaştı; çünkü genel olarak şairin arkadaşları onu yanlarına çağırmazlardı.

— Büyük ceviz ağacındaki sincap tuzağını, Bööh! Bööh! Bahçenin dibindeki... Bööh! Bööh! Kim yaptı?

Jack, azar işiteceğini bekliyerek sapsarı oldu, ama yalan söylemesini beceremediği için:

— Ben yaptım, diye cevap verdi.

Cécile, canlı bir sincap istediği için arasına demir teller koyarak dalların arasına ustalıkla bir tuzak yerleştirmişti. İçine henüz sincap düşmemişti ama, muhakkak yakalanacaktı.

— Bunu sen mi yaptın? Yalnız başına, bir model olmadan.

Çocuk, çok utangaç bir tavurla:

— Evet, Mösyö Labassindre, hiçbir model olmadan, diye cevap verdi.

— Fevkalâde... Fevkalâde... Bu çocuk, makinist olarak doğmuş. Burası muhakkak. Bu sanat onun parmaklarında var. Daha ne istiyorsunuz. Bir yaratılış, bir istidat bu. diye tekrarlıyordu.

Şair, başını gururla dikleştirerek:

— Ya! Demek bu bir istidat öyle mi? diye karşılık verdi.

Doktor Hirsch de başını arkaya doğru gerip gerdanını çıkardı:

— Vallahi her şey oraya dayanıyor!... İstidada!...

Çocukla daha fazla uğraşmıyarak, içlerinden birinin söyliyeceği pek önemli bir şey olduğu zaman aldıkları jestlerle, duraklamalarla hep birden ciddî ağır ağır gezinmeye başladılar.

Gece yemekten sonra balkonda şiddetli bir tartışma oldu.

Labassindre, önceden aralarında konuşulmuş bir gerçeğe inanıyormuş gibi Charlotte'a hitabederek:

— Evet Kontes, diyordu. Gelecek zamanların efendisi işçidir. Asalet, ömrünü bitirdi. Ortahalli yaşayışın gönüllerde daha birkaç yıllık hayatı var. Şimdi her şey işçinin etrafında toplanıyor. Onun nasırlı ellerini, kutsal gömleğini şimdi hor görürsünüz. Ama yirmi yıl sonra bu nasırlar dünyayı arkasından sürükliyeceklerdir.

D'Argenton ciddiyetle:

— Hakkın var, diye karşılık verdi.

Doktor Hirsch'in ufacık başı kuvvetle tasdik etti.

Tuhaf şey, Gymnase'da geçirdiği günlerden beri şarkıcının sosyal meseleler hakkında söylediği uzun nutuklara alışmış olan ve bunları pek sıkıcı bularak hiç dinlememiş olan Jack, bu akşam bu nutku, sonu gelmiyen sözlerle nasıl bir amaç güttüğünü, hangi hayatı yere devireceğini sanki biliyormuş gibi içini sarsan bir heyecanla dinlemek ihtiyacını hissediyordu.

Labassindre, sihirli bir işçi hayatının tablosunu çiziyordu:

— Ah! O bağımsız, o göğüs kabartan güzel hayat! Bu hayattan ayrılmakla ne kadar büyük bir delilik yaptığımı düşünüyorum. Ah! Ona tekrar dönebilsem.

Sonra onlara Indre fabrikasındaki demircilik yaptığı günleri anlatıyordu. O zaman onun adı sadece Roudic'ti. Çünkü Labassindre, köyünün adı idi. Loire nehri kıyılarında büyük bir breton kasabası: La Basse-Indre. İyi kalbli iş arkadaşları arasında, ta beline kadar çıplak olduğu halde demir ocağının ateşi karşısında demir döverek geçirdiği güzel günleri tekrar hatırlıyordu.

— Bakınız! Tiyatroda nasıl başarı kazandığımı bilirsiniz.

Doktor Hirsch, küstahça cevap verdi:

— Elbette!

Şarkıcı, gömleğinin kolunu ta omuzuna kadar sıvayarak, bir ayı pençesi gibi kıllı kolunun üstünde etrafına **emek ve hürriyet** yazıtı ile çevrili meşe yapraklarından ibaret bir dairenin içerisine çapraz olarak birleştirilmiş iki demirci çekicini gösteren mavi, kırmızı renkli büyük bir döğmeyi gösteriyordu. Bu döğme, uzaktan, giderilmesi mümkün olmıyan bir yumruk izi gibi görünüyordu. Zavallı adam, bütün ovuşturmalara, bütün kremlere karşı koyan bu baş belâsı döğmelerden kurtulamadığından ötürü **Muette, Herculanum'u**, galiplerin göğüsleri üzerindeki

örtüleri açıp iki çıplak kolunu güneşe uzattığı gibi bütün bu ılık ülkelerin kahramanlarını temsil ederken, yenlerini kaldırmasına engel olduğu için tiyatro hayatında onu ümitsizliğe düşürdüğünü söylemiyordu.

Doğmesini yok edemiyen Labassindre onu taşıyor, uzatıyor, bir yaprak gibi sallıyordu. Bir akşam fabrikada yarah bir arkadaşına şarkı söylerken onu gelip dinliyen şu Nantes'daki müdüre lânetler olsun! Tabiatın, onun gırtlağına verdiği şu eşsiz sesin Allah belâsını versin! Şayet gerçek yolunu başka tarafa çevirmemiş olsalardı, şimdi bu saatte orada olacak, erkek kardeşi gibi, mükemmel bir maaşa, eve, elektriğe, kalorifere ve ihtiyarlık günlerinin rahatını sağlıyan bir gelire sahip olacak, hem de Indret dökümhanelerinin şefi bulunacaktı.

Charlotte çekingen bir eda ile:

— Şüphesiz, şüphesiz bu çok güzel bir şey olurdu... Ama böyle bir hayata katlanmak için kuvvetli olmak lâzım değil mi? Sizin bu sanatın pek çetin, pek yorucu bir iş olduğunu söylediğinizi duymuştum, diyordu.

— Yorucu, evet, çelimsiz kabiliyetsiz bir insan için öyle ama, bana öyle geliyor ki, bizim için böyle bir şey söz konusu değildir. Bizim delikanlı maşallah güçlü kuvvetli.

Doktor Hirsch:

— Gerçekten çok kuvvetli görünüyor. Bundan yana kalıbımı basarım.

Bununla beraber Charlotte bazı itirazlarda bulunmaya çalışıyordu. Ona göre, bütün bünyeler birbirine benzemezlerdi. Onların içinde daha zayıfları kimi işlere karşı nefret duyan ve büyük bir önem istiyen daha aristokrat abiatlı olanlar bulunabilirdi.

Bunun üzerine d'Argenton öfke ile ayağa kalktı. Kaba bir sesle:

— Bütün kadınlar birbirine benzerler. Alın işte onlardan biri daha. Bu efendi ile meşgul olmamı rica eder, — Allah biliyor ya bu uğraşmanın beni memnun eden hiçbir tarafı yok. Çünkü tatsız somurtkan yaratığın biri — bununla beraber ben bu küçük bay ile uğraşıyorum. Dostlarımı dağ başlarında alıkoyuyorum. Şimdi de bu işe karışmamamın daha iyi bir hareket olacağım ima ediliyor.

Sevgilisini üzmekten korkan Charlotte karşılık verdi:

— Ama ben bunu söylemek istemedim ki! Ötekiler:

— Yok! Yok! Canım! Onu demek istemedi... Diye tekrarladılar.

Zavallı kadın kendinin desteklendiğini hissederek, kendi lehine işe karıştıklarını görerek, dayak yerken korunup ağlamaya cesaret edemiyen çocuklar gibi bitkin bir halde çekilip gitti. Jack, birdenbire balkondan ayrıldı. Bu türlü işkence yapan kötü yürekli adamın gırtları-

na atılmadan annesini ağlar görmek. onun kuvvetlerinin dışında idi.

Bundan sonraki günlerde artık bu konu üzerine söz açılmadı. Yalnız çocuk, kendisiyle annesinin arasında bir değişme olduğunu fark etmişti. Anne onu seyrediyor, önce olduğundan daha sık öpüyor, yanında alıkoyuyor, kucaklamasında, az bir zaman sonra ayrılmak zorunda kalacak olan insanların yaptığı gibi o tutkulu sarsılmaları hissediyordu. D'Argenton, bıyığını yukarıya kaldırarak acı bir gülümseme ile Mösyö Rivals'e:

— Doktor, öğrencinizle meşgul oluyoruz. Bugünlerde yeniden okula başlıyacak. Memnun olacağınızı zannederim, dediğini işittikçe daha fazla bir üzüntü duyuyordu.

Bu konuşmalardan sonra, iyi kalbli doktor, evine memnun olarak dönüyordu.

Karısına:

— Görüyorsun ya! Görüyorsun ya! Onların gözlerini açtığıma iyi ettim, diyordu.

Madam Rivals, başını salhyordu:

— Kim bilir?... Bu ölü suratlı adama güvenim yok. Bana çocuk hakkında hiç iyi şeyler söylemiyor. Bir düşmanın seninle uğraşmasındansa, kollarını bağlayıp, hareketsiz kalması çok daha iyidir.

Jak de bu kanaatte idi.

XI

HAYAT BİR ROMAN DEĞİLDİR

Bir pazar sabahı, Labassindre'i ve başarısız sanatçılardan ibaret gürültücü bir kafileyi getiren on treninin gelişinden biraz sonra Jack, meşhur tuzağın earafında bir sincabı gözetlerkeni, annesinin kendisini çağırdığını işitti.

Ses, şairin çalışma odasından, öfkelerin, mânasız fikirlerin döküldüğü, düşmanın çirkin bir yüzle etrafa baktığı bu pöhpöhlü lâboratuvardan geliyordu. Çocuk, annesinin sesindeki ahenkten- ya da ancak, bazı yaratıklardaki şu pek duygulu sinirlerin seziş kabiliyetinden- bir şeyler sezinliyerek kendi kendine: "Demek bugün..." dedi ve helezon merdivenden yukarı titriyerek çıktı.

On aydan fazla bir zamandan beri içine girmediği bu kutsal yerde bir hayh değişiklikler yapılmıştı. Ona yerin haşmeti azalmış gibi geldi. Güneşle solmuş, pipo dumanlariyle doymuş perdeler, ortası çökmüş Cezayir divanı, birçok yerlerinden çatlamış meşe ağacından masa, mürekkebi çamur haline gelmiş hokka, paslanmış kalemler, kahvehanelerde sürüklenen şu ba-

yağılığı, tartışmaları, avareliği buraya getirdiğini anlatıyordu.

Yalnız II. Henri tarzındaki kürsü, yerinden oynatılmıyan bir üstünlükle kurum satmasına devam ediyordu. D'Argenton, çocuğu kabul etmek için buraya oturmuştu. Her iki yanında Labassindre'le Doktor Hirsch, yargıç yardımcısı gibi ayakta duruyorlardı. Kır sakallı iki, üç kişi ile Brezellius'un yeğeninden ibaret haftanın misafirleri, bir duman bulutu ile çevrilmiş kanapenin üstüne uzanmışlardı. Jack, bir bakışta, mahkemeyi, yargıcı, tanıkları, açık pencerenin önünde ayakta durarak biraz sonra olacak şeylerin sorumluluğunu ve dikkatini başka tarafa yöneltiyormuş gibi gözlerini dağlarda uzak bir noktaya dikmiş olan annesini orada gördü.

Şair kendisine arasıra "eski lehçe"nin yeni hevesliklerini veren meşe ağacı kürsüden:

— Gel bakalım, yavrucuğum, gel bakalım, dedi.

Sesi, zarif yapmacıklar içinde öyle sert bir çeşni, öyle haşin bir eda saklıyordu ki, konuşanın sanki II. Henri'nin koltuğu olduğuna insanın inanacağı geliyordu.

— Evlât, sana birçok defa söylemiştim: Hayat bir roman değildir. Benim iyi bir savaş yapabilmem için, bazan yorgun, fakat hiçbir zaman yenilgiye uğramadan talihe meydan okuyarak, ne muvveelerimi, ne zamanımı esirgiyerek edebiyat alanında nasıl çarpıştığımı, nasıl is-

tırap çektiğimi takdir edersin. Şimdi savaş alanına atılmak sırası sende. Bak artık bir delikanlı oldun.

Zavallı çocuk, hiç de oniki yaşından fazla görünmüyordu.

— Bak, artık bir delikanlı oldun. Bize yalnız yaşının ilerlediğini ve boyunun uzadığını değil, aynı zamanda bir cesaret kazandığını da ispat etmelisin. Bir yıldan fazla bir zaman zarfında zekânda, kaslarında gerekli bütün kabiliyetleri kazanman, serpilmen için, seni, hür tabiatın içine sal ıverdim. Seninle meşgul olmadım diye beni kimse suçlandırdamaz. Ah! Bu pis alışkanlık!... Tersine seni gözetliyordum, inceliyordum, bir dakika gözümden ayırmıyordum. Bu pek ince ve uzun çaba, hele sahip olduğumdan ötürü iftihar duyduğum şu yanılmaz gözlem metodu sayesinde nihayet seni öğrenmeye muvaffak oldum. İçgüdülerinin, alışkanlıklarının, kabiliyetlerinin nelerden ibaret olduğunu gördüm. Menfaatlerine en uygun hareket tarzının neler olebileceğini anladım. Annene düşüncelerimi kabul ettirdikten sonra harekete geçtim.

Berzelius'un yeğeniyle öteki adamlar, uzun pipolarının dumanlarının içine sessiz sessiz gömülerek başlarını maymunlar gibi bir aşağı, bir yukarı oynattıkları ve bilgiç bir tavurla: "Çok güzel!... Çok güzel!..." diye tekrarlamakla ye-

tindikleri bir sırada, d'Argenton, Doktor Hirsch'le Labassindre'in tebriklerini kabul etmek üzere can sıkıcı öğüdünün bu noktasında durdu.

Jack, ürkmüş, şimşekler yüklü bir bulut gibi başının çok üstünden geçen bu anlaşılması imkânsız lâkırdı hokkabazlığı içinden bir şeyler sezmeye çabalıyordu.

Kendi kendine: "Az sonra üzerime ne düşecek acaba?" diye soruyordu.

Charlotte'a gelince, eli gözlerinin üstünde, dağlarda ne olduğu bilinmiyen bir şeyi gözetliyormuş gibi dışarısını seyretmeye devam ediyordu.

Şair, kürsüden birdenbire doğrularak, sesine, çocukta bir kırbaç darbesi gibi etki yapan yırtıcı bir eda vererek:

— Gelelim konuya; sana bütün açıklamalardan çok fazla geniş bilgi verecek olan mektubu dinliyeceksin. Labassindre mektubu okumaya başla.

Şarkıcı, bir harb divanı kâtibi kadar ciddî bir tavurla, kötü bir şekilde katlanmış ve zarfa konmuş, bir acemi nefere ya da bir köylüye aitmik gibi bir duygu uyandıran mektubu cebinden çıkardı; iki, üç defa boğuk boğuk böğürdükten sonra okudu.

Indret Dökümhaneleri (Aşağı Loire)

Sevgili kardeşim, son mektubumda belirttiğim gibi, müdürle arkadaşmm oğlu için konuştum. Müdür, banua bu delikanlının çırak olmak için lâzım gelen şartları taşımamasına ve çok küçük olmasına rağmen, onu çırak olarak yanıma almama müsaade etti. Bizim evde yatacak ve yiyecektir. Sana dört yıl sonra onu iyi bir işçi yapacağıma söz veriyorum. Buradakilerin cümlesi iyidir. Karımın, Zénaïde'in sana birçok anlatacakları şeyler var, Nantais'nin de, benim de...

Roudic
Makine kurma tezgâhlarında
atölye şefi

D'Argenton, kolları uzanmış, gözleri ışıl, ışıl, cevap verdi:

— İşitiyorsun ya Jack! Dört yıl sonra mükemmel bir işçi olacaksın; yani şu esaret âleminin üstünde çok şerefli, çok güzel bir yer var. Dört yıl sonra, şu kutsal mesleğin adamı olacaksın: İyi bir işçi.

"İyi bir işçi." Evet, bunu çok iyi işitmişti ama iyi anlıyamamıştı. Anlamıya çabşıyordu.

Çocuk, Paris'te arasıra işçiler görmüştü. Douze-Maisons pasajında işçi denilen adamlardan oturanlar vardı. Gymnase'ın yanında bir fener fabrikasından saat altıda gömlekleri yağ-

lı, elleri işle kararmış, sertleşmiş, bozulmuş birtakım insanların çıktığını sık sık görürdü.

Önce böyle bir gömlek giyeceğini düşündü. Eskiden annesinin, "Bu gömlekli insanlar, işçilerdir" diyen hakaret dolu sesini duyuyor, sokakta bu pis elbiselerin kendi elbisesine sürünmemesi için gösterdiği dikkati hatırlıyordu. Gerçekte, Labassindre'in on dokuzuncu yüzyılda işçinin rolü ve etkisi hakkında söylediği bütün güzel nutuklar aksini ispat ediyor ya da zihnindeki bu belli belirsiz hâtıraları zayıflatıyordu. Yalnız onu açıkça üzen nokta şuracıktan, yeşil tepelerini gördüğü ormandan, Rivals'lerden, evinden, annesinden, o kadar sevdiği, çok güçlükle tekrar ele geçirdiği annesinden ayrılmak zorunluluğu idi.

Aman Yarabbi! Etrafında konuşulan bütün bu şeylerden kendini uzak tutan ve daima pencerenin kenarında ayakta duran annesinin acaba nesi vardı? Bununla beraber kadın artık kayıtsızlığını ve hareketsizliğini kaybetmişti. Bir ihtilâç titreme ile baştan başa sarsılıyor, göz yaşlarını gizlemek için gözlerinin üzerinde tuttuğu elini biraz daha aşağı indiriyordu.

Ta ötede, kırlarda, ufuklarda güneşlerin battığını, birçok rüyaların, birçok şefkatlerin, birçok alevlerin kaybolduğunu görüvermesi demek çok hâzin bir şeydi?

Çocuk, hemen hemen elinde olmadan kafasındaki biricik fikri söylüyormuş gibi sordu:

— Demek gitmek zorundayım?

Bu safca soru karşısında mahkemenin bütün üyeleri bir acıma gülümsemesiyle birbirine bakıştılar; fakat, pencerenin yanında derinden gelen bir hıçkırık işitildi.

Labassindre, kesin bir eda ile cevap verdi:

— Sekiz güne kadar gideceğiz, oğlum. Kardeşimi görmiyeli bir hayli zaman oldu. Ey! Tanrıların en ulusu, kendimi eski demir ocağımın ateşiyle tekrar canlandırmak için ne güzel bir fırsat yarattın!

Bunları söylerken, kılı, döğmeli, kolunun yenini kaslarını şişire şişire sıvıyordu.

Doktor Hirsch:

— Fevkalâde diye karşılık verdi.

Fakat, pencerenin önünde kadının ağladığını gözünden kaçırmıyan d'Argenton, kaşlarını korkunç bir şekilde çatmış, yüzü dalgın bir ifade almıştı.

Çocuğa:

— Gidebilirsin artık Jack, sekiz güne kadar hazırlanmalısın, dedi.

Jack, kendi kendine "Sekiz gün sonra! Sekiz gün sonra!" diye tekrarlıyarak şaşkın ve üzgün bir tavurla aşağı indi. Sokak kapısı açıktı. Kendisini dışarı attı, eskiden olduğu gibi

başı açık olarak Etiolles'ten ta dostlarının kapısına kadar koştu. Dışarı çıkmak üzere olan doktora biraz önce geçen şeyleri bir iki kelime ile anlattı.

Bu karar, Doktor Rivals'i pek sarsmıştı:

— Bir işçi mi? Seni işçi yapmak istiyorlar ha! Demek senin geleceğinle meşgul olmaları bu imiş? Dur, dur bakalım. Ben o üvey baban olacak herifle bir gidip konuşayım.

Köyün içinden iyi kalbli doktorun iri iri konuşarak, elini kolunu oynatarak Jack'ın başında şapka olmadan soluk soluğa nefes alarak geçtiğini görenler kendi kendilerine: "Aulnettes'lerden birisi hastalanmış galiba" diyorlardı.

Şüphesiz hiç kimse hasta değildi. Doktor geldiği zaman, yemeğe oturulmak üzere idi. Çünkü efendinin mızmız midesinden ötürü yemek saatleri daima ileri alınıyordu.

Bütün yüzler neşeliydi. Odasından inerken Charlotte'un bile şarkı söylediği duyuluyordu.

İhtiyar Rivals'in dudakları titriyorek:

— Mösyö d'Argenton, size söyliyecek bir sözüm var, dedi.

Şair, uzun bıyığını büktü:

— Peki doktor, şuraya oturunuz, size bir tabak versinler. Yemek yerken söyliyeceğinizi söylersiniz.

— Yok teşekkür ederim, karnım aç değil. (İçeri giren Charlotte'u selâmlıyarak) Madama ve size söyliyeceğim şeyler tamamiyle gizlidir.

Doktorla pek az da olsa başbaşa kalmak istemiyen d'Argenton:

— Sizi buraya sürükleyen sebebi tahmin ediyorum. Çocuk hakkında değil mi?

— Evet çocuk hakkında.

— O halde konuşabilirsiniz. Söz konusu olan meseleyi bu baylar da biliyorlar. Bütün işlerimi güneşten korkmadan, kişisel, menfaatler düşünmeden apaçık bir şekilde yaparım.

Birçok sebepten ötürü herkesin önünde böyle bir açıklamanın yapılmasından korkan Charlotte:

— Fakat dostum... diye başlamak istedi.

D'Argenton soğuk bir eda ile:

— Sözünüze başlıyabilirsiniz doktor, dedi.

Doktor, masanın başında ayakta durarak, sözlerine başladı:

— Jack, kendisini Indret dökümhanelerine çırak olarak yerleştirdiğinizi gelip haber verdi. Bu karar ciddî mi?

— Çok ciddî, azizim doktor.

Mösyö Rivals devam ederek:

— Dikkat ediniz. Çocuk, böyle çetin bir sanat için büyütülmemiştir. Tam gelişme çağının ortasında onu yeni bir sanata, yeni mir hayata atıyorsunuz. Oynadığınız, bir sağlık, bir ha-

yattır. İstenilen şartların hiçbirisi bu çocukta yok. Yeter derecede kuvvetli değil.

Doktor Hirsch, alımlı bir eda ile Rivals'in sözünü kesti:

— Ooo! Müsaade ediniz aziz meslektaşım...

Rilvals omuzlarını silkti, Doktor Hirsch'e bakmadan sözüne devam etti:

— Asıl size söylüyorum Madam, **(Doktor, bu şekilde konuşmakla, boğduğu duygulardan garip bir şekilde sıkıntı duyan Charlotte'a hitabetmekle bir etki uyandırıyordu.)** Çocuğunuzun böyle bir hayata dayanabilmesi imkânsızdır. Siz, annesi, onu iyi tanırsınız. İnce, nazik, yorgunluğa karşı çelimsiz bir yaratılışı olduğunu pek iyi bilirsiniz. Ben burada yalnız vücut yorgunluğundan söz ediyorum. Ama çocuğun bütün tinsel güçlere sahip olduğuna, daha şimdiden derslere hazır bir durumda bulunduğuna, zekâsının ve mahkûm edeceğiniz bütün uyanık yetilerinin uyuşarak hiç yoktan bir zor içinde bin bir yoklukla ıstırap çekeceğine neden inanmıyorsunuz?

D'Argenton kızarak:

— Aldanıyorsunuz doktor. Bu çocuğu, ben herkesten daha iyi tanırım. Onu ben çahştırdım. Ancak, el işlerine karşı bir kabiliyet gösteriyor. İstidadı orada, yalnız orada. Onu geliştirmek için bütün çarelere başvuracağım bir sırada ellerine bu istidada uygun bir sanat vereceğim an-

da, bana teşekkür edileceği yerde küçük bay sızlanıyor, evinin dışında, yabancıların yanında kendine bir koruyucu aramaya gidiyor.

Jack itiraz etmek istedi. Dostu onu bu sıkıntıdan kurtardı:

— Şikâyet etmeye gelmedi. Yalnız bana kararınızı haber verdi. Önünüzde tekrarladıklarımı ona da söyledim: "Jack, yavrum, böyle bir hareket yapmalarına engel ol. Anamn, babanın, seni seven annenin, annenden ötürü seni sevmek zorunda olan annenin kocasımn boynuna atıl, onlara yalvar, seni kendi seviyelerinden aşağı indirecek, zillete düşürecek bir şeyi kabul etmeleri için, onlara ne gibi bir kötülük yaptığını sor."

Labassindre, masayı titreten bir yumrukla beraber karşılık verdi:

— Doktor, âlet insanı alçaltmaz, yükseltir. Âlet, dünyaya yeniden hayat verecek bir kuvvettir. İsa peygamber bile, on yaşında iken rende sürtüyordu.

Jack'ta birdenbire Fête-Dieux (*) bayra-

(*) 1264 yılından itibaren Papa Urbaine'den beri yapılan kutsal bir bayram, (Pantêcote bayramının ilk sekizinci gününü takibeden perşembe günü olarak tesbit edilmiştir.)

mının kalabalığı içinden süzülüp rendesiyle küçülmüş bir Hazreti İsa yüzü gören Charlotte:

— Yalan de değil, dedi.

Doktor öfke ile bağırdı:

— Bu herzelere kulak asmayınız, madam, Çocuğunuzu işçi yapmak, onu kendinizden tamamiyle uzaklaştırmak demektir. Çocuğunuzu, dünyanın öbür ucuna gönderebilirsiniz ama, kalbinizden, kafanızdan silemezsiniz. Çünkü o zaman siz, uzaklıkları, toplumsal farkları yok eden yaklaşma bahanelerini arıyacaksınız. Görecek siniz, göreceksiniz, bir gün gelecek, onu karşımızda elleri yarılmış, konuşması kabalaşmış, duyguları duygularınızdan ayrılmış bulacaksınız; bu hale, yüzünüz kızarmadan bakamıyacaksınız. Bir gün o, sizin evinize, annesinin önüne, yalnız, bir zelil olarak değil, aynı zamanda bir düşkün olarak, asîl tabakadan bir yabancının önünde imiş gibi, gelip dikilecek.

Jack, hâlâ bir kelime söylemeden, büfenin köşesine büzülmüş, bu sözleri dikkatle dinliyordu. Birdenbire kendisiyle annesinin arasında muhtemel bir sevgi eksikliği meydana geleceği düşüncesiyle heyecana kapıldı.

Odanın ortasına kadar yürüdükten sonra, sesi daha fazla titriyerek kesin bir ifade ile:

— Ben işçi olmak istemiyorum, dedi.

Charlotte, bitkin bir halde:

—Oooh! Jack! diye mırıldandı.

Bu defa söze d'Argenton başladı:

— Benim verdiğim kararı kabul etmek ya da etmemek istiyen şu küçük baya da bakın. Ya! Demek işçi olmak istemiyorsun? Ama yemek yemeye gelince atıştırırsın. Giyinip kuşanmak, uyumak, gezip tozmak istersin. Peki öyle ise ben de söyliyeyim ki, ey küçük korkunç parazit! Senden artık bıktım usandım. Eğer çalışmak istemiyorsan, ben de senin bizi daha fazla aldatmana katlanmıyacağım.

Birdenbire durdu, çılgın bir öfkeden sonra her zaman takındığı o soğuk edaya bürünerek:

— Odanıza çıkınız; yapacağım şeyi görürsünüz, dedi.

— Azizim d'Argenton, yapacağınız şeyi ben size söyliyeyim ki...

Ama Jack, Mösyö Rivals'in sözlerinin sonunu duyamadı. D'Argenton'un bir hareketiyle dışarı çıkmıştı.

Tartışmanın gürültüsü, büyük bir orkestranın çeşitli sazlarından çıkıyormuş gibi odasına kadar geliyordu. Sesleri ayırdedebiliyor, hepsini tanıyordu; ama bu sesler birbirine karışıyor, ahenkleri birleşiyor, bu hal, bozuk seslerden ibaret bir gütültü meydana getiriyordu. Bu gürültünün üstünde birkaç cümle kırıntısı işitilmiyor değildi:

— Bu meselede yalan söylediler.

— Baylar!... Baylar!

— Hayat bir roman değildir...

— Kutsal işçi gömleğini, Bööh!.. Bööh!..

Mösyö Rivals'in sesi, nihayet kapı eşiğinde bir gök gürültüsü gibi patladı:

— Bir daha evinize ayak basarsam beni assınlar.

Sonra kapı büyük bir şiddetle kapandı. Yemek odası, yalnız çatal, bıçak şakırtısiyle bozulan derin bir sessizlikle doldu.

Yemek yiyorlardı.

"Onu, kendinizden aşağı tabakalara düşürmek, değerini küçümsemek istiyorsunuz." Çocuk, bu cümleyi hatırında tutmuştu. Jack, kendi kendine de düşmanın niyetinin böyle bir şey olduğunu çok iyi hissediyordu.

Güzel ama hayır, bin defa hayır, işçi olmak istemiyordu.

Kapı açıldı, annesi içeri girdi.

Kadın, çok ağlamış, yüzünde buruşukluklar meydana getiren candan göz yaşları dökmüştü. Annesinin güzel kadın yüzünde, ilk defa ıstıraplı, yaralı bir anne yüzü görüyordu.

Ciddî olmaya yeltenerek:

— Beni dinleyiniz, Jack. Sizinle pek ciddî konuşmam gerekiyor. Demin gerçek dostlarımıza karşı açıkça ayak diremekle, size gösterilen yeri kabul etmememkle bana büyük bir üzüntü verdiniz... İyice biliyorum ki, bu yeni hayatta....

Konuşurken karşı koyamıyacağı pek mâsum, pek hararetli, pek sitemli bir bakıştan, çocuğun bakışından kaçıyordu.

— Senin için düşünülen hayatla yaşamakta olan hayat arasında görünüşte bir ayrılık vardır. İtiraf ederim ki, ilk hamlede ben de bundan korkmuştum. Fakat size söylenen sözleri işittiniz değil mi? İşçilerin şartları eskisi gibi değil. Evet büsbütün bambaşka. Şimdi sıranın artık işçiye geldiğini pek iyi biliyorsunuz. Orta halliler, ömürlerini bitirdiler, hâlâ kibarların yeri varsa da, o da yerini bırakıyor... Hem sonra sizin yaşınızda bir çocuğu, sizi sevenlerin, tecrübesi olanların iradesine bırakmak en doğru bir hareket değil mi?

Çocuğun bir hıçkırığı, kadının sözünü kesti:

— Demek sen de, sen de beni kovuyorsun?

Bu defa artık anne daynamadı. Onu kollarının arasına aldı. Büyük bir sevgi ile göğsünün üstüne bastırdı:

— Ben seni kovar mıyım hiç? Sen buna inanır mısın? Bu mümkün mü? Haydi sakin ol. Böyle heyecanlanıp titreme. Seni ne kadar sevdiğimi ve senden başka kimseye bağlı olmadığımı bilirsin. Hiçbir zaman birbirimizi bırakmıyacağız. Ama biraz iyi düşünmen, geleceğini düşünmen gerek... Bizim için gelecek, ne kadar karanlık.

Kadın, efendiden uzak kaldığı zaman, arasıra yaptığı şu taşkın konuşmasiyle Jack'a ha-

yatın daima düzgün gitmiyen durumlarını anlatmaya, sükûtla, geçiştirmelerle, tereddütlerle beraber tafsilât vermeye yeltendi:

Görüyorsun ya yavrum. Henüz pek gençsin. Senin anlayamıyacağın şeyler var. Bir gün biraz daha büyüyünce, doğumundaki gizli tarafı öğreneceksin; bu gerçek bir romandır, azizim. Bir gün sana babanın adını, annenin başına gelen o görülmemiş felâketi ve senin niye kurban olduğunu söyliyeceğim.Ama bugün,öğrenip anlıyacağın gerekli nokta, hiçbir şeye sahip olmadığımız, muhakkak surette ona!!... Ona muhtaç olduğumuzdur. Senin için, ona karşı gelmemi istiyebilir misin? Hele senin lehine hareket ettiğini bildiğim halde... O da pek zengin değil. Bu müthiş sanata bağh meslek onda o kadar yıpratıcı etkiler yaptı ki... Senin öğretim masraflarını üstüne alamazdı. Aranızda ben ne yapabilirim? Bu yüzden bir karar vermen gerek. Ah! Senin yerine ben bu Indret'ye gidebilsem... Düşün bir kere, eline bir sanat veriliyor. Yaşamak için kimseye muhtaç olmadan, kendi ekmeğini kendin kazanmakla, kendi efendin, gene kendin olmakla bir gurur duymaz mısın?

Kadın, çocuğun gözlerinin içinden geçen parıltılardan, onu tam yerinden vurduğunu anlamıştı. Annelerin sahip olduğu o okşayıcı ve şefkatli sesle pek yavaş:

— Bunu benim için yap Jack. Yapacak mısın? Çabucak hayatını kazanan bir adam duru-

muna geç. Bir gün benim de biricik dayanağım, dostum olarak seninle konuşmıyacağımı kim tahmin edebilir?

Söylediği sözleri düşünüyor muydu? Acaba bu bir ön duygu mu, yoksa sırf kendi hayatının bütün boşluğunu, ta dibine kadar talihini gösteren geleceğinin beklenilmedik yırtıklarından biri miydi? Bu sözleri duyarlığın hamlesi, sözlerinin kasırgası içinde sürüklenerek mi söylemişti?

Her halde bu cömert ruhu yenmek için bundan daha iyi bir sebep bulamazdı. Etki birden olmuştu. Annesinin ona ihtiyacı olduğunu, çalışmasiyle, ona yardım edebileceğini düşünerek birdenbire kararını verdi.

Çocuk, kadının ta gözlerinin içine bakarak:

— Beni her zaman seveceğine, ellerim kapkara da olsa ben utanmıyacağına söz ver.

— Seni her zaman seveceğim, Jack!

Bütün bir cevap olarak, üzüntüsünü ve azabını arkasına gizlediği tutkulu bir öpüşle onu kucakladı. Çünkü o dakikadan itibaren zavallı kadının vicdan azapları başlamıştı; bütün hayatınca devam edecekti. Bugünden sonra çocuğunu, kalbine bir kılıç darbesi saplanmadan hiçbir zaman düşünemedi.

Fakat çocuk, korkunun utanmanın, köleliğin örttüğü bu öpücüklerin gizli taraflarını anlamış gibi merdivene doğru atılarak bu düşünceden sıyrıldı:

— Gel anne, aşağıya inelim. Kabul ettiğimi ona söyliyeceğim.

Aşağıda başarısız sanatçılar hâlâ sofrada oturuyorlardı. Jack içeri girince hepsi, kesin ve ciddî tavurlarını takındılar.

Çocuk, d'Argenton'a:

— Sizden af diliyorum, dedi. Bana biraz önce teklif ettiğiniz şeyi reddetmekle size karşı terbiyesizlik ettim. Şimdi kabul ediyorum ve size teşekkür ediyorum.

— Hah şöyle evlât! akla yakın düşüncelerinle bu karşı koyma duygusunu yeneceğine şüphem yoktu. Fikirlerimin doğruluğuna inanmanı görmekle sevinç duyuyorum. Dostumuz Labassindre'e teşekkür ediniz. Çünkü, bu kazancı bol işi ona borçlusunuz. Geleceğinizin kapılarını açan odur.

Şarkıcı, içinde Jack'ın küçük elini yutan iri pençesini uzattı.

Tıpkı aynı atölyede, aynı odalarda çalışan eski iki arkadaş gibi ona şefkatle muamele ederek:

— Nihayet anlaştık, arkadaş, dedi.

Bu dakikadan itibaren, ta gidişine kadar, işçilerin arasında bir arkadaşlık bağı gibi kullandıkları, bu yeni ve samimî bağdan başka bir şekilde ona hitabetmedi.

Jack, bu sekiz gün zarfında, yalnız ormanlarda, yollarda koşup durdu. Kederden fazla

bir korku, bir üzüntü duyuyordu. Sonra zaman zaman sahip olacağı sorumluluk düşüncesi, güzel yüzüne, delikanlılarda bir irade gücünü belirten kaş çatıklığı ile anlaşılmıyan bir ifade veriyordu. Şimdi, ihtiyar Jack oluvermişti. Küçük adımlarla, çocukluk günlerinin tavafını yapan bir adam gibi bu sevgili yerleri tekrar gelip görecekti.

Ah, ihtiyar Jack, kendisini korkutan, topuklarını arkasına vuracak kadar koşturan Salé anadan artık korkmuyordu. Fakat Cécile'le vedalaşmak için Rivals'lere gidememesi en büyük ıstıraplarından biri oldu.

Charlotte, oğlunun bütün yalvarmalarına rağmen:

— Görüyorsun ya Jack'ım, bu efendilerin arasında geçen sahneden sonra böyle bir şey hiç de doğru olmaz, diye tekrarlıyordu.

D'Argenton, nihayet, hareketten bir gün önce, zaferinin iğrenç sevinci içinde, çocuğun dostlarına gitmesine razı oldu. Jack, akşam üstü, doktorların evine gitti. Evin önünde kimse yoktu. Pancurları kapalı duran eczanede de kimse görünmüyordu. Yalnız kütüphaneden gelen bir ışık çizgisi vardı. Ağzına kadar lügatlerle, atlaslarla, tıp kitaplariyle, Panckouke koleksiyonunun kırmızı sırtlı kocaman ciltleriyle dolu geniş bir ambara, kütüphane adı verilmişti.

Bir kitap sandığını yerleştirmekle pek meşgul görünen doktor orada idi.

Çocuğa:

— A! Sen mi geldin? Bana Allahaısmarladık demeden gitmiyeceğini biliyordum. Tabiî senin gelmene müsaade etmiyorlardı. Bu biraz da benim kabahatim. Çok heyecanlandım. Karım, beni bir güzel azarladı. Haa!... Küçük kızla beraber dün onları gönderdiğimi bilmiyorsun! Kızkardeşimin yanında bir ay geçirmek üzere Pirene dağlarına gittiler. Küçük kız, biraz keyifsizlendi. Temkinli hareket etmedim. Gideceğini ona birdenbire söylemek budalalığında bulundum. Ah! Şu çocuklar! Hâdiseleri hissetmez görünürler. Oysa ki, sizin üzüntüleriniz bizimkilerden çok daha derindir.

Şimdi doktor, Jack'la, bir büyük adamla nasıl konuşulursa öyle konuşuyordu. Bununla beraber ihtiyar Jack, küçük arkadaşının kendi yüzünden hastalandığını, onu görmeden gideceğini düşünerek, içinde bir çocuk gibi ağlamak isteğini duydu.

Çocuk, dağılmış kitaplarla, bir rakı ve punç şişesinin yanında masanın bir köşesine konmuş şamdanla biraz aydınlanan şu kederli odaya göz gezdiriyordu. Çünkü Mösyö Rivals, denizde kazandığı alışkanlıklarına tekrar dönmek için karısının yokluğundan yararlanıyordu. Bundan ötürü babacan adam, gözleri parlamış bir halde

kitapların kenarlarındaki tozları üfliyerek ayağının dibinde duran açık sandığa kütüphanenin bir köşesinden boşalttığı kitapları garip bir canlılıkla ayırıp yerleştiriyordu.

—Şurada yaptığım işi biliyor musun, küçük?

— Hayır, Mösyö Rivals.

— Eski güzel kitapların arasında, senin götüreceğin, okuyacağın bazı kitapları ayırdım. Beni dinle. Bir dakikacık boş zamamnda bile okumalısın. Bunu iyice aklında tut yavrum. Kitaplar, gerçek dostlardır. İnsan, hayatın en büyük gerçek ve üzüntüleri içinde bile onlara başvurabilir ve onlarda istediği şeyleri bulabilir. Uğradığım felâketin ilk günlerinde kitaplarım olmasaydı, ben çoktan bu dünyadan göçerdim. Bu sandığa bak. Birçok kitaplar var. Onların hepsini şimdi anlarsın diyemem. Ama zararı yok, onları okumalısın. Hattâ, anlamadığın şeyler bile, kafanda bir nur bırakacaktır. Haydi bakayım, onları okuyacağına söz ver bana.

— Onları okuyacağıma size söz veriyorum Mösyö Rivals.

— Hah, şimdi sandığın işi bitti. Onu götürebilirsin. Yook. Çok ağır. Onu, yarın sana ben gönderirim. Haydi gel bakalım, sana Allahaısmarladık diyeyim.

İyi kalbli adam, Jack'ın başını kocaman ellerinin arasına alarak kuvvetle iki üç defa öptü. Sonra tatlı bir gülümseme ile ilâve etti:

— Bu benim için, bu da Cécile için.

Jack, tekrar kapıyı kapatırken doktorun:

— Zavallı çocuk! Zavallı çocuk! diye mırıldandığını duydu.

Tıpkı Vaugirard papaz okulunda olduğu gibi... Şu farkla ki, bugün artık kendisine neden acındığını biliyordu.

Ertesi gün, gidiş, Aulnettes'lerin köşkünde büyük bir faaliyete sebep oldu.

Kapının önünde duran yük arabasına yol çantaları yükleniyordu. Labassindre fevkalâde bir elbisenin içinde, pampaların arasında savaşa gidiyormuş gibi kocaman getrleriyle, yeşil kadife ceketiyle, çapraz kayışlı çantasiyle, sesini yoklıya yoklıya gidip geliyordu. Şair, hem ciddî idi, hem neşeli. Ciddiydi, çünkü toplumsal ve insanlığa yakışır bir hizmet yaptığı kanısında idi; neşeliydi, çünkü bu gidiş, onu çok memnun ediyordu.

Charlotte, Jack'ı öpüyor, öpüyor, bir daha öpüyordu. Çocuğun hiçbir şeyi eksik olmamasına dikkat ediyordu.

Hayır, onun hiçbir şeyi eksik değildi. Hattâ gençliklerinde çabucak serpilip, çok kısalan elbiselerinin cenderesine mahkûm olan insanların talihsizliğine uğrıyarak kutsal ekmek töreninde giydiği elbiseyi giymişti. Ama bu bile bir işçi için çok değil miydi?

— Ona dikkat edersiniz değil mi, Mösyö Labassindre?

— Sesim gibi, madam.

— Jack!

— Anne!

Son defa kucaklaştılar. Charlotte hıçkırıyordu. Çocuk, heyecanını göstermek istemiyordu. Annesi için çalışmak fikri zavallı Jack'a kuvvet veriyordu. Yolun sonunda bir defa daha, görmek, ormanı, evi, çiti, göz yaşları arasında gülümsiyen annesinin yüzünü gözlerinin içine tesbit etmek için döndü.

Annesi bağırdı:

— Jack, bize sık sık mektup yaz.

Sonra şair, ciddiyetle:

— Jack! İyi hatırında tut: Hayat bir roman değildir.

Hayat bir roman değildir, halbuki hayat, senin için pekâlâ bir roman, sefil herif!

Adamı, öndeki gül fidanlarının ortasında, bir taş basması destan gibi, iddiah bir eda içinde Charlotte'a dayanmış bir vaziyette, kapısında güzel bir levha bulunan küçük evin eşiğinde, ancak görebiliyordu. Koltuklarım kabartan bir bencillikle öyle kendinden geçmişti ki, nefretini unutuyor ve az önce kapı dışarı attığı çocuğa, alçakgönüllü bir baba şefkatiyle selâmlar gönderiyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

I

INDRET

Şarkıcı, çocukla kendisini Paimboeuf'ün biraz yukarı tarafından Loire nehrini geçiren kayığın içinde ayağa kalktı; sonra yapmacıklı bir tavurla nehri kucakhyarak:

— Şuraya bak, azizim Jack, ne güzellik bu, dedi.

Şu aşağılık tiyatro aktörünün duyduğu hayranlıkta basmakalıp ve gülünç bir taraf bulunmasına rağmen bakışlarının altına serilen çok güzel manzaradan ötürü hakh bir taraf da yok değildi.

Vakit akşamdı, saat dört sularındaydı. Temmuz ayının bir gümüş parçasına benziyen o erime halindeki güneşi, dalgaların üstünede, ışıklariyle parlak uzun bir çizgi çekiyordu. Nehrin hayatını,havada hareketli,fakat sessiz bir şekilde meydana çıkartan ışıklı,sis gibi,çırpınan bir yansıma, ancak bir serapta bulunan oynaşmalarla beliriyordu. Yarı görünen kocaman yelkenliler, bu göz kamaştırıcı saatte koyu sarı bir

renk almış gibi bir duygu uyandırıyorlar ve uzaktan, kanatlanmış bir kuş gibi geçiyorlardı.

Bunlar Noirmoutier'den gelen büyük yelkenlilerdi. Güvertelerine kadar, binlerce altın zerreleri gibi kıvlcımlar saçan bembeyaz tuz yüklemişlerdi. Üstlerinde orijinal bir tayfa kalabalığı vardı: üç köşe breton takkesi giymiş erkekler, başlarında geniş şapkaları kımıldayan kadınlar, tuzun beyazlığını ve parlaklığını anmışlardı. Sonra güverteleri buğday çuvallariyle, şarap fıçılariyle tıklım tıklım dolu, tıpkı denizde yüzen, dar yük arabalarına benziyen kıyı gemileri, sonu gelmiyen mavna kafilesini, ya da dünyanın öbür ucundan gelip, iki aylık yurttan uzakta kaldıktan sonra memleketine dönen, sanki kavuştuğu vatana sessiz likkatini, uzaktan gelme şeylerin esrarlı şiirini, kendisiyle beraber sürüklüyormuş gibi, hemen hemen ciddî ve ağır bir hareketle nehrin içine girmekte olan üç direkli Nantes gemilerini arkasına bağlayıp çeken romorkörler... Temmuz sıcağına rağmen kuvvetli bir esinti bu hoş dekorun içinde koşuyordu. Çünkü rüzgâr, enginlerin neşe ve serinliğiyle beraber deniz tarafından esiyor, daha şimdiden tatlı suların durgunluk ve berraklığını bozan dalgacıkların ötesindeki biraz daha uzak yerleri, uçsuz bucaksız Okyanus'un yeşil rengini, dalgaları, serpintileri, fırtınaları hatırlatıyordu.

— Peki ama Indret neresi?

— Şurası... Karşımızda duran bu ada.

Jack, dizi halinde büyük kavakları, uzun bacaları, adayı saran gümüş renkli bir sis içinden belli belirsiz bir şekilde görüyordu; bu bacalardan, üzerlerindeki göğü kirleten, yaygın, geniş, kalın, kara bir duman yükseliyordu. Jack, aynı zamanda kulakları sağır eden bir gürültüyü, sacların, demir levhaların üstüne inen çekiç darbelerini, boğuk patırtıları, suyun çıkardığı sesle beraber gelen daha açık, çeşitli uğultuları hele adadan, demir üzerinde çarklarını döndürdüğü haraketsizlik içinde kımıldadığı, gürlediği halde yerinde sayan kocaman bir vapurmuş gibi devamlı, ardı arası kesilmeden gelen bir homurtuyu duyuyordu.

Nehir, kabarık ve geçilmesi zor olduğu için kayık, ağır ağır kıyıya yaklaştıkça çocuk, tatsız biteviye uzayıp giden duvarları kara, damları basık uzun binaları, sonra parlak alevleri insanda hayal dolu bir etki uyandıran şu sessiz ve boyaları dökülmüş nehrin kıyısına gözün alabildiğine sıra sıra dizilmiş kazanları daha iyi görüyordu. Devlete ait taşıtlar, buharla işliyen romorkörler, rıhtıma sıralanmış, oraya pek yakın bulunan ve uzaktan birer darağacına benziyen kocaman vinçlerin yardımiyle şu kazanların yüklenmesini bekliyorlardı.

Bu darağacının dibinde bir adam, kayığın gelişini seyrediyordu.

Şarkıcı:

— Muhakkak Roudic'tir, dedi.

Sonra gırtlağından, hem de ta gırtlağından çıkan, ve şu kazan tamircilerinin gürültüleri arasından bile duyulan müthiş bir **Hurra** ile bağırdı:

— Sen misin kardeş?

— Helne şükür! Evet, benim... Şu gök kubbesi altında benim gibi ikinci bir ses daha var mı?

Kayık kıyıya yanaştı. İki kardeş birbirlerinin kollarına atıldılar; aralarında müthiş bir kucaklaşma oldu.

Birbirlerine benziyorlardı. Ama Roudic daha yaşlı idi. Şarkı söylemenin ve elbiselerin şarkı sanatçılarına bağışladığı dolgunluktan yoksundu. Kardeşinin çatal sakalına karşılık traş olmuş, yüzü bakır gibi bir renk almıştı. Tamamiyle modası geçmiş mavi yünden bir bere, makine kurma sanatının ince işleriyle keskinleşmiş ve pek büyük bir dikkat kazanmış küçük gözleri kayadan yontulmuş, denizden kavrulmuş zayıf Bretonlu bir yüzü örtüyordu. Labassindre sordu:

— Peki evdekiler nasıl? Clarisse, Zénaïde, hepsi?

— Tanrı'ya çok şükür olsun, hepsi iyiler. Vay! Vay! Yeni çırağımız demek bu. Bu küçük haylâz pek sevimli bir şey... Ama hiç de güçlü görünmüyor.

— Bir öküz kadar kuvvetlidir, azizim. Paris'in birinci sınıf doktorları bu bakımdan teminat verdiler.

— O halde pek güzel! Çünkü bizde iş zordur. İstersen müdürü görmeye gidelim.

Ağaçlıklı, güzel bir yolun boyunca yürüdüler. Bu yol, biraz sonra birbirine benziyen, tertemiz beyaz evlerle dolu küçük bir şehir sokağı manzarası aldı. Fabrikadaki memurların bir kısmı ile ustabaşılar, birinci sınıf işçiler burada oturuyorlardı. Öteki işçilerin evleri karşı kıyıda Montagne'da, ya da aşağı Indret'deydi.

Bu saatte buralarda hiç ses sada yoktu. Hayat ve hareket fabrikalarda toplanmıştı. Pencerelerdeki kuruyan çamaşırlar, pencerelerin kenarlarına sıralanmış çiçek saksıları, yarı açık bir kapıdan dışarı süzülen bir beşik gıcırtısı, duyulan bir çocuk ağlaması, buranın halkı boşalmış bir yer olduğuna insanı inandırabilirdi.

Şarkıcı, atölyelerin kapısına geldikleri vakit:

— Ooo! Bayrak inmiş, dedi. Şu mübarek bayrak, bana ne kadar korku vermişti.

İşçiler çalışmak üzere gelişlerinden beş dakika sonra, kapıdaki bayrağın inmesiyle beraber fabrika kapılarının kapandığını arkadaşı Jack'a açıkladı. Geç kalanlar için bu çok kötü bir şeydi. Onları gelmemiş olarak gösterirler, üç defa "yok" yazılan, fabrikadan kapı dışarı edilirdi.

Bu açıklamayı yaptığı sırada kardeşi, kapıcı ile konuşuyordu. Müessesenin içine girmelerine müsaade olundu. Hafiflemeden, değişen gürültüler, hırıltılar, ıslıklar, gıcırtılar, üç köşe çatılı büyük imalâthanedeki birçok demiryoliyle oyulmuş zeminin üstüne dağılan kalabalık birbirine cevap veriyordu.

Her tarafı demirden bir şehir.

Toprağa mıhlanmış demir levhaların üstünde yürüyen adımlar ses çıkarıyordu. Demir çubukların, bakır külçelerinin tekrar eritilip dökülmek üzere oraya getirilmiş, kocaman bir ateş tanrısı gibi ağzından dumanlar çıkaran, biraz sonra ateşin içinde eriyip gidecek olan içleri kapkara, dışları pash top dizilerinin arasından geçiyorlardı.

Roudic, yürürken fabrikanın çeşitli dairelerini: "İşte montaj dairesi... İşte yüksek fırın... Küçük fırın tezgâhları... Kazan dairesi, demirhaneler, dökümhaneler..." diyerek gösteriyordu. Öyle sağır edici bir gürültü vardı ki, Roudic bağırmak zorunda kalıyordu.

Jack, aptallaşmış, atölyelerin sıcaktan ötürü hemen hemen arkasına kadar açık duran kapılarını, havaya kalkmış kolların, kapkara olmuş başların gürültülü hareketlerini, derin, gizli bir mağaranın karanlığı içinde kızıl bir alevin düzensiz aralıklarla aydınlattığı hareket halindeki makineleri büyük bir şaşkınlıkla seyrediyordu.

Oradan etrafa insanda elmas sanısı uyandıran şu maden kömüründeki parlaklığı alarak madenî bir kıvılcımlanmayı güneş ışığında bile devam ettiren keskin, yakıcı kara, pek ince bir tozla beraber sıcak esintiler, maden kömürü, yanmış tuğla veya toprak kokusu, kızıl dereceye gelmiş demir kokuları yayılıyordu.

Fakat bu hummalı faaliyete soluyan, telâşlı, canlı bir özellik veren şey havamn ve yerin devamlı bir sarsıntı halinde bulunmasıydı. Bu, korkunç ocaklarından etrafa yakıcı nefesler, iniltiler fırlatan fabrikanın altına hapsedilmiş kocaman bir hayvamn kımıldanışı gibi bir şeydi.

Jack, acemi bir çocuk görünmek korkusiyle içine ürperme veren ve şimdi artık uzaktan gelen bu gürültünün ne olduğunu soramıyordu.

Birdenbire kendilerini, yan duvarları fabrika dumaniyle rengini kaybederek kapkara bir hale gelmişk, kuleli, karanlık, Ligue devrine ait eski bir şatonun önünde buldular.

Roudic:

— İşte, müdüriyete geldik, dedi.

Sonra kardeşine hitabaderek:

— Yukarı çıkar mısın? diye ilâve etti.

— Memnuniyetle. "Patron(*)"u tekrar

(*) Daudet, *singe* kelimesini kullanıyor, bu tâbir işçi argosunda patron demektir. Bu kelime oyununu göstermeye imkân bulamadık.

görmekten, kehanetlerine rağmen ona şık bir insan göstermekten hiç de bir acıma duymıyacağım.

Sarı çizmelerinden, kayışlı çantasından gururlu bir tavurla kadife ceketinin içinde böbürlenip duruyordu. Roudic ona en küçük bir karşılıkta bulunmadı, fakat canının sıkıldığı besbelliydi.

Basık tavanlı gizli bir kapıdan geçtiler, kâtiplerin başlarını kaldırmadan yazı yazdıkları karanlık, irili ufaklı birçok odaların, eski binaların içine daldılar. Dipteki salonda, ciddî, soğuk tavurlu bir adam yüksekteki pencereden gelen güneşin altında bir yazıhanenin önüne oturmuştu.

— A! Siz misiniz? Roudic baba?

— Evet müdür bey. Yeni çırağımızı size tanıtmak için getirdim ve size teşekkür etmemi söyliyen...

— Demek çırak, bu küçük garibe imiş. Günaydın yavrum. Makine için gerçek ibir istidada sahip olduğu besbelli. Çok güzel.

Çocuğu büyük bir dikkatle süzdükten sonra:

— Baksanıza Roudic, bu delikanlı güçlü kuvvetli görünmüyor. Acaba hasta mı?

— Hayır, müdür bey. Tersine onun hayrete değer bir kuvveti olduğuna bizi temin ettiler.

Labassindre ileri doğru bir adım atarak tekrarladı:

— Evet, hayrete değer bir kuvveti!...

Sonra, müdürün şaşkın bakışı önünde, kendisinin neler yaptığını, Nantes tiyatrosuna ve oradan Paris tiyatrosuna girmek için fabrikadan ayrılmış bulunduğunu hatırlatmak zorunda kaldı.

Müdür, kayıtsız bir sesle:

— Ooo, sizi pek iyi hatırlarım, dedi.

Ve konnuşmayı kısa kesmek istiyormuş gibi ayağa kalktı:

— çırağınızı götürünüz Roudic baba, onu iyi bir işçi yapmaya çalışınız. Siz orada oldukça ondan şikâyetim olmaz.

Şarkıcı, etkisini gösterememekten alıklaşmış bir halde dışarı çıktı. Roudic, yazı odasında geriye kaldı. Şefiyle hafif bir sesle bir iki kelime konuştu. İki adam ve çocuk başka başka izlenimlerle aşağıya indiler. Jack, gelişinden beri herkesin, yüzüne karşı tekrarladığı "O kadar kuvvetli görünmüyor" sözlerini düşünüyordu. Labassindre, uğradığı hakareti hazma çalışıyor, makinist de pek dalgın görünüyordu.

Dışarı çıktıkları zaman kardeşine sordu:

— Can sıkacak bir şey mi söyledi? Benim zamanımdan daha fazla köpekleşmiş.

Roudic, başını üzüntü ile salladı:

— Yok, yok, bize büyük üzüntüler veren kızkardeşimizin oğlu Charlot hakkında konuştu.

Şarkıcı sordu:

— Le Nantais sizi üzüyor mu? Ne oluyor canım?

— Annesinin ölümünden beri pek ayyaş oldu. Kumar oynuyor, içiyor, borçlanıyor. Bununla beraber, günlerini resim atölyesinde geçiriyor. Indret'de eşi bulunmıyan bir ressam. Ama neye yarar? Kazandığını kumarda yiyor. Kendisini böyle bir işe kaptırdığına artık inanmak gerekiyor. Çünkü en nihayet herkes bu meseleye karıştı. Müdür, ben, karım: fakat bir şey kâr etmiyor. Ağlıyor, üzülüyor, bir daha oynamıyacağına söz veriyor ama gündeliği eline geçer geçmez hooop! Nantes'a sıvışıp kumar oynuyor. Belki bin kere vaktinden önce gündeliğini verdim. Ama artık bende de hayır kalmadı. Para biriktiriyordum. Anlarsın ya! Zénaïde, kocaman kız oldu. Onu evlendirmem için o kadar didindim ki. Şimdi o da ne kadar mutlu olacaktı. Zaten çok güzel bir delikanlı olmasına rağmen yalan söylediği için burada onu hiçbir kız istemiyor. Kadınların sağduyuları bizden daha kuvvetlidir. Şimdi onu kötü alışkanlıklarından ayırmak için buradan yollamaya uğraşıyoruz. Müdür, bana açıkça Nièvre dahilinde Guerigne'de bir iş bulmak üzere olduğunu söyledi. Bu çapkının oraya gidip gitmiyeceğini bilmem. Burada bir münasebeti, bir ilgisi olmalı. Onu buraya bağlayan da budur. Bilmez misin kardeşim? Sen, bu akşam ona bundan söz açmalısın. Belki seni dinler.

Labassindre ciddî bir tavurla:

— Bu işi üzerime alıyorum; korkma! dedi.

Sona eren günün bu saatinde ressamların redingotlarına, bekçilerin ince gömlekleri karışarak, üstünde alacalı bulacalı gömlekleri ile, kısa ceketleriyle her meslekten, her boydan bir insan kalabalığının dolup taştığı farbrikanın demir döşeli yollarında konuşa konuşa aşağı doğru iniyorlardı.

Jack, şu işten çıkış vaktinde görülen ciddiyete hayran olmuştu. Bu manzara ile Paris'teki bir okul paydosu kadar gürültülü olan ve kaldırımlara büyük bir canlılık veren atölyelerin dağılışındaki çığlıkları, itişme, kakışmaları kıyaslıyordu. Burada, bir devlet gemisinin güvertesinde olduğu gibi bir nizam ve düzen fark ediliyordu.

Bütün bu kalabalığın üstünde sıcak bir bulut, denizden gelen rüzgârın hâlâ dağıtamadığı bir sis, şu güzel temmuz akşamının içinde ağır bir bulut gibi süzülen buğu dalgalanıyordu. Sessiz imalâthaneler, kendilerine mahsus demir ocağı kokularını etrafa yayıyorlardı. Buhar, yataklarda ıslık çalıyor, bütün alınlardan ter fışkırıyordu. Demin Jack'ın duyduğu heyecanlı soluk, günlük bütün çabalarla yorgun düşmüş iki bin insan ciğerinin çıkardığı soluğa yerini bırakıp susuyor.

Kalabahğın içinden geçerlerken Labassindre'i çabucak tamdılar.

— Vay! Küçük Roudic, nasılsın bakalım?

Onun etrafını alıyorlar, iri avuçlarını ona uzatıyorlar. Gizlice birbirlerine:

— Bak işte Roudic'in kardeşi, sırf şarkı söyliyerek yılda yüz bin frank kazanan adam.

Herkes onu görmek istiyordu; çünkü eski oemircinin saçtığı bu zenginlik, fabrikanın masallarından biri olmuştu. Hattâ genç kalfalardan biri, hareketinden önce bu sesin, bu milyonluk sesin, gırtlağının içinde tesadüfen mi bulunduğunu görmek için direnmişti.

Şarkıcı, gösterişli elbisesinin yeniden uyandırdığı şu hayranlıklar alayının ortasında, başını yukarı kaldırmış yüksek sesle konuşarak, kuvvetli kuvvetli gülerek Indret'nin bu kısmını dolduran kebapçı dükkânlarına, meyhanelerine, kadın yüzleriyle neşeli bir hal almış küçük evlere "Günaydın filân baba!! Günaydın filân ana!" gibi sözler fırlatarak ilerliyordu. Gene buraya boyun atkılarından ayakkaplardan, şapkalardan, setrelerden ibaret satılık eşyalarını seren her çeşit satıcılar, fabrikaların kışlaların, garnizonların etrafında bulunan şu âdi esnaf takımı yerleşmiş bulunuyordu.

Jack, bu sergilerin arasından geçerken kendisine kadar gelmek için insan topluluğunun arasından ayırt edilen bir gülümsemeyi, tanıdık bir yüzü görür gibi oldu; fakat büyük işçi şehrinin içinde akıp giden bir ordunun yolu kadar sıkışık, hareketli, yüklü uzun kayıkların

içinde nehrin bir kıyısından öbür kıyısına kaplayan kalabalığın bu yer değiştiren seliyle sürüklenmiş bulunan bu hayal ancak bir şimşek kadar kısa bir süre içinde gelip geçti.

Bir karınca dağılışına benzeyen bu çalkanmanın üstüne gece geliyordu. Güneş ufka iniyordu. Rüzgâr, hurma dallarına benzeyen kavakları oynatarak serin serin esiyordu. Dinlenmeye çekilen ve bir gece için kendini tabiata bırakan çalışkan adanın görünüşü azametli idi. Duman dağıldıkça top top yeşillikler, tezgâhların arasından meydana çıkıyorlardı. Denizin, kıyıyı dövdüğü işitiliyordu. Hafif çığlıklarla suyu yalayan kırlangıçlar, kıyının üstüne sıra sıra dizilmiş büyük kazanların etrafında döne döne uçuyorlardı.

Roudic'lerin evi, şatonun arka tarafındaki geniş bir sokağın üstünde, kışla gibi sıralanmış yeni binaların uzun dizisi içinde birinci evdi. Birkaç basamakla yükseltilmiş kapının eşiğinde ayakta duran bir kadın, başını önüne eğmiş, duvara dayanmış hararetli hararetli bir şeyler anlatan uzun boylu bir delikanlıyı dinliyordu. Jack, önce bu kadını Roudic'in kızı sandı; fakat ihtiyar ustabaşının şarkıcıya:

— Bak! Karım yeğenimi azarlamakla meşgül, dediğini işitti.

Çocuk, Labassindre'in yolda, kardeşinin birkaç yıl önce ikinci defa olarak evlendiğini söylemiş olduğunu hatırladı. Kadın, yüzündeki tat-

lı bir ifade ile beraber genç, oldukça güzel, uzun boylu, kıvrak bir şeydi. Halsizlikten mi yoksa ihmalden mi nedir, çok ağır bir saç topuzunun bazı kadınlara verdiği yorgunluktan doğan cermansız bir hali vardı. Breton modasına aykırı olarak başı açıktı. Hafif bir kumaştan yapılmış olan eteği, kara küçük önlüğü onu bir işçi ya da köylü kadınından ziyade bir memur karısına benzetiyordu.

Roudic birkaç adımda bir kardeşini durdurarak duyduğu iftihardan gelen bir neşe ile:

— Vay?... Demek sen onu güzel zannetmiyordun öyle mi? dedi.

— Tebrik ederim azizim. O günden bu yana bir haylı güzelleşmiş?

Ötekiler konuşmalarına devam ediyorlardı. O kadar dalmışlardı ki, hiçbir şey görmüyorlar, hiçbir şey işitmiyorlardı.

O zaman şarkıcı kıvrak bir tavurla geniş İspanyol şapkasını çıkararak sokağın ortasında çın çın öten bir sesle bağırdı:

Selâm sana ey sâf, temiz ev.
Mutluluğu dıştan belli olan ev.

Adı Nantais olan adam, arkasına dönerek:

— Ooo, sen misin dayıcığım, dedi

Bir dakikalık bir sarmaş dolaş, bir özleme belirtisi oldu. Nantais'nin tepeden tırnağa kadar hakaretle süzdüğü çırak, tanıtıldı, ama Madam Roudic, ona şefkatli bir sesle:

— Evimizden hoşlanacağınızı tahmin ederim, yavrum, dedi.

Sonra içeri girildi.

Sofra, derinliği bulunmıyan evin arkasında, tuhuma kaçmış çiçeklerle, boy atmış sebzelerle dolu, kuru, yamk, çıplak küçük bahçede kurulmuştu. Yalnız tel-kafes ve tahtaperdelerle ayrılan ve birbirine benziyen öbür bahçeler, Loire nehrinin küçük bir kolu boyunca uzanıp gidiyordu. Loire'ın bu küçük kolu, bu noktada serili çamaşırlarla, kuruyan ağlarla, ıslanmaya bırakılmış kenevirlerle çevrilerek şu bütün amele evlerindeki artıkları sürükliyerek Bièvre'e benziyordu.

Labassindre, masanın önündeki çardağın altına oturduğu sırada sordu:

— Peki ama Zénaïde nerede?

Roudic:

— Onu beklerken çorbayı içeriz. Biraz sonra gelir. Şatoda işi var. Ah! İlâhi o şimdi ünlü bir terzi oldu, dedi.

Daima içindeki kozu paylaşmayan Labassindre bağırdı:

— Demek **Patron'un** evinde çalışıyor? Güzel herhalde orada pek hoş vakit geçiriyordur. Öyle gururlu, öyle kibirli bir herif ki!

Labassindre, darılmak için kendine göre akla yakın sebepler yaratan Nantais'den yüz bularak, müdüre karşı şiddetli bir dil kullanmaya başladı.

Dayı ile yeğen, birbirleriyle anlaşmak bakımından pek uygundular: her ikisi de çevrelerinden ayrılmak için kendilerini yeter derecede istidatlı olduklarına iman etmişler, fakat çevrelerinden dışarı çıkmalarına engel olan eğinimlerden, alışkanlıklardan, ilk eğitimden sıyrılamayarak işçi ile sanatçıyı ayıran sınır üzerinde kalmışlardı.

Bu insanlar, tutkulu kinleriyle, yetersiz itirazlariyle herkesten daha zavallı, herkesten daha tehlikeli iki Avrupalı melezdiler.

Roudic, sevdiği şefini savunarak:

— Aldanıyorsunuz. Tersine mükemmel bir insandır. Disiplin bakımından biraz serttir. Ama iki bin işçiye de kumanda etmek için böyle şiddetli bir disipline ihtiyaç vardır. Şiddetli disiplin olmazsa hiçbir iş yürümez. Öyle değil mi Clarisse? diyordu.

Her lâkırdıda karısına dönüyordu; çünkü bu iki şaklabana karşı bir yardımcıya ihtiyacı vardı. Cysa ki kadın, dağınık iradesini bir iç savaşına verdiği için elleri uzanmış, bakışı avare bir hal almıştı. Üstünde dalgın bir kişinin kayıtsızlığı bulunduğu hissediliyordu.

Bereket versin Roudic bir yardımcı, hem de ciddî bir yardımcı bulmuştu. Zénaïde içeri girmişti. Tartışmanın en ateşli yerinde atılırcasına içeri girip soluk soluğa ve kıpkırmızı, gelen bir kız, kısa boylu, şişman, iri yarı bir şeydi. Güzel değildi. Ağırlığı ve kısalığı ile bo-

zuk düzen yontulmuş dört köşe boyu ile tamamen babasına benziyordu.

Kalın bir taç gibi beyaz Guérande biçimindeki hotoz, bir kuşakla kalçalarına tutturulmuş kısa eteklik, çok düşük omuzlarına attığı küçük şal, geniş ve toplu endamını büyütüyordu. Muhakkak olan bir şey varsa, o da bu kızın biçimi bir dolaba benziyordu. Üvey annesinin yüzündeki kayıtsızlığa ve yumuşaklığa karşılık bu iyi kalbli kızın kalın kaşlarında, dört köşe çenesinsinde pek çok kudret ve irade saklı idi.

Bir kılıç gibi belinde asılı duran bir çift makası çözmeye, kuvvetli bir zırh gibi dizilmiş toplu iğnelerinin ilişik bulunduğu göğüslüğünü çıkarmaya vakit bulamadan Jack'ın yanına oturdu ve hemen savaşa başladı. Şarkıcı ile ressamın palavraları onu sindirmiyordu. Sözlerini sakin, sade bir şekilde yumuşak bir kadın edasiyle söylüyordu. Ama hala oğluyla konuşurken sesine ve bakışına öfkeli bir eda katıyordu.

Nantais, bunun farkında değilmiş gibi hareket ediyor, kahkaha ile gülüyor, kızın yüzüdeki somurtkanlığı gidermiyen cevaplar veriyordu.

Onların birbirleriyle kavga ettiklerini gören Roudic baba, yarı ciddî, yarı şaka:

— Ben de onları birbirleriyle evlendirmeye kalkmıştım, dedi.

Nantais, dayı kızına gülerek bakarken:

— Olmaz diyen ben değilim ki, diye cevap verdi.

Bretonlu kız, gözlerini yere indirmeden kaşlarını çatarak:

— Olmaz diyen benim, dedi. Bu hususta kendimi tebrik ediyorum. Hâdiselerin gidişini gördüğüm için güzel hala oğlumu koca olarak görmekten gelen kederle şimdi nehrin dibinde bulunurdum.

Bunu, öyle bir sesle söylemişti ki, güzel hala oğlu biraz şaşırıp kaldı.

Clarisse de çok üzüntülü görünüyordu. Göz yaşlariyle ıslanmış bakışı, üvey kızının bakışlarını yalvaran bir eda ile arıyordu.

Roudic, konuşmayı değiştirmek için:

— Dinle Charlot, müdürün iyi bir adam olduğunu sana ispat edeceğim. Guérigny fabrikasında sana mükemmel bir iş buldu. Seninle bu meseleyi konuşmak işini bana bıraktı.

Bir an bir sessizlik oldu. Nantais, cevap vermekte gecikince Roudic direndi:

— İyi düşün yavrum. Buradan çok daha iyi şartlara sahip olacaksın. Ve... ve... lâkırdısının sonunu getirmek için kardeşine, karısına, kızına bakıyordu.

Nantais, sert sert cevap verdi:

— Gönderilmektense, çekilip gitmek daha uygun olur değil mi, dayıcığım? Eğer işlerim-

den memnun değilseler, göndermelerini isterim, ama hak etmiyen bir ücreti alan **kötü bir işçi** gibi muamele etmesinler.

Labassindre, masaya bir tokat vurarak:

— Vallahi hakkı var, dedi.

Tartışma hızını kaybetmişti. Roudic birkaç defa kendisine verilen bu vazifeye döndü. Ama Nantais sessizliğini devam ettirdi. Söze karışmıyan Zénaïde masaya getirilecek bir şey bulunmadığı halde ikide bir masadan kalkan üvey annesini gözünden kaçırmıyordu.

Nihayet:

— Ya siz anne, Nantais'in oraya gitmesinin doğru bir iş olduğuna inanıyor musunuz? dedi.

Madam Roudic telâşla:

— Tabiî, tabiî... Kabul etmekle doğru bir iş yapacağını tahmin ediyorum, diye cevap verdi.

Nantais, büyük bir sinirlilik ve üzüntü iie ayağa kalktı:

— Anlaşıldı. Mademki burada, herkes gitmemden memnun olacak, ben yapacağımı bilirim. Sekiz gün zarfında buradan defolup gideceğim. Artık bundan konuşmıyalım.

Gece oluyordu. Lâmba getirdiler. Komşu bahçeler de aydınlanıyordu. Her taraftan kahkahalar, yaprakların arasından tabak takırtıları, kenar mahallelerin açık saçık bayağı konuşmaları geliyordu.

Umumî can sıkıntısı arasmda Labassindre, Gymnase'daki eski nazariyelerin bütün tortularını hâfızasında araştırarak işçilerin hakları, halkm geleceği, sermayenin gaddarlığı hakkında söze başladı. Bu, çok büyük bir etki yapmıştı. Geceleyin şarkıcı ile konuşmaya gelen arkadaşları, artık kullanamadığı köylü dilinde büyük bir sıkıntı duymadan ve bütün kabalığını ortaya koyan şu kolay konuşma karşısında kendilerinden geçiyorlardı.

Roudic'in davet ettiği işçi elbiseli, kapkara ve yorgun yüzlü arkadaşları içeri girdikçe masanın başında bir sıkışma hareketi oluyor, bir elde bardak, bir elde pipo olduğu halde dudaklarını kolunun yenine silerek gürültülü bir şekilde puflıyarak, bir hamlede içtikleri şaraplar kadehlere boşalıyordu.

Jack, başarısız sanatçıların arasında bile bu çeşit bir konuşma duymamıştı. Zaman zaman köylülere mahsus bir kelime onun dikkatini çekiyordu. Sonra herkes gibi konuşuyorlar, aralarında, çocuğun kaba ve çirkin bulduğu bir çeşit dille konuşuyorlardı. Bir makinenin adı, "psiklet", atölye şefinin adı "hayvan çiftesi", kötü işçilerin adı "moloz"du. Jack, giren ve çıkanların kimler olduğuna dikkat edilmiyerek durmadan değişen masadaki işçilerin önünde birdenbire sonsuz bir üzüntü duydu.

Kendi kendine korku ile, "Demek işte be-

nim de böyle olmam gerekiyor" diye düşünüyordu.

Geceleyin Roudic, ona Labescam admdaki demir imalâthanesinin şefini tanıttı. Çocuk, onun bakımı altında işe başlıyacaktı.

Gözlerinin içine kadar sakalları uzamış, kıllı bir demirci olan Labescam, bilekleri ince, elleri beyaz, beyefendice giyinmiş bu geleceğin çırağını görünce yüzünü buruşturdu. Jack, on üç yaşında olmasına rağmen, biraz kadın tavurlu bir çocuk etkisini yaratıyordu.

Kumral saçlarının okşamalariyle meydadana gelmiş güzel kıvrımları vardı. Bütün kişiliğindeki incelik ve kibarlık d'Argenton'u son derece öfkelendiren şu aristokrat yaratılış, bu bayağılığın ortasında daha fazla meydana çıkıyordu.

Hele Labescam, onu çok zayıf, çok "cılız" buluyordu.

İyi kalbli Roudic:

— O, bak bu yolculuk yorgunluğundan ileri geliyor. Ona bu hali veren, biraz da şu efendi elbiseleri.

Karısına dönerek:

— Clarisse, çırağa bir işçi gömleğiyle bir pantalon bulmak gerek. Bak! Karıcığım görmüyor musun, uykudan bayılıyor. Onu hemen odasına çıkarmak gerek. Haydi. Delikanlı! Tam saat beşte sana gelir seslenirim.

— Peki Mösyö Roudic.

Ama yukarıya çıkmadan önce sırf onun şerefine, bir kadeh şarap içmek istiyen Labassindre'in vedalaşmasına katlanmak zorunda kaldı:

— Sağlığına, azizim Jack. İşçinin sağlığına! Çocuklarım, gene size söylüyorum ki, istediğiniz gün dünyanın efendisi olacaksınız.

Onlar, aralarında tartışmaya devam ettirdikleri bir sirada iki kadın tarafından uğurlanan Jack eve girdi. Ev büyük değildi. Zemin katı biri bir koltukla ve şöminenin üstünde iri birkaç hayvan kabuğu ile süslenmiş "salon" adı verilen bir oda olmak üzere iki odaya bölünmüştü. Yukarının tertibi, aşağının tertibinin aynı idi. Hattâ duvarlarda kâğıt bile yoktu.

Sık sık tazelenen bir badana örtüsü ve üstüne top saçaklı, açık mavi dallarla süslü eski Acem örtüleri serilmiş büyük yataklar... Zénaïde'in odasındaki yatak, duvarın içine oyulmuş Breton tarzındaki bir çeşit dolaptı. Demir çemberler geçirilmiş, oymalı ve meşe ağacından bir dolap, çeşit çeşit tesbih dizileri, her tarafa asılmış ermiş resimleri, fildişinden, hayvan kabuklarından, Amerikan çekirdeklerinden ibaret süsler odanın mobilyesini teşkil ediyordu. Köşenin birinde büyük çiçekli bir paravana, çırağa ayrılmış tavan odasına çıkan titrek ve seyyar bir küçük kat teşkil eden merdiveni gizliyordu.

Zénaïde:

— İşte ben burada yatıyorum. Siz, yavrum, yukarda yatacaksmız. Tam başımın üstünde. Ama bunun için üzülmeyiniz. Rahat rahat uyuyabilirsiniz, dans edebilirsiniz. Benim çok ağır bir uykum vardır.

Ona kocaman bir fener yaktılar; geceniz hayırlı olsun dedikten sonra, tavan arasına tırmandı. Gerçek bir tavan arası olan bu yere güneş o kadar fazla girmişti ki, duvarlar, gecenin bu saatinde bile, boğucu bir sıcaklığı hâlâ saklıyordu. Devamlı bir hava isteği uyandıran pek küçük bir çatı penceresi, aynı dama açılıyordu. Moronval Gymnase'ının yatakhanesi delikanlı Jack'ı böyle acayip yerlere şüphesiz hazırlamış bulunuyordu. Fakat orada bütün sefaletlere katlanmak için hiç olmazsa bir takım şeyler vardı. Burada artık ne Madoû — zavallı Madoû! — vardı ne de başka bir kimse. Yalnız göğe açılan, açık denizde bir kayık gibi mavili-ğin içinde kaybolan çatı penceresinin o kadar garip bir biçimi vardı ki.

Çocuk, daha şimdiden başının değdiği tavanı, dört toplu iğne ile tutturulmuş bir Epinal tasvirini seyrediyordu. Ertesi günü başlıyacak olan çıraklığı için hazırlanıp, yatağın üstüne serilmiş olan elbisesini de seyrediyordu. "Tulum" adını taşıyan mavi renkli bezden bir pantalonla, işliyen kolların bütün çabalarına karşı koyacak, dikiş yerleriyle omuz başları delik değiş bir işçi gömleği, bitkin bir kimsenin

yorgun kolları, bacakları gibi rasgele uzanmış haliyle bırakılmış, yorgunluğun meydana getirdiği kıvrılışlarla yorganın üzerine serpilmişti.

Jack düşünüyordu: "İşte bu benim, ben." Böyle üzüntülü bir düşünceye daldığı biri sırada alttaki odada Zénaïde'le üvey annesinin arasında başlıyan pek ateşli bir tartışmaya karışan içkili boğuk konuşma gürültüleri bahçeden ona kadar yükseliyordu.

Genç kızın bir erkek sesi kadar kalın ve tok sesi, pek iyi fark ediliyordu. Tersine olarak Madam Roudic'in şu anda göz yaşlariyle daha fazla billûrlaşan sesinde akıcı, hafif bir eda vardı.

Tavurlarından daha fazla şüphe davet eden tutkulu bir sesle:

— Peki gitsin, Tanrım. Gitsin, diyordu.

O zaman daha ciddî, daha kararlı olan Zénaïde'in sesi yumuşamış gibi hissolunuyordu. Sonra iki kadın öpüştüler.

Çardağın altında Labassindre, şimdi şarkı söylüyor. İşçilerin hoşlandıkları eski, duygulu şarkılardan birini söylüyordu.

Fransa'nın kıyılarına doğru
Ağır ağır yol alalım.

Hepsi koro halinde yavan bir şive ile tekrarlıyorlardı.

Evet, evet yol alalım
Şarkı söyliyerek
Bizim için ne de tatlı eser rüzgâr.

Jack, kendisini, başarı göstermek için her şeyi büsbütün kaybettiği yeni bir dünyada hissediyordu. Korkmuştu. Bu adamlarla kendi arasındaki mesafeleri, kırık köprüleri, aşılmaz uçurumları görüyordu. Yalnız annesinin hâtırası onu destekliyor, ona kuvvet veriyordu.

Annesi!

Penceresinin mavi renkli dört köşe çerçevesi içinde, binlerce altın kakmalarla, yaldızlarla dolu göğü seyrederken onu düşünüyordu. Uzun zaman orada durduktan sonra, küçük ev sessizliğe, uykuya kendini teslim edince birdenbire pek yakında göz yaşlariyle sarsılan uzun bir göğüs geçirmesi yükseldi. Bu derin soluk, çocuğa Madam Roudic'in, onun da, pencedesinin önünde, ağladığını ve bu güzel gecede kendi acısından başka bir acının da uyanık olduğunu anlatmış oldu.

II

MENGENE

Demirhanenin ortasında yere mıhlanmış ve içine güneşin parlak, sarı, altından çubuklar halinde girdiği, tutuşan alevlerin köşelerin karanlığında birdenbire yanıp söndüğü bir tapınağa benziyen kocaman geniş bir demir parçası, üzerine çekiç darbeleri indikçe etrafa kıvılcımlar saçarak şekilden şekile giren şu demir kütlesini yakalamak, sıkmak için durmadan kımıldıyor, açgözlü bir çene kemiği gibi açılıyordu. Bu mengenedir.

İşe alınacak bir çırak ilk önce mengeneye verilir (*).

Acemi kollarında henüz var olmıyan bir kuvvetten çok fazla bir kuvvet istiyen ağır vidaları çevire çevire, fabrikanın âletlerini, demirin işlenmesini, dökülmesini göre göre, orada sanatını öğrenir.

Küçük Jack, mengenede! Etrafını çeviren bütün bu şeylerin onda uyandırdığı korku, ıstırap, boğulma, dehşet duygularını anlatacak

---

(*) Bugün Indret çırakları, amelelerden ayrı yaşarlar. Onların, kendilerine ait atölyeleri, âletleri vardır. Kuvvetlerine uygun iş yaparlar. Indret, örnek bir çırak okulu haline gelmiştir.

başka bir deyimi on yıl araştırsam, bundan daha uygununu bulamazdım.

Önce bir gürültü, örslerin üzerine aynı zamanda innen üç yüz çekicin çıkardığı o kulakları sağır eden dehşetli gürültü, kayışların hışırtısı, makaraların dönüşü, hareket halindeki bir kalabalığın hep birden kımıldanışı. Soluğun kesildiği, kasların çatırdıyormuş gibi hissedildiği bir kuvvet sarhoşluğu içinde, insana ait olmıyan çığlıklar koparark kendi kendini gayrete getiren, soluyan üç yüz göğüs. Sonra imalâthanelerin içinde rayların üzerinde yuvarlana yuvarlana gidip gelen, ak kor halindeki madenlerle yüklü vagonlar, insanı hararetiyle alevleri canlandıran, ateşin üstüne ateş üfliyen bir demirci ocağı gibi kımıldıyan vantilâtörler. Her şey gıcırdıyor, gürlüyor, acı acı sesler çıkarıyor, uluyor, havlıyor. İnsan, kendisini vahşi, doymak bilmez bir puta ait korkunç bir tapınağın içinde hissediyor. Çengeller, kerpetenler, kıskaçlar birer işkence âleti gibi duvara asılmış. Tavandan ağır zincirler sarkmış. Burada her şey katı, sert, kocaman ve kaba. Tâ atölyenin dip tarafında, otuz bin kiloluk bir ağırlığı yerinden oynatan, karanlığın ve hemen hemen dinsel bir hal aldığı derinliğin içindeki **çekiç - havan,** kuvvet tanrılarına yakışır bir tapınağın kara parlak bir Baal putu gibi atölyenin takdir ve hayranlığiyle etrafı çevrilmiş, demirden iki payanda kolu arasında kayıyor. Tapınılan şey, duvarları

titreten derin, tok bir gürültü ile konuşmaya başlayınca, demir döküntüsünden ibaret bir toz, yuvarlaklar halinde havaya kalkıyor.

Jack Korkmuştu. Ucları kızıl dereceye gelmiş demir çubukları sırtlıyan duvarlara dayanarak, bükülerek kendilerini, bir alevle yumuşak bir hal almış madenin âsilliklerine, akkor halindeki ateşin yumuşaklığına salıveren, mengene etrafında gelip giden, kan, ter içinde kalmış, kıllı, yarı çıplak insanların arasında kendini zorla tutuyordu. Ah! Charlotte'un şu çılgın bakışları mesafeleri aşarak, bu insan uğultusu ortasında Jack'ının, oğlunun cılız kollarının üstüne gömleğinin yenlerini sıvamış, çok beyaz, narin göğsünün üstünde ceketinin yarı açılmış, gözleri kıpkırmızı olmuş, boğazı havada uçuşan tozlarla cayır cayır yanmış, sararmış, solmuş, zayıflamış olduğunu görebilseydi, ona nasıl bir acıma duyacak, nasıl bir vicdan azabiyle kıvranacaktı.

Atölyede herkes bir savaş adının bulunması gerektiği için zayıflığı, vücudu sıskalaşması, yüzünün ihtiyarlaması, havadan yoksun, tükanmış bir varlık olarak fabrikanın en küçük bir insanı haline gelmesi, bir lâkaba lâyık olmaya çaba gösterirken hâlâ devam eden o eski solgun kumrallığının devam etmesi sebebiyle ona "Aztec" adı verilmişti.

— Hey, Aztec, şunu ısıt oğlum! Vidayı sık! Atak ol be! Hay Allah belânı versin.

Bütün bu aralıksız gürültüler fırtınası arasında konuşan ses, Lebescam'ın, **Hayvan Çiftesi**'nin sesidir.

Roudic, çırağın yetiştirilmesi hususunu bu kara renkli dev'e bırakmıştı; Lebescam, Jack'a öğüt vermek, çekici nasıl tutacağını göstermek için zaman zaman duruyordu. Ustabaşı kaba bir herif, çocuk beceriksizin biriydi. Ustabaşı, bu dermansızlığa hakaretler yağdırıyor; çocuk, karşısındaki bu kuvvetten korkuyordu. O, yap dedikleri şeyi yapıyor, gücünün yettiğinden çok daha fazla vidayı sıkıyordu. Ama elleri onu ağlatacak, nöbetler geçirtecek kadar kabuklarla, içi su dolu kabarcıklarla şişmiştir. Zaman zaman hayatta olup olmadığının bile farkında olmuyor. Kendisini, bu karışık âletlerden bir parça, bu âletlerin içinde bir âlet, şaşırıp korktuğu, fakat şimdi tanıdığı "Buhar!" adı verilen gizli bir kuvvetin döndürdüğü şu kerpetenler gibi ıslık çalarak iradesizce ve şuursuzca yuvarlanan bir şey olarak hissediyor.

Demirhanenin tavanındaki çekiçlerin, kerpetenlerin karşısında, çapraz olarak gidip gelen kayışları birbirine katan bu buhardır. Altında en sert demirleri kıvırıp saç, tel ve yonga haline getiren şu koskocaman rende makinesini, çekiç - havanı kımıldatan odur. Atölyenin her tarafında çaba ve kuvvet harcayan demir ocağının her köşesine ateşten bir fıskıye gibi alevleri yayan gene odur. Çocuğu, ilk geldiği za-

man, gürültüsüyle, düzenli sarsıntısiyle çok korkutmuştu. Sanki ona şimdi ,soluğunu tutuyormuş, varlığını belli etmiyormuş gibi geliyor ve hareket ettirdiği makineler kadar yumuşak bir tabiati olduğunu anlatıyordu.

Aulnettes'de, açık havada serbest serbest geçirdiği iki yıllık hayattan sonra, ne müthiş bir hayat bu!

Sabahleyin, saat beşte Roudic baba ona, "Hey! Küçük delikanlı!" diye sesleniyordu. Sesi, ahşap ivin içinde çınlıyordu. Telâşla bir ekmek kabuğunun kenarım koparıyorlar, henüz gece hotozu ile dolaşan Clarisse'in hazırladığı şarabı, masa başında bir hamlede içiyorlardı. Sonra yalmz Indret'yi değil, bütün civar kıyılarını, nehri, göğü, Paimboeuf'ü Saint-Nazaire limanını uyandırıyormuş gibi "Dan! Dan! Dan!"larını etrafa yayan yorulmaz, hazin bir çanın, içinde çınladığı fabrikamn yolunu tutuyorlardı. O zaman sokaklarda, avlularda, atölyelerin kenarlarında bir itişme kakışma, boğuk bir tepinme duyuluyordu. Bundan sonra usulen verilen on dakika geçer geçmez bayrak, geç gelenlere, fabrikanın kapılarının kapalı olduğunu haber veriyordu. İlk defa gelmiyenlerden bir gündelik kesiliyor, ikinci defa gelmiyen bir derece ücreti indiriliyor. Üçüncü defa gelmiyene kesin uzaklaştırma cezası veriliyordu.

D'Argenton'un pek sıkıcı, pek boğucu olan

programı, bunun yanında çok önemsiz bir şeydi. Jack, bayrağı göremiyeceğim diye çok korkuyordu. Çok defa, kampananın ilk vuruşlarından çok önce kapının önünde bulunuyordu. Bununla beraber fabrikaya girişinden birkaç ay sonra, bir gün, öteki çırakların muzipliği yüzünden, az kalsın zamanında yetişemiyecekti. O sabah Jack, atölyeden içeri girerken, denizden doğru keyifli keyifli esen şiddetli rüzgâr, meydanı boş bularak gelip kasketinin üstüne çökmüş, onu alıp götürmüştü.

Çocuk, inişli yolun boyunca kasketinin arkasından koşarak bağırıyordu:

— Tutun onu! Tutun onu!...

Ama oradan geçen bir çırak, kasketi tutacağı yerde bir tekme vurarak, daha uzağa gönderdi. Bir başkası da aynı şeyi tekrarladı. Sonunda, bir tekme daha vuruldu. Bu herkes için eğlenceli bir oyun oldu. Bu kahkahaların, bu "kıs... kıs..."ların, bu yuhaların ortasında bütün hıziyle koşan Jack'a ağlama isteğini içine hapsettiren müstesna bir kuvvet vardı. Çünkü, bu kaba neşenin, içinde kendisine karşı beslenen bir kinin bulunduğunu kolayca hissediyordu. Bu sırada etrafa kampananın son vuruşları yayılıyordu. Çocuğun, kasketinin peşini bırakarak, hızlı adımlarla geri döndüğü görüldü. Üzgündü. Bir kasket acaba kaç kuruştu? Annesine yazıp, bir kasket istemesi gerekecekti. Ya

eğer, mektubu d'Argenton görürse! Fakat, onu her şeyden fazla üzen şey, etrafını çeviren en küçük şeylerde ona gammazlık eden şu hainlikti. Bazı sıcak memleket bitkisi gibi, yaşamak için şefkate ihtiyacı olan insanlar vardır. Jack da bu insanlardan biriydi. Bütün hıziyle koşarken kendi kendine gerçek bir üzüntü içinde: "Neden böyle yapıyorlar. Ben onlara ne yaptım?" diye soruyordu.

Henüz açık duran kapıya vardığı zaman, arkasında, hayvanca bir soluma, aksak bir yürüme işitti. Bir el omuzuna dokundu. Geriye dönünce, binlerce küçük buruşukluklarla kırışmış bir gülümseme içinde kendine bakmakta olan, bulduğu kasketini ona veren kızıl renkli acayip bir devi karşısında buldu. Jack, Indret'ye gelişindenberi, ikinci defa olarak bu temiz gülümsemeyle, vaktiyle tanıdığı bu iyi yüzle karşılaşıyordu. Onu ilk defa nerede görmüştü? Hay Allah müstahakını versin, evet, omuzları üstünde bir şapka yüküyle fırtınadan kaçan bu ayak satıcısını Corbeil yolu üstünde görmüştü.

Ama şu anda hâfızasını kurcalamaya vakti yoktu. Bayrağı indiren bekçi ona bağırıyordu:

— Hey! Aztek! Çabuk ol!

Topallıya topallıya yokuştan aşağı inen Bélisaire'den, ancak teşekkür edip, kasketini alabildi.

O gün, Jack, mengenenin başında kendini daha az yalnız, daha az kederli hissetti. Demirhanenin ortasında, gözlerinin önünden durmadan parklariyle, çiçekleriyle Corbeil yolunun, ormanın boyunca geri dönen doktorun arabasının geçtiğini görüyordu. Hulyah çayırların, yarı görünen nehrin serinliği, onda, şurada, şu cehennemin içinde, yakıcı sıcaklığın peşi sıra gelen ürpermeler, yakıcı duygular yaratıyordu. Dışarı çıktığı zaman bütün Indret'de Bélisaire'i aradı. Fakat ayak satıcısı artık Indret'de yoktu. Ertesi gün, daha ertesi gün aradı, yok, yok, yok!... Ona çok güzel şeyler hatırlatan bu çirkin yüzün hayali, yollarda sürçen yürüyüşiyle, çocuğun hâfızasında ağır ağır silinip gitti.

Atölyede onu sevmiyorlardı. Bütün bu insan topluluğunun, kendi alaylarına hedef olacak birisine, yorgunluklarının sinirli sabırsızlıklarını, alaylarını üstüne dökecek bir insana ihtiyaçları vardı. Jack, demirhanede bu vazifeyi görüyordu. Hemen hemen hepsi Indret'de doğmuş olan ve daha fazla bir korunmaya sahip bulunan işçilerin kardeşlerinden, oğullarından ibaret çıraklara, aynı zamanda daha fazla bir imtiyaz veriliyordu.

Çünkü karşılık görmiyen zorlar, baskılar, zayıflara, zelillere, mâsumlara yöneltilir. Ona kimse arka çıkmıyordu. "Hayvan Çiftesi" onu

açıkça pek "cılız" bularak uğraşmaktan vazgeçmiş, bütün bir salonun insafsız alaylarına bırakmıştı. Zaten herkes gibi konuşmayan, kalfalara: "Evet Mösyö... Hayır Mösyö." diyen bu çelimsiz Parislinin Indret'de ne işi vardı?

Makine işlerine ait kabiliyetinden o kadar çok sitayişle bahsetmişlerdi ki! Ama Aztec'in hiçbir şeyden anladığı yoktu. Hattâ o pirinç uclu bir çiviyi bile yerleştirmesini beceremiyordu. Az bir zaman sonra bu adamların hakaretleri bir nevi soğuk gaddarlığa, zeki bir zayıflığın üstüne düşen kuvvetin öcüne döndü. Gün yok tu ki, ona alçakça bir muamele yapılmamış olsun. Hele çıraklar pek vahşiydiler. Bir defasında onlardan biri tâ ucuna kadar kızdırdığı bir demir parçasını uzattı:

— Al şunu Aztec!

Bu şaka, onun fabrikanın revirinde sekiz gün kalmasına sebep oldu. Hem sonra pek ağır yükleri taşımaya alışmış bulunan ve kaba sözlerinin etkisinden başka şey bilmiyen bu adamların hepsinden, o ne kötü muameleler, o ne kötü hareketler!

Jack, ancak pazar günleri dinlenip eğlenebiliyordu. O gün, doktor Rivals'in kitaplarından birini sandığından çıkarıyor, okumak için Loire nehrinin kıysına gidiyordu. Adanın ta ucunda, Normand'ların bu yerleri aldıkları zamandan kalmış, bir nöbetçi kulübesi manzarası gösteren

ve Saint-Hermeland kalesi adını taşıyan yarı harap bir kule vardı. Çırak, bu kulenin dibinde bir kaya kovuğunun içinde dizlerinde açık duran kitabiyle, önünde suyun enginliği, büyüsü, gürültüsü olduğu halde oracığa büzülüp oturuyordu. Pazar çanları sükûnet ve sessizliği ezgilerken havanın içinde çınlıyordu. Nehirden vapurlar geçiyor, kendisinden pek uzak bir yerde çocuklar çığlık atarak, kahkahalar koparark yıkanıyorlardı.

Okuyordu, okuyordu ama Mösyö Rivals'in kitapları, onun için pek ağır şeylerdi. Şimdiki bilgisinden çok yüksek şeylerdi bunlar. Bu kitaplar, onda bir dereceye kadar zamanla tomurcuklanacak olan henüz kuru, fakat iyi bir tohum etkisi yapıyordu. O zaman duruyor, orada, hayallere, dalgaların taşlara çarparak dağılışlarına, düzenli hareketlerine dalıyordu. Uzakta, fabrikalardan, işçilerden uzakta, annesine, küçük dostuna, başka türlü giyindiği, kendisini başka türlü hissettiği o pazar günlerine, büyük dualardan çıkış zamanlarına, pırıl pırıl ışık saçan Charlotte'un evine, Etiolles'ün içindeki gezmelere küçük Cécile'in beyaz, ufak göğüslüğüne pek çocukça, pek mutlu bir tarzda ışıklar saçan büyük eczanedeki oyunlara doğru gidiyordu.

Böylece birkaç saat için her şeyi unutuyor, mutlu oluyordu. Fakat sonbahar, Saint-Hermeland kulesine yaptığı gezmelere engel olan bol

sağnaklariyle, sert rüzgârlariyle beraber geldi. Bundan sonra pazar günleri vakitlerini Roudic'-in evinde geçirmeye başladı.

Çocuğun yumuşak başlılığı Roudic'lere pek dokunmuştu. Ona karşı pek iyi hareket ediyorlardı. Hele Zénaïde ona deli oluyordu. Bütün vücudunu saran şu kabalığın üstünde, kendisine mahsus hoyrat hamarathğiyle, anaca özenleriyle çocuğun çamaşırlarını yıkıyordu. Şatoya gittiği zaman yalnız çıraktan söz açıyordu. Roudic baba, her işte Jack'ın işçilik kabiliyetini ve dermansızlığını hor görmesine rağmen:

— Bununla beraber, iyi bir delikanlıdır, diyordu.

Yalnız onu çok okur buluyor, arada sırada ona rahip veya öğretmen olmak için mi çalıştığını soruyordu. Buna rağmen çalışmasından ötürü ona açıkça hafif bir saygı duyuyordu. Doğrusu Roudic baba, makine kurmaktan başka bir şey bilmiyordu. Okulda ne okuyup, ne yazmışsa onunla yetinmişti. Ustabaşı olduğundan ikinci Madam Roudic'le evlendiğinden beri bu hale canı sıkılıyordu.

Madam Roudic, herkesin emek, ekonomi payını getirdiği fakir, insanları kalabalık bir aile içinde büyümüş ve iyi terbiye almış bir kasaba hanımı olup, bir topçu subayının kızı idi. Yaş ve terbiye bakımından uygunsuz düşen bu

evliliğe razı olmuş, şimdiye kadar kocasının sakin ve koruyucu sevgisini kazanmıştı. Karısının önünde daima bir hayranlık duyan koca, yirmi yaşında bir âşık gibi, suda ayakları ıslanmasın diye derelerin içine seve seve yatardı. Karısına acıyarak bakıyor, onu saçlarından ziyade ev işleriyle uğraşır, hemen hemen hep sağlam Breton kadınlarından olan öbür ustabaşılarının karılarından daha şık, daha sevimli buluyordu.

Clarisse'de gerçekte kendi çabası ile sonradan edinme bir zarafete alışmış olan fakir kızların hali vardı. Evlendikten sonra pek tembelleşmiş olan ellerinde kendi kendini süsliyen saçlarına güzel şekiller veren bir sanat vardı. Bu sanat, memleketin, rahibelerden farksız olan, saçlarını kalın kumaş parçaları içinde saklıyan endamlarını etekliklerinin düz kıvrımları içinde hantallaştıran kadınlarının görünüşü ile tam aykırı idi.

Evde, orada da, aynı gösteriş göze çarpıyordu. Bütün Breton evlerinin süsü olan büyük beyaz geniş perdelerin arkasında az raslanır, temiz eşyalar, pencerenin içindeki kırmızı karanfil veya fesleğen saksıları bir buket çiçek gibi parıl parıl parlıyordu. Roudic, akşamüstü işten dönünce evini pazar günleri kadar temiz, karısını özenle giyinmiş bir halde bulunca, taze bir sevinç duyuyordu. Bununla beraber, kendisine, Clarisse'in bir dinlenme günü imiş gibi

niçin hareketsiz kaldığım, yemeğe ait hazırlıkları bitirince, bir ev hanımı olarak bütün vazifelerini tamamlamak için günü pek kısa bulup, dikişiyle beraber oturacak yerde pencerenin önüne neden dalgın dalgın dirseklerini dayadığını sormakta gecikmedi.

İyi kalbli Roudic, karısının kendisine güzel görünmekten başka bir şey düşünmediğini safça hayal ediyordu. Indret'de herkes onu, Clarisse'in bütün sevgisini, bütün düşüncelerini alıp zaptetmiş, birisinin bulunduğunu söyliyemiyecek ve uyaramıyacak kadar seviyordu

Acaba bu işin esasında gerçek olarak ne vardı?

Kapıların eşiğinde dururken, çabucak hız alıp kanatlanıveren şu kasaba dedikoduları hiç eksik olmuyor, Nantais'nin adiyle Madam Roudic'in adı hiçbir zaman biribirinden ayrılmıyordu.

Eğer konuşulan şeyler doğru ise Clarisse'i hoş görmek gerekti. Çünkü Nantais ile evlenmeden önce tanışıyorlardı. Roudic'le beraberce oturan Clarisse'i, babasının evinde gidip görüyordu. Şu kıvırcık saçlı güzel yeğen eğer dayısının yerine onunla evlenmeyi istemiş olsaydı, muhakkak ki, bütün isteyenler tercih edilirdi. Ama kıvırcık saçlı güzel adam, bunu düşünmemişti. O, Clarisse'in çekici, ince, güzel olduğunun ancak yengesi olduktan sonra farkına vardı. Kendisinden küçük bulduğu bu ufak yenge

ile, garip akrabalığın verdiği sevimli bir alaycılık içinde, gülerek konuşmayı âdet edinmişti.

Sonra neler oldu?

Akrabalığın ve geceleri başbaşa uzun konuşmalara müsaade eden yakınlığın verdiği imkânlarla baba Roudic, masanın bir köşesinde uyuduğu ve Zénaïde, acele yetiştirilecek bir tuvalet için sabaha kadar şatoda kaldığı bir sırada aynı şekilde çekici ve alımlı bu iki yaratık birbirlerine karşı koyma gücünü acaba kendilerinde bulabilmişler miydi? Pek ihtimal verilemez. İkisi de tam birbirleri için yaratılmışa benziyorlardı. Clarisse, bütün rehavetiyle güzel yeğeninin canh, kuvvetli omuzlarına ne güzel de yaslanabiliyordu.

Bununla beraber bu dış görünüşlere rağmen, hiç kimsede kesin bir kanaat yoktu. Zaten suçlular, daha doğrusu sanıklar, aralarında korkunç bir şekilde duran bir çift gözü, uzun zamandan beri baba bucağındaki sinsi sinsi hazırlanan bu meşru olmayan münasebeti gözetliyen Zénaïde'in gözlerini buluyorlardı. Konuşmalarını kesmek, birdenbire çıkagelmek, bir *sabit fikrin* vücuda yetirdiği bir meydan okuyuşla karşılarına dikilmek gibi garip hareketleri vardı. Akşam olunca, elindeki örgü ile halaoğlunun neşeli bakışlariyle bütün gecesini ressam kalfasının sözlerini dinlemekle geçiren, kolları halsiz bir duruş içinde vücudunun boyunca uzanmış, bakışı kaymış bulunan üvey annesinin yarı açık, yarı

kapalı hulya dolu bakışları arasında, aralarına yerleşip oturuyordu.

İhtiyar Roudic'in körükörüne gösterdiği güvene karşılık, Zénaïde, âdeta şüphelenen ve kıskanan gerçek bir koca olmuştu. Siz, bir de kadınlığın bütün kuvvetleriyle, sonrayı hisseden haliyle beraber kocayı kadın olarak tasavvur ediniz.

Bu sebeple Nantais ile kızın arasındaki savaş pek şiddetli oluyordu. Açıkça yaptıkları küçük çarpışmalardan ibaret kalan bu hafif savaş, sessiz öfkeler, gizli nefrfetler halinde meydana çıkıyordu. Roudic, bu halde, kardeş çocukları arasında beliren bir aşk, itiraf edilmiyen bir sevgi artığı gibi bir şey bularak gülüyordu; fakat Clarisse bunları duydukça, sararıp solduğunu, suçun önünde üzüntülü, didişmeye derman bulamıyarak, bütün zayıf benliğinde bayginlıkların gelip geçtiğini hissediyordu.

Zénaïde, bu sırada zaferi sağlamıştı. Şatoda öyle bir dalavere çevirmişti ki, Nantais'yi bir türlü Guéringne'ye göndermeye karar veremiyen müdür, nihayet onu şimdilik, tersanelere yerleştirilmekte olan yeni model makine fabrikalarının hesaplarını incelemek üzere Saint-Nazaïre'e göndermeye razı olmuştu.

Plânların çıkarılması ve resimlerin yapılması için aylar isterdi. Clarisse, bu yollama meselesini çıkaranın üvey kızı olduğuna inanmak istemiyordu. Şuhluğunun halsizliği içinde ona

"Beni koru!" diyen gözlerle bakıyordu. Fakat, Zénaïde'in onu korumadığı açıkça görünüyordu.

Jack' ta ilk günden itibaren bu iki kadının arasında bir sırrın bulunduğunu anlamıştı. İki kadını aynı derecede seviyordu. Bir taraftan Zénaïde'in ruhundaki, mertlik ve sükûnet onu büyülerken, öbür taraftan daha dikkatli, daha özen gösteren Madam Roudic, gözlerinin alışkanlıklarını, eski zarafetinin içgüdülerini okşuyordu. Clarisse ile annesi arasında bir benzeyiş seziyordu. Bununla beraber Ida tamamiyle dışa bakan, canlı, konuşkan, neşe ile dolu idi. Oysa Clarisse, hulyaları bol, vücutları tembel, sessiz ve düşünceli kadınlardan biriydi. Sonra ne yüz hatları, ne endamı, ne saçlarının renkleri birbirine benziyordu. Ne önemi var, onlar birbirlerini andırıyorlardı ya. Bu benzeyis içinde ancak, bir insan ruhu kimyagerinin inceliyebileceği pek ince şeyler bulunan, süslerin tesadüfleri içinde aynı kıvrımların, aynı elbiselerin hoş kokusundan meydana gelen bir benzeyişti.

İşçi tabakaları içinde anneleri, kızları, babaların ve kocaların üstüne çıkaran şu ince fark ve ayrılık sebebiyle çırak, Roudic baba ile başbaşa kalmaktan ziyade kendisini koruyan Clarisse ve Zénaïde ile kalmaktan hoşlanıyordu. Şimdi hava, dışarıya çıkmasına engel olduğu için pazar günleri arada sırada onlara kitap okuyordu.

Bu okuma, duvarları deniz haritalariyle,

bol renkli bir Napoli tablosiyle, kocaman hayvan kabukları ve sert süngerlerle, kurutulmuş küçük deniz aygırları ve komşu denizin kendine öz ürünlerine, vapurların uzak yerlerden getirip sade evlerin içine döktüğü eşyalarla süslenmiş olan zemin katında bir odadan ibaret salonda yapılırdı. Bütün oda takımlarının üstüne konmuş, elle örülmüş kocaman gözlü dantelâlar, bir kanape, Utreht kadifesinden bir koltuk, salonun nisbî süsünü tamamlıyordu. Hele koltuk, Roudic babayı neşelendiriyordu. Clarisse, pencerenin kenarında beklemekten doğan bir üzüntü içinde, her günkü yerinde otururken, evin bütün ihtiyaçlarını dinsel törenlerin bile üstünde tutan Zénaïde, çalışmaya gitmediği zamanlar, pazardan yararlanarak çırağın mavi elbiselerini, evin çamaşırlarını tamir etmek ve okunan şeyleri dinlemek üzere rahat rahat oraya yerleşiyordu.

Jack, tavan arasından, doktorun kitaplarından biriyle aşağı iniyor ve bir araya geliyorlardı.

Daha ilk satırlarda sâf kalbli Roudic'in gözleri çabuk çabuk açılıp kapanıyor, tabiî halinden daha fazla büyüyor, en sonunda gösterdiği çabadan yorularak tamamiyle kapanıyordu.

Harektsizlik içinde kendini hemen saran, koltuğun yumuşaklığı ile çoğalan uyuma isteği, alışamadığı oturuşu, durumun rahatlığı onu üzüyordu. Karısından utanıyordu. Zaman zaman bu

fikirle utangaç bir durumda dinlediği, uyumadığım anlatmak için, bir rüya görüyormuş gibi, yüksek bir sesle konuşuyordu. Yalancı dikkatini göstermek için en basit cümlelerde acemice bir telâffuzla, "Ne güzel!... Ne güzel!..." demeyi âdet edinmişti. Bu hal, uyanık olmadığını göstermekten başka bir işe yaramıyordu.

Jack kardeşin, demir çemberli sandığından çıkan Rivals'ın kitapları ne pek eğlenceli, ne de pek anlaşılır şeylerdi. Bu kitaplar, topu topu eski şairlerin tercümelerinden Senéca'nın mektuplarından Plutarkhos'un hayatlarından, bir Dante'den, bir Vergilius, bir Homeros'tan, birkaç tarih kitabından ibaretti. Çoğu zaman çocuk anlamadan okuyor; fakat kitapların, onu etrafına çeviren seviyeye düşmekten koruyacağına dair doktorun söylediği sözlerle harekete gelerek devam etmekte inat ediyordu. Dualarını Lâtinceden izliyen iyi kalbli kadının çabası ile, durmadan karanlık satırların arasından bir ışık fışkıracağını görmek ümidiyle dinsel ve cesaretli bir eda ile okuyordu.

Kitapların arasında tercih edip sık sık okuduğu Dante'nin, **Cehennem**'iydi.. Bütün o işkence tasvirleri, onu çok düzenlendiriyordu. Çocuğa öz bir hayal gücü içinde bu cehennem, her gün gözlerinin önünde yaşadığı manzaraya karışıyordu. Bu yarı çıplak insanlar, akkor halindeki kaynıyan demirin kan gibi kırmızı bir renk alarak yayıldığı büyük erime çukurların-

dan nasıl geçiyorsa, öylece şairin dörtlükleri içinden geçtiğini görüyordu. Buharın iniltilerini, dev gibi desterelerin gıcırtılarını, ateş halini almış atölyelerin içinden gelen çekiç-havanın boğuk darbelerini, kendisine ait cehennemin ocaklarına benzetiyordu.

Bir pazar Jack, sevdiği şairinin bir parçasını her zamanki dinleyicilerinin önünde okuyordu. Roudic baba âdeti üzere o iyiliği, tatlı gülümsemeyi devam ettirerek, daha ilk kelimelerde uyumuş, ağzı uyumadan önce "Şaşılacak şey!" der gibi bir şekil almıştı. İki kadın, tersine, derin bir dikkatle, fakat ayrı ayrı duygularla, okumayı izliyorlardı.

Okunan parça, Francesca di Rimini'nin masalı idi.

"Felâketler içinde mutlu zamanları hatırlamaktan daha büyük bir ıstırap yoktur."

Çırak okurken Clarisse, başını ürpermeler içinde önüne eğiyordu. Zénaïde, kaşları çatılmış, dimdik, iskemlesine yusyuvarlak oturmuş iğnesini dikişine öfkeli öfkeli batırıyordu.

Bu sade işçi evinin sessizliği içinden geçen şu muhteşem şiir, evin tabiî halinin, meşguliyetlerinin izlenimlerine, ve kendi kendisinin üstünde başka âlemler yaratıyordu. Bununla beraber, buradan geçerken düşünce âlemlerini ayaklandırıyor, gönüllere haberler getiriyor, pek güçlü bir yıldırım gibi, kendisiyle birlik-

te tehlikeli garipliklerle, geçici heveslerle dolu bir elektriklenme taşıyordu.

Bu aşk hikâyesini dinlerken Madam Roudic'in gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Hikâye bitince Zénaïde, üvey annesinin göz yaşlarını fark etmiyerek, kayıtsız bir tavurla söze başladı:

— İşte kötü hoppa bir kadın, hem böylece suçunu anlatmak cesaretini gösteriyor, hem de ondan iftihar duyuyor.

Clarisse cevap verdi:

— Suçlu olduğu muhakkak... Ama aynı zamanda çok bedbaht.

- Bu kadın bedbaht ha! Böyle söylemeyiniz anneciğim. İnsanın ona, şu kocasının kardeşini seven Francesca'ya acıdığınıza inanacağı geliyor.

— Evet kızım, ama o kadın kocasının kardeşini evlenmeden önce seviyordu. Bu kadın, istemediği bir koca ile zorla evlendirilmiş.

— Zorla evlendirilmiş olsun, olmasın. Evlendikten sonra kocasına sadık kalmalıydı. Kitap, erkeğin ihtiyar olduğunu söylüyor, fakat bana öyle geliyor ki, onu aldatmaması memleket halkını kendisine güldürmemesi için ihtiyar adam, her ikisini de öldürmekle ne iyi hareket etmiş. İkisi de lâyığını bulmuşlar.

Bu sözleri, bütün bir genç kız sevgisiyle, isyan eden bir kadın gururiyle, dehşetli bir si-

nirlilik içinde söylüyordu. Hiç bilmediği, önceden görmediği hayat hakkında yaptığı ideal üstünde baskı yapan bir eda ile, gençliğin o amansız açık kalbliliğiyle konuşuyordu.

Clarisse cevap vermedi. Perdeyi kaldırmış, dışarısını seyrediyordu. Roudic, yarı uyanık bir halde gözlerini açıyor: "Ne kadar güzel!" diyordu. Jack gözlerini kitaba dikmiş okuduğu şeylerin uyandırdığı fırtınalı tartışmayı düşünüyordu. Çocuk tarafından okunan ve şu anda anlaşılması güç, dört yüz yıl önceye ait şu ölmez aşk ve meşru olmayan münasebet masalı bu sade ve bilgisiz çevrede beklenilmedik bir yankı yapıyordu. Şairlerin gerçek büyüklüğü, gerçek gücü, bir dost bakışiyle, şefkat dolu bir acıma ile yoldaki bütün başıboş insanlarla, yalnız başına yürüyüp gidenlerle beraber yürüyerek, onları hiç yorulmadan ve telâş göstermeden birdenbire nurlandırarak ufkun her bir köşesinden aynı zamanda doğuyormuş sanılan bir ay gibi dehalarının hareketsiz dış görünüşleriyle, tek bir hikâyenin içinde herkese hitabetmesinde, herkesi arkasından sürüklemesindedir.

Jack, birdenbire iskemleden sıçrıyarak:

– Bu defa o olduğuna eminim, dedi.

Küçük işçi, sokağında pencerelerin önünde bir gölgenin geçtiğini görmüş, peki iyi tanıdığı bir ses duymuştu.

— Şapkalar!... Şapkalar!... Şapkalar!...

Çabucak dışarıya fırladı. Fakat Clarisse, ondan önce sokağa çıkmıştı. Çocuk dışarıya çıkarken kadın, cebinin içinde buruşturduğu mektupla beraber, kıpkırmızı bir halde içeri girdi.

Ayak satıcısı, aksak aksak yürümesine, altında iki büklüm olduğu fötr şapkalardan, Surovâs kasketlerden ibaret kocaman sepetine yazın taşıdığı yükten çok daha ağır olan kış yüküne rağmen çabucak uzaklaşmıştı.

Rıhtımın köşesini dönmek üzereydi. Jack bağırdı:

— Hey!... Bélisaire!...

Öteki, iyi karşılanmanın meydana getirdiği gülümseme ile canlanarak arkasına döndü:

— Sizin olduğunuza pek emindim. Demek buradasınız ha Bélisaire?

— Evet!... Evet!... Mösyö Jack. Babam, eniştemin hastalığından ötürü yanında kalmamı istedi. Bunun için burada kaldım. Günlerimi çoğu zaman Châtenay'de Basse-Indret'de geçiriyorum. Orada bir yığın fabrika var. Ticaret hiç de fena değil. Fakat daha ziyade Indret'de satış yapabiliyorum.

Ayaküstü konuştukları yerden birkaç adım ötedeki Roudic'in evine doğru göz kırparak ilâve etti:

— Bundan başka Saint-Nazaire için Nantes için taahhütlere de girişiyorum.

Hasılı Bélisaire oldukça memnundu. Bütün parasını, ihtiyar adam ile çocuklar için Paris'e gönderiyordu. Eniştesinin hastalığı ona çok pahalıya mal oluyordu. Fakat her şeyi çabasiyle düzeltecek. Ah! Şu melûn ayakkaplar olmasa.

Jack:

— Demek onlar sizin camnızı yakmaya devam ediyorlar, dedi.

— Oooh, her zaman... Bilir misiniz, bu acıyı çekmemek için ölçü vererek kendine göre bir çift kundura yaptırmak gerek, fakat çok pahalı. Ismarlama kunduralar zenginlere mahsus.

Kendisinden söz ettikten sonra Bélisaire, bir dakika durakladı, sonra sordu:

— Sizin başınıza ne geldi? Şimdi işçi mi oldunuz Mösyö Jack? Oradaki o küçük ev ne kadar da güzeldi!

Çırak, nasıl cevap vereceğini bir türlü bilemiyordu. Elindeki kabarcıklardan utanıyordu. Oysaki sabahtan beri kara elleri terte-mizdi. O zaman ayak satıcısı, onun sıkıldığını görerek sözünü değiştirdi:

— Söylesenize o jambon ne enfes bir şeydi değil mi? Ya o yumuşak başlı kadın nasıl? Annenizdi değil mi? Ona benziyorsunuz.

Jack, annesinden konuşulduğunu işitmekle pek mutlu olmuştu. Akşama kadar yolun üzerinde, ayakta, konuşabilirdi; fakat Bélisaire'in

vakti yoktu. Ona hemen biraz önce çabucak götürülecek bir mektup verilmişti... Durmadan aynı pencereye doğru, aynı göz kırpmaları... Gitmek zorunda idi.

Ellerini birbirine uzattılar. Sonra ayak satıcısı, iki büklüm, sallana sallana yürüyerek, gözünün birini yumup, ayaklarını bir at gibi kaldırarak acılar içinde çekilip gitti. Jack, şu serseri ayak satıcısının yorgun adımları altında bembeyaz, ormanla çevrilmiş Corbeil yolunu görüyormuş gibi oluyor, acıma dolu bir bakışla onu arkasından seyrediyordu.

Çırak içeri girince Madam Roudic'in sapsarı bir halde kendini beklediğini gördü.

Madam Roudic, dudakları titriyerek, yavaş bir sesle:

— Jack, dedi. Bu adam size ne dedi?

Çocuk, bu adamla Etiolles'de tanıştığını, annesinden, babasından konuştuklarını açıkladı. Kadın ferahlıyarak gülümsedi. Fakat bütün gece, her zamankinden daha düşünceli, daha bitkindi; başı daha fazla önüne düşmüştü. Bu kumral saçların ağırlığı, müthiş bir vicdan azabının yükiyle daha çoğalmış hissini veriyordu.

III

MAKİNELER

Aulnettes köşkü, Etiolles'den.

"Senden memnun değilim, sevgili yavrucuğum. Mösyö Roudic, kerdeşine, yumuşak başlılığını, nezaketini, iyi terbiyeni öven uzun bir mektup yazmış. Bununla beraber Indret'de bulunduğun bir yıl zarfında en küçük bir ilerleme kaydetmediğini, hele demirci sanatına karşı hiçbir istidat göstermediğini anlatıyor. Bunun bizde uyandırdığı etkiyi bir düşün. Bu efendilerin sırf senin için aldıkları tedbirlere rağmen eğer başarı gösteremezsen, bu hal, çalışmadığını gösterir. Bu kötü niyet, bizi hayrete düşürür, bize üzüntü verir.

"Dostlarımız bu olup bitenlere pek kızıyorlar. Her gün çocuğumdan pek acı lâkırdılarla söz edilmesini duymak bana acı veriyor. Mösyö Roudic, mektubunda atölyenin havasının sana hiç yaramadığını, çok öksürdüğünü, sana en küçük bir iş vermekte utanç duyduklarını, en küçük bir kuvvet harcayınca alnından terler boşandığını yazıyor. Gerçekte, pek sıhhatli olduğunda herkesin birleştiği bir insanın bu çeşit dermansızlığını bir türlü yorumlayamıyoruz.

Şüphesiz başkaları gibi içinde büyük bir isteksizlik olduğunu, hele bütün çocuklarda olduğu gibi sende de şu kendine acındırma duygusu bulunduğunu söyliyecek kadar ileri gitmiyorum. Ben, Jack'ımı tanırım. Bütün hilelere yabancı olduğunu bilirim. Ancak tedbirsizlik ettiğini, akşamları üstüne bir şey almadan sokağa çıktığını, gönderdiğim boyun atkısını boynuna sarmayı unuttuğunu, geceleri penceresini açık bırakarak uyuduğunu tasavvur ediyorum. Kendine karşı yaptığın bütün bu şeyler büyük bir haksızlıktır, yavrum. Her şeyden önce sağlığına dikkat etmen gerek. Eserinde başarı göstermek için her zaman kuvvete ihtiyacın olduğunu unutma. Çok sıhhatli ol. İyi çalışırsın."

"Yapmakta olduğun işin, hiçbir zaman kolay olmadığına, bekçi ile beraber ormanda gezip eğlenmenin daha hoş bir şey olduğuna ben de inanıyorum. Fakat Mösyö d'Argenton'un sana "Hayat bir roman değildir." dediğini hatırlarsın. Zavallı sevgili dostumuzun hayat hakkında herhalde bildiği çok şeyler var. Çünkü hayat, onun için ne kadar çetin olmuştur. Sanatı, senin mesleğinden çok başka tehlikeler göstermektedir. Ama ona doğru yürüyen bir zavallı şaire ne bayağı kıskançlıklar gösteriliyor, ne işitilmemiş suikastlar yapılıyor, bir bilsen. Dehasından korkuldu. Onun verimine engel olunmak istendi. Bundan birkaç gün önce Fransız Tiyatrosunda ona yaptıklarını bil bakalım:

Üzerinde konuştuğumuzu muhakkak işittiğin Faust'un Kızı'na tıpatıp benziyen bir piyesi kabul ettiler. Tabiî, henüz yazmadığı için aldıkları piyes onun piyesi değildi. Fakat fikir ve isim ondan alınmıştı. Kimden şüphe etmeli? Etrafı onun geleceğine belbağlamış dostlarla çevriliydi. Bir zaman durmadan dinleyip, gözetliyen Archambauld nineden şüphelendi. Fransızca olarak pek az bir şey anlamasına rağmen, bu piyesin plânını nasıl aklında tutabildi ve ilgililere anlattı?"

"Her ne ise, dostumuz bu yeni ihanetten son derece kederlendi. Şimdi günde iki, üç kere buhran geçiriyor. Bütün bu buhranlar arasında doktor Hirsch'in büyük fedakârlıklarda bulunduğunu kaydetmek zorundayım. Bereket versin o yanımızda. Çünkü doktor Rivals'in bize karşı dargınlığı hâlâ devam ediyor. Zavallı hastamdan haber almak için bir defa bile gelmediğini söylesem şaşmazsın a. Söz buraya gelince sana bir şey söylemem gerekiyor, sevgili yavrum. Küçük Cécile'le, doktorla uzun uzun mektuplaştığını öğrendim. Mösyö d'Argenton'un bu mektuplaşmaya iyi bir gözle bakmadığını sana haber vermek zorundayım. Mösyö Rivals, mükemmel bir insan olabilir ama bu adamın, bizim önümüzde bile açıkça seni, istidath olduğun bir işten vazgeçirmekten korkmıyan geri kafalı, geleneğe bağlı bir ruhu var. Yavrum, bundan başka genel olarak kendi âleminin, kendi mes-

leğinin insanlarından başkalariyle münasebetlerin olmamalıdır. Bu çevreye sahip olmıyan, cesaretlerinin kırılması, insanları toplumsal durumundan düşüren bir çeşit vesveseli nefeslere kendisini kaptırması gibi tehlikeyle karşı karşıyadır. Küçük Cécile'le arkadaşlığına gelince, Mösyö d'Argenton bunu da çocukça, zaman harcamaya değeri olmıyan bir şey diye düşünüyor. Ben de bu fikirdeyim. Bu çocukça şeyler, hiç sebep yokken hayatınızı doldurur, sizi yumuşatır, muhakkak surette doğru yoldan döndürür. Zevk dolu mesleğine büyük bir ateşle başladıktan sonra, gösterdiğin bu garip soğukluğa sebep olan ve sana kötülükten başka bir şey getirmiyecek olan bu dostluklarla ilişiğini kesmek akıllıca bir hareket olur.

"Sevgili yavrum, bu şekilde konuşmamın sanatın için olduğunu anlıyacağını sanıyordum. On beş yaşına basınca elinde güzel bir sanatın, önünde açık bir geleceğin bulunacağını düşün ve iyi iş görmediğin hakkında yapılan söylentilere sebebiyet verme.

Seni seven annen
"Charlotte"

"Hamiş. — Gecenin saat onu. — Yavrucuğum. Şu efendiler, biraz önce yukarıya çıktılar. Burada, yammda bulunduğun zamanlar söylediğim gibi, sana mektubumla yavaşcacık, "Gecen hayırlı olsun" sözünü ilâve etmek için

şu yalnızlıktan yararlanamıyorum. Cesaretini kırma, inadetme Jack'ım. Onun ne olduğunu bilirsin. Çok iyidir ama, aynı zamanda taş yüreklidir. Seni işçi yapmaya karar verdi. Senin amele olman gerekiyor. Söylenecek sözler hiçbir şeye yaramıyacaktı. Onun her şeyin üstünde bir sabit fikri var. Doğru mu? Ben artık bilemiyorum. Burada duyduğum şeyler en nihayet başımı döndürdü... Arzu edilen şey hasta olmamandır.. Senden bunu rica ediyorum Jack'ım. Kendine çok dikkat et. Akşam sokağa çıktığın zaman iyi sarın. Bu ada, ıslak bir yer olmalı. Sisten sakın. Bundan başka bir şeye ihtiyacın olursa Archambauld ninenin evine yaz. Sabahleyin uyandığın zaman yiyeceğin çikolatan var mı? Her ay çikolatan ve küçük ihtiyaçların için tuvalet paramdan ufak bir miktarını bir tarafa koyuyorum. Düşün bir kere, beni bile para biriktirmeye alıştırdın. Her şeye rağmen çalış. Bir gün, uzak olmıyan bir zamanda annenin, koluna yaslanacağını düşün. Arada sırada gelecek günleri düşündükçe ne kadar üzülüyorum, bir bilsen. Burada hayatın pek neşeli olduğu da söylenemez. Hele son hâdiselerden sonra. Bak, ben de her gün mutlu değilim. Yalnız üzüntümün devamlı olmadığını bilirsin. Nasıl olduğunu anlamadan aynı dakikada hem ağlarım, hem gülerim. Zaten kendimden şikâyet edersem pek haksızlık etmiş olurum. O, bütün santçılar gibi sinirlidir. Ama

insan, bu yaratığın içinde büyüklüğün ve cömertliğin bulunduğunu da bir türlü tasavvur edemiyor. Allaha ısmarladık yavrum. Mektubumu bitiriyorum. Archambauld nine, giderken mektubumu postaya atacak. Bu iyi kalbli kadını da uzun zaman yanımızda tutamıyacağımızdan korkuyorum. Mösyö d'Argenton'un ona güveni yok. Piyeslerinin, kitaplarının konularını çalarak, düşmanlarına verdiğini sanıyor. Zaten bunun böyle olacağı belliydi. Seni öper, kucaklarım, sevgili yavrum Jack'ım... bütün bu noktalar sana gönderdiğim öpücüklerdir."

Jack, bu mektubun sayfalarının arkasında apaçık iki yüz fark etti: D'Argenton'un emredici, ukalâ yüzünü ve annesinin kendisini gösteren, onu uzaktan kucaklayıp öpen yüzünü. İnsan, zavallı kadını ne kadar haksızlığa uğramış hissediyor. Duygularını açığa vurmaktan zevk alan bu kadının bütün benliği nasıl bir boğulma içinde Yarabbi. Düşüncelerini elinde olmadan, hayallerle ifade eden çocuklardaki o hayal gücü Jack'a, Ida'sının —onun için daima Ida kaldı— *Küçük ev*'in kulesine kapatılmış imdat işareti veriyormuş, bir kurtarıcı olarak onu yardıma çağırıyormuş gibi gösteriyordu.

Ooh! Evet çalışacak, nefretlerini yenecek, annesini bu zulümden kurtarmak için hayatını iyi kazanarak, kuvetlerini toplıyacak, iyi bir işçi olacaktı. Önce şairlerin, filozofların, tarihçilerin kitaplarını, kendisini kandırırlar kor-

kusuyla Mösyö Rivals'in sandığına kapadı. Önünde açılan yollarda zekâsını uyanık tutmak için artık okumak istemiyordu. Annesinin gösterdiği ülküye kavuşmak için bütün düşüncelerini bütün çabalarını elinde tutacaktı.

Roudic ona:

— Hakkın var, küçük delikanlı, diyordu. Kitaplar kafalara birtakım münasebetsiz şeyler dolduruyor. Bu sizlerin çalışma hevesinizi kırıyor. Bizim sanatımızda uzunboylu şeyleri bilmeye lüzum yok. Mademki öğrenmek için bir kararın var, ben de sana şunu teklif edeyim: Geceleri, hattâ pazar günleri sana fazla saat ayıracağım. İstersen benimle beraber gelirsin. Çalışırken, demirin nasıl bükületeceğini sana öğretirim. Belki Lebescam'dan daha hayırh, daha neşeli olurum.

O günden itibaren böyle nareket etti. Akşam, yemekten sonra özel bir işi üzerine alan makine kurucusu, sanki, ertesi günkü çalışma için bütün kuvvetlerini hazırlıyormuş gibi her şeyi yerli yerinde duran boş ve ıssız fabrikaya giderken, çocuğu da beraber götürüyordu. Bir tezgâhın üzerinde duran lâmba, yalnız Roudic babanın önündeki işi aydınlatıyordu. Atölyenin geri kalan kısımları, ayın, eşyaları belli etmeden yığın halinde meydana çıkardığı hulyalı gölgelere gömülüyordu.

Aletlerin asılı durduğu duvarın boyunca çıkrıklar, halatlar vardı. Çarklar uzun ipler

gibi uzanıyordu. Kırıp geçirme ihtiyacına bir örnekmiş gibi tezgâhlardan yere dökülen maden yongaları, eğe tozları ve her adımda çıtırdayan makaralar, manivelâlar, halatlar kımıldamadan durmuş bir vaziyette birbirinin içinden geçiyordu.

Roudic baba, eğilmiş dalgın, her zaman gözleri barometre saatinin ibresinde olduğu halde hassas aletleri kullanıyordu. Pedalların harekete getirdiği çıkrığın uğultusundan, bütün hıziyle dönen çarkın üzerine damla damla düşen suyun keskin sıçramalarından başka bir ses yoktu. Jack, ustabaşının yanıbaşında ayakta durmuş, bir maden parçasını inceltmeye uğraşıyordu. Sanattan zevk almaya çahşarak, bütün çabasını harcıyordu. Fakat, böyle şeylere karşı istidatlı olmadığı da açıkça görünüyordu.

Roudic baba ona:

—Zavallı küçük delikanlım yetişir artık. Sende törpü fikri yok, diyordu.

Bununla beraber küçük delikanlı, gücünün yettiği kadar çalışıyordu. Ustabaşı, bazı pazar, onu, fabrikanın başka kısımlarını gezdirmeye götürüyor, adları yüzleri kadar karışık, vahşi, bütün kudretli makinelerin işleyişi hakkında ona birçok bilgi veriyordu.

"Manivelâlar için düğme deliklerini perdahlıyan makine."

"Hareket kolu başlarının içindeki dişleri oyan makine."

Roudic, Jack'a, testerelerin, koca civataların somunlarının bu birbirine geçmiş dişlerini büyük bir heyecanla anlatıyor, her parçasını dikkatle gösteriyordu. Tam bir bütün teşkil eden ve birbirleriyle ilgili bu binlerce parçanın kurulmasındaki harikaları, şaşkın bakışlarının önüne seriyordu. Bu birçok bilgiden, Jack'ı kafasında ancak, görünmiyen vidaları dimağında gıcırtılar yapan korkunç bir burgu etkisi kalıyor, sırf, insafsız, gaddar birer isim olarak aklında tutuyordu. Kendini içine attığı o acımadan yoksun, sert, şuursuz çabalarını harcamaya sebep olan korkuyu yenememişti. Buharla sesi kalınlaşmış makineler, onu kapmak, avlamak, parçalamak için, yolunu gözetliyen vahşi hayvanların ettkisini yapıyordu. Onları, hareketsiz, soğumuş vaziyette, ağızları açık, çengelerini uzatmış olan, memnun bir gaddarlığın dış görünüşlerinin arkasına saklanarak, içine büzülmüş yok edici tuzaklariyle daha korkunç buluyordu. Yalnız bir defa, fabrikadaki bu şeylerde bir büyüklüğün ve güzelliğin olduğunu ona Roudic babanın açıklamalardan daha iyi anlatan bir törende hazır bulundu.

Devlete ait bir topçeker için, buharla işliyen, bin beygir kuvvetinde bir makine, tamamlanmak üzereydi. Uzun zamandan beri montaj atölyesinde duruyordu. Etrafı bir amele

kalabalığiyle çevrilmiş, dimdik, fakat tamamlanmamış olarak atölyenin dip tarafını tamamen kaplamıştı. Jack, bu makineyi, oradan geçerken camların arasından, uzaktan görüyordu, çünkü makinenin parçalarını yerine yerleştiren işçilerden başka kimsenin oraya girmesine izin yoktu. Makine tamamlanınca Saint-Nazaire'e gidecekti. Bu gidişi güzelleştiren şey, çok ağır, parçalarının pek karışık olmasına rağmen Indret'deki mühendislerin onu, her şeyi takılmış olarak, bir tek parça halinde yükleyip göndermeye karar vermeleriydi. Mühendislere böyle bir cüretli teşebbüsü yaptıran sebep, fabrikada bulunan kocaman aktarma vinciydi. Her gün : "Yarın hazır..." diyorlardı. Fakat her defasında, son dakikada bir daha gözden geçirilerek, yeniden yapılacak, düzeltilecek bir yerini buluyorlardı. Nihayet, hazır bir duruma geldi ve gemiye yükleme emri verildi.

Bu hâdise Indret için âdeta bir bayram oldu. Saat birde bütün atölyeler kapanmış, evler sokaklara boşalmıştı. Erkek, kadın, çocuk hasılı adada ne kadar insan varsa makinenin montaj atölyesinden çıkışını, Loire nehrine indirilişini, onu götürecek olan vapura yükletilmesini görmek istemişlerdi. Cümle kapısı çoktan açılmış, bir insan kalabalığı, beklemenin verdiği sabırsızlık içinde, pazar günlerine mahsus bir çalkanma ile fabrikanın her iki yanına yığılmıştı. Nihayet atölye kapısının her iki

kanadı birbirinden ayrıldı. Dip taraftaki karanlığın içinden, buharla işliyen palangaların, rayların üstünde çektikleri, az sonra onu kaldırmak için bir dayanak işini görecek tekerlekli kenarsız bir arabaya bindirilmiş bulunan kocaman vücudun ağır ağır, yavaş yavaş ilerlediği görüldü.

Güneşin içinde, parıl parıl, haşmetli ve sağlam bir halde görününce uzun bir alkış tufanını etrafına topladı.

Soluk alıyormuş, kendini parıl parıl parlatan güneşin altında takdirdolu bakışlara salıveriyorduş gibi bir an durdu. Fabrikanın iki bin işçisi arasından, en kuvvetli ve beceriklilerinden sıra ile bu güzel esere hizmeti geçmiyen hiç kimse yoktu. Fakat onlar, bu makinenin ayrı ayrı, kendine düşen şeylerini yapmış, aşağı yukarı şüphe ve tereddütler içinde savaştaki asker gibi gürültü ve kalabalık içinde kaybolarak, bulundukları köşeden ötesini görmelerine engel olan bir kızıl dumanla örtünerek, indirdikleri darbelerin etki ve değerini bilmeden çalışmışlardı. Şimdi onu, makinelerini, parçaları birbirine takılmış, bir bütün olarak görüyorlardı. Ah! Ne kadar da büyük bir gurur hissediyorlardı!

Etraf bir an neşe ve sevinçle dolmuştu. İşlerinin erbabı olarak ona hayranlıkla bakıyorlar, kaba ve iri elleriyle okşuyorlar, seviyorlar, onunla kendi dilleriyle konuşuyorlardı:

"Nasılsın arkadaş?" Dökmeciler tamamen tunçtan yapılmış kocaman pervaneleri azametle gösteriyorlar, "Onları biz döktük." diyorlar, demirciler: "Demiri biz işledik. O demirin içinde bizim de terimiz vardır." diye cevap veriyorlardı. Kazan işçileri, perçinciler, bir savaş fili gibi en hurda yerlerini gözden geçirerek kırmızıya boyalı kocaman muhafazayı boşuna göstermiyorlardı. Bir taraftan işçiler madeniyle övünüyor, öbür taraftan ressamlar, kurucu ustaları şekliyle böbürleniyorlardı. Ellerine bakarak: "Ah! Çapkın, iftihar duyduğum şu nasırlar senin yüzünden" diye söylenen dostumuz Jack'a kadar herkesin göğsü gururla kabarıyordu.

Djaggernauth bayramında putlarının yolu üstüne çıkan her şeyi insafsızca ezen Hindliler gibi coşmuş, çılgına dönmüş bu kalabalığı yarmak için hemen hemen kuvvet kullanmak gerekti. Bekçiler makine etrafına koşuyorlar, yolu boşaltmak için dipçikle vuruyorlardı. Az sonra meydanda manivelâ kollarına yapışmış, sağlam zincirlere sarılmış bütün fabrikanın en kuvvetli seçkinlerinden ibaret üç yüz işçi kaldı. Kocaman kütleyi harekete getirmek için yalnız bir işaret bekliyorlardı.

— Hazır mısınız çocuklar, haydi yıssa!

O zaman canlı, oynak bir kaval sesi duyuldu. Madenî sarsıntılarla oynamış, pistonların, nâzımların, hareket kollarının bütün dişlileri,

parıl parıl yanan çelik, tunç, bakırlariyle, makine kımıldamaya başladı. Tamamlanıp işçileri tarafından bırakılmış bir anıt gibi, bu insanlık eserinin üzerine dikilmiş insan gülümsemesi kadar lûtuflarla dolu bir yaprak kümesinden ibaret çelenk, makinenin üstünü süslüyordu. Alt tarafta şu kocaman maden güçlükle ilerlerken ,üst taraftaki yeşil sorguç, her ilerleme hamlesinde eğilip kalkıyor, sâf havanm içinde hafif hafif hışırdıyordu. Müdür, mühendisler, çıraklar, kalfalardan ibaret iki yandaki kalabalık, gözleri makinenin üstüne dikilmiş, her tarafında karmakarışık bir hal gösteren bir alay meydana geliyordu. Yorulmak bilmiyen kaval, rıhtımın iskelesinde, harekete hazır bir durumda beklîyen buharla işler bir mavnanın dumanları tütmekte olduğu nehre doğru bu insanlara öncülük ediyordu.

Şimdi dünyanın en kuvvetli manivelâsı olan Indret fabrikasının buharla işler kocaman vincinin altına gelindi. Bir tek parça olarak dökülmüş, üstten kocaman bir halkaya demet halinde bağlanmış halatların yardımiyle, makine ile beraber kaldırılacak arabanın üzerine iki adam binmişti.

Vapur ötüyor, kavalın telâşlı, cesaret verici hafif müziği kuvvet veriyordu. Cincin kaldırıcı çengeli bir kuş boynu gibi aşağı uzanıyor, kıvrık gagasiyle makineyi yakalıyor, hoplıya hoplıya, ağır ağır havaya kaldırıyordu.

Şimdi makine, kalabalığa, fabrikaya, Indret'ye havadan bakıyordu. Bütün halk onu bulunduğu yerden görebiliyordu. Ona hayat kımıldanışını, hattâ konuşma kabiliyetini veren, bir daha göremiyeceği, şu sayıları çok imalâthanelere Allaha ısmarladık diyor gibiydi. Etrafını çeviren işçiler kendilerinden geçmiş bir halde onu seyrederken, başarılmış bir eserin memnuniyetini, bütün bir yılın çabalarını bir dakikada ödiyen, çekilmiş sıkıntıların üzerine yenilgeye uğratılmış güçlüklerin gururunu katan o tanrısal garip heyecanı duyuyorlardı.

Yedek çekmek çabasıyla kolları, bacakları titriyen Roudic, ciddî bir eda ile:

— "İşte makine dediğin buna derler," diye mırıldanıyordu.

Kaval, içi gıcıklıyan müziğini kesmişti. Vinç dönmeye, makineyi sabırsızlanan mavnaya yerleştirmek için nehir tarafına doğru eğilmeye başlıyor. Birdenbire bir çatırdı ve bu çatırdının arkasından bir çığlık duyuldu. Havada dolaşan heyecanlı rüzgârdan, kuvvetli ve şiddetli bir el hareketiyle yolunu birdenbire açan beklenilmedik bir ölüm hayali görünüyor. Bir an etrafa bir gürültü, tarifi imkânsız bir dehşet yayıldı. Acaba ne olmuştu? İnişte birdenbire gerilen dayanak zincirlerinden birinin arasına kenarlıksız arabanın üstüne çıkmış bulunan bir amele girivermişti... "Çabuk, çabuk,

çocuklar makineyi geriye." Ama bu korkunç hayvandan zavallı adamı kurtarmak için harcanan çaba, gösterilen telâş boştu. Bütün başlar kalktı, bütün kollar büyük bir lânetle uzandı. Kadınlar çığlık atarak, sedyenin üzerine konmuş şekilsiz parçaları görmemek için gözlerini şallarının, şapkalarının içine saklıyorlardı. Adam ezilmiş, iki parça olmuştu. Şiddetle fışkıran kan, çelik levhaların, bakırların yeşil renkli sorgucun üstüne kadar sıçramıştı. Artık ne kaval sesi vardı, ne çığlık. Hamallar, kadınlar, birbiri ardınca gelen bir grup insan, köy tarafına doğru uzaklaşırken, uğursuz bir sessizlik ortasında makinenin yerleştirilmesi tamamlanıyordu.

Şimdi bütün gözlerde bir korku var. Eser, korkunç bir hal almıştı. Kuvvetini ona güvenen kimselere karşı kullanarak içine kan karışan bir vaftiz törenini kabul etmiş bulunuyordu. Bu sebeple dev, ağırhğı altında ezilen kıyılarına kadar iki, üç geniş dalga gönderen mavnanın üzerine yerleşince, herkes geniş bir soluk aldı. Bütün nehir ondan titriyor, "Aman ne kadar da ağırmış" der gibi oluyordu. Oooh! Evet çok ağırdı. Kalfalar, birbirine titriyerek bakıyorlardı.

İşte, artık yamında pervane mili, kazanları bulunduğu halde yükletilmiş bulunuyordu. Üstüne sıçrayan kanlar silinince eski kamaştırıcı

görünüşünü, hareketsiz sükûnetini tekrar almıştı. İnsan, bu makineyi sanki canlanmış, silâhlanmış gibi hissediyor. Şimdi kendi kendini sürüklüyormuş gibi gelen, yüklü bulunduğu gemi güvertesi üzerinde ayakta, gururlu, çelenk takıldığı yerden duman çıkarmakta, boşluğu parçalamakta, kömür yutmakta geç kalmış gibi denize doğru açılıyor. Bu görünüş içinde o kadar güzeldi ki. İşçiler, işlediği cinayeti unutmuşlardı bile. Son bir "Yaşa!" ile gidişini selâmlıyarak, onu izliyorlar, sevgi dolu gözlerle ona eşlik ediyorlardı.

Haydi bakalım makine, git artık. Kıtaların arasındaki yolu tut. Sana çizilen yolu, doğru, hiç şaşmadan izle. İnsanlar, seni hiçbir şeyden korkmıyacak kadar sağlam yaptılar. Kuvvetli olduğun için sakın kötülük etme. Giderayak denediğin korkunç kuvvetini yalnız içinde sakla. Gemileri öfkelenmeden sürükle. Indret fabrikasına şeref vermek istersen, muhakkak insan hayatına karşı saygı duy.

O akşam ada, baştanbaşa ziyafetlerle, kahkahalarla dolup taştı. Coşkunluğu, gündüzkü kaza, biraz durgunlaştırmışsa da her ev, önceden hazırlanan ziyafetlerle sevinmek, neşelenmek istemişti. Artık, orası soluk soluğa tıkanan, akşamları çabucak uykuya dalan bir iş adası

değildi. Her yerde, hattâ karanlık şatoda bile, uzaktan parlıyan ışıklar, Loire nehri içindeki yıldız parıltılarına karışıyor, aydınlık camların arkasından bardak tokuşturmaları duyuluyordu.

Roudic'lerin evinde uzun bir masanın etrafında atölyenin seçkin insanlarından ibaret arkadaşlar bir araya toplanmışlardı. Önce kazadan söz açıldı... Çocuklar, iş yapacak bir çağda değildiler. Müdür, dul kalan kadına bir ev kiralama için söz vermiştir. Makine, bütün zihinleri hâlâ meşgul ediyordu. Birçok ayların uzun didinmeleri şimdi artık sırf bir hâtıradan ibaret kalmıştı. Çeşitli hikâyeler, işin zorlukları birer birer hatırlandı. Madenlerin sağlamlığı, demir ocağında onu eritmek için çektikleri sıkıntıları, kıllı bir dev olan Lebescam'dan dinlemek gerekiyor:

— Lehim tutmadığını fark ettim, arkadaşlara, "Dikkat edin!" dedim. "Haydi şuraya doğru vurun. Kılıçlar, kartallar bana doğru. Çabuk."

Kendini hâlâ orada sanıyordu. Sıktığı yumrukları masanın üstüne düşüyor, masa zangır zangır titriyordu. Gözleri, ateşi yansıtan bir demir ocağı gibi alevler saçıyordu. Öbür işçiler takdirdolu bir tavurla başlarını sallıyorlardı. Jack, bile ilk defa bir ilgi duyarak din-

liyordu. Eski işçilerin arasında o bir acemiydi. Büyük sıkıntıların hâtıraları korkunç bir şekilde boğazları kurutacağını ağızlarına kadar dolu kadehleri bir kuvvet harcamadan yutamıyacaklarını tahmin edersiniz. Bunun için şarkı söylemeğe başladılar. "Fransa kıyılarına doğru" şarkısını koro halinde söylemek için oldukça kalabalığa ihtiyaç vardı. Çoğuzaman bu şarkı ile bitirirlerdi. Jack, bu bozuk sesli konsere karışıyor, onlarla beraber söylüyordu:

Haydi, haydi.
Şarkı söyliyerek
Yol alalım.

Eğer Aulnettes köşkü sahipleri onu görselerdi, çok memnun olurlardı. Açık havamn, demir ocağının ateşiyle tunçlaşmış, kalın nasırların iz bıraktığı ellerinin kabarcıklariyle bayağı bir şarkının nakaratı üstünde sesini sürükliyerek, tamamiyle bu âlemin malı olmuştu... O, artık gerçekten bir işçidir.

Sonra Lebescam, Roudic babanın dikkatini çekerek, şunları söylüyordu:

— Çok şükür!... Senin çırağın eski hali kalmadı. Çok şükür! Emeklemeye başladı.

Birinci Cildin Sonu

Batı Klasikleri

77

No. 9522

TOPTAN SATIŞ
İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ, Erzurum,
Trabzon ve Van Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ
Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 20000 LİRA
(18868 Lira + 1132 Lira)